Bilge

Dergisi

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

Zaferlerin Milleti, Sen Çok Yaşa!

Üç Ayda Bir Çıkar

1997/YAZ 13

coopsette

ARTIK TÜRKİYE'DE

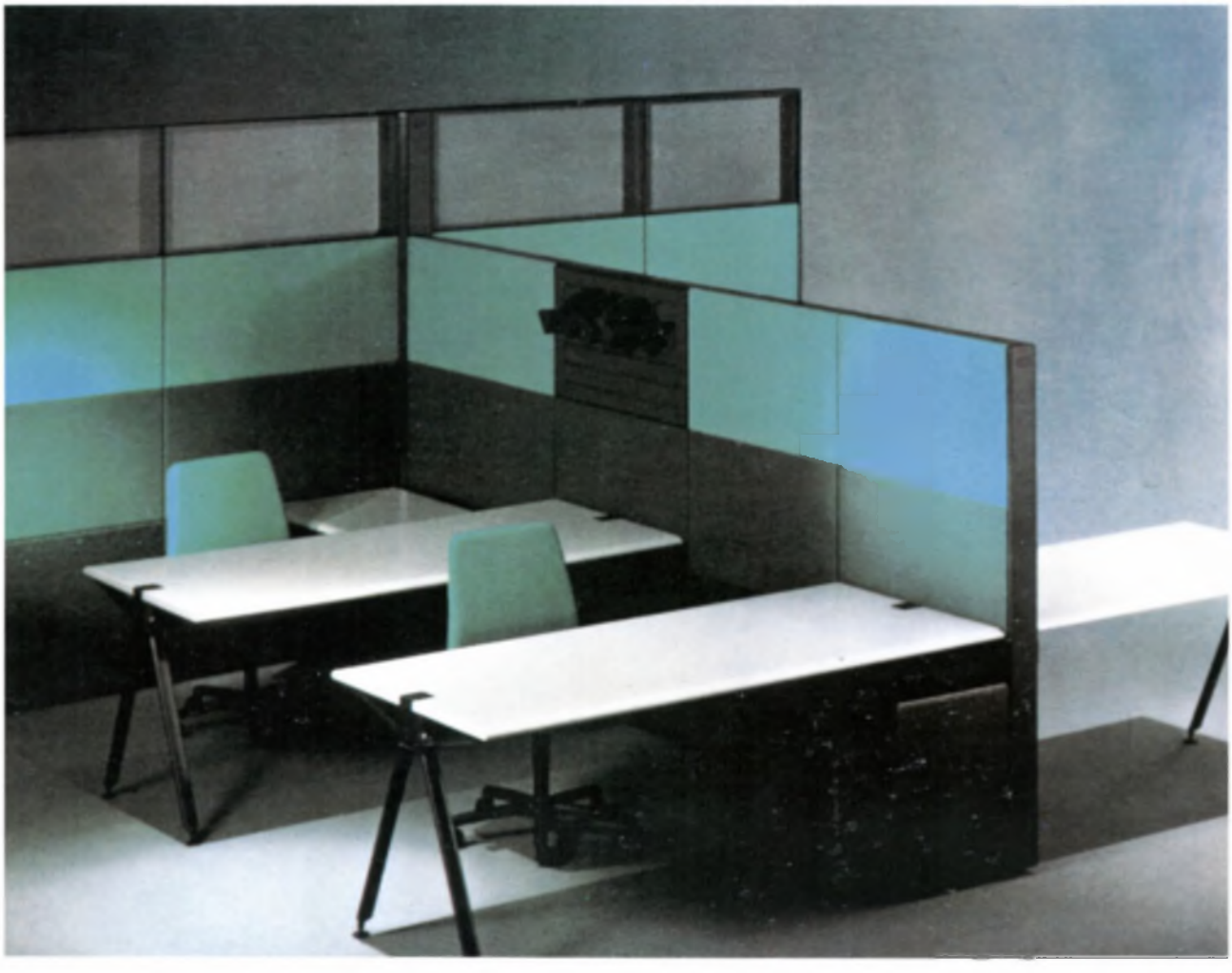

TÜRKİYE, RUSYA VE TÜRKİ DEVLETLER TOPLULUĞU GENEL DİSTRÜBİTÖRÜ

KORÇELİK
Büro Mobilya Sistemleri

FABRİKA VE SATIŞ MERKEZİ:

MALTEPE CAD. NO: 8 TOPKAPI 34020 İSTANBUL • TEL: (212) 612 74 74 • FAX: (212) 576 15 95

ANKARA BÖLGESİ GENEL DİSTRÜBİTÖRÜ:

NECATİBEY CAD. NO: 23/A SIHHİYE-ANKARA • TEL: (312) 230 38 67 - 231 17 05 • FAX. (312) 230 26 56

Zaferlerin Milleti, Sen Çok Yaşa!

Yönetim Yeri
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe/ANKARA
Telefonlar
Santral: 231 23 48
Yazı İşleri: 231 44 26
Abone İşleri: 231 23 47-232 22 57
Belge Geçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Abone Şartları
Yıllığı: 900.000 TL

Öğretmen ve Öğrencilere Yıllığı:
750.000 TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı: 50 $

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge Dergisi
Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri

Üç Ayda Bir Çıkar

1997 YAZ 13

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
Başkanlığı Adına
Sahibi
Prof. Dr. SADIK TURAL

•

Yazı İşleri Müdürleri
İmran BABA
Dr. İdris KARAKUŞ

•

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER
Dr. Müjgân CUNBUR
Dr. İdris KARAKUŞ
Dr. Hidayet ÖZCAN
Elmas KILIÇ

•

Yurt Dışı Temsilcilikleri
Azerbaycan: Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Türkmenistan: Prof.Dr. Cebbarmehmet GÖKLENOV
Kazan: Remud MUHAMMEDİ
Kırım: Şakir SELİM
Romanya: Cenan BOLAT
Nahçıvan: Doç.Dr. Ebüllez Kulu AMANOĞLU
ABD: Doç.Dr. Mustafa ÖZCAN

Tasarım-Baskı: İL MATBAASI
Tel: (0.312) 384 28 60

Bu sayıda

Sadık TURAL — Türk Kültürü Deryasını Araştıran Bir Kurum: Atatürk Kültür Merkezi 3

MAKALELER

Recep BİLGİNER — Türkmenistan'da Günümüzden Geçmişe, Geçmişten Günümüze Bir Yolculuk 9
Önder GÖÇGÜN — Özbekistan Notları 12
Ali Hüseyinoğlu ŞAMİL — Ali Kemalî'yle Üç Görüşme 16
Kerime ÜSTÜNOVA — Dede Korkut Destanlarında Üçlemeler, Dörtlemeler, Beşlemeler 20
Ali Rıza GÖNÜLLÜ — Batı Türklerinde Akrabalık İsimleri 26

KİTAPLAR

İsmet ÇETİN — "Hergün Yeni Doğarız" 29
Güçmurat SULTANMURADOV — "Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Muhtasar'ı" 32
Nevin KORUCUOĞLU — Şemsi Belli'nin "Fikriye" Adlı Eseri Hakkında İncelemelerimiz 34
Süheylâ YÜKSEL — "Anadolu Ezgisi" 37
Ârif GÜNEŞ — Nisa Suresi 15 ve 16. Ayetleri Bağlamında "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri" Üzerine 40
Mutullah SUNGUR — "Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunu" 52
Zeki KAYMAZ — "Gelibolulu Mustafa Âlî, Câmi'u'l-Buhûr" 58
Yaşar KALAFAT — "Türk Dünyasında Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler" İsimli Esere Dair 62
Erdoğan BOZ — "Eski Anadolu Türkçesinde Ekler" 63
Dursun AYAN — "Kitab-ı Mukaddes" 65
Ramazan UYKUR — "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" Adlı Kitap Üzerine 69
Selâhaddin BEKKİ — "Beyaz Gemi" Romanı Üzerine Bir Tahlil Denemesi 74

DERS KİTAPLARI

İdris KARAKUŞ — Liselerimizde Dil ve Edebiyat Dersleri ve Eğitim-Öğretim Programları 85

DERGİLER

Nevin KORUCUOĞLU — "Arış" 90
Erol BARIN — "Türk Lehçeleri ve Edebıyatı Dergisi" 91
İbrahim BAŞTUĞ — Varlık Mücadelesi Veren Bir Dergi: "Kardaş Edebiyatlar" 92
Reşide GÜRSES — "Kastamonu Eğitim Dergisi" 95

YAYINLANMAMIŞ TEZLER

Hasan YÜKSEL — Tarihçi, Edebiyatçı Bir Tanzimat Aydını, Faik Reşad, Hayatı ve Eserleri 97

HABERLER

Tayyar AKSOY — "Nüzhet Erman Şiir Ödülü" Verildi 99
Şebnem ERCEBECİ — Atatürk Kültür Merkezi Şeref ve Haberleşme Üyelerine Berat Takdim Töreni ve "Doğumunun 75. Yıldönümünde Recep Bilginer" Konulu Toplantının Ardından 103
Elmas KILIÇ — Şeref Üyemiz Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal'ı Kaybettik 107

Türk Kültürü Deryasını Araştıran Bir Kurum: Atatürk Kültür Merkezi

Prof. Dr. Sadık TURAL

AKM Başkanı

Giriş

Kurumları şahıslarla kâim halden kurtarmak, faaliyetleri gelenekli bir düzene kavuşturmak, duygu ve düşünceleri birleştirici, bütünleştirici bir zeminde ortak paydanın ayrılmaz unsurlarından yapmak sanıldığından zordur. Türkiye Cumhuriyeti devleti millî gücün ortaya çıkmasını sağlayıcı ve millî bütünleşmenin korunmasını gerçekleştirici kurumlar ve kuruluşlar aracılığıyla, siyasî, idarî, sınaî, malî ve askerî yapısını devam ettirmeye çalışmaktadır. Kurumların birinin diğeri ile âhenginin sağlanması özlenen ve beklenen bir durum olmakla beraber, sadece farklı görev alanlarıyla ilgili olanlar değil benzer görevleri üstlenmiş kurum ve kuruluşlarda dahi, anlayış ve uygulamada dikkat ve titizliğe bağlı benzeşmezlikler bulunur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin devleti ve milletinin temeli olarak devamını sağlayan kurum ve kuruluşlardan biri de varlığı anayasada yer alan Atatürk Yüksek Kurumu ve onun bağlı kuruluşlarıdır. Atatürk Kültür Merkezi, Atatürk Yüksek Kurumu'nun bağlı kuruluşlarından biridir.

Atatürk Yüksek Kurumu ve bağlı kuruluşlarının siyasî, idarî, sınaî, malî kurum ve kuruluşlarla ilgisi ve benzerliği yoktur. Yüksek Kurum ve bağlı kuruluşlar, Türkiye'nin sosyal ve kültürel meselelerinden bir kısmının, hem tarihî zemindeki, hem yaşanan zamandaki durumunun tespitini, değerlendirilmesini, hal çârelerini üreten akademik bir kuruluştur.

Yapılanmasına, sığ bir bürokrat kafa değil, geniş bir bilimsel birikim hâkim oldukça, veriminin, işlevinin ve etkisinin artacağına inandığımız Yüksek Kurum ile bağlı kuruluşlarının, bilimsel projeler bakımından, idarî ve malî bakımdan yeni bir model ile şekillendirilmesi gereğine inanıyoruz.

Bu giriş cümlelerinden sonra gayretlerimizi de ifade etmeliyiz.

Atatürk Kültür Merkezi'nde Neler Oluyor?

*Atatürk Yüksek Kurumu'nun vazgeçilmez bir parçası olan Atatürk Kültür Merkezi'nin faaliyetlerini **"1993 Ekim'ine Kadar"** ve **"1993 Ekim'inden Bugüne Kadar"** olmak üzere iki ana baş-*

lıkta toplamak mümkündür.

"1993 Ekim'inden 10 Temmuz 1997'ye Kadar" yaptıklarımızı ise, amaçlarımıza ve görevlerimize paralel olacak şekilde şöyle gruplandırabiliriz:

I) Millî Benlik ve Millî Kimlik Uyanışının Sağlanması; Millî Bütünleşmenin Hızlandırılması,

II) Tarihî Şahsiyetlerimizin Doğru Tanıtılması,

III) Bölücü Faaliyetlere Karşı Çıkılması,

IV) Türk Dünyasıyla Kültürel ve Sosyal Etkileşimin Bilimsel Zeminde Temellendirilmesi,

V) Uluslararası Platformda Kültürümüzün Dünya Önünde "Doğru" Tanıtılması.

Bu beş ana başlıkta toplayabileceğimiz faaliyetlerimiz,

A. Yayınlar (Kitaplar ve Dergiler),

B. Bilgi Şölenleri (Sempozyumlar ve Kongreler),

C. Konferans ve Paneller,

gibi ana kollardan sistemli olarak yürütülmektedir.

I. Millî Benlik ve Millî Kimlik Uyanışının Sağlanması; Millî Bütünleşmenin Hızlandırılması: Dil, edebiyat, sanat, folklor, gelenek-görenek, inanç gibi ortak paydalarıyla bir bütün oluşturan Türk kültürünün tarihini ve gelişmelerini bilimsel metodlarla incelemek, araştırmak, yaymak ve yayınlamak suretiyle millî benlik ve millî kimlik'in uyanışının sağlanması, mikro-milliyetçilik yerine bütünleşmişliğin yaygınlaşması amacıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Gerek kitap ve dergilerimizde, gerekse düzenlediğimiz bilimsel toplantılarda (sempozyumlar, kongreler, konferanslar, paneller), millî benlik ve millî kimliğin uyanması sonucunda ulaşılacak bütünleşmişlik hedefine ait bilgi ve mesajlar açık ve örtülü olarak verilmektedir.

Bu konuda, özellikle ***Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni*** (Ankara, 20-22 Mart 1995)'nin bildirilerini içeren ***Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni*** (Ankara, 19-21 Mart 1996)'nin bildirilerini içeren ***Nevruz ve Renkler***, Sayın Prof. Dr. Reşat Genç'in kaleme aldığı ***Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil*** ile Bilâl N. Şimşir tarafından hazırlanan ***Avustralya Türk Edebiyatı Antolojisi I-II*** adlı kitaplarımız zikredilmeye değerdir.

II. Tarihî Şahsiyetlerimizin Doğru Tanıtılması: Atatürk, "Türk çocuğu ecdâdını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." sözlerini söylerken tarih içinde devamlılık şuurunu şahsiyetlere bağlıyordu.[1]

Türklerin yetiştirdiği, kültürümüzün bilim, fikir, siyaset ve sanat gibi çeşitli alanlarını katkılarıyla zenginleştirip yüceltmiş şahsiyetlerimizin doğru tanıtılması; Türk insanında, hem bilgisizlikten doğan aşağılık duygusunu önleyip, "ait olmakla gurur duymak" şuuru kazandırıcı, hem de lâyık olmak kaygısı ve sorumluluğu uyandırıcı bilimsel bir tavır alıştır. Kültürümüzü yüzyıllardır etkileriyle ve katkılarıyla şekillendiren tarihî şahsiyetlerimiz "doğru" tanındıkça, hafızalardan silinmedikçe, kutup yıldızı gibi, toplumumuzun, hattâ başka toplumların da, aydınlanmasına, aydınlık yolu bulmasına yardımcı olurlar. Bu şahsiyetler millî benlik, millî kimlik ve millî şahsiyetlerin uyarıcı ve koruyucularıdır. Bu manâda hem sebep, hem müsebbiptirler. Mensup olunan toplumun geçmiş kişilerinden olumlu bir şekilde bahsedilenlerimizin, övünülenlerimizin ve örnek alınır türden olanlarımızın şahsiyetleri ve eserleriyle unutulmaya terkedilmekten kurtarılıp, gündeme getirilmesi ve gündemde tutulması, hem şuurları aydınlatıp parlatacak hem de kimliğimizi idrak etmemize yarayacak etkili bir eğitim yöntemidir.

Bu anlayıştan hareketle Atatürk Kültür Merkezi tarihî şahsiyetlerimizin ve eserlerinin bilgi ve belgelere dayalı olarak doğru bir biçimde tanıtıldığı yayınlar yapmaktadır. Bu yayınlar gerek Türk Fikir ve Sanat Adamları Dizisi, Külliyatlar Dizisi, Divanlar Dizisi, Hükümdar Divanları Dizisi, Mesneviler Dizisi, Uluslararası Kongre ve Sempozyumlar Dizisi gibi başlıklar altında sıralanmakta olan **süresiz**

yayınlar *halinde, gerekse* ***süreli*** *yayınlarımızdan biri olan* ***Erdem*** *adlı dergimizin bir sayısı ya da bir cildinin bir tarihî şahsiyete hasredilmesi suretiyle okuyuculara sunulmaktadır.*

Yine bu cümleden olmak üzere, Atatürk Kültür Merkezi'nin merhum kurucu başkanı Aydın Sayılı zamanında seçkin tarihî şahsiyetlerimizi konu edinen ***"Uluslararası İbn-i Türk, Hârezmî, Fârâbî, Beyrûnî ve İbn-i Sînâ Sempozyumu"*** *(9-12 Eylül 1985, Ankara),* ***"Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu"*** *(24-27 Ekim 1988, Ankara) ve* ***"Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu"*** *(7-10 Ekim 1991, Ankara) gibi uluslararası bilimsel toplantılar düzenlenmiş, konuya gösterilen hassasiyet* ***"1993 Ekim'inden Bugüne Kadar"****ki dönemde daha da ivme kazanarak, sırasıyla* ***"Uluğ Bey ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu"*** *(30 Mayıs -1 Haziran 1994, Ankara),* ***"Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni"*** *(21-23 Haziran 1995, Ankara),* ***"Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni"*** *(24-26 Haziran 1995, Konya),* ***"Manas 1000. Yılı Kutlamaları"*** *(21-31 Ağustos, 1995, Bişkek-Kırgızistan) ve* ***"Nasreddin Hoca Uluslararası Bilgi Şöleni"*** *(24-26 Aralık 1996, İzmir) adı altında uluslararası toplantılar gerçekleştirilmiş, bu toplantılarda sunulan bildiriler, son yapılan toplantı hariç, kitap halinde yayınlanmıştır.*

Bu uluslararası bilgi şölenlerinden biri olan ***"Uluğ Bey ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu"****nun ardından yurtiçi ve yurtdışı bilim çevrelerinden çok olumlu yankılar aldığımız özellikle zikredilmelidir. Bu sempozyumda sunulan bildirileri içeren yayınımızın A.Ü. Fen Fakültesi öğrencilerinin eğitiminde bir ders kitabı olarak kullanılmaya başlandığı yolundaki sevindirici haber bizi ziyadesiyle memnun etmiştir.*

Tarihî şahsiyetlerimizi doğru tanıtmak, "Atalarımızın ruhlarının şâd olmalarına vesîle olabilmek" yolundaki şerefli görevimizin şuuruyla sarf ettiğimiz zevkli gayretin ürünlerinden olan iki güzel kitabımızı da yeri gelmişken belirtmeliyiz. Bunların birincisi, tıb bilimine dünyanın ufkundan görünen katkılarla hizmette bulunmuş, milletimizin yetiştirdiği seçkin şahsiyetlerden biri olarak dünyanın övüncü olmadan önce biz Türklerin övüncü olması gereken İbn-i Sînâ'nın, Prof. Dr. Esin Kâhya tarafından Türkçe'ye çevrilmiş bulunan ***El-Kânûn Fî't-Tıbb*** *adlı beş ciltlik eserinin birinci cildi olan* ***El-Kânûn Fî't-Tıbb (Birinci Kitap)****'tır. İkincisi, yine Prof Dr. Esin Kâhya tarafından hazırlanmış olan, Türkiye'de çağdaş anatomi çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilen, Türkçe olarak kaleme alınıp içinde incelenmeye değer bir anatomi terminolojisi sunan* ***Şemsedîn-i İtâkî'nin Resimli Anatomi Kitabı****'dır.*

III. Bölücü Faaliyetlere Karşı Çıkılması: *Bilindiği üzere, Türkiye'de ve Türk Dünyasında, ortak kültür değerlerinin doğru tanınmasının ve millî kimlik, millî benlik uyanışının getireceği millî bütünleşmeyi bölüp parçalamak amacıyla faaliyetlerde bulunan iç ve dış fitne odakları mevcuttur. Bu odaklarca, gerek Türk kültür dünyasında gerekse Türk siyaset hayatında bir zihniyet kirlenmesi yaratmak üzere bulanıklaştırılıp birer propaganda malzemesi haline getirilmeye çalışılan kavramların, konuların tarihî, sosyolojik, kültürel açıdan aydınlatılmaları, bilimsel bir zemine oturtulmaları zarûridir.*

Bulanıklığından dolayı iç ve dış fitne odaklarının kullanmaya çalıştıkları kavramlardan özellikle ikisi, Türk duyuş, düşünüş, kabulleniş ve davranış dünyasının ortak paydasında yer alan Nevruz ve Renkler (Sarı-Kırmızı-Yeşil)dir.

Nevruz ve Renkler konusunda Atatürk Kültür Merkezi, ***"Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni"*** *(17-19 Mart 1995, Iğdır),* ***"Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni"*** *(21-23 Mart 1995, Ankara),* ***"Türk Dünyasında Nevruz ve Renkler İkinci Uluslararası Bilgi Şöleni"*** *(19-21 Mart 1996, Ankara) olmak üzere üç adet uluslararası bilgi şöleni gerçekleştirmiştir. Nevruz bayramının kutlandığı günlere denk getirilen bu bilgi şölenleri Nevruz kutlamalarına ayrı bir renk katmıştır. Bu bilgi şölenlerinin bildirilerini topladığımız* ***Nevruz*** *ile* ***Nevruz ve Renkler*** *başlıklı iki ayrı kitap okuyucuların yoğun ilgisine ve talebine maruz kalmıştır. Atatürk Kültür Merkezi 1997 yılında da konuya gösterdiği hassasiyeti eksiltmeden, sayın Prof. Dr. Reşat GENÇ tarafından*

kaleme alınan **Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil** adlı kitapçığı yayınlamıştır.

Bu anlamda, yayınlarımız arasında bulunan Dr. Yaşar Kalafat'ın **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Rıfat Araz'ın **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği** ve Süleyman Kazmaz'ın **Sarıkamış'ta Köy Gezileri** adlı çok değerli eserlerini de övünerek takdim etmiş bulunuyoruz.

Atatürk Kültür Merkezi, çirkin bir oyun olan mezhep kavgasını teşvik edip körükleyenlere karşı da Türklük şemsiyesi altında Alevi-Sünni bütünleşmesini sağlamak amacıyla **Erdem** dergisinin 22, 23, 24. sayılarını ihtiva eden **Hoşgörü** cildini yayınlamıştır.

Atatürk Kültür Merkezi'nin bölücülük faaliyetlerine karşı aldığı bir başka bilimsel tavır da çeşitli bölücü ve siyasî eğilimlerle başka milletlere mal edilmek istenen Türk halısına, dolayısıyla Türk sanatına sahip çıkmak şeklinde olmuştur. Bu amaçla **"Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni"** (27-29 Mayıs 1996, Kayseri, 30-31 Mayıs 1996 Yahyalı) adlı, konunun uzmanlarınca bilimsel bir zeminde ele alındığı bir toplantı düzenlenmiştir. Ayrıca, Atatürk Kültür Merkezi 1997'de üç aylık halı, dokuma ve işleme sanatları dergisi olan **Arış** (Türkçe-İngilizce) adlı süreli yayının 1. sayısını da çıkarmış bulunmaktadır.

IV) Türk Dünyasıyla Kültürel ve Sosyal Etkileşimin Bilimsel Zeminde Temellendirilmesi: Dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan Türk soylu halklar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve Türk Dünyasının "Mutlak Ortak" değerlerinin aydınlatılması için dağınık ve sistemsiz çalışmalar yerine plânlı, sistemli, etkili bilimsel çalışmalara ihtiyaç vardır. Türk Dünyasındaki bütünleniş açısından bu vazgeçilmez bir ihtiyaçtır.

Türk soylu halklar arasındaki "Mutlak Ortak" değer ve davranışlar, kabuller ve tavır alışlar en çok edebiyat alanında kendini gösterir. Bu bakımdan nesiller arası benzeşmeyi, yüksek seviyede birlik oluşturan bütünleşmeyi, iletişimi sağlayacak araçlardan biri ve en önemlisi edebî metinlerdir.

Ne var ki, gerek Türkiye'de gerekse Türk Dünyasında biyografi veya bibliyografiye boğulmamış, edebiyat tarihi ile kültür ve medeniyet tarihi ayırımını yeterince yapmış olmak şartı ile, edebî eserleri esas alan bilgi, zihniyet, iman ve zevk tabakalarına ait ürünlerin tarihi olan bir **Türk Edebiyatı Tarihi** yazılmamıştır. Diğer taraftan Türk Dünyasının klasikleri sayılan edebî şahsiyetlerin biyografilerini ihtiva eden ansiklopedik bir eser de bulunmadığı gibi, hem aslî şivelerinin, hem de Türkiye Türkçesine aktarılmasının sağlandığı antolojik bir eser de yoktur.

Atatürk Kültür Merkezi Türk Dünyasıyla kültürel ve sosyal etkileşimi bilimsel zeminde temellendirecek bir faaliyet olan **Türk Dünyası Edebiyatı Projesi**'ni 1994 yılında gündeme getirmek suretiyle bu eksikliği giderme yolunda önemli bir adım atmıştır. Proje, **Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi**'nin ve **Edebiyat Terimleri Ansiklopedileri Sözlüğü**'nün hazırlanması, Türk Edebiyatının klasikleri sayılan edebî şahsiyetlerin biyografilerinin ve eserlerinin Türk Dünyasında yaygınlaştırılması faaliyetlerini kapsamaktadır.

Bu projenin ürünü olacak **Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedik Sözlüğü, Türk Dünyası Fikir ve Edebiyat Metinleri Ansiklopedisi, Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü** başlıklarını taşıyan, tamamlandığında 33 cilt, 20.000 sayfalık bir kütüphane oluşturacak olan bu eserlerin hazırlıkları devam etmekte, Türkiye'den ve Türk Dünyasından pek çok bilim adamı proje ile ilgili madde, bölüm, kısım yazmakta ve antoloji için metin seçmektedir.

Atatürk Kültür Merkezi Türk Dünyasıyla kültürel ve sosyal etkileşimi sağlamak amacıyla çeşitli yayınlar da yapmaktadır. Örneğin:

Ayfer Kaynar, **Dr. Baymirza Hayit'in Eserleri ve Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler I**, Ankara 1994;

Ayfer Kaynar, **Dr. Baymirza Hayit'in Eserleri ve Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler II: Eski Sovyetler Birliği ve Etki Alanı**,

Ankara 1996;

Nebî Hazri, ***Ömür Çınarından Yapraklar****, Ankara 1995;*

Hamit Nutki, ***Her Renkden Dünenden Bugüne****, Ankara 1996;*

Keneş Yusupov (Çev. F.Türkmen, A. İnayet), ***Manas Destanı****, Ankara 1995.*

Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*, AKM Yayını, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi, sayı 4, Ankara 1995;*

Manas 1000 Bişkek Bildirileri*, Ankara 1997.*

Atatürk Kültür Merkezi'nin iki büyük projesi var: ***Türk Dünyası Edebiyatı*** *projesi ile* ***Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi*** *projesi... Bu iki proje yanında, Atatürk Kültür Merkezi, 23 Mayıs 1997'de Türkmenistan Bilimler Akademisi ile Yüksek Kurum arasındaki bilimsel işbirliğini ve etkileşimi sağlayacak bir projeyi imzalamıştır. Çalışmaları Ekim 1997'de yapılacak olan proje ön müzakerelerden sonra başlatılacaktır. Türkiye-Türkmenistan sosyo-kültürel yapı araştırmasına ilişkin projemizle ilgili geniş bilgilere 20 Ekim'de elinize ulaştırmayı planladığımız* ***Bilge****'nin Güz sayısı olan 14. sayımızda yer vereceğiz.*

Türk Dünyası ile ilişkilerimizin geliştirilmesi amacıyla, Atatürk Kültür Merkezi'nin Türk Dünyasından seçtiği şeref ve haberleşme üyeleri bulunmaktadır. Atatürk Kültür Merkezi'nin şeref üyeleri olarak seçilen Türkmenistan'dan Agamemmed HOCAMEMMEDOV, Azerbaycan'dan Kamil Veliyev NERİMANOĞLU, Kazakistan'dan Abdülmalik NİSANBAEVYİÇ, İran'dan Hamit NUTKİ'nin 12.6.1997 günü beratları törenle takdim edilmiştir. Bu tören hakkındaki izlenimleri bu sayımızda okuyabilirsiniz.

Ayrıca Atatürk Kültür Merkezi süreli yayınlarından olan ***Erdem****,* ***Bilge*** *ve* ***Arış****'ın Türk Dünyasında temsilcilikleri bulunmaktadır.* ***Bilge*** *dergisinin Türk Dünyasındaki temsilciliğini Azerbaycan'dan Prof.Dr. Kamil VELİYEV, Türkmenistan'dan Dr. Cebbarmehmed GÖKLENOV, Kazan'dan Renat MUHAMMEDİN, Kırım'dan Şakir SELİM, Nahcivan'dan Ebülfez Kulu AMANOĞLU, Romanya'dan Cenan BOLAT;* ***Arış*** *dergisinin temsilciliğini ise Azerbaycan'dan Prof.Dr. Rasim EFENDİ, Türkmenistan'dan Prof.Dr. Orazbay ÖREYEV, Özbekistan'dan Tahir KAHHAR yapmaktadır.*

V) Türk Kültürünün Uluslararası Platformda Dünya Önünde "Doğru" Tanıtılması: *Türklerin dünya medeniyetinin tarihsel gelişimine inkâr edilemez katkılarının yüksek seviyede bilimsel araştırmalarla tespit edilme imkânı olmasına rağmen, kültürümüzün seçkin göstergelerini oluşturan çeşitli ürünlerin, sembollerin, siyasî eğilimlerle başka kültürlere mal edilmek istendiği, hattâ bu doğrultuda uluslararası platformda, Avrupa ve Amerika'da, gerçeklikten uzak iddialarla dolu çeşitli faaliyetler yapıldığı bilinmektedir.*

Atatürk Kültür Merkezi, Türk Kültürünün dünyaya "doğru" tanıtılmasını millî ve ilmî bir görev saymaktadır. Bu amaçla sınırlı bütçesine rağmen etkisi ve önemi göz ardı edilemeyen nitelikte uluslararası bilimsel toplantılar düzenlemektedir. Atatürk Kültür Merkezi daha fazla maddi destek sağlandığı takdirde bu önemli faaliyetini sürdürmek amacındadır. Daha fazla sayıda uluslararası bilimsel toplantı düzenlemenin daha fazla ekip ve maddi destek gerektirdiği ise su götürmez bir gerçektir.

Atatürk Kültür Merkezi, 1997 yılı 3-7 Kasım günlerinde ***IV. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi****'ni yapacaktır. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'in yüksek himayelerine aldığı ve bir bakıma Türk Dünyasıyla etkileşimin ortaya çıkacağı bu kongreyle ilgili çok geniş bilgilere Güz sayımızda yer vermeyi plânladık.* ***III. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi****'nin bildirilerinin ise, basımı tamamlanmış, kapak ve cilt işlemleri yapılmaktadır.*

Atatürk Kültür Merkezi yayınlar yoluyla da kültürümüzü dünyaya "doğru" tanıtmak işini sürdürmektedir. Bu itibarla, 1985'te yayın hayatına başlayan ve 28. sayısına ulaşmış olan ***Erdem****, 1994'te çıkarılmaya başlanan ve 13. sayısına ulaşmış olan* ***Bilge*** *ve 1997'de 1. sayısı ile yayın hayatına başlamış olan, Türkçe/İngilizce yayın yapan* ***Arış*** *dergileri çıkarılmaktadır. Bunlardan özellikle* ***Arış*** *dergisi, geçmiş ile günümüz arasındaki bağın kurulmasında büyük rol oynayan, Türk kültürünün*

geniş yelpazesi içinde yer alan, değişik kültür ortamlarına girmesine rağmen toplumumuz içindeki değişmez yerini tarih boyunca korumuş olan halı sanatımızı bilimsel yönüyle uluslararası platforma çıkarmış olmaktadır. **Arış** adlı dergimizin, Polonya'dan Prof.Dr. Tadeuzs MAJDA, Macaristan'dan Ferenc BATARİ, Japonya'dan Prof.Dr. Toyokazu WATANABE, Rusya Federasyonu'ndan Dr. Natalia NEKRASOVA olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde temsilcileri bulunmaktadır.

Atatürk Kültür Merkezi'nin dünyada seçkin bilim adamlarından oluşan şeref üyeleri bulunmaktadır: Jean Paul ROUX-Fransa, Warren ve Barbara WALKER-Amerika, Masao MORİ - Japonya, Hakim Mohammed SAİD - Pakistan, Omelian PRITSAK - Ukrayna, Michael MEINECKE - Almanya, N. A. BALOCH - Pakistan, Dr. Johanna Zick NİSSEN - Almanya, Akmal AYYUBİ - Hindistan, Nasrullah MÜBEŞŞİR - Mısır, (yeni seçilen ve 12.6.1997'de beratı takdim edilmiş olan) Bay Mirza HAYİT - Almanya.

Atatürk Kültür Merkezi, kültürümüzü dünyaya tanıtma ve yayma amacıyla yayınladığı kitap ve dergileri, dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan, bugün için, 76 Türk Derneği, 119 Türkoloji Enstitüsü, 190 Türkolog ve 60 Bilimsel kuruluşun kütüphanesine, onların yayınlarıyla değişim yapmak suretiyle, göndermektedir.

Sonuç

Atatürk Kültür Merkezi kuruluşundan ***"1993 Ekim'ine kadar"*** 49 adet kitap ve 18 adet dergi (Erdem); ***"Ekim 1993'den bugüne kadar"*** da 57 adet kitap 23 adet dergi (**Erdem, Bilge, Arış**) çıkarmış durumdadır. Yine ***"1993 Ekim'ine kadar"*** 5 adet, ***"1993 Ekim'inden bugüne kadar"*** ise 9 adet uluslararası bilgi şöleni gerçekleştirmiştir. Merkezimiz, ***"Ekim 1993'e kadar"*** Ankara içinde 57, Ankara dışında 77 olmak üzere toplam 134 adet, ***"1993 Ekim'inden bu güne kadar"*** da Ankara içinde 69, Ankara dışında 89 adet, toplam 158 konferans düzenlemiş bulunmaktadır. Ayrıca, ***"1993 Ekim'inden bu güne kadar"*** da 10 Kasım ve Haftası münasebetiyle 25 adet konferans gerçekleştirilmiştir.

Merkezimizde 1 Başkan, 1 Merkez Sekreteri, 5 şube müdürü, 7 şef, 13 uzman, 1 sayman, 1 veznedar, 2 kütüphaneci, 5 memur, 2 ambar memuru, 1 bilgisayar işletmeni, 3 daktilograf, 2 şoför, 1 dağıtıcı, 4 hizmetli ve 1 bekçi olmak üzere toplam 50 adet personel fiilen çalışmaktadır. Nitelikçe üstün olmalarına rağmen sayıca yetersiz olan bu kadronun zenginleştirilmesi gerekmektedir.

Atatürk Kültür Merkezi, her birini başlıbaşına bir varoluş sebebi olarak benimseyip onurlu bir görev şuuruyla gözler önüne sergilediği yukarıda ana başlıklarla verilen ciddi ve etkili faaliyetlerini sayıca yetersiz bir ekip ve sınırca dar bir bütçeyle, ayrıca tamamen kişisel girişimler neticesinde temin edebildiği bazı kamu kuruluşlarının maddî desteği ve reklâm gelirleri ile bu güne kadar gerçekleştirmiş bulunmaktadır. "Marifet iltifata tâbidir" demişler. Biz, bizi ayakta tutan ve çalışmalarımızı hedeflerimiz yönünde yorulmadan yürütmemizi sağlayan gördüğümüz değer ve ilgiden memnunuz. Bu konuda en ufak bir şüphe ve şikâyetimiz yoktur. Ne var ki, ekip ve maddî destek açılarından güçlendirilmek en büyük arzumuz ve ihtiyacımızdır. Bu ihtiyaç kendini o kadar hissettirmektedir ki, 6 Mayıs'ta basılan Bahar sayımızı dağıtacak eleman bulamadığımızdan dergimizin dağıtımını ancak Haziran ayında başlatabildik. Mâlî imkânsızlık sebebiyle en az dört yıldır bekletilen yaklaşık yirmi yazarın eserini üzülerek iade etmek zorunda kaldık. Diğer taraftan, beş yıl içinde inceleme raporları tamamlanıp parasızlık yüzünden bastırılamayan eser sayısı ise kırkı aştı. Hâlen matbaalarda 10 Temmuz 1997 itibariyle onaltı kitabımızın basımı devam ediyor.

Genç, enerjik ve ciddîye alındıklarında ciddî işlerin başarılarına imza atacaklarına inandığım fakat memur maaşıyla çalışan uzmanlarıma, benim diğer mesâi arkadaşlarıma alenen teşekkür etmeliyim, etmeliyiz.

DİPNOT

1. Geniş bilgi için bkz., Sadık TURAL, ***Şahsiyetler ve Eserler***, Ankara, 1993, s. 9-11.

Türkmenistan'da Günümüzden Geçmişe, Geçmişten Günümüze Bir Yolculuk...

Recep BİLGİNER

Gazeteci-Yazar

Uzun, sonu gelmez bir trajedidir tarih! Her ülke için olduğu gibi, Türkmenistan için de öyle.

Batıya göç eden Oğuzların bu topraklardan ayrılmayan bir koludur Türkmenler ve tarihin bu sonu gelmez dramını bütün boyutları ile yaşamışlardır. Düşmanla, doğayla, çok ağır iklim koşulları ile savaşarak. Ama, çok dayanıklı bir millettir Türkmenler. Dinlerini, dillerini, ulusal onurlarını, yabancı egemenliğin altında bile korumuşlardır.

Tarih boyunca, savaşlar, istilâlar yaşamışlar, ama, kendi ulusal benliklerini korumuşlardır.

Tarih kalıntıları arasında gezerken, hep, yazmak istediğim bir şiirin ilk dizeleri döküldü ağzımdan:

"Yağmacı bir eldi ona uzanan
Önce düşman
Sonra zaman
Acı anılardır geride kalan!"

Düşman da kim? Önce Cengiz Han ve ordusu. Hani derler ya düşman etmez akrabanın akrabaya ettiğini. Yedi kat yabancı mı Cengiz Han ve askerleri? Türkmenlerin ataları Oğuzlar da, kötü iklim koşullarından kaçıp batıya yönelmemişler miydi, Cengiz Han ve askerleri gibi.

Türkmenistan kapalı bir bölge. Topraklarının beşte üçü çöl. Kurulmuş şehirlerin çevresinde varolan yeşillik, sanki çöl ortasında birer vaha.

Cengiz Han'ın yağmalamasını yüz yıllar sonra, Ruslar tamamlamış. Sadece yakıp yıkmakla, öldürmekle kalmayarak, Türkmenlerin ulusal bilincini, yani ulusallık ruhunu da yok etmeye çalışarak.

Bereket versin, bu konuda, tam bir başarıya ulaşamadan çekip gitmişler. Derin izler bırakarak, bir toplumun bağımsızlığa kavuştuktan sonra, kendi yağıyla kavrulabilmesi, insanca yaşayabilmesi için, gerekli altyapıyı oluşturma gereğini duymadan. Açıkçası, bir gün nasıl olsa, çekip gideceği, ama, o ülkeyi hep kendisine muhtaç biçimde bırakmak düşüncesi ile. Zamanın yağmalamasına gelince. Merv'-de gözlerimle gördüm. 1157 yılı Nisan ayında ölen Sultan Sencer'in o görkemli yüksek iki katlı türbesinin bütün iç çinileri, dış çinileri Cengiz tarafından

sökülüp götürülmüş. Sonra da mimari baş yapıtı olan türbe kendi kaderine terkedilmiş. Koskoca bir tarihi, zamanın yağmasına bırakırcasına.

Türkmen mimarisinin bir yapı özelliği olan beyaz tuğla ile örülmüş duvarlarının dökülmüş sıvalarının altından oyuklar çıkmış ortaya. Bir süredir başlayan restorasyon için kurulmuş tahta iskelelerin arasından kuşlar uçup cıvıldaşıyor. Coşkudan mı bu söyledikleri cıvıltılı türküler, yoksa ovanın kavurucu sıcağından kaçıp yüksek kubbenin altında serinlemek için mi? Belki de, ihmal edilen, yağmalanan bu tarih hazinesi için, kendi dillerince ağlıyorlar.

Keşke Süleyman Peygamber gibi kuş dili bilseydim de halleşseydim onlarla.

İki kapısı var, bu ölüm mihmanhanesinin. Ovanın sıcağını önüne katıp getiren rüzgar, hava akımıyla serinliyor biraz.

Dışarıya güneşe çıkınca, güneşin keskin ve parlak ışıklarıyla gökten lavlar iniyor gibi. Gök kubbe denilen bu sonsuzluğa uzanmış fırının bütün kapakları açılmış sanki. Yerden de gökyüzüne, ateş püskürüyor. Tarihte uğranılmış zulümlere, haksızlıklara toprak ana tarafından yükseltilen bir öfke mi bu? Bu sıcağa kar dayanmasa da, Sultan Sencer Türbesi, yine de dayanmış yüzyıllardır. Daha da çok dayanacağa benziyor. Tıpkı Türkmen kardeşlerimizin tarihçe bilinen inatçılıkları gibi, Sultan Sencer Türbesi de zamana dayanma direncini göstermiş ustalıkla.

Türbenin tam ortasında, kumaşlarla örtülmüş sandukasından Sultan Sencer'in ruhu çıkmış da türbenin içinde dolaşıyor gibi geldi bana. Tarihi onu ruhundan dinlemeye çalıştım.

Türbenin çevresinde kazılar var. Eski Merv (Ruslardan sonra Mary denmiş her nedense) yavaş yavaş toprak üzerine çıkarılıyor. Bir kaç yüz metre ötede, hâlâ tam olarak yıkılmamış kalesinin surları yükseliyor. Yer yer yıkılmış, aradaki boşluklardan yollar geçiyor olsa da tarih dile geliyor bu surlarda.

Kötü doğa koşullarına, büyük bölümü çölleşmiş vatan topraklarına dayanabildiği kadar dayanmış Türkmen obaları. Kuzeye, kuzey batıya, sonra batıya ve güney batıya yönelmişler dalga dalga. Doğusundan gelen düşman saldırılarından kaçıp kurtulmak düşüncesiyle.

Kolay mı? Kalan insanların, soyuyla sopuyla yaşadığı yurdundan yâd ellere göçmesi. Bu yeni bir yurt edinme amaçlı göçlerin özünde, özgürlüğe kavuşma düşüncesi de yatıyor.

Prof. Faruk Sümer'in **Cenupta Türkmen Oymakları** eserinde yazdıkları geldi aklıma. Zaman zaman, Türkmenistan'dan Anadolu ile birlikte, Kuzey Irak ve Halep çevresine de büyük ve sürekli göçler olmuş. Annemin dedesinin yüzyıl önce Kerkük ve çevresinden Adana'ya göç ettiklerini anımsayınca ve özellikle Göktepe savaşlarının geçtiği yerleri gezince bir şimşek çaktı kafamda. Burada, boğazlanarak acımasızca öldürülen Türkmenler arasında, bir kaç göbek geriden, bir yakınımın da olabileceğini düşündüm. Kan bağı olmasa da, duygu ve dil bağı yetmez mi bu çağrışımı yapmaya?

Türkmenistan'ın başkenti Aşkaabad'da tanıştığım bir tarih uzmanı, *"üzerinde yaşadığınız kutsal toprak Anadolu'da kurulmuş devletler halkının gökten zembille inmediklerini"* söyledi.

Türk boylar, buradan Anadolu'ya gidip orasını yurt edinince, çok eskilerden oralarda yaşamış, başka uluslar da buldular kuşkusuz. Bunların bir bölümü Orta Asya kökenli olsalar bile, önemli olan, buralardan oralara göç edenlerin bugün bir bağımsız devlet bayrağı altında yaşıyor olmalarının da payı var. Devletimizin dünü olduğu gibi, bugünü ve yarını da var. Ve hep var olacak. Selçuklu, Osmanlı ve onların devamı olan bugünkü Türkiye Cumhuriyeti devletinin sonsuzluğa kadar içeriği ve adı da kutsaldır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin halkı Türk'tür ve Atatürk'ün *"Ne Mutlu Türk'üm"* sözünü diyenlerin oluşumudur.

Nereden gelmiş, yurt edindikleri topraklarda kimleri bulmuş olurlarsa olsunlar, kaynaşmış, aynı devletin adı, bayrağı altında, aynı sınırlar içinde, aynı kültürü, aynı yaşamı benimsemiş olanlar sadece vatandaş değil, aslında birer kardeştirler. Düşünce ve inanç ayrılıkları, bu kardeşliği ortadan kaldırmaz.

Türkmenistan gezisi sırasında, başkent Aşkabad'da bir hafta kaldım. Aşkaabad çöl ortasında bir vaha. Yollar geniş, yollar ağaçlarla süslü. Adım başı bir park. İnsanlar sakin. Sokaklarda, ağız dalaşı edenlerle bile karşılaşmadım. Türkmenler sakin ve dost canlısı insanlar

Zorunlu eğitimin 7 ve 15 yıl arasında uygulandığını öğrendim. Türkiye'nin desteğinde yeni okullar, yeni üniversiteler, Türk öğretim üyelerinin, Türkmenistan'ı, geçmişin ihmallerini kısa sürede giderme amacına yönelttikleri umut dolu bir gelecek var önlerinde. Yeni fabrikalar, yeni oteller, Türklerin işlettiği yeni işyerleri, yönetimin, hızlı bir kalkınmaya yönelmiş olması, gelecek için, umut veriyor Türkmenistan'da.

Kadınlarda kaç göç yok. Ucube gibi, sadece gözlerini açıkta bırakan giyinişler yok. Belli yaştakiler, dizlerinin altına inen ulusal giyinişleri içinde, serbestçe dolaşıyor. Gençler, daha çağdaş giyiniyorlar.

Çarşıda pazarda, satıcıların çoğu kadın. Belli noktalarda yol kenarına dizilmiş kadınlar görürsünüz. Ellerinde küçük çantalar. İnsan, önce, bunları piyasaya çıkmış sanır. Gerçi piyasaya çıkmışlardır ama, borsa piyasasına. Bu kadınlar, ayak üstü dolar, sterlin, mark gibi yabancı para borsacılarıdır. Yabancılarla çekişe çekişe pazarlık ederler, yabancı paraların kuru üzerinde. Orada, 1 dolar kendi paralarının adı olan 5.500 manat eder. Ama, çekişe çekişe pazarlık eden Türkmen kadınlar doları birkaç manat eksiğine bozmak için direnirler.

Türkmenistan'da, bağımsızlıktan sonra iş kurmak için ya da öğretim elemanı olarak gidenlerin sayısının onbine yaklaştığı söyleniyor. Kimi, lokanta açmış, kimi kafeterya. Kimi de otel işletmeciliği yapıyor.

İş kuranların sıkıntıları işçi bulmak. İşyeri sahipleri Türkmen işçinin, kendi tempolarına ayak uyduramadıklarından şikayetçi, Türkmen işçiler de Türk iş adamlarının, Türkiye'den getirdikleri işçilere, kendilerinden fazla ücret ödemelerinden.

Öğrendiğime göre, Türkmenistan'da, otobüs, telefon, doğalgaz ve su bedava. Türkmenistan su sıkıntısı çekiyor ama dünyanın ikinci doğalgaz kaynaklarına sahip bir ülke. Ücretler düşük, ayda 30-40 dolar.

Türkmenistan dost bir ülke. Dahası, kuşkusuz kardeş bir ülke. Şive farkıyla dilleri Türkçe, birkaç gün kalıp biraz dikkat edince, kolay anlaşılabiliyor söyledikleri.

Dede Korkut masallarının, Köroğlu destanının kaynağı Türkmenistan'da. Onlar da bizim gibi, sözlü edebiyat geleneğine bağlı kalmışlar.

Ne diyor Türkmen şair Atanazar Azizev?

Bir iki kelimeyi bizim kullandığımız gibi değiştirerek aşağıya alıyorum:

"Günlerimiz
Ömürlerimiz geçinceye kadar
Mercan tanesi gibi dizilmelidir
Sevgide duygular, olmalı ince
Hafif çiğ davransan üzülmelidir
Sevgi derdine saygı durmalı
O dertle büyük temiz duygular
Biz daima
Acı çekerek sevmeliyiz
Şayet değerse bu acıya sevgimiz!"

Özbekistan Notları...

Prof.Dr. Önder GÖCGÜN

Pamukkale Üniversitesi
Rektör Yard.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından 14-17 Mayıs 1997 tarihleri arasında Özbekistan'ın başşehri Taşkent'de; Taşkent Devlet Üniversitesi bünyesinde, Türkiye'den ve Türk Dünyası'ndan gelen delegasyonların katılımı ile Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof.Dr.Sadık TURAL başkanlığında gerçekleştirilen tahminen 13 cildlik **"Türk Dünyası Edebiyat Tarihi"** projesi ile ilgili olarak bir hafta boyunca görüş alışverişinde bulunuldu.

Bu münasebetle, aynı zamanda Proje Başkanı olan Prof. TURAL tarafından **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi** projesinin günümüze kadar ulaştığı seviye ve gerçekleştirilen çalışmalar hakkında bilgiler verilerek; halen sürdürülenler etrafında da delegasyonlarca ayrıntılı raporlar sunuldu.

Toplam 7 oturum halinde gerçekleştirilen görüşmeler sonunda alınan ortak kararlar, aynı zamanda geleceğe yönelik bir çalışma raporu halinde tesbit edildi.

O arada toplantıya katılan delegasyon üyelerince Özbekistan'ın Taşkent ve Semerkant şehirlerindeki, tarihî ve kültürel merkezlerde araştırma ve incelemelerde bulunuldu, tiyatro ve operalarında gerçekleştirilen sanat çalışmaları izlendi.

Önce, Taşkent'de "Nevâi Namıdaki Edebiyat Müzesi" adını taşıyan Nevâi Müzesi gezildi. Burada, 15. yüzyılın ünlü Çağatay Şairi Ali Şir Nevâi'nin yeni basılmış kitapları ile ünlü bilim adamımız Uluğ Beğ'e ait heykel, rasathane maketi, burçların sembol tablosu ve Sakkaki'nin Uluğ Beğ'e Kasidesi'nden bir parçanın levhası dikkatimizi çekti.

Müzede Nevâî ile ilgili 11 oda bulunmaktadır. Bunlardan, Şairimizin el-yazması ilk Divan nüshası ile diğer eserlerinin mikrofilmlerinden alınmış fotoğrafların, bu eserlere ait minyatürlerin, eski ve yeni harfli Divan ve Mesnevi nüshalarının sergilendiğini gördük. İkinci kattaki salonların birisi Genceli Nizami'ye aitti.Burada, Nizami'nin heykeli, resimleri ve eserlerine ait minyatürler ile eserlerin eski ve yeni

harfli nüshaları yer alıyordu.

Üçüncü kattaki Babür Şah'a ayrılan salonda ise, O'nun da heykeli, eski ve yeni harfli kitapları, minyatürleri ilgi çekici bir tarzda sergilenmiş bulunuyordu. Tavan ile salon sütunları renkli desen ve yazılarla süslenmiş idi.

Bir diğer salon ise, Fuzûli adını taşıyordu ve burada ünlü şairimiz Fuzûli'nin orijinal tablosu ile duvar panolarında şiirlerinden örnekler sergileniyordu.

13 Mayıs 1997 akşamı Taşkent'de bulunan Hamza Tiyatrosu'na gidildi ve orada; 1886'da Buhara'da doğmuş, 1913'de İstanbul'da öğrenim görmüş, 1938'de Taşkent'de öldürülmüş ünlü yazar, Özbekistan'ın kurtuluş mücadelesinin büyük önderlerinden A. Fıtnat'ın yazdığı **Ebulfeyz Han** isimli 2 perdelik oyun seyredildi. Bu eserin, bizde Namık Kemal'in **Celaleddin Harzemşah**'ının bir varyantı gibi olduğunu hayret ve takdirle gördük.

Bir başka gün de, "Timuriler Tarihi Davlat Müzesi" adını taşıyan iç ve dış süslemeleri ile gerçekten muhteşem Timur Devlet Müzesi'ni "Sippek" adı verilen soft, yumuşak terliklerle gezdik.

Burada verilen bilgiye göre; Timur Müzesi iç süslemeleri, altın suyu verilerek nakkaşlar tarafından tek tek elle yapılmıştır. Müzenin tam orta yerinde ise, Hz.Osman zamanında ceylan derisi üzerine yazılan Kur'an nüshası sergilenmişti. Karşı duvarda da, Huma kuşu ile Timur'un doğuşunu, tahtta hükümdarlığını anlatan resim; *"Rasti rusti"(Güç adalettir)* yazısı ile birlikte Timur, tahtında vezirleri, bilginleri ile birlikte duvar panosunda görülüyor.

Yukarıdaki yazının sağında da, *"Qudrat Adolatga" (Güç, kudret adalettir)* ifadesi hem eski, hem de yeni harflerle tesbit edilmiş bulunuyor.

Timur Müzesi'nin ikinci katında, ünlü astronomi bilginimiz Uluğ Bey'in; Timur Bey'in oğlu Şahruk'un oğlu; yani Timur'un torunu olduğunu gösteren soy kütüğü yer alıyor. Öte yandan aynı yerde, Şerafeddin Yazdi'nin **Zafer-name** adlı ünlü eseri ile **"The Code of Temur"** ismi altında **"Tuzuki Temury"**nin el-yazması nüshalarının sergilendiği dikkatimizi çekti.

İkinci kattaki koridorun devamında ise; 12., 13., 14. yüzyıl Özbekistan toprak testileri, seramikleri, Âyet işlemeli bir bakır tepsi ile 15. yüzyıla ait - Anadolu'da da aynen kullanılan- bakır bakraçlar, taslar, ibrikler, şamdanlar Orta Asya-Anadolu kültür birliğinin açık delilleri, zengin otantik ürünleri olarak göz kamaştırıyordu. Gene aynı mekanda sergilenen, 15. yüzyıla ait sarı pirinç ayaklar üzerindeki dünya küresi, Uluğ Bey'i temsil eden bir fotoğrafın altında yer almıştı. Ayrıca, Uluğ Bey'in kendi el-yazısı ile astronomiye ait şema, şekil, kroki, hesap ve notları da **Zidzhai** isimli eserinde, dikkatleri üzerinde topluyordu.

Bir de, Abdurrahman Cami'nin 1877 tarihli **Haft Avrang** adını taşıyan eserinin altın çerçeveli, sarı yaldızlı yazma nüshasının da orada yer aldığını gördük. Onun yanında ise, Özbekistan'da "hoş-neva' adıyla bilinen ve tam bir Türk çalgısı olan kanun sergileniyordu.

15 Mayıs 1997 akşamı, Taşkent'de, Millî Eğitim Ataşemiz Sayın Ahmet SEVGİ Bey ile değerli eşleri Türkân SEVGİ Hanımefendi'nin nazik davetleri üzerine; Türkiye'den gelen delegasyon üyeleri olarak, birlikte evlerinde düzenlenen yemekli, nezih sohbet toplantısına katılarak hoşça vakit geçirdik. O arada, aynı zamanda değerli bir şair olan Ahmet SEVGİ Bey'in :

"Merhaba huzur,
Merhaba güzel Taşkent
İnince bu toprakları hemen tanıdım
Bir komşu bahçesine girer gibi rahatça
Orta Asya bozkırına uzandım."

mısralarıyla başlayan, *"Özbekistan'da"* isimli duygu yüklü güzel şiirini, kendi ağzından dinledik.

Gene, Ondan; Özbekistan'da 22 Türk Lisesi olduğunu, Türkiye'den gelen 311 öğretmenin burada görevini sürdürdüğünü ve 5 bini aşkın öğrencinin öğrenim gördüğünü öğrendik.

Yemekte ise, Türkiye'deki, Mantı'nın kardeşi diyebileceğimiz, "Çüçöre" isimli etli, yoğurtlu Özbek yemeği ile ünlü "Özbek pilavı"'nı yedik. Gerek

Ahmet Bey'e ve gerekse değerli eşleri Türkan SEVGİ Hanımefendi'ye, o güzel gece ile nazik ikramları ve zahmetleri için buradan şahsım ve heyet adına teşekkür ederim.

Hafta sonunda Taşkent'den Semarkand'a doğru yola çıkıldı. Sir-Derya (Seyhan) nehri üzerindeki köprüden ve Kazakistan hududu yakınındaki, tarihî Temir-Kapgı (Demirkapı) yakınlarından geçerek Semerkand'a ulaştık. Orada, Uluğ Bey rasathanesinde, Registan (Şehir Merkezi Meydanı) ile onun etrafında yer alan 15., 16. yüzyılda yapılmış medreselerde, Uluğ Bey Medresesi Cami'inde incelemelerde bulunduk. Bu camide 1914 yılında şair Aczi(Sıddıki)'nin kendisinin tekfir edenlere, yani kafir olduğunu söyleyenlere verdiği şu anlamlı cevabını bulduk:

"Hak söyleyen insanları tekfir edecekler
İmanlı müslümanlarına şükür Hüdâyâ"

Gene Semerkand'da, Timur'un ilk hanımı Bibi Hatun adına yapılan Bibi Hanım Medresesi ile Türbesi de görülmeye değer özellikte idi.

Uluğ Bey'in, gökyüzünü gece gündüz incelediği, çok değerli astronomi araştırmalarını, tesbitlerini gerçekleştirdiği Semerkand'da; semanın sanki yere doğru eğildiğini, gökyüzü ile yeryüzünün, birbirine son derece yaklaşarak birbiriyle kucaklaştığını, bütünleştiğini hep birlikte hem hissettik, hem de gördük.

Şairin:

"Eğilmiş arza güler, muttasıl güler güller"

dediği gibi, Semerkand'da sema, arza eğilmiş, onunla içice olmuş, bütünleşmiş gibiydi. Allah, Uluğ Bey'i böyle ulu bir vazife ile görevlendirirken Semerkand'ı özellikle seçmiş olmalı düşüncesi, duygusu hepimizin benliğini kapladı.

Daha sonra, gene Semerkand'da bulunan Emir Timur'un türbesindeki üst salonda yer alan lâhit mezarlar ile alttaki mahzende bulunan asıl mezarları ziyaret ettik. Mahzende orta yerde Emir Timur'un, O'nun önünde Uluğ Bey'in, yanlarda da Timur'un yakınlarının mezarları bulunuyordu.

Semerkand'dan Taşkent'e dönüşümüzde ise, yoldan ayrılan kısa bir mesafede ve Semerkand'a 35 km uzaklıkta bulunan ünlü Hadis bilginimiz Sahih-i Buhâri'nin türbesini, mezarını ve camiini ziyaret ettik. Oradan da, bütün Türk Cumhuriyetleri delegasyonları ile birlikte duygu yüklü, tarifi güç bir huzur içerisinde ayrıldık. Yolda; edebî, tarihî ve kültürel sohbetimiz, dünyadan semaya yükselen ruhların engin hazzı içerisinde saatlerce devam etti. Başkanımız Prof.Dr. Sadık Kemal TURAL Beyin zarif nükteleri; Dr.Cevat HEY'ET'in hatıra yüklü fıkraları; Azerbaycan delegasyonundan Prof.Dr. Bekir VELİYEV (aramızdaki kısa ismi Bekir müellim)'in esprileri, Kazakistan delegasyonundan Prof.Dr. Şakir İBRAYEV in çok dinleyen tavrı ile az, fakat nükteli konuşmaları; Tataristan delegasyonundan Prof.Dr. Hatip MİNNİKULU'nun üslubunu (r) ve (n) konsonlarına teslim eder göründüğü kendine has vurgulu, zarif konuşmaları; Özbekistan delegasyonundan ve ev sahipliğini üstlenen Taşkent Devlet Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof.Dr. Begali KASIMOV'un biz sordukça söyleyen, anlatan tarif ve tasvirleri ile ilkbaharın bütün güzelliklerini sergileyen lâle tarlaları (bahçeleri değil; Orta Asya'nın tam ortasında göz alabildiğince uzanan lale tarlaları) arasından geçerek gece saat 22 sularında Taşkent'e ulaştık.

Yolda, yemek ve çay molası vesilesiyle Dr. Cevat HEY'ET Bey:

"Çayda biri kaydadır(bir çay içmek kaidedir)
İkisi cana faydadır
Üçü beşdir, dördü neshdir (üçü yeter, dördü beterdir, yasaktır)
Onda ki geldin beşe, çık onbeşe (beşe geldin ise, onbeşe çık.)
Onbeşden sonra çay nedir, say nedir?(saymaya gerek yoktur.)"

dedikten sonra; 1987'de vefat eden yakın dostu Mir Mehdi Seyitzade'nin şu zarif dörtlüğünü söyledi:

"Eyleşirem her Cuma
Eyleyirem tercüme
Aldığım gananarım
Çapmayir cib harcime"

(*Her cuma otururum tercüme ederim. Ne var ki aldığım telif ücretim cep harçlığıma, gündelik masrafıma bile yetmiyor.*)

Semerkand Pazarına hayran Prof.Dr. Hatip MİNNİKULU Bey, dayanamayıp Tatar-Kazan Türkçesi ile şu güzel atasözünü dile getirdi:

"Bürük pazargda, birig tek atang anang yok. Herig şeyg bar."

(*Büyük pazarda bir tek annen baban yok. Bunun dışında herşey var!*)

Türkiye Türkçesi'nde, *"Boğulacaksan büyük denizde boğul!"* atasözünün anlamlı bir karşılığı sayılabilecek bu güzel Tatar-Kazan atasözü hepimizin hayli ilgisini çekti ve sohbetimiz bir müddet bu minval üzere devam etti. Taşkent'e dönüşümüzde, Özbek delegasyonundan Prof.Dr. Begali KASIMOV, *"Aş kazanı guruldi"* (*Karnım gurulduyor, çok acıktım.*) deyince içinde kuşbaşı etli poğaçaya benzeyen Özbeklerin ünlü hamur işi Samsa ile ortası çukur yanları kalkık bir tür pideye benzeyen "yağlu hamur"dan ikram edildi.

Taşkent'de tarihî yapılarla, antik eserlerin sergilenip satıldığı bizdeki adıyla "bit pazarı"nda, ünlü süper marketleri Sum mağazasında çeşitli renk ve desende yapılmış otantik çay, içki kaseleri olan "piyale"ler, herkesin ilgisini çekti.

Gerek Taşkent'e vardığımızda, gerekse oradaki temas ve incelemelerimiz ile ayrılışımızda Türkiye Cumhuriyeti Taşkent Büyükelçiliği Ateşemiz Sayın Abdullah TÜYLÜ Bey'in zarafet örneği çok yakın, ilgi, destek ve yardımlarını gördük. Kendilerine bu vesile ile şükranlarımı sunarım.

Neticede, hayli geniş kapsamlı görüş alışverişinde bulunulduktan sonra; Başkan Prof. Dr. Sadık Kemal TURAL Bey'in toplantıyı topluca değerlendirmesinden sonra, düzenlenen veda yemeğinden sıra ile kendilerine söz verilen Taşkent Üniversitesi Rektörü'nü takiben; ev sahibi Özbekistan delegasyonu adına Prof. Dr. Begali KASIMOV; Türkiye delegasyonu adına Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN; İran delegasyonu adına Dr. Cevat HEYET; Azerbaycan delegasyonu adına Prof. Dr. Bekir NEBİYEV; Kazakistan delegasyonu adına Prof. Dr. Şakir İBRAYEV; Tataristan delegasyonu adına Prof. Dr. Hatip MİNNİKULU birer anlamlı konuşma ile Türk Dünyası'nın Edebiyat Tarihi projesi etrafında ortak kültürel değerlerine temasla, bunların geliştirilerek devamının gerekliliğini dile getirdiler.

Böylece, çalışmalar ilerledikçe bir başka toplantıda buluşmak ümit ve temennisiyle Taşkent'e veda edildi.

ŞİİR TAHLİLLERİNDE YÖNTEM

Prof. Dr. Sadık TURAL'ın
Kitabı Yayınlanıyor.

Ali Kemalî'yle Üç Görüşme

Ali Hüseyinoğlu SAMİL

Azerbaycan Ansiklopedisi
Grup Rehberi, Bakü-Azerbaycan

1989 Aralık ayında Azerbaycan-İran ve Türkiye arasındaki yıllar boyu mevcut olan sınırı belirleyen telleri kaldırdık. Bunu müteakiben sınır boyunda yaşayan İran ve Azerbaycan'daki insanlara birbirlerini görebilmeleri için bir senet verildi. Bu senette Aras boyunca 45 km. çerçevesinde hareket etme serbestliği vardı. İnsanın kalbinde vatan, millet sevgisinin çok olmasından dolayı kimse bu esaslara uymayıp, daha içlere giderek, Tebriz, Urmiye, Tahran ve başka şehirlerdeki akrabaları ve dostlarım ziyaret ediyorlardı.

Ben de elimdeki bu 45 km.'lik geçiş belgesiyle Araz'a 1000 km. mesafedeki Tahran'a gelmiştim. Buradaki Türk aydınları ile tanışmayı ve alâkalar kurmayı istiyordum. Bu işte Nahçıvan'a -benim yaşadığım şehire- gelmiş Tahranlı gençler bana yardım ettiler. Az zamanda **Varlık** dergisinin sahibi Dr. Cevat Hey'et'le, araştırıcı Mehemmed Ferzane ile, Mecitzade Savalan'la, milletvekili-şair Beytullah Caferi ve başkalarıyla tanıştım. Ali Kemali hakkında da sık sık sohbet açıyorlardı. Halk bilimine bağlılığım, bende bu insanla görüşmeye merak uyandırmıştı.

1991'in Aralık ayında Tahran'da caddede Ali Kemali ile tanıştık. Aslında biz de onunla randevu almaya çalışıyorduk. Nahçivan'dan tanıdığım **İslâmî Birlik** gazetesinde çalışan Salih Sıdıkî, beni Kemalî'ye takdim ederek:

- *Nahçıvan'dan gelmiş, folklor heveskârıdır. Sizinle görüşmek istiyordu,* dedi.

Daha Sıdıkî sözünü tamamlamamıştı ki, Ali Kemalî, uzun zaman hasretinde olduğu insan gibi beni bağrına bastı.

Saat 18.00 civarındaydı. Mevsim kış olduğu için hava tez kararmıştı. Kemalî, işten çıkmış, bir yere gidiyordu. İlk sohbetimizden anlaşıldı ki, o yarın erkenden Save'ye gidip bir hafta sonra geri dönecekti. Dolayısıyla, görüşüp sohbet etmemiz bir hafta sonraya kalacaktı. Ben Tahran'da kalmak için fazla vaktimin olmadığını söyleyince, o bir an düşündü. Sonra;

- *Ayaküstünde durmaktansa, geçip bir yerde oturup sohbet edelim. Hem de şam ederiz. (Akşam yemeğini birlikte yeriz)*, dedi.

Daha ben cevap vermeden aniden bir araba çağırdı. Nezaketen itiraz etmeye dahi imkânım olmadı.

Tahran'ın batısında güzel bir lokantaya gittik. Lokantada çalışanlar onu iyi tanıyorlardı. Kemalî, önceden yemediğimiz bir yemek yedirmek istiyordu. Yedireceği yemek de sadece bu lokantada yapılıyormuş. O vesileyle buraya geldik. Yemeklerin lezzetli olup olmadığı o kadar önemli değildi. Benim için onunla sohbet daha önemliydi. Yemek esnasında, birbirinin ardınca Hasta Kasım, Tufarganlı Abbas, Köroğlu, Tilimhan ve başkaları hakkında sorular soruyordum. Kemalî gafleten sohbetin konusunu değiştirerek:

- *Bilseydim yemeğe böyle dikkatsiz olacaksınız, sizi ofise aparar herenize bir sandviç (dürüm) alırdım. Bu hem ucuz olur hem de sohbetlerimizi belgelerle sürdürürdük*, dedi.

Bu şakaya ben de aynı ahval ile cevap vererek;

- *Pis olmaz,* dedim.

Benim bu cevabım, aniden onu yerinden kaldırdı. Garsonun getirdiği kahveler elinde kalmıştı. 20-25 dakika sonra biz, Birinci Dereceli Adliye Vekili, Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi Cinayet Hukuku Bölümünde Yüksek Lisans yapmış Ali Kemalî'nin geniş ve görkemli bürosundaydık. Oturduğumuz yer, avukat odasından çok kütüphaneyi hatırlatıyordu. Masa ve sehpaların üzerinde yığın yığın notlar vardı. Bunların hukuka dair belgeler olmadığı belliydi.

Sohbetimiz folklorun hangi dalından olursa olsun, söz dönüp dolaşıp Tilimhan'ın üzerine geliyordu. Kemalî, Tilimhan'ın şiirlerini coşkun bir şekilde ezberinden söylüyordu. Birden, okuduğu şiirlerinden birisinin *dudakdeğmez* (lebdeğmez) olduğunu farkettim. Şiiri tekrar okumasını rica ettim. Okudu. Yanılmamıştım. Fikrimi söyleyince, Kemalî, gayret normal karşıladı. Tilimhan'ın şiirlerinde sadece *dudakdeğmez* tarzında söylenmiş şiirlerin değil, *noktalı-noktasız şiirler*'in bulunduğunu da söyledi.

Kuzey Azerbaycan'da güneye nispeten folklorşinaslık çok ileri durumdadır. Bu sahada çok sayıda bilim adamının pek çok kitabı yayımlanmıştır. Bu kitaplardan âşık edebiyatı ile ilgili olanların çoğunu okumuştum. Araştırıcılar, *dudakdeğmez*, *dildönmez* şiir şekillerinin âşık edebiyatına Göğçeli Âşık Elesker tarafından getirildiğini ifade etmişlerdi. Bu fikir, benim hafızamda da muhkem yer tutmuştu. Ali Kemalî ise, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış Tilimhan'ın dudakdeğmez kullandığını söyledi. Bu bana pek inandırıcı gelmedi. Bizim meşhur folklorcuların nasıl böyle dikkatsiz, olabildiklerine inanamadım. Kemalî'nin hukukçu olması, bu işin uzmanı olmaması dolayısıyla yanlış bilgiye sahip olduğunu düşündüm. Tilimhan hakkında ne benim ne de edebiyat araştırıcılarımızın bilgisi yoktu. Bütün bunlara rağmen ben Tilimhan'ın, ya XIX. yüzyılın sonlarında yaşadığını ya da dudakdeğmezin Tilimhan'ın olmadığını Kemalî'ye söyledim. Bu konuda tartışmaya girdik. Kemalî, Tilimhan'ın doğumu ve hayatıyla ilgili olarak epey belgeler ortaya koydu. Bunları tekzip edemedim. Kemalî beni, Tilimhan'ın XVIII. yüzyılın sonları, XIX. yüzyılın başlarında yaşadığına ikna etmişti. Sonra, dudakdeğmezin Tilimhan'ın olmayıp, ona mal edildiği konusunu tartıştık. O, Tilimhan'ın onlarca tecnisini, cigalı tecnisini, koşmasını okudu. Hasta Kasım, Tufarganlı Abbas, Gurbanî, Molla Penah Vagıf'ın şiirleriyle mukayeseler yaptı. Dudakdeğmez, dil ve üslup cihetiyle diğer şiirlerinden farklı değildi. Şüphe ise kalbimden çıkmıyordu.

Ali Kemalî, Tilimhan'ın on bin beyitini cönklerden ve ağızlardan toplamış, onları açıklamış, beş bin cins tespit etmiş, Arapça ve Farsça beş bin kelimenin Türkçe anlamını yazmıştı. Hayretim artmıştı. Azerbaycan şairlerinin ve âşıklarının şiirlerinde bu kadar cinasa rast gelmemiştim.

Sohbetimiz gâh Tahir Mirza, gâh Aslı Kerem, gâh Köroğlu'yla devam ediyordu. Ben, ondan izin alıp masadaki dosyaların üzerindeki yazıların bir kısmını defterime kaydettim. Bunlar aşağıdakilerdir:

Âşık Rıza, Asım, Fakir, Türkmen Mahmut, Andelib, Kutsî, Aşkî, Salar Nasır, Mehdi Müntazır, Hisarî, Molla Ahmet, Daverî, Ekber Razzakî, Asî, Türkmen Fettah, Efşar, Meddah, Mente Selimhan, Kaşgaylı Mahzûnî, Kaşgaylı Yusuf Husrev, Seyyidî, Kelbî, Seyyah, Hemrah, Gergerli Muhammed, Hasret, Müznib, Zelilî...

Ekseriya Türkçe yazan XVIII.-XX. yüzyıllarda İran'ın Irak-ı Acem, Kaşgay bölgelerinde yaşamış bu şairler hakkında, edebiyat araştırıcılarımızın bilgileri yoktur.

Başka bir masanın üzerinde ise, destanların (halk hikâyeleri) bulunduğu dosyalar sıralanmıştı. Dosyaların üzerine güzel yazı ile *Köroğlu, Garib-Şahsenem, Tufarganlı Abbas, Şah İsmail, Şah Abbas, Hasta Kasım, Tahir Mirze, Aslı-Kerem, Leyli-Mecnun, Mahmut-Nigâr, Muhammed-Peri, Şirunî-*

Birçek, Vanlı Göyçek, Mesum, Seyamekî-Susen, Hüsrev ü Senem, Varka ve Gülşah, Esat Nizamî Sel Apardı, Hayf Senden Mehmet Hasan Han vs. yazılmıştı.

Ali Kemalî'nin şiirlerini topladığı şairler hakkında bilgim olmadığından daha iyi bildiğim mevzuda, destanlar konusunda sohbete devam etmek istedim. Ondan, dosyalardan bazı parçaları okumasını rica ettim. Azerbaycan'da destanların bazı varyantları mukayeseli yayınlanmıştır. Ali Kemalî'nin topladıkları ise, benim bildiklerimden hayli farklı idi. Bizim destan kahramanı olarak tanıdığımız Garib, Kerem, Tahir, Mirza, Mesum ve başkalarını Ali Kemalî, bir âşık olarak kabul etmiş, onların biyografilerini hazırlamıştı.

Sohbetimiz o kadar derinleşmişti ki, sabahın olduğunu fark etmedik. Ali Kemalî az kalsın Save otobüsünü kaçıracaktı.

Ali Kemalî ile ikinci görüşmemiz, bir yıl sonra yine Tahran'da oldu. Sohbetimiz yine Tilimhan'la ilgiliydi. Beni en çok üzen, Tilimhan Divanı'nm neşrini Ali Kemalî'nin geciktirmesiydi. Bu konuda, ona, endişelerimi bildirdim. Kısa zamanda onunla öyle kaynaşmıştık ki, yaşta benden büyük olsa da samimiyetten ona kızabiliyordum. O, önce işinin çokluğundan şikâyetlendi. Avukatlık vazifesinin edebiyat araştırıcılığıyla devamlı çalışmasına mani olduğunu, içtimai işlerle az meşgul olduğunu söyledi.

Hakikaten de, o edebiyatımızın araştırılmasına ve tebliğine ne kadar merak ve çaba gösteriyorsa da, içtimai işlerde de o kadar hevesle meşguldü. Gâh kendi parasıyla İran'ın muhtelif yörelerinde yaşayan Türk aydınlarını bir araya getiriyor, gâh maddî durumu müsait olmayan şairlere ve yazarlara yardım ediyordu. 1990'dan itibaren Azerbaycan'la İran arasında insanların gidiş gelişlerinin başlaması, onun işini daha da artırmıştı. Azerbaycan-Ermenistan savaşında Türklerin kötü vaziyete düşmelerine çok üzülmüştü. Tahran'da teşkil edilmiş, Karabağ Müslümanlarına Yardım Cemiyeti'nin önderlerinden biri idi. Teşkilatın yeri olmadığından Ali Kemalî, kendi bürosunda onlara yer vermişti. Millî şuurlu kadrolarını -kendilerinin haberi olmadan- koruyordu. İran'da küçe yürüyüşleri, mitingler düzenlemek çok zordur. Ali Kemalî, ülkenin durumunu iyi bildiği için, gençleri meydanlara salmayıp, onları mescitte toplayarak fikirlerini söyleme imkânı buluyordu. Karabağ savaşında yaralananlar, Tahran'da tedavi görürken, Karabağ Müslümanlarına Yardım Cemiyeti'nin elemanları onlara yardım ediyorlardı.

Ali Kemalî, daima Türklüğüyle gurur duyuyordu. Hiç bir zaman, kimseden çekinmeden, gururla bunu söylüyordu. 1993'de annesi Tahran'da vefat edince, Tahran'ın Behbudi Küçesi Hazret Ebülfez Mescidi'nde tertiplenen yas merasiminde (buraya Türklerden başka Ali Kemalî'nin Fars, Arap dostları da gelmişlerdi) şunu söylemişti:

"Ben annemi çok seviyorum. Yalnız anam olduğuna göre değil, beni bir Türk doğurduğu için. Ana diliyle çağırdığı laylalar hâlâ kulağımdadır. Ben büyüyüp olgunlaştıkça laylalara, okşamalara, bayatılara göre anama hürmetim kat kat arttı. Buraya toplananlardan rica ediyorum; anneme hürmet alâmeti olarak yas meclisinde onun konuştuğu dilde konuşasınız. Cenaze merasimine gelenlerin çoğu kalem ehli olduğundan bugüne uygun şiir ve nesir okunsun. İlmî sohbetler yapılsın. Meclise siyaset sokmadan, dilimiz, edebiyatımız ve şiirimizin çerağı etrafında yas günümüzü geçirelim."

Tahran'da böyle bir söz söylemek, bugün de hüner ve cesaret gerektirir.

Ali Kemalî, Tilimhan Divanı'nın neşrinin yapılamamasının sebebini ise şöyle izah etti:

"25 yıldan daha fazla bu işle uğraşıyorum. On beş sene önce kitabı neşretmek istedim. Dostlara, bu işle meşgul olanlara incelemeye verdim. Okudular. Kitapta, Molla Penah Vagıf'ın, Hasta Kasım'ın, Tufarganlı Abbas'ın şiirlerinin de bulunduğunu söylediler. Bunları birbirinden ayırmak için, İran'da Türkçe yazan şairlerin şiirlerini, destanları, toplayıp incelemeye başladım. Anladım ki bunları tetkik etmeden Tilimhan divanının doğru neşrini gerçekleştirmem mümkün değildi. Azerbaycan'dan, Türkiye'den getirttiğim kitaplarla mukayeseler yaptım. ***Varlık*** *dergisinde 30'dan çok şâir ve âşık hakkında makale neşrettim. 1989'da Ekber Rezzakî'nin* ***Gülzar Hüseyin*** *adlı kitabını yayımlattım."*

Gazeteciliğimden doğan bir merakla Ali Kemalî'nin hayatını derinden öğrenmek istedim. O gülerek, şaka ile: *"Tamam üç yıl İran'da kaçak yaşadım."* dedi. Ben taaccüb ve hayretle ona baktım. Hukuk tahsili almış, avukat olmuş bir şahıs nasıl kaçak yaşayabilir? Düşüncelerimi sanki anlamıştı.

"Kaçaklığım çocuk iken oldu. Miladî takvim ile

1940 Mart'ında Save'nin Bendemir köyünde doğmuşum (Şimdiki Arag Ostan'ın Geragan Bahşi). Hükümet memuru köyümüze üçyıl geç geldiğinden 1943'te doğduğumu yazmışlar."

Kısa müddetle insanlarla yakınlık kurabilen, şakalarıyla gönülleri fetheden Ali Kemalî'nin dostları arasında muhtelif milletlerin evlâdı vardı. Onlarla da oldukça samimiydi. İkinci görüşmemizde onun bürosunda sohbet ederken, milliyetçe Fars olan Save doğumlu bir avukat geldi. Bizi tanıştırdı. Birbirimizi anlamadığımız için, kendisi tercümanlık yapıyordu. Ben, Save bölgesinde kaç köyde Fars'ın yaşadığını sordum. Avukat, 5-6 köyde Fars'ın bulunduğunu söyledi, ancak köylerden dördünün adını hatırladı. Ali Kemalî ise, arkadaşının sözünü düzeltti. On bir köyde Farsların yaşadığını söyledi, hepsinin de adını verdi. Dostu gülerek:

"Biz para kazanmayla meşgul olduk. Onları öğrenmeye vakit sarfetmedik. Sen biliyorsun ya yeter. Bize lâzım olunca senden öğreniriz." dedi.

Ali Kemalî, bu yüzyılın başlangıcında Save'de 700 köy olduğunu, sonraları bu köylerde yaşayanların şehirlere gittiğini, halihazırda 450 kadar köy kaldığını söyledi. Hem de içi yanarak, Türklerin yaşadığı Caferabad behşinin (ilçesinin) Kum ostan (il)ına verilmesinin doğru olmadığını belirtti. Ali Kemalî anlattıkça, Fars dostu da tasdik ediyordu.

Tahran'daki ikinci görüşmemizde Ali Kemalî, yalnız edebiyattan, ilimden ve içtimai işlerden sohbet açmakla kifayet etmedi. Bize millî mücadele kahramanı Setterhan'la ilgili olarak belgeler toplamaya ve bununla beraber Setterhan'ın Şah Abdülazim'deki yer ile yeksan edilmiş kabrinin, son döğüş yeri olan Atabey Parkı'nın (Orada Rusya Büyükelçiliği bulunmaktadır.), son beşik kızı Mesume Settarî'nin video çekimlerine yardımcı oldu. (Bu ayrı yazının konusudur.)

Onun bana verdiği bilgiler çerçevesinde Azerbaycan Radyosunda yayımlar yaptım, gazetelerde yazılar yazdım. Telefonla sık sık irtibatımız olsa da, yüzyüze görüşmemiz seyrekti.

Ali Kemalî ile üçüncü defa, 1995 Ekim ayında Bakı'da Cevat Heyet'in jübilesinde bir araya geldik. Yalnız gelmemişti; yanında yazar Rıza Beraheni, Aziz Muhsini, Savalan, Gulam Hüseyin Beydili ve Hamit Mehmetzade de vardı. Yine de bir geceyi bizim evde sabaha kadar sohbet ederek geçirdik. Misafir olmasına bakmayarak, tartışmamız zaman zaman sertleşti. Topladığı eserleri yayımlamadığını sık sık başına kaktım. Çünkü, maddî imkânları vardı. Köylerinde ve annesinin köyünde kütüphaneler açmış, mektepler ve köprüler kurdurmaya başlamıştı. Maksadı, bağdan elde edeceği geliri, kuracağı Tilimhan vakfına vermekti. Köyün yakınlarındaki bağdan biraz ilerideki dağın üzerine Tilimhan'ın heykelini koymaya; şairlerin, araştırıcıların, aydınların toplanmaları için yine bağın yakınlarına bir bina yaptırmaya karar vermişti. Hemedan'dan Zencan'a 42 km.'lik bir asfalt yol yaptırıyordu. Bu eski kervan yolunu canlandırmayı düşünüyordu.

Gece uykusuzluğuna rağmen, neşeli ve dinç görünüyordu. Benimle Azerbaycan Radyosuna geldi. Orada yapımını üstlendiğim "Konak Elden Gelir" programında Save bölgesinde yaşayan Türkler ve onların kültürü, toponomisi, müziğiyle ilgili olarak açıklamalarda bulundu. Gerek Güney, gerekse Kuzey Azerbaycan'da sanatçıların haberdar olmadığı makamlardan söz etti. Ben sanatçılarımızın o makamları anlayamayacağını kendisine söylediğimde, bunu daha iyi anlatmak için kendi sesi ile o makamları icra etti. Program sonc erdiğinde bana şaka ile; *"bu yaşımda beni sanatçı da ettin."* diye takıldı. Onun stüdyodaki programını izleyen radyoevindeki diğer servisler, hemen temasa geçerek, ondan başka yayınlar için de söz aldılar. Ne mutlu bizlere ki, Ali Kemalî'nin bir vesile ile arşivimizde öz sesini muhafaza ediyoruz.

Uzun tartışmadan sonra 1996'da işlerini rahatlatıp Bakı'ya döneceğini, Tilimhan Divanı'nın ve dastanlarının birkaçını burada neşrettireceğini vaad etti. Ne yazık ki arzusunu hayata geçirebilmedi. 1996 senesinin Ağustos ayının 1'inde Tebriz'den açılan bir telefon, bizi yürekten yaraladı. Maalesef, çok arzu etmemize rağmen defninde bulunamadık. Yalnız ölümünün 40. gününde Ali Kemalî için Tahran'da ve Bendemir köyünde yapılan törene iştirak edebildik.

Dede Korkut Destanlarında Üçlemeler, Dörtlemeler, Beşlemeler

Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

Uludağ Üni. Fen-Edeb. Fak.
Türk Dili ve Edb. Öğr. Gör.

Dede Korkut Destanları tekrarlar diye adlandırabileceğimiz sözcük çiftleri bakımından oldukça zengindir. Yapıları, anlamları birbirine yakın/aynı/farklı çeşitli sözcüklerin, sözcük öbeklerinin bazen cümle düzeyinde, bazen cümleler arasında birbirini tekrarladıklarını, bu yolla üslup zenginliği yarattıklarını görüyoruz.

"Sözlerin belli kurallara bağlı olarak yanyana kullanılmaları, dilimize kelime yaratma zenginliği, faaliyetlerin her türlüsünün, en ince bir şekilde söz ile ifadesini mümkün kılan şekiller zenginliği, tasvir zenginliği ve güzelliği gibi çok esaslı özellikler kazandırmıştır."[1]

Tekrarların Türkçenin söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olması; yeni kavramları birden fazla sözcüğün oluşturduğu anlamca bağımsız tek kuruluşla anlatma ve yarattıkları anlatım zenginliğinden yararlanma çabasının sonucudur. Çünkü insanlar, bir yandan en kısa yoldan iletişim kurmak amacıyla ana diline ters düşen, fazlalık olarak görülen şeyleri dilinden atar, bir yandan da daha etkili anlatıma ulaşmak için tekrarlardan yararlanır. Hatipoğlu, tekrarların öğrenimi ve öğretimi kolaylaştıran, güçlü kılan yöntemlerin başında geldiğini, bu yolla sağlam, güçlü bir anlatım elde edilmek istendiğini ve tekrarlama yöntemlerinin psikolojinin akılda tutma kuralları arasında geldiğini belirtmektedir.

Dilde tekrarlar öylesine benimsenmiştir ki, ikilemelerle yetinilmemiş; aynı yolla üçlemeler, dörtlemeler, beşlemeler yapılmış ve bu yöntemle cümlelerde gerek biçim, gerek anlam ilişkisi kurulmağa çalışılmıştır.

"Üçlemelerin ikilemeler etkisiyle yapıldığı, dile bu yolla girdiği bir gerçektir. Bunda Türkçenin yapısının tekrarlara açık oluşunun da katkısı vardır. İkilemeler kadar olmasa da, dilde hatırı sayılır ölçüde üçleme vardır. Özellikle yansıma sözcüklerin tekrarıyla oluşturulan yapılar, üçleme için çok elverişlidir."[2]

Dede Korkut Destanlarında yer alan tekrarların büyük bir bölümü, bugün Türkiye Türkçesinde karşılaştığımız biçimdedir. Birçoğu aralarındaki zorunlu sıraya bağlı kalmıştır. Ancak üçlemeler, dörtlemeler, beşlemeler arasındaki kalıplaşma, ikilemelerde olduğu kadar sağlam değildir; ikilemelere oranla bunların daha azı kalıplaşmıştır. Kalıplaşmanın sağlanamadığı örneklerde ise, geçici bağlantı kurulmuştur. Ancak hepsinin amacı daha güçlü, daha etkili bir anlatım sağlamaktır. Hatipoğlu, Dede Korkut kitabının çekiciliğini sağlayan özelliklerin başında ikilemelerin

geldiğini bildiriyor.[3] Biz buna üçlemeleri, dörtlemeleri, beşlemeleri de eklemek istiyoruz. Çünkü Dede Korkut Destanları, anlatım gücünü tekrarların tümünden almaktadır, diye düşünmekteyiz.

1. ÜÇLEMELER

"Aynı kökten veya gövdeden kurulan bir ikilemeyle aynı kökün veya gövdenin eylem biçiminin birlikte kullanılmasına üçleme denebilir."[4]

Dede Korkut Destanlarında ikilemelerin sıkça kullanılışı, üçlemelere zemin hazırlamış ve öyle sanıyoruz ki, Türkiye Türkçesinde kullanılan üçlemelerin temelini atmıştır. Çeşitli özellikte 45 üçleme belirledik. Bugün, Türkiye Türkçesinde kullanılan üçlemelerin sayısına (yukarıda andığımız çalışmamızda 445 üçleme belirlemiştik) oranla çok azdır. Ancak birçok şeyde olduğu gibi üçlemelerde de, geçiş dönemi eseri dediğimiz Dede Korkut Destanlarının öncülük ettiğini, bu yapıların orijinal biçimlerini içerdiğini ve bugünkülerin yaklaşık dokuz-on asırlık bir gelişmeden sonra serpilip güzelleştiğini düşünürek, destanlardaki malzemenin az olmadığını kabul etmeliyiz.

1.1. Aynı Sözcüğün Tekrarlanmasıyla Oluşan Üçlemeler

Köpek kazanun atınun ayağına çap çap düşer sin sin sinler

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy

Kök durumundaki tek heceli yansıma sözcüğün tekrarıyla oluşan ve zarf görevini üstlenen ikili öbek, yine aynı kökten türemiş bir eylemle birleşerek üçlemeyi oluşturmuştur. Yansıma sözcük tek başına kullanıma çıkamaz.

yalap yalap yalabıyan ince tonlum yir basmayup yorıyan selvi boylum

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

{-p} ekiyle genişletilmiş iki heceli yansıma sözcüğün tekrarıyla oluşturulmuş ikileme, aynı kökten gelen eylemsiyle öbekleşerek üçlemeyi meydana getirmiştir.

çoban ilerü vardı gördi kim bir yığınak yatur yıldır yıldır yıldurur

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdügi Boy

{-dır} ekiyle genişletilmiş yansımadan yararlanılmıştır. Tek başına kullanılmayan sözcüğün tekrarıyla oluşan ve zarf görevini üstlenen ikili öbek, aynı kökten türemiş bir eylemle kalıp yapıyı oluşturmuştur.

çaya baksa çalımlu çal kara kuş erdemlü kur kurma kuşaklu kulağı altun küpelü Oğuz Biglerini birbir atından yıkıcı Kazılık Koca oğlı Big Yigenek çapar yetdi.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy

Aynı kökten gelen, farklı hece sayısına sahip üç sözcük, yukarıdakilerden farklı diyebileceğimiz bir üçleme oluşturmuştur. Sözcükler arasında kaynaşmanın gerçekleştiği yapı, sıfat tamlaması biçimindedir ve yeniden sıfat olarak kullanılmağa adaydır.

Deli Dumrulun görür gözi görmez oldı

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu

"Görür gözi görmez oldu" aynı kökten gelme {kö-} üç anlamlı sözcüğün oluşturduğu bu yapı, tek bir sözcük biçiminde kalıplaşmamıştır. İlk iki sözcük sıfat tamlaması biçiminde geçici bir kalıplaşma sergileyerek bir bütünü oluşturmuş ve ad tamlamasının tamlananı olmuştur. Üçleme, gramer bakımından bağımsız olan iki ayrı yapı biçimindedir.

oğul oğul av oğul kalkubanı yirümden turı geldüm

Begil Oğlu İmran Boyu

Kalıplaşmanın sağlandığı bu yapıda, anlamlı sözcük üç kez tekrarlanırken, araya bir ünlem girmiştir.

yücelerden yücesin yüce Tanrı
Kimse bilmez nicesin görklü Tanrı

Begil Oğlu İmran Boyu

Ağakay'ın birleşik koşma[6] dediği bu yapıda, kalıplaşma olmadığından üçlemeyi oluşturan her birim gramer bakımından serbesttir.

1.2. Ayrı Sözcüklerin Tekrarlanmasıyla Oluşan Üçlemeler

yığısdursun dürisdürsün günahunuzı adı görklü Muhammede bağıslasun hanum hey

Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boy

anun arkasında yivesin içesin hoş gicesin

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

yâ Kadir Allah birligün varlığun hakkı-y-içün Azrâ'ili menüm gözüme göstergil savaşayım çekişeyim dürişeyim yahşı yigidün canın kurtarayım

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu

Sevinevim kıvanayım güvenevim didi

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

her kim ol canavarı bassa yense öldürse kızımı ana virürüm diyü va'de eylemiş-idi

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

Bu gruptaki üçlemeler, yakın anlamlı çekimli eylemlerin tekrarıyla elde edilmiştir. Bunlarda geçici kalıplaşma söz konusudur. İlk örnekte üçlemenin arasına başka sözcükler girerek aralıklı ikileme özelliği vermiştir. Ayrıca ilk dört örnek, cümlelerin tekrarıyla kurulu üçleme özelliği de taşımaktadır.

altun gümüş pul gerek ise ana harçlık olsun

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu

pâdişah Kazan oğlı Uruz'un sağ yanına ana yir gösterdi cübbe çuğa cırgap geyürdi

Begil Oğlu İmran Boyu

altun gümüş pul / cübbe çuğa çırgap aynı sözcük alanına giren birimlerin tekrarıyla oluşmuş ve kaynaşmış üçlemelerdir.

1.3. Ünlemlerle Kurulu Üçlemeler

beli bes evet ağ sakallu aziz baba menüm dahi istedigüm oldur didi

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

Yakın anlamlı üç ünlemin anlatımı pekiştirmek amacıyla oluşturdukları üçlemedir.

1.4. Sözcük Öbeklerinin Tekrarıyla Kurulu Üçlemeler

Sözcük öbeklerinin tekrarıyla kurulu üçlemelerde, her öbek kendi arasında kalıplaşmıştır; ancak öbekler arası kaynaşma söz konusu değildir. Dolayısıyla her sözcük öbeği, gramer bakımından bağımsızdır.

1.4.1. Aynı Sözcük Öbeklerinin Tekrarıyla Kurulu Üçlemeler

gözüm gözüm yalunuz gözüm
Sen yalunuz göz-ile
men Oğuzı sındurmış-idüm

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy

hey gözüm nâmerd gözüm muhannet gözüm

Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'u Çıkardığı Boy.

Üç iyelik öbeğinin tekrarıyla oluşan üçlemede *gözüm* sözcüğü aynı kalırken, niteleyicileri değişmektedir.

	sıfat tam. tamlyn.tamln.		sıfat tam. tamlyn.tamln.
benim *gözüm+* ***benim***	*nâmerd gözüm+* ***benim***		*muhannet gözüm*
tamlyn. tamln. İyelik öbeği	tamlyn. tamln. İyelik öbeği		tamlyn. tamln. İyelik öbeği

1.4.2. Ayrı Sözcük Öbeklerinin Tekrarıyla Kurulu Üçlemeler

tiz düğün dirnek itdiler atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdılar.

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu

Bu yapıda önce gramer bakımından bağımsız, yakın anlamlı üç çıkmalı ikileme oluşturulmuş, sonra çıkmalı ikilemeler üçlemeyi meydana getirmişler. Üçlemede aynı sözcük alanına giren birimler yer almıştır. Dede Korkut Destanlarının hemen hepsinde çok kullanılan bir üçleme örneğidir.

Kavunum viregüm düvlegüm görür misin neler oldı

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

Gramer bakımından bağımsız, birinci öğeleri düşmüş üç iyelik öbeğinin tekrarıyla yapılmıştır.

mere bazirganlar bu aygırı ve bu yayı ve bu gürzi mana virün didi

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

kusun ala kanını kumaşun arusını kızun gökçegini hanlar hanı Bayındıra pençik çıkardılar

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

1.5. Cümlelerle Kurulu Üçlemeler

Anlamca birbirinin devamı niteliğinde olan ve yargı bildiren üç yapının tekrarıyla kurulan bu üçlemelerde, sözcük öbeklerinin tekrarıyla oluşan üçlemelerde olduğu gibi kaynaşma cümle içinde olmakta, cümleler arasında ise, geçici kalıplaşma görülmektedir. Bu nedenle her cümle, gramerce bağımsız görünüm sergilemektedir.

ol üç canavarun biri kağan aslan-idi biri kara buğa-y-idi biri dahi kara buğray-idi

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

men virümden turmadın ol turmış ola men kara koc atuma binmedin ol binmiş ola men kanlu kafir iline varmadın ol varmış ola didi

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

emçegini ağzına virdi bir sordı olanca südin aldı iki sordı kanın aldı üç sordı canın aldı

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy

dört oğlı olan birin virdi üçi kaldı üç olan birin virüp iki kaldı iki olan birin virdi biri kaldı

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy

bir yere ağ otağ kurdurmış-idi bir yere kızıl otağ kurdurmış-idi bir yere kara otağ kurdurmış-idi

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

kara otağa kondurun kara kiçe altına döşen kara koyun yahnısından önine getürün

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

kara otağa kondurdılar kara kiçe altına döşediler kara koyun yahnısından önine getürdiler

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

aç görsen toyurgıl yalınçak görsen tonatgıl borçluyu borçından kurtarıl

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

aç görse toyurdı yalın görse tonatdı borçlıyı borçından kurtardı

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

akan turı sulardan haber kiçe arkurı yatan Ala tağdan teber aşa hanlar hanı Bayındıra haber yara

Dirsen Han Oğlu Buğaç Han Boyu

av avlayalum kuş kuşlayalum sığın gevik yıkalum

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy

tavla tavla sahbaz atlarun kafir binmiş katar katar kızıl develerün kafir yetmiş altun akça bol hazineni kafir almış

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy

ağzun kurısun çoban dilün çürisün çoban Kadir senün alnuna kada yazsun çoban

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy

Pay Pürenün oğlı-y-içün bir deniz kulunı boz aygır aldılar bir ağ tozlu katı yay aldılar bir dahi altı perlü gürz aldılar

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

Pay Pürenün oğlı biş yaşına girdi biş yaşından on yaşına girdi on yaşından on biş yaşına girdi

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

big yigidün gözi bir deniz kulunı boz aygırı tutdı bir de altı perlü gürzi tutdı bir de ağ tozlu yayı tutdı

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

amelün mi azdı fi'lün-mi döndi ecelün-mi geldi bu aralarda neylersin didi

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

dahı kendüsi tavla tavla atlarına vardı bin aygır seçdi develerine vardı bin buğra ner seçdi koyunlarına vardı bin koç seçdi

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

boy boylad soy soyladı gazi erenler başına ne geldügin söyledi

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

Kazan sağına bakdı kas kas güldi solına bakdı çok sevindi karşusına bakdı oğlancuğını Uruzı gördi elin eline çaldı ağladı

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

gün kibi sıladı deniz kibi yaykandı meşe kibi karardı

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy

kara bağrı sarsıldı düm yüregi oynadı kara kıyma gözleri kan yaş doldı

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy

kim atın öger kim kılısın öger kim çekip ok atmağın öger

Begil Oğlu Emren'in Boyu

yigidüm men sana bir yıl bakam bir yılda gelmez-isen iki yıl bakam iki yılda gelmez-isen üç yıl bakam dört yılda gelmez-isen biş yıl altı yıl bakam

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu

2. DÖRTLEMELER

Dede Korkut Destanlarında dörtlemelerin üçlemelere oranla daha az kullanıldığına tanık olmaktayız. Belirlediğimiz 19 dörtleme, üçlemelerdeki yöntemlerle, onların etkisiyle yapılmıştır. Özellikle cümlelerin tekrarıyla sağlanan dörtlemeler, daha çok kullanılmıştır.

2.1. Ayrı Sözcüklerle Kurulu Dörtlemeler

korunun kapusın uvatdılar sığın gevik kaz tavuk kırdılar

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu

oğrı köpek yike tana ivini birbirine katmı

Mukaddime

Aynı sözlük alanına giren birimlerin tekrarıyla elde edilmiştir.

2.2. Sözcük Öbekleriyle Kurulu Dörtlemeler

2.1. Aynı Sözcük Öbeklerinin Tekrarıyla Kurulu Dörtlemeler

eyle kim çekerem men göz bununı
hiç yigide virmesün kadir Tanrı göz bununı
gözüm gözüm ay gözüm yalunuz gözüm

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy

Dört iyelik öbeğinin tekrarıyla sağlanan yapının benzeri üçlemelerde de görmekteyiz. Araya giren sözcükler, aralıklı ikileme özelliği vermiştir.

2.2. Ayrı Sözcük Öbeklerinin Tekrarıyla Kurulu Dörtlemeler

sağda oturan sağ bigler sol kolda oturan sol bigler isikdeki ınaklar düpde oturan has bigler kutlu olsun devletünüz didi

Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

Genişletilmiş sıfat tamlamalarının tekrarıyla oluşturulmuştur.

menüm erligüm menüm bahadırlığum menüm cılasunluğum menüm vigitligüm Ruma Şama gide çavlana dir-idi

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu

Aralarında anlam yakınlığı bulunan, birinci öğesi düşmüş iyelik öbekleriyle kurulmuştur.

2.3. Cümlelerle Kurulu Dörtlemeler

ozan ivün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa, ol anı yidürür içirür ağırlar azizler gönderür

Mukaddime

kâfirler aydur: şimdi yigidi atar yıkar serer pırtar

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

Bu örnekler, aynı zamanda farklı sözcüklerin tekrarıyla kurulu dörtlemeler grubuna da girmektedirler. Yakın anlamlı çekimli eylemler, etkili ve güçlü ifadeye ulaşmak amacıyla bir arada kullanılmıştır.

yir kibi kertilevin toprak kibi savrılavın kılıcuma toğranavın ohuma sancılavın

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu

bir gün ola düşem ölem sen kalasın
yay çekmedün oh atmadun bas kesmedün kan dökmedün
Kanlu Oğuz içinde çuldı almadun

Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boy

Sağum ala bakduğumda kartaşum Kara Göneyi gördüm
bas kesüpdür kan döküpdür çuldı alupdur ad kazanupdur
solum ala bakduğumda tayım Aruzı gördüm
bas kesüpdür kan döküpdür çuldı alupdur ad kazanupdur

Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boy

mere sen bas mı kesdün kan mı dökdün ac mı doyurdun yalıncak mı tonatdun didi

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu

birisi solduran sopdur birisi dolduran topdur birisi ivün tavağıdur birisi nice söyler-isen bavağıdur

Mukaddime

karnum toymadı yüzüm gülmedi ayağum paşmak görmedi yüzüm yaşmak görmedi

Mukaddime

depe gibi et yığ göl gibi kımız sağdur ulu toy evle hacet dile

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

kırk ince billü kız-ile boyı uzun Burla Hatun yesir gitdi Kazan Bigün karıçuk olmış anası kara deve boynında asılu gitdi Han Kazanun oğlı
Uruz big üç yüz yigid-ilen eli bağlu boynı bağlu gitdi Evlik Koca oğlı Saru Kulmaş Kazan Bigün ivi üzerine şehid oldı

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy

Kazan Bigün dünlügi altun ban ivlerini biz yıkmısuz tavl tavla sahbaz atlarını biz binmisüz katar katar kızıl devesini biz yetmisüz ağır hazine bol akcasını biz yağmalamısuz

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy

Kazan Bigün karıcuk anasını biz getürmisüz kaza benzer kızı gelini biz yesir itmisüz kırk yigidilen Kazanun oğlını biz getürmisüz kırk ince billü kız-ile kazanun halalını biz getürmisüz

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy

men dahi baksam sevinsem kıvansam güvensem

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

kılıcuma toğranavın ohuma sancılavın yir gibi kertilevin toprak gibi savrılavın
sağlığı- ile varaçak olur-isem Oğuzca gelip seni halallığa almaz-isem

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

3. BEŞLEMELER

Dede Korkut Destanlarında belirlediğimiz dört beşleme örneği, bizi şu gerçeğe götürmektedir. Aralarında anlam ilgisi bulunan birimler tekrarlanırken, sözcük sayısının artışına, öbeğin gereksiz yere uzatılışına pek rağbet edilmiyor. Bunda dildeki en az çaba ilkesinin ve dilin gereksiz, anlatımı boğacak tekrarlardan hoşlanmayışının katkısı büyüktür. Metinlerde rastladığımız tekrarların sayıları ve kullanılışları üzerinde durunca, sözcük sayısı az olan kalıp yapıların daha çok kullanıldığını görüyoruz. Kullanılış sıklığına ve sayısına göre ikilemeler, üçlemeler, dörtlemeler, beşlemeler biçiminde küçükten büyüğe doğru akan düzenli bir sırayla karşılaşmaktayız.

3.1. Cümlelerle Kurulu Beşlemeler

arş tanığ olsun kürsi tanığ olsun yir tanığ olsun gök tanığ olsun Kâdir Tanrı tanığ olsun menüm canum senün canuna kurban olsun didi

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu

bin buğra getürün kim mava görmemiş ola bin dahı avgır getürün kim hic kısraga asmamıs ola bin dahi koyun görmemiş koç getürün bin de kuyruksuz kulaksuz köpek getürün bin dahi haraca karaca püre getürün mana didi

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

altun ban ivlerin kafirler capdılar kaza benzer kızı gelini çığrışdurdılar tavla tavla sahbaz atları bindiler katar katar kızıl develerini vetdiler ağır hazinesini bol akçasını yağmaladılar

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy

Kazanun tavla tavla şahbaz atlarını binmisüz altun akçasını yağmalamısuz kırk yigid-ilen oğlı Uruzı tutsak itmişüz katar katar develerini vetmisüz kırk ince billü kız-ilen Kazanun halalını tutmısuz

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy

SONUÇ

Dede Korkut Destanlarında gördüğümüz üçlemeler, dörtlemeler ve beşlemeler, ikilemelerin etkisiyle anlamı pekiştirmek, güçlendirmek ve kavramı zenginleştirmek amacıyla kullanılmıştır. Bunda mesajların daha iyi vurgulanmasının, kalıcı olmasını sağlamanın da rolü büyüktür. Kalıp yapıların tekrarı yoluyla toplumun önem verdiği değer yargılarının iyice belletilmesi, toplumda kabul görmesi istenmiştir.

Türkçenin her döneminde karşılaştığımız, genel olarak tekrarlar adını verdiğimiz, yeni bir kavram yaratmak ya da var olan bir kavrama farklı anlamlar yüklemek amacıyla birçok sözcüğü / yapıyı bir araya getirerek anlamca, gramerce bağımsız yeni kuruluşlar elde etmek için yola çıkılmış ve yüzyıllar boyu dilin vazgeçemediği kurallara Ağakay'ın deyimiyle yapı teşkil yöntemine[7], kavuşulmuştur. Geçit dönemi eseri olması nedeniyle birçok şeyin ilk ve orijinal örneklerini gördüğümüz Dede Korkut Destanlarında sözünü ettiğimiz tekrarların da bize göre temeli, başlangıcı sayılması gereken örnekleriyle karşılaşmaktayız.

Destanlarda belirlediğimiz toplam 68 yapı, ikilemelerin yapılışıyla paralellik göstermekte, onların etkisiyle yapıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Sayılarının ikilemelere oranla az oluşu, bunların yeni yeni dile yerleşmekte olduğunun kanıtıdır. 45 üçleme, 19 dörtleme, 4 beşleme farklı birimlerin bazen kalıplaşıp kaynaşması, bazen geçici kalıplaşması, bazen de içerdikleri birimlerin kendi içinde kalıplaşıp, bütün içinde bağımsızca hareket etmesiyle oluşmuştur. Küçükten büyüğe doğru gittikçe (üçlemelerden beşlemelere doğru) elde edilen kalıp yapının sayısının azalması, bir gerçeği gözler önüne sermeye yaramaktadır. Tekrarlardan yararlanmak, her ne kadar dilin imkânlarından, vazgeçemediği kurallardan biriyse de; dil, çok uzun tekrarları sevmiyor, onlara ilgi göstermiyor.

Dede Korkut Destanlarında ikilemelerin çok zengin olduğunu yapılan çalışmalar ortaya koymuştur. Üçleme, dörtleme ve beşlemeler ise sayıca azlığına karşın sık kullanılmıştır. Toplam 68 yapı, destanlarda her fırsatta karşımıza çıkmaktadır. Bu yapıların kalıplaştığını düşünmemize de kullanımlarındaki sıklıkları neden olmuştur. Bu da, bu tür yapıların dile yeni yeni girmekte olduğunu ve henüz gelişip olgunlaşma fırsatı bulamadığını göstermektedir.

DİPNOTLAR

1. *Tuna, Osman Nedim , "Türkçede Tekrarlar", **TDED III**, No. 3-4, s. 429-447.*
2. *Hatipoğlu, Vecihe , **İkileme**, s. 12.*
3. *Üstünova, Kerime, Türkiye Türkçesinde Üçlemeler (bildiri),**Celal Bayar Üniversitesi, I. Türkoloji ve Tarih Kongresi**, Eylül 1996.*
4. *Hatipoğlu Vecihe, **İkileme**, s. 78.*
5. ***A.g.e.**, s. 23.*
6. *Ağakay, Mehmet, "Türkçede Kelime Koşmaları", **TDAY Belleten**, s. 99.*
7. *Ağakay, Mehmet Ali, "Türkçede Kelime Koşmaları", **TDAY Belleten**, s. 98.*

Batı Türklerinde Akrabalık İsimleri

Ali Rıza GÖNÜLLÜ
Öğretmen

Özel isimler yönünden zengin bir dil olan Türkçe'de, akrabalık isimleri de çok yoğundur. Bilindiği gibi, *"Aynı kandan gelen veya evlilik bağı ile aralarında yakınlık kuranlara akraba, bu tarzda teşekkül eden yakınlığa da akrabalık "karabet" denir".*[1]

Biz de, burada Batı Türklerinden (Türkiye, Azerbaycan, Irak ve Bulgaristan) derlediğimiz, bazı akrabalık isimlerini vereceğiz. Şöyle ki:

Aba: Büyük Kız kardeş.[2,3]

Abi:

a- Büyük erkek kardeş.[2,5]

b- Kadına göre, eşin erkek kardeşi.[6]

Abla:

a- Büyük kız kardeş.[5]

b- Annenin küçük veya büyük kız kardeşi.[6]

c- Babanın küçük veya büyük kız kardeşi.[6]

Ade:

a- Büyük kız kardeş.[6]

b- Babanın küçük veya büyük kız kardeşi.[6]

Aga:

a- Büyük erkek kardeş.[2,3,6]

b- Annenin küçük veya büyük erkek kardeşi.[6]

c- Babanın küçük veya büyük erkek kardeşi.[6]

Ammi: Babanın küçük veya büyük erkek kardeşi.[6]

Ana: Anne.[2,3,4,6]

Aşiret: Sülale.[5]

Ata: Baba.[4]

Ate: Babanın küçük veya büyük kız kardeşi.[5]

Ayna: Anne.[6]

Baba:

a- Baba.[3,5]

b- Annenin ve babanın babası. Dede.[4]

Bacanak: Kocaya göre, hanımın küçük veya büyük kız kardeşinin beyi.[2,3,4,6]

Bacı:

a) Küçük kız kardeş.[3,5]

b) Küçük veya büyük kız kardeş.[4]

Baldız: Kocaya göre, hanımın küçük veya büyük kız kardeşi.[2,3,4,6]

Bey: Damat.[4]

Bibi: Babanın küçük veya büyük kız kardeşi.[3,4]

Boba: Baba.[2]

Bilader: Erkek kardeş.[2]

Buba: Baba.[6]

Bulaşık: Uzak akraba.[2]

Çocuk: Çocuk.[2,3,6]

Dakanak: Akraba.[2]

Dayı: Annenin küçük veya büyük erkek kardeşi.[2,3,4,5]

Dede:

a- Annenin veya babanın babası.[2,3,6]

b- Büyük erkek kardeş.[5]

c- Karı ve kocanın ana ve babalarının birbirlerine göre durumu.[5]

Deze: Annenin küçük veya büyük kız kardeşi.[2,3]

Deyze: Annenin küçük veya büyük kız kardeşi.[3,5]

Düğün: Düğün.[2,6]

Dünür:

a- Evlenecek oğlana kız isteyen kişi.[2,6]

b- Karı ve kocanın ana ve babalarının birbirlerine göre durumu.[5,6]

Elti: Birden çok erkek kardeşin eşlerinin birbirlerine göre durumu.[2,3,4,6]

Elçi: Evlenecek oğlana kız isteyen kişi.[3,4,5]

Emi: Babanın küçük veya büyük erkek kardeşi.[4]

Emmi: Babanın küçük veya büyük erkek kardeşi.[2,3]

Enişte:

a- Baba ve annenin küçük veya büyük kız kardeşlerinin eşi.[2]

b- Küçük veya büyük kız kardeşin eşi.[2,3]

c- Ablanın eşi.[6]

Eze: Annenin küçük veya büyük kız kardeşi.[3]

Gardaş:

a- Küçük erkek kardeş.[2,5]

b- Küçük veya büyük erkek kardeş.[4]

c- Küçük kız kardeş.[6]

Gayın: Erkek kardeşin, karı ve kocanın yanındaki durumu.[2,3,4]

Gayınana: Karı ve kocaya göre eşin annesi.[2,3,4,6]

Gayınata: Karı ve kocaya göre, eşin babası.[2,4]

Gayınbaba: Karı ve kocaya göre, eşin babası.[5]

Gayınçı: Erkek kardeşin, karı ve kocanın yanındaki durumu.[6]

Gayınnene: Karı ve kocaya göre, eşin annesi.[5]

Gayınpeder: Karı ve kocanın babası.[3,6]

Gelin:

a- Yeni evlenen kız.[2,3,4,5,6]

b- Küçük erkek kardeşin eşi.[3]

c- Ağabeyin eşi.[4,5]

d- Küçük veya büyük erkek kardeşin eşi.[2]

Gız: Kız.[2,3,4,5]

Gızan:

a- Çocuk.[6]

b- Kız veya oğlan çocuğu.[6]

c- Torun.[6]

Goca: Babanın babası.[5]

Gocanne: Annenin annesi.[6]

Gocanene: Babanın annesi.[6]

Görümce: Kocanın kız kardeşinin, karısına göre durumu.[2,3,6]

Guda: Karı ve kocanın ana ve babalarının birbirlerine göre durumu.[4]

Günü: İlk hanımdan sonra alınan nikâhlı diğer eş.[4]

Güve: Damat.[6]

Güvey: Damat.[3]

Güye: Damat.[2]

Hala:

a- Babanın küçük veya büyük kız kardeşi.[2,3]

b- Annenin küçük veya büyük kız kardeşi.[4]

Hemşire: Küçük kız kardeş.[2]

Hısım: Akraba.[2]

İkili: İlk hanımdan sonra alınan, nikâhlı diğer eş.[2]

İni:

a- Kocanın küçük veya büyük erkek kardeşi.[2]

b - Kocanın büyük erkek kardeşi.[3]

Kanne: Babanın annesi.[5]

Kuma: İlk hanımdan sonra alınan, nikâhlı diğer eş.[3,6]

Küreken: Damat.[5]

Nene:

a- Anne ve babanın annesi.[3,4]

b- Anne.[5]

Nine: Anne ve babanın annesi.[2]

Neve: Torun.[4]

Oğlan: Oğlan.[2,3,4,5]

Sağdıç: Düğünde damada yol gösteren kişi.[2,3,4,5]

Taygeldi: Kadının ilk kocasından olan çocuğu.[2]

Torun: Torun.[2,3]

Toy: Düğün.[2,3,4]

Uşak:

a- Çocuk.[4,5]

b- Torun.[5]

Yeğen: Kardeş çocuğu.[2,3]

Yenge:

a- Babanın küçük veya büyük erkek kardeşinin eşi.[2]

b- Ağabeyin eşi.[3,6]

Yezne: Küçük veya büyük kız kardeşin eşi.[4]

Eski Türkçe devrinden itibaren dilimizde kullanılan akrabalık isimleri, zaman içinde bünyesini geliştirmiş ve bugün de değişik coğrafya parçalarında yaşayan Batı Türkleri arasında varlığını canlı bir şekilde devam ettirmektedir.

DİPNOTLAR

1. ***Yeni Türk Ansiklopedisi**, c.1, s. 70-71, İstanbul - 1985. Ayrıca bakınız; Tuncer Gülensoy, "Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar", s. 283-318, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı**, **Belleten**, 1973-1974, Ankara, 1974.*
2. *Kaynak Şahıs: Pembe Gönüllü, Alanya-1928 doğumlu. Ev hanımı. Ayrıca bakınız: Ali Rıza Gönüllü, "Alanya'dan Derlenen Akrabalık Terimleri", s. 39, **Güneyde Kültür Dergisi**, sayı: 36, Antakya, Şubat-1992.*
3. *Kaynak Şahıs, Halis Cankara, Erciş- 1954- Van, Öğretmen.*
4. *Kaynak Şahıs: Dilruba Çobanova (Kurbanov), Sumgayıt-1961 doğumlu, Azarbaycan-ev hanımı.*
5. *Kaynak Şahıs: Aydın Kervancıoğlu, Tuz Kazası, Kerkük-1953 doğumlu, Irak, Serbest meslek.*
6. *Kaynak Şahıs: Ayser Mutlu, Değirmenciler Köyü-Cebel Kazası-1962 doğumlu, Kırcaali, Bulgaristan, Memur.*

"Hergün Yeni Doğarız"

Nüzhet Erman, **Hergün Yeni Doğarız Osman Gazi'den Gazi Mustafa Kemal'e**, Ecdad Yayınları, 32, Şiir Serisi: 8, Ankara 1996, XIII+263 sayfa.

Yard. Doç. Dr. İsmet ÇETİN

Gazi Üni. Gazi Eğitim Fak.
Türk Dili ve Edb. Böl. Öğr. Üyesi

Ziya Gökalp, Rıza Nur, Basri Gocul, Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, Yahya Kemal Beyatlı başta olmak üzere çeşitli dönemlerde, muhtelif şâirler Türk tarihi ile şiiri barıştırma, şiirde tarihi işleme tecrübesine giriştiler. Bunlar zaman zaman bir kitap bütünlüğünde okuyucuya sunuldu, zaman zaman da küçük risâleler veya şiirler demetinin içnde yerlerini aldılar. Ancak hangi şekilde okuyucuya ulaşırsa ulaşsın, zaman zaman küstüğümüz veya küstürdüğümüz, ya da küstürüldüğümüz târihimiz ve tecrübelerimiz ile bilgi birikimimizin, kısaca hafızamızın şiir ile barışmasıdır. Fuzûli Divânı'nın mukaddime'sinden hatırladığım; *"İlimsiz şiir temelsiz divâra benzer"* cümlesi, Nüzhet Erman'ın *Hergün Yeni Doğarız*'ında adeta yeniden tescil ediliyor. Prof.Dr. Sadık Kemal Tural'ın, "Şiir, Şuur ve Millet" başlığı ile yazdığı giriş yazısında da belirttiği gibi şâir, "*bilgilenişi ve bilgilendirişi çok özel bir insan*", şiir ise "*özel kaynaklardan çok özel şekilde elde edilen özel bir ifade kalıbıyla nakledilen bilgi*" demektir. İşte Nüzhet Erman, *Her Gün Yeni Doğarız* isimli kitabında bilgi ile yazıyı, bilgi ile düşünceyi, bilgi ile sanatı bir araya getirmiş, İbrahim Arslanoğlu'nun tâbiri ile *"söz mülkünün sultanları"*ndan biri olduğunu yeniden isbat etmiştir.

Hüseyin Nihal Atsız, destanın yazılabilmesi için yalnız şâirliğin yetmeyeceğini, destanın ruhuna nüfûz etmek gerektiğini ifade eder. Nüzhet Erman'ın şiirleri okunduğunda onun tarihin ruhuna nüfûz ettiği, tarihe bir kronokraf gözüyle değil, bir münekkid gözüyle baktığı görülür. Dün ile bugünü, mâzi ile hali birleştiren bir mantık silsilesi içinde kaleme alman şiirler zaman zaman bir evliya menkıbesi ile, zaman zaman destanî motifler ile süslenmiş, ama gerçek tarihten, Türk insanının târih anlayışından uzaklaşmamış.

Atsız, millî kahramanı, millete hız veren enerji kaynağı olarak tarif eder. Belki çok iddialı olacak ama, kanaatımızca kahraman, şâirin bizzat kendisidir. Zira, bir milletin faziletlerini üzerinde taşıyan kahraman, kendi üslûbu içinde bir şaheserdir. Nüzhet Erman, Türk devlet geleneğine bağlı kalarak, uzun süre üst yönetim kademelerinde görev almış bir şahsiyet. Geçici heveslerin esiri olmayan, günübirlik manzûmeler yazmayan, mutlaka yazmayı dahi aklından geçirmeyen bir şahsiyet.... Bu yönü ile Türk şiir sanatının bir kahramanı olmayı hakedecek bir yapıya

da sahip. Şiiri, bilgiyi, tecrübeyi yaşamak, yaşatmak ve bunların şiir ile birlikteliklerini sağlamak bir insanı şiir kahramanı yapmaya yetecek unsurlardır. Bunun için Sayın Nüzhet Erman bir kahramandır.

Devlet-i Âl-i Osmanî'nin kuruluşunun 700. yılı... *Her Gün Yeni Doğarız*, Osmanlı Günlüğü'nden Ferman ile başlıyor. Osmanlı'nın kuruluş izninin alınması, bir velinin, Geyikli Baba'nın himmeti seziliyor şiirde.

"Bizlere gün yeni, nasip olan rızık dahi yeni" sözü, *"Allah'ın izni, evliyanın himmetiyle/(Selçuklu Sultanı da gayret verecektir)/ Karacahisar'ı yağmalayacaktır/1289 yılında Kara Osman/Ve tutup tekfurunu Konya'ya gönderecektir"* mısraları bir devletin kuruluş, Anadolu'nun Türkiye olması hükmünü verecektir.

Devlet olmanın temelleri atılıp, yüzlerce yıl sürecek bir bina inşa edilmeye başlanır, Tursun Fakı'nın okuduğu hutbe ile. Bacanağı, imamı, komutanı olan bir ulu kişi, bilge Tursun Fakı, Edebalı'dan aldığı eli, Kara Osman'a uzatır. Mübârek ola... *"28 Eylül 1299/Kökü budur cuma ve bayram namazı kılmanın/Ve adına hutbe okutmanın/Osman Gazi Han'ın/Yani, (ebed müddet) Devlet olmanın."*

Türkistan'dan kopan alp-eren ordusu birbirinden habersizmiş gibi geldikleri Türkiye topraklarında söz birliği etmişçesine himmet verirler, Türk devlet adamlarına. Nice isimsiz alp-erenlerden Kaygusuz Abdal Menakıbı rehber olur. Bir'de tek olmanın mantığım yakalayan devlet adamı Yusuf Has Hâcib'in kaleminden çıkan kelâm örneğinde olduğu gibi (Kün-Toğdı'yı Ay-Toldı'nın devlet idaresine davet etmesi) Fâtih'in çevresinde kümelenen aksakallar, evliyalar söz konusu edilir. Bir yandan bu evliyaların menkabeleri anlatılırken, bir yandan da adeta halk bilimi uzmanı gözüyle titizce derlenip seçilir ve nakış nakış mısralara işlenir. Cebe Ali'den Cibali'ye, Horasan'dan Horos Dede'ye, Ayazmand Beyi Ali Bey'den Ayazma'ya, Şeyh Zindanî'den Zindan Kapı'ya bir köprü kurar şâir.

Millî kahramanları daha çok üniformaları ile seyrettik. Kimi elinde kılıcı, kolunda kalkanı, üzerine bindiği atı ile; kimileri gür sakallı ve olabildiğince heybetli; kimi sert ve keskin bakışlı kahramanlardı. Hepsinin ortak özelliği savaş meydanlarında gösterdiği kahramanlıklar ile anılır olmalarıydı. Ancak, kahramanların insanî yönü de vardı ki, bu çok az görülürdü. Fâtih'in kır atının üzerinde elindeki kılıcı ile İstanbul'u hedef gösterdiği resim hafızalarımızı süsler. Bir de gül koklayan resmi vardır ki, bu kahramanın insanî yönünü öne çıkarır. Erman bunu şiirleştirmiş: *"Ressam Sinan Bey yapmış/ (Bir Padişahın, senin benim gibi/Gül kokladığının resmidir!)/Ve belli ki, Osmanlı mülkünde mevsim/Toz pembe gül mevsimidir/Minyatürde, Fâtih, Sultan'dan ziyâde, / Çiçeğe, güzel şeylere meraklı ve / (Lebi derya) mülkün alçak gönüllü sahibi/Bir İstanbul efendisidir/Kokladığı da, bence, gül değil, kadim/Ama, her dem taze İstanbul'un kendisidir."*

Osmanlı mülküne tebelleş olan bir alternatif anlayışın, zaman zaman çıbanın tarihini yazmış şâir şiirinde. Hurufî'yi ve Hurufîliği anlatmış "Ağulu Çiçekler" isimli şiirinde. Hak ile bâtıl arası gidip gelen bir anlayış çiçek gibi açmış şiirde. Ama çiçekler zaman zaman ağulu olmuş Türk toplumunda. Prof.Dr. Sadık K.Tural Hoca'nın tâbiri ile tahkiye şiirle kucaklaşmış.

Bir şarkının mısraı şiire isim olmuş, şiir iklîminde şiir severleri esaret zinciri ile bağlayıvermiş şâir. "Beni Bir Gözleri Âhuya Zebun Etti Felek" ya da olur ile olmaz, ölür ile ölmez kucaklaşırlar şiirde. "Pir Sultan Ölür Dirilir" ismi idam edildiği rivâyet edilen, hayatı etrafında menkabeler teşekkül eden Pir Sultan'ı anlatır ve toplumda yaşanılan çelişkiler, Pir Sultan ile Hızır Paşa'nın şahsında anlatılır.

Türk denizcileri "Korsan" ismi ile şiirde yerini alır. Korsan ama kime? O güzel üslûp, anlatım tekniği ve hikâye ediş tarzı.

Vezirlerin hikâye ve mâceraları, devlet yönetim ve yöneticileri, siyasî ve kültürel hayat anlatılır, anlatıldıkça okuyucuyu tarihin derinliklerine götürür. Osmanlı'nın sonu görünür. Kültürel yapı, "Resimli Halk Kitapları", "İstanbul Camileri", "Büyük Masal" Osmanlı Devleti'dir. *"(ki topraklarında güneş batmayan/624 yıllık koca devletti)/Bir masaldı sanki ve bitti."* Mithat Cemal Kuntay'ın tarih hocasına hitaben yazdığı şiiri Nüzhet Erman'a yönelmiş ve o, bir tarih hocası gibi tarihi anlatmış. Kocaman 600 yıllık tarihi... Ama masal katmadan...

"Samsun Üzerinden Anadolu'ya" yeniden doğuşun müjdecisidir. Ergenekon yeniden canlanır adeta. Cevat Paşa'nın *"Allah muvaffak etsin"* duasıyla Mustafa Kemal, İzmir'de Hasan Tahsin ile kucaklaşarak, Bandırma Vapuru ile Anadolu topraklarına geçer. Duaları ile ayakta kalabildiğimiz anaların duası yine vardır. Mustafa Kemal Paşa da ana duası alarak;*"/Duasını annesinin, / Akaretler'de oturan / Millî Misak"*ta buluşmak üzere yola çıkar. Bir şarkıyı şiirleştirmiş Erman. *"Çırpınırdı Karadeniz/Bakıp Türk'ün Bayrağına"* mısraları *"Çırpınıyor(du) Karadeniz / Bakıp Türk'ün bayrağına"* sanatkârâne bir oyunla şiir ile güfte, güfte ile şiir birbirine karışmış.

Millî Mücâdele'nin kahramanları, fukara Türk insanı. Kimi Balkan Harbi'nde, kimi Yemen Çölleri'nde, kimi Çanakkale'de şehit olmuş aile fertleri. Hepsi de Cennet'te merhabalaşmışlar şiirlerde. Nüzhet Erman'ın şiirlerinde türkülerimiz yeniden hayat bulmuş. Adeta zamanımıza Türk'e has olan Türkü'yü hatırlatır bir üslûp ile; *"Bura Yemendir gülü çemendir/Giden gelmiyor acep nedendir"* mısraları *"Gülü çemendir! deyip Yemen"* şeklini; *"Aynalı çarşı içinde vurdular beni"* mısraları *"Ana ben gidiyom düşmana karşı! diye (iç aynalı çarşı) Çanakkale'ye.."* mısralarına dönüşmüş. Övünçler, kıvançlar bir arada söylenip türkü olarak dillenmişler şiirde. Yörük Ali Efe sanki Ege doruklarında düşmana meydan okumada dip diri...

"Egemenlik Kayıtsız Şartsız Ulusundur" mısraları Ankara'nın Devlet merkezi, Devlet idare şeklinin demokrasi olduğunu anlatır. Millet içinde **Yiğit ve Hain** açık açık anlatılır. Bir destan yazılır da iyi ve kötü, ak ve kara olmaz mı? Gazi Mustafa Kemal *"yiğittir her şeyin üstesinden gelir." "Bir adam düşün/sapına kadar yiğit/Dağlarda kurt, ovada şahin olsun."* Yiğit ve kahraman aynı şeydir Nüzhet Erman'ın şiirinde. Her ikisi de Mustafa Kemal Paşa...

"Çal Kılıcı Kemal Paşam", bir son deyişdir. Dede Korkut gelir, boy boylar soy soylar. Nüzhet Erman *"Dedem Korkut sağ olsaydı, /Gelir Destan söylerdi/Oğuz niyetine, düzer, koşar, bunları derdi"* der.

Tek tek millî mücâdele kahramanlarını anlatır şiirler. "Sunu ...." şiirin dudak kapamasıdır adeta.

Sunu

"Paşa, bey, efe, er ...
Hani övdüğümüz alp erenler?
"Gelimli gidimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!..."
Keramet ehli değilim ki sıkışan akıl alsın!
Soy soylayacak, boy boylayacak
Erkân sazım da yok karaduttan.
Okunur söylenmek üzere uzak, güzel günlerde,
Kahvelerde, kışlalarda, bayram ve düğünlerde;
Destanlar kalmış ya Dede Korkut'tan,
(Çam sakızı çoban armağanı!)
Benden de bu kalsın"

Yukarıda yazdıklarımız, Nüzhet Erman'ın şiirleri ile ilgili kanaatlerimizdir. Yeni söyleyişler, yeni mazmunlar şiiri süslemiş. Kültürümüzün her alanından istifade edilerek kaleme alınmış bilgi dolu, bilgece söyleyişler şiirde hâkim. Bununla ilgili olmak üzere kitabın girişinde, şiir ve millet konusu ile millî şuuru işleyen, Nüzhet Erman ve şiirleri hakkında aydınlatıcı bilgiler veren bir yazı var. Bir taraftan Nüzhet Erman ve şiirleri konu ve merkez alınırken, bu merkez etrafında şiir ve şiir inceleme metodu, şairin yetiştiği sosyo-psikolojik çevre dikkate alınarak verilmiş.

Prof. Dr. Sadık Tural Hoca'nın yazısı...

Kitabın girişinde olan, **Şiir, Şuur ve Millet,** şiirin, şiirdeki mevhumların arka plânlarında olan derûnî mânâları anlamak, şiire nüfûz edebilmek için bir bilgi demeti. Şiir okuma zevki yanında bilgilendirici yönü ile bir ışık.

Üzerinde düşünülerek, düşünce jimnastiği yapılarak, ama elden düşürülmeden okunan bir kitap. Takdir etmek haddimiz değil. Şiirimiz adına, bilgi ve tecrübe ile barışmış bir şiir adına şükran sunmak ve selâmlamak gerek. Bilgi yüklü yazıları için Prof. Dr. Sadık Tural Hoca'ya, düşünce imbiğinden geçmiş şiirler için Nüzhet Erman'a, böyle bir kitabı kazandırdığı için Ecdâd'ın çilekeş sahibi, derviş gönüllü Ahmet Doğan ağabeye şükran sunmak bir görevdir.

"Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Muhtasar'ı"

Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel, **Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp Adlı Eserinin Muhtasarı,** Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 76, Ankara, 1996.

Gücmurat SULTANMURADOV

Ankara Üni. DTCF Felsefe Bölümü
Doktora Öğrencisi

Muhtasar[1] Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel tarafından hazırlanmıştır. **Muhtasar**'ın editörü, AKM Bilim ve Tefekkür Kolu Uzmanı Elmas Kılıç'tır.

Muhtasar'da Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın **Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp** (TTK. Mtb. Ankara 1991) adlı kitabının Önsöz'ü, Giriş'i, Sonuç'u Mezopotamyalılarda Astronomi bölümünün Thales ile ilgili kısmı aynen alınmıştır. Astronomisi ve Tıbbı ile ilgili kısmı özetlenmiştir. Mısır uygarlığı ile ilgili kısmına ise yer verilememiştir. Böylece **Muhtasar** "Sunuş", "Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik Astronomi ve Tıp Adlı Eserin Önsözü"; "Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp adlı eserin Girişi; "Mezopotamyalılarda Aritmetik", "Mezopotamyalılarda Cebir", "Mezopotamyalılarda Geometri", "Mezopotamyalılarda Astronomi", "Mezopotamyalılarda Tıp"; "Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik Astronomi ve Tıp Adlı Eserin Sonucu", "Dizin", "Levhalar" gibi bölümlerden müteşekkildir.

Muhtasar iki yüzyıldan fazladır ayak uydurmaya çabaladığımız bugünkü Batı uygarlığının temelini gösterme bakımından bir şaheserdir. **Muhtasar**'dan anlaşıldığına göre, bugünkü Batı uygarlığının temelini Mısır ve Mezopotamya (özellikle de Mezopotamya) uygarlığı oluşturmaktadır. Mezopotamya uygarlığının kurucuları ise Sümerlilerdir. Sümerlilerin Türkler ile akrabalığı hususundaki çalışmalar da[2] göz önüne bulundurulursa o zaman **Muhtasar**'ın Atatürk'ün millî kültür unsurumuz saydığı entelektüel kültürümüzün tarihî seyrini aydınlatmak açısından ehemmiyeti açıkça ortaya çıkar.

Mezopotamya (Sümer) kültürü sadece eski Yunan kültürünü değil, dolaylı yollardan da Ortaçağ İslâm kültürünü etkilemiştir. Hârezmi'nin ve Abdülhamid ibn Türk'ün cebrinin Mezopotamya cebirinin devamı olduğu bilinmektedir. Böyle bir temasın izlerine sadece cebir alanında değil entelektüel kültürün etkileşiminin özellikle matematik, astronomi ve tıp alanlarındaki izlerine değinilmektedir.

Muhtasar'ın muhtevasından anlaşılacağına göre, bugünkü Avrupa kültürünün temelini Sümer kül-

türü teşkil etmektedir. Sümer kültürü Akadlar vasıtasıyla öteki kültürlere ve bunun ile birlikte eski Yunan'a, eski Yunan'dan Süryanilere, Süryanilerden Araplara, Ortaçağ İslâm Dünyasından Batı Avrupa devletlerine intikal etmiştir. Kültürün, özellikle de entelektüel kültürün intikal seyrini gösteren kültür ağacının bilimsel şemasının kurulduğu **Muhtasar**'ın değeri paha biçilmez derecede kıymetlidir.

Böylece bugüne değin mucize sanılan eski Yunan kültürünün mucize sanılacak bir yanının yokluğu, eski Yunan kültüründeki esas düşüncelerin daha binlerce yıl evvel Mezopotamyalılarda (Sümerlerde) mevcut olduğu gerçeği de bu **Muhtasar** sayesinde anlaşılmış olacaktır.

DİPNOTLAR

1. ***Muhtasar**'ın Mezopotamyalılarda Aritmetik kısmından sonraki kısımları Prof. Dr. M. Türker-Küyel tarafından hazırlanmıştır. **Muhtasar**'ın Mezopotamyalılarda Aritmetik adlı kısmı A.Ü. D.T.C.F. Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim dalı hocası Doç. Dr. Melek Dosay tarafından hazırlanmıştır.*

2. *Bkz., S.N. Kramer, **Tarih Sümer'de Başlar**, TTK, Ankara 1990; B. Landsberger, "Sümerlilerin Kültür Sahasındaki Başarıları", **D.T.C.F. Dergisi**, TTK, Ankara 1994; B. Landsberger, "Önasya Kadim Tarihinin Esas Meseleleri"; **II. TTK Kongresi**, TTK, Ankara 1937; F. Kınal, **Eski Mezopotamya Tarihi**, Ankara 1983; M. T. Küyel, "Osman Nedim Tuna'nın Türk Dilinin Eskiliği Konusundaki Çalışmaları", **Erdem**, cilt 5, sayı 15, Ankara, 1981; K. Balkan, "Eski Önasya'da Kut Halkının Dili ve Eski Türkçe Arasındaki Benzerlikler", **Erdem**, cilt 6, sayı 16, Ankara 1992; E. Esin, **Türk Kültürü El Kitabı**, İstanbul 1972.*

Gözden geçirilmiş
3. baskısına başlanılan eser

KÜLTÜREL KİMLİK ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
Prof. Dr. Sadık TURAL

Şemsi Belli'nin "Fikriye" Adlı Eseri Hakkında İncelemelerimiz

Şemsi Belli, **Fikriye**, Bilgi Yayınevi, 1995.

Nevin KORUCUOĞLU

Araştırmacı-Yazar

Gazeteci ve yazar Şemsi Belli, **Fikriye** adlı eseri yazmakla büyük bir boşluğu doldurmuş oldu.

Atatürkümüzün özel hayatını hepimiz öğrenmek, tanımak istemişizdir. Kuşkusuz en iyi bildiğimiz, yaşadığımız, en çok öğrendiğimiz konu Kurtuluş Savaşı'dır. Bu millî mücadelemizi ailemizden, yakınlarımızdan duyarak okullarımızda okurken hayatta olan Atatürk'ün etkin varlığı ile öğrendik, hem de içimizde hissettik. Bugün hür ve bağımsız bir millet olarak hayatımızın nasıl gerçekleştiğini benim yaşımdakiler bilirler.

Atatürk hakkında çıkan bütün eserleri okur duruz. Onun özel hayatı için bir Nezihe Araz'ın yazdığı Latife Hanım hakkındaki kitap ve yıllar içinde yayımlanan gazetelerdeki bazı makaleler... Şemsi Belli, bu konuda ilk ve gerçek yazıları gazetelerde yazmış, radyo konuşması da yapmış, fakat bu güzel baskılı belge ve fotoğraflarla düzenlenmiş kitabı 1995'te yayınlanmış. Ben de yeni okumuş bulunuyorum. Esere büyük bir merakla sarıldım. Atatürk için ölen, intihar eden bu kadının hayatını öğrenmek istedim.

Biz Atatürk çocukları, onun zamanında ilk üniversitelerde okumuşların kafası, yüreği hep Atatürk'le doludur. Öylesine doludur ki ben, özellikle Afet İnan'ın öğrencisi de olduğum için, köşkten gelen o güzel hocamızın derslerini hayranlıkla işlememizi, izlememi hiç, ama hiç unutamam. Tabii kieyimiz o günlerde hep Atatürk'le doluydu.

Fikriye'nin romanı, hayatı bizleri çok ilgilendirir elbette. O dönemin üniversite kızları her birimiz Atatürk'e âşık değil miydik?

Türk İnkılâp Tarihi derslerini öğrenirken Atatürk'ün güzel yüzü, etkili kişiliği ruhumuzu kaplardı. Ne yazık ki o dönemde Afet İnan hocamız istemiş fakat bizi, öğrencilerini, Atatürk ile görüştürememişti.

İşte böyle bir dönemin kızlarından biri olan ben, **Fikriye** adlı eseri bir çırpıda okudum.

Şemsi Belli, **Fikriye** adlı eseri çağdaş bir düzenle çok etkili bir şekilde yazmış. Atatürk'ün kardeşi Makbule Atadan ile uzun uzun görüşmüş, konuşmuş. Konuşmaları teybe almış ve bu eseri belgeler, fotoğraflarla düzenlemiş.

Şemsi Belli *"Atatürk'ün insan kişiliği ve özel yaşamı bir giz perdesi altındadır"* der. Evet, bugüne kadar hiçbir araştırmacı Mustafa Kemal'in gönül dünyasını araştırma olanağını bulamamıştır. Yazar Şemsi Belli, Atatürk'ün özel hayatına el atmış, onun hayatındaki kadınları, Fikriye başta olmak üzere, bazı isimleri yakalamıştır.

Bir gün Gazi Paşa'yı ağırlamak için, Raufi Bey ve Lâika Hanım kurtarıcının onuruna bir akşam yemeği verirler. Sofrada Kurmay Binbaşı Cevdet Kerim (İncedayı) da vardır. Bu İncedayı yıllar sonra bakan da olmuştur. Ben çok küçük yaşımda babam İhsan Ahmet'in Tokatlıyan Oteli'nde verdiği yemekte hep bekâr kalmış Cevdet Kerim'in yanına dam olarak oturtulmuştum. Hep isimler, geçmişteki kişiler ve o devirleri hatırlarım. Yazar Şemsi Belli'nin anıları anlatırken geçen isimleri, o devirlere yakın yaşamış olanlar, benim gibi kuşkusuz hatırlarlar. Şemsi Belli şöyle anlatıyor. *"O gece Gazi Paşa'ya Lâika Hanım "Paşam af buyurunuz bir soru sormak istiyorum, hiç sevdiniz mi?" diye sorar. Mustafa Kemal şu cevabı verir: "Sevmek... Hanımefendi sevmeye acaba vakit bulabildik mi?"* Evet sevmeye Atatürk hiç vakit bulamamıştır. Yazar Şevki Belli, Makbule Atadan'dan öğrendiklerini yazar. Çocukluğuna ait, Selânik'teki anılardır bunlar. Kolağası Ruknettin

Bey'in kızı Müjgân ve dostları Nadire, Hatice hanımlar, kırmızı karanfil...

Anlıyoruz ki Mustafa Kemal'in çok gençliğinde ciddî bir bağlantısı olmamış, Selânik'teki aileler arasında kızların ona ilgisi olmuş. Güzel ve trandaz giyinen yakışıklı Mustafa Kemal'i her kız beğeniyormuş. O dönemde bir de Selânik Merkez Kumandam Şevki Paşa'nın güzel kızı Emine var. Emine şöyle der: *"Gazi'yi sevmek demek, ne demek, o bir ilâhtı benim için, ona tapardım!"* İşte o zaman böyle düşünen pek çok kız var.

Atatürk çok yakın arkadaşlarından Ali Fuat Cebesoy'a Selânik'te tanıdığı kızlardan birini hiç unutamadığını söylerdi.

Mustafa Kemal'in hayatında Sofya Ateşe Militerliği çok etkin. Çünkü oradaki kızlar, hanımlar, Mustafa Kemal'in hayatına girmiş, görgüsü, bilgisinde etkin olmuşlar ve Mustafa Kemal zarif, duygusal ilişkiler kurmuştur. Mustafa Kemal, Sofya'da pansiyonerdir. O çevrede Madam Dourzi, Madam Hilda gibi zarif kadınlarla tanışır, görüşür. Bu süre, yani Bulgar ateşeliğindeki diplomatik hayatı, Sofya'daki Kral sarayı, Kral Ferdinand ve Kraliçenin toplantılarında bulunma imkânını Mustafa Kemal'e vermiştir. Bulgar Hariciye Nazırı'nın kızı Mara Dimitra ile yaptığı valsler pek ünlüdür. O dönemin Başbakanı Dr. Rodoslavof'un kızı Nicolina, Savunma Bakanı'nın kızı Dimitrina, Milletvekili Dino Açkof'un kızı Elena Açkof gibi o günün Bulgaristan'ındaki çok seçkin kızlar tarafından Atatürk, sevilmiş, hayran olunmuş, seçilmiştir.

Görülüyor ki Mustafa Kemal, sevgiyi, flörtü çok seçkin ve üstün tabakanın insanları arasında görmüştür. Yukarıda saydığımız seçkin Bulgar kızları, Gazi Mustafa Kemal'in hayatında sevgi babında yer yapmışlar ve kritik yaşında etkili olmuşlardır.

Mustafa Kemal'in hayatında bir de Nazmiye Atiç adlı bir dost ailenin kızını görüyoruz. Nazmiye Hanım'ın anlattığına ve fakat, mektupları sunamadığına göre, Mustafa Kemal Nazmiye Hanım'a evlenme teklifi etmiş. Bu bilginin de doğru olduğu belli değildir.

Mustafa Kemal'in gençlik arkadaşlarından Ömer Lütfü'nün karısı Corinne ve kız kardeşi Edith ile Mustafa Kemal arkadaşlık etmişti. Yazarın anlattığına göre Mustafa Kemal'in sevgi, dostluk, hayranlık ve güven duygularının üzerine kurulmuş bu hanımlara yaklaşımları uzun yıllar boyunca devam etmiş. Hatta Mustafa Kemal, Corinne'e zarif ve çok duygulu mektuplar yazmıştır. Corinne'e yazdığı mektuplar kitapta sergilenmiştir.

İstanbul'da Harbiye Mektebi'nde M. Kemal okurken bir sanat yuvası olan Corrine'lerin evinde seçkin ve kalbur üstü kişilerle görüşmüştür. Bunlar içinde Abdülhak Hamit ve eşi Lüsyen Hanım, Serdar Kerim Paşa'nın torunları Kerime, Edibe ve Süreyya hanımlar vardır.

Mustafa Kemal'in çevresi piyano çalan, müzik bilen hanımlarla dolu idi. Sosyete hayatı böyle olan Mustafa Kemal, o sıralarda İngilizler tarafından işgal edilmiş İstanbul'un ve memleketin meseleleri ile doluydu. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmeden önceki günlerde, kimi zaman Şişli'deki evinde çalışmış, kimi zaman da Madam Corinne'in evindeki toplantılara katılmıştır.

İstanbul İngilizler tarafından işgal edildikten sonra Mustafa Kemal'e yakın kimselerin evlerine sık sık baskınlar yapılmış, bu arada Madam Corinne'in evi de aranmıştır.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi ve Ankara'ya yerleşmesinden sonra Fikriye Hanım ortaya çıkmaktadır.

Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım'ın evlendiği üvey babası Ragıp Efendi'nin kardeşinin kızı idi. Yani Fikriye Hanım M. Kemal'in uzaktan akrabası oluyordu. Fikriye Hanım çocuk yaşlarından itibaren piyano dersleri almış, ince ruhlu, duygulu bir genç hanımdı. Mustafa Kemal'i sevmeye başladığında Fikriye Hanım, 16 yaşında görülüyor. Fikriye Hanım'ı Mustafa Kemal'i tanıdığı günden itibaren sevdiği anlaşılıyor.

İstanbul'da Zübeyde Hanım'ın evine gidip gelirken Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'in Ankara'ya yerleştiği tarihte 21 yaşındaydı. Sevdiği erkek ise bir Kurmay Binbaşı değil, Anafartalar Zaferi ile ünlenmiş bir paşaydı. Fikriye Hanım İstanbul'da Beşiktaş'ta oturan Zübeyde Hanım'ı sık sık ziyaret ediyordu. M. Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın hazırlıkları için Samsun'a hareket ederken, annesi ve kızkardeşi kadar arkasından gözyaşı döken bir insan daha vardı O da Fikriye Hanımdı.

Bu yıllar içinde Ankara'da yeni bir hükümet

kuran Mustafa Kemal'in evine Fikriye Hanım çıkagelir. O tarihten sonra Atatürk'ün Anadolu'daki kritik savaşlar döneminde, Fikriye Hanım'ı, bu çevrede Mustafa Kemal'e ve yakınlarına büyük yardımlar yapan, evini çekip çeviren bir zarif kadın olarak görüyoruz. O tarihte Çankaya Köşkü'ne Mustafa Kemal'in taşınmasını sağlayan Köşk'ün düzenleme işlerini yapan kadın elinin Fikriye Hanım olduğu görülüyor.

Fikriye Hanım'ın Paşa'ya bu yakın hizmetleri süresinde, piyano çalıp Paşa'nın sevdiği şarkıları söylediği dönemlerde, Paşa'nın, elindeki kehribar tesbihi Fikriye Hanım'ın boynuna geçiriverdiği görülüyor. Paşa'nın elinden Fikriye Hanım'ın boynuna geçen kehribar taneleri ve Fikriye Hanım'ın sessiz, nazik, zarif kadın olarak Paşa'nın hayatındaki yeri, biz Gazi Paşa'nın özel hayatını merak edenler tarafından yıllarca izlenmiş, Fikriye Hanım'ın gerçek yeri öğrenilmek istenmiştir.

Mustafa Kemal'in hayatı izlenirken İzmir'de düşmanların denize dökülmesinden sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın Uşakizadeler'in kızı Lâtife Hanım'la tanışması ardından, onun evinde kaldığı günlerden sonra, evin hanımı Lâtife Hanım'la evlenmeye karar verdiğini görüyoruz. Bu evlilik olmadan evvel, Lâtife Hanım'la onun evinde baş başa vakitler geçirdiği, görüşüp konuştuğu, fikir birliği yaptıkları görülür.

Daha sonra Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya dönmüştür. Ve Ankara'da bir çok alanda devrimler yapmaya başlamıştır. Bu devrimler arasında erkeklerin eşleri ile sosyeteye katılmalarını istemiş, hattâ Ankara Palas'taki balolarda birçok dostunun eşi ile danslar ederek kadının toplum içinde varlığını ortaya çıkarmak istemiştir.

Lâtife Hanım'ın Mustafa Kemal'in yaveri Salih Bozok'a da evlenme fikrini telkin ettiği anlaşılıyor. Olaylar içinde Zübeyde Hanım'ın hastalanıp İzmir'e gitmesi, Salih Bozok'un evliliği Zübeyde Hanım'ın da kabul ettiği şekilde göstermesi ile Lâtife Hanım, Mustafa Kemal'le evlenebilmiştir. Bu sırada M. Kemal, Fikriye Hanım'ı rahatsızlığından dolayı Avrupa'ya geçici bir süre için yollamıştır.

Lâtife Hanım Çankaya'ya evlenip gelmiş, hüküm sürmeye başlamıştır. Fikriye Hanım, Avrupa'dayken Paşa'nın hayatındaki değişikliği hissetmiş ve M. Kemal'in izni olmadan uzun bir yolculuğu göze almış, Ankara'ya gelerek bir araba ile köşke çıkmıştır. Köşkün kapısında içeriye haber gönderdiği zaman Lâtife Hanım'ın Paşa'ya *"Hayır, kabul edemezsin"* ve yaver Resuhi Bey'e *"Kov gitsin"* dediği bilinir. Bu tutum üzerine Yaver, kapıdaki Fikriye Hanım'a şöyle söylemiştir: *"Maalesef içeri giremezsiniz Hanımefendi."* Fikriye Hanım'ın yüreğindeki sınırsız aşk bir yana, yıllarca her birine büyük hizmetler sunduğu köşk personelinin göstermek zorunda kaldığı bu soğukluk, onu, orada yıkmıştır. Arabaya tekrar binerek çantasından çıkardığı tabancayı göğsüne dayamış, tetiğe dokunmuştur.

Fikriye Hanım'ın intiharından sonra Atatürk onun hastanede bakılması için emirler vermiş, fakat Fikriye Hanım göçüp gitmiştir. Bizler çok merak ettiğimiz Fikriye Hanım'ın hayatı, Fikriye Hanım gerçeği için uzun araştırmalar yapmamıza rağmen, yazar Şemsi Belli'nin anlattığı gerçeklerden başkasını bulamıyoruz. Böylece Fikriye masalı çok açık belirtiler içinde kafamızda canlanamıyor. Şu gerçektir ki, Atatürk'ü Fikriye Hanım sevmiştir. Fakat bu güçsüz ve nazik kadın, yüce adamı istediği mecraya sokamamıştır.

Atatürk'ün kadını, Atatürk'ün sevdiği kadın, Atatürk'ün aşkı diyebileceğimiz birini gösteremiyoruz. Sadece sessiz sedasız, O'ndan ayrılan Lâtife Hanım'ı, ölünceye kadar geçirdiği sessiz hayatını, takdirle izliyoruz.

Atatürk'ün büyüklüğü, yüce kuvveti, yaptıkları, yaşattığı büyük aşkı, kuşkusuz vatanı idi. Vatan sevgisi ile o kadar dolu idi ki başka sevgileri kabul edemiyordu. Sıradan insanların aşklarını, yaşayamazdı O. Çünkü O, Atatürk'tü.

"Anadolu Ezgisi"

Alemdar Yalçın, **Anadolu Ezgisi**, Günce Yayıncılık, Ankara, 1997.

Dr. Sühevlâ YÜKSEL

Cumhuriyet Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. Öğr. Üyesi

Doç. Dr. Alemdar Yalçın'ın iki eseri Günce Yayınevi tarafından yayımlandı: **Çağdaş Edebiyat ve İnsan, Anadolu Ezgisi**.

İlk baskısı 1986'da yapılan **Çağdaş Edebiyat ve İnsan**'ın yeni eklemelerle hacmi genişletilmiş.

Anadolu Ezgisi, yaşadığımız toprakların geçmişini sorgulayan, aydınımızı, özellikle edebiyatçılarımızı kendisiyle hesaplaşmaya ve Anadolu'ya doğru bir yolculuğa çıkmaya çağıran bir eser...

Yazar, kitabında fikirler ileri sürmüş, fakat tercih ettiği türün yapısı gereği fikirlerinin mutlaka kabul edilmesi gerektiğini iddia eden ifadeler kullanmamıştır.

Alemdar Yalçın, eserinde önce Anadolu'da XI. asırdan evvel vücut bulmuş medeniyetlerin ortak özelliklerini gözler önüne seriyor. Yazar, bunu yaparken her medeniyet üzerinde ayrı ayrı durmamış ve medeniyetlerin isimlerini zikretmemiştir, çünkü bu ayrıntılar **Çağdaş Edebiyat ve İnsan** isimli eserinde irdelenmiştir. Nitekim bu konu, eserin Söz Başı'nda açıklanmıştır.

Kitabı, İslamiyet öncesi Anadolu medeniyetlerini değerlendiren diğer birçok eserden ayıran en belirgin özellik yazarın, bu medeniyetlere ait eserleri yalnızca hayranlıkla seyretme yanılgısına düşmemesidir.

Alemdar Yalçın, Anadolu toprağında teker teker yok olan medeniyetlerin bu acı akıbetlerini iki temel sebebe bağlıyor: Yarını düşünmemeleri ve hayatı basite almaları.

"...Ellerinde Akdeniz güneşinin damıttığı eşsiz ve çeşit çeşit üzümlerden yapılmış şarap testileriyle sabahlara kadar eğlendiler. Sanki hiç yarın yoktu. Sanki hiç geçmiş diye birşey yoktu. Hep o an vardı. Bir de doyumsuz zevkler. Ne dünün acıları uyardı onları, ne geleceğin kaygıları. Doğdular, büyüdüler, eğlendiler ve öldüler. Bu kadar basit miydi yaşamak ve ölmek" (s. 38).

Yazar, bu medeniyetlerin bıraktığı eserleri de sorguluyor ve şu sonuca ulaşıyor: İnsanda hayranlık uyandıran bu yapılarda onların göz nurunu görebiliriz, lâkin düşüncelerini değil, onları tanıyabiliriz fakat anlayamayız.

"Sahilden yamaçlara doğru tırmanan bu kalıntılar senin sevinç ve üzüntünü boşuna bir çaba ile yansıtmaya çalışıyor. Bu kalıntılar senin su içtiğini, toplandığını, eğlendiğini anlatıyor. Ama niçin beyninden gelenleri bize anlatmıyor? Yoksa beyninin mahzenlerinin kapısını insanlığa kapatarak mı yaşadın? Seni senden sonrakilere anlatan hiçbir yazarın olmadı mı? Oldu da yağmacı, istilâcı zorbalar tarafından yakılıp yıkıldı mı? Çepeçevre Akdeniz sahilleri üzerinde yaşayan insanların şimdi kullanmadığı onca yıkıntı ve kalıntılar bize yaşadığınızı mı yoksa yaşamadığınızı mı anlatıyor? Siz niçin kat katsınız! Ve niçin her katınız başka bir âlem, başka bir kültür?"

Bu tespit, eserin temalarından birisinin de dayanak noktası oluyor. İnsanoğlu unutmaya meyilli, unutulmaya mahkûmdur. Öyleyse bizim yapmamız gereken unutulmak tehlikesine karşı tedbirler almaktır. Anadolu, gözünü sadece denize çevirenleri, yaylayı unutanları, daha doğrusu yaşadığı toprağı tanımayanları unutulmak ile cezalandırmıştır. Bizim de bundan ders almamız lâzımdır. Bunun için yapmamız gereken en doğru şey yaşadığımız toprakları tanımaktır.

Bu düşünceyle yazar, aydını bir yolculuğa çağırıyor. Bu yolculuk, geçmişimize, yaşadığımız toprakların geçmişine ve bugüne yapılacaktır.

Toprağı, sıradan ve sade insanı tanımak gerektiği düşüncesi kitabın bir diğer hareket noktası... Yazar, yaşadığı toprağı tanımayan aydının ısrarla Batı'ya yöneldiğine, halbuki Batı'nın çöktüğüne dikkat çekiyor. Anadolu topraklarına yapılan bir yolculuk, önce bize eski medeniyetlerin yok oluş sebebini gösterecek sonra da kendimizi tanıyıp ders almamızı sağlayacaktır. Bu toprakları tanıyan aydın, yeraltı şehirlerinin yapılışındaki espriyi anlayacak ve Anadolu'nun XI. yüzyıla dek pek de güvenilir bir yer olmadığını görecektir. Yeraltına yapılan tapınaklar, şehirler insanların bu topraklarda korku içinde yaşadıklarını göstermektedir. Sıradan ve sade insan, "namuslu çoğunluk" silahı olmadığı için, ölümü istemediği için, yaşamayı sevdiği için kaçmıştır. Sadece saldırganlardan değil, kendisini korumasını istediği derebeylerinden de kaçmıştır.

"Derebeyleri, bir başka şehrin derebeyi ile amansız ihtiras mücadelesinde sıradan ve sade insanın gücünü, varlığını ve çoğu zaman canını malzeme olarak kullanacaktır. Sonra yine kan ve yine gözyaşı ve yine yabancı istilâcıların ayaklarının altında sürünen sıradan ve günahsız insanları"(s. 55).

Anadolu'nun geçmişine doğru yapacağımız yolculuk kendimize güvenimizi sağlayacaktır. Halbuki aydınlarımız bu konuda kabul ve red uçları arasında gidip gelmektedirler. Bu konuda yazar şu tespiti yapmıştır:

"Bazı aydınlarımız buraya sonradan gelip yerleştiğimiz için bizden önce bu topraklarda yaşayan insanları araştırmanın ve tanımanın kendi varlığımızı inkâr olacağını savunuyorlar.

"Aydınlarımızın bir kısmı da bizim Anadolu'da en eski dönemlerden beri yaşayan insanların devamı olduğumuzu ve onların kültürel değerlerini taşıdığımızı düşünüyorlar. Batı medeniyetinin kökleri Anadolu topraklarına kadar geldiğine göre bizim de bu köklerle bir ilişki içinde olduğumuzu söyleyerek batıya yakınlaşabiliriz düşüncesini öne sürüyorlar" (s. 46).

Yazarm bu konudaki tercihi bizden önce Anadolu'da yaşayanların maceralarını okumamız gerektiği tarafındadır, fakat bu okuyuş kendimizi inkâr değildir. Aksine *"bu topraklar üzerinde devamlı ve huzur içinde yaşamanın ipuçlarıdır"* (s. 46).

Bu toprakların uzak geçmişinin sorgulanmasının ardından "biz" kavramı ve XI. yüzyıl sonrası Anadolu'su ön plâna çıkarılıyor. Yazara göre, Anadolu'nun bu yüzyıldan sonra kaderi değişmiştir. Türkler, yalnız denize değil yaylaya da bakmasını bilmiş, kültürel ve sosyal alanda ulaştıkları seviye ile toprakları vatan yapmışlardır. Bu başarıyı sağlayan nesillerin devamı olan "biz"in çeşitli görevleri vardır.

"Biz" bu toprakların gerçeğini görmeliyiz.

"Biz" XI. yüzyıl sonrası Anadolu'sunu kervansaraylarla donatan zihniyetin ardında gizlenen konukseverliği anlamalıyız.

"Biz" Akçakışlaları, Ulukışlaları tanımalı, bunların toprakları güvenilir kılma anlayışıyla bina edildiğini bilmeliyiz.

"Biz" "mektepten memlekete" düşüncesini yeniden canlandırmalıyız.

"Biz" bu topraklardaki üniversiteleri yaptığımızı ve onların bilim ve teknikte ulaştıkları noktaları bilmeliyiz.

"Biz" bedesten ve kapalı çarşıların bir yaşayış tarzının eserleri olduğunu unutmamalıyız.

"Biz" yâren meclisini yarınlara taşımalıyız.

"Biz"e yüklenen bu görevler eserin üçüncü hareket noktasını oluşturmaktadır.

Bütün bunlardan başka eserde, yazar edebiyatın ve edebiyatçının toplumdaki fonksiyonu üzerinde durmuştur. Bu noktada yazar, edebiyatçıyı diğer aydınlardan ayırıyor. Çünkü edebiyatçı *"aydınların en duyarlısı"*dır, *"her insanın kendi çağını, kendi zamanını yaşaması gerektiğini en iyi bilen"*dir. Edebiyatçı, topraklarımızın yaşamış ve yarım kalmış güzelliklerine yönelmeli, onları değerlendirmeli ve bize sunmalıdır. Toplumu unutulmuşlar kervanına katılmaktan edebiyatçı kurtarır.

Anadolu Ezgisi, muhteva bakımından yaşadığımız topraklarla birlikte bu topraklarda yaşayan insanların da dününü, bugününü sorgulayan bir eser. Yazar, yöre ismi vermeksizin Anadolu'yu bütün olarak değerlendirmiştir. Bu eserde, Anadolu'nun bütün olarak tarihini bulabiliriz, fakat savaş, kavim ismi zikredilmemiştir, çünkü hedef tarihî bilgiler vermek değil, yaşanılanları sorgulamaktır.

Yazar, "Söz Başı"nda eserdeki bütün bilgilerin bilimsel verilere dayandığını, yorumların ise kendisine ait olduğunu belirtmiştir. Nitekim bilgiler, tercih edilen türün ve üslûbun gerektirdiği gibi satır aralarında hissettiriliyor. Eser, bir Anadolu medeniyetleri sergisi değil, fakat bu medeniyetlere ait bilgileri ihtiva etmektedir.

Denemelerde, çoğunlukla cümle bazında, söz zaman zaman başkalarına emanet edilmiştir. Bu edebî alıntılar belirli bir kültür birikiminin ürünü olduğu gibi okuyucusundan da aynı kültürü istemektedir.

Eserde tercih edilen "destansı" ifade üslûbun akıcılığını sağlamıştır, fakat bu havaya kapılan okuyucuyu yazarın tespitlerini ve tekliflerini kaçırma tehlikesi beklemektedir.

Bir eserin muhtevasıyla ilgili olarak bize ilk bilgiyi eserin ismi ve kapak düzeni verir. **Anadolu Ezgisi**'nin güzel bir kapak kompozisyonu var, fakat bu kapak ilk bakışta okuyucuda Anadolu'nun folklorik özelliklerini anlatan bir kitap ile karşı karşıya olduğu intibaı uyandırıyor. Eserde Anadolu vardır, fakat daha çok Anadolu'nun bize ait olmadığı iddialarının yoğun olduğu geçmişi sorgulanmakta, red ve teslimiyet noktasında olan aydınlarımızın dikkati çekilmek istenmektedir. Bu kapak ve hattâ isim, eserin sonunda yer alan iki yazıya, *Yarenlerimiz Yarınlarımızdır, Anadolu'ya Armağanımız Yaylalar*, daha uygun düşmektedir.

"Unutulmak, sanal, yolculuk, buğu, tütsü, tanımak/anlamak" gibi kelimeler eser için anahtar kelimelerdir. Bu kelimeler bize; Anadolu'nun unutulmuş medeniyetler diyarı olduğunu, bu medeniyetlerin birer tütsü halinde günümüze kadar gelip bizi tedirgin ettiğini ve o medeniyetlere sahip olduğunu iddia eden kavimlerin de gözlerinin bu diyarda olduğunu, kendimizi tanımadıkça ve anlamadıkça Anadolu'da sürekliliğimizi sağlamanın zor olduğunu anlatmaktadır. Yazar günün aydını adına kaygılıdır. Aynı kaygıyı yıllar önce Fikret,

"Herşey vediadır sana, ey genç, unutma ki
Senden de hesap arar âti-i müstekî.
Maziye şimdi sen bakıyorsun pür-intibâh,
Âti de senden eyleyecek böyle iştibah."

mısralarıyla ifade etmiştir.

Bilgisayarın hayatımıza kolaylık getirdiği inkâr edilmez bir gerçektir, fakat teknolojinin sağladığı kolaylıkların yanı sıra, doğurduğu problemler de aynı şekilde inkâr edilemez. İşte bu eserde böylesine bir problemle karşı karşıyayız. Kitaptaki satır geçişlerindeki hatalı hece bölünmeleri okuyucunun dikkatini dağıtacak kadardır.

Nisa Suresi 15 ve 16. Ayetleri Bağlamında "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri" Üzerine

Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, 12 Cilt, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.

Dr. Arif GÜNEŞ

İlahiyatçı-Hukukçu

1. GİRİŞ

Fuhuş fiilini işleyenler hakkında düzenleme yapan Nisa Suresi 15 ve 16. ayet-i kerimeleri, geçmişte ve günümüzde, bir çok müfessir tarafından tahlil edilmiştir. Bu tahlillerde birbirinden farklı bir çok görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan önemli bir bölümünü, bu hususta yaptığımız müstakil bir çalışmada ortaya koyduk. **"Nisa Suresi 15 ve 16. Ayetlerimin Tahlili"** başlıklı o çalışmamızda Prof. Dr. Süleyman Ateş'in görüşlerine ayrıntılı bir biçimde temas etmemiştik. Çalışmamızı kendisine takdim ettiğimizde, eserlerine yeterli atıfta bulunmamış olmamızı eksiklik olarak gördüğünü belirtti. Bunun üzerine, bu çalışmayı ortaya koymaya, âdeta, kendimi mecbur hissettim.

Bu çalışma ile, Saym Ateş'in, her birisi 550 sayfa dolayında olan ve tamamı 12 cilt hâlinde 1989 yılında Yeni Ufuklar Neşriyat'ta yayınlanmış bulunan **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri (Çağdaş Tefsir)**[1] adlı en hacimli eserini bu ayetler bağlamında inceledim. Bunun yanı sıra diğer kitaplarına da müracaat ettim ve onlardan alıntılar yaptım. Böylece, görüşlerini açık bir şekilde ortaya koymak istedim.

Bu ayetler hakkında, **"Nisa Suresi 15 ve 16. Ayetlerinin Tahlili"** adlı çalışma ile, geniş bir inceleme yapmış olduğum için, burada yeniden tahlillerde bulunmadım. Dolayısıyla, bu çalışmamı, bütünüyle Sayın Ateş'in bu ayetleri açıklama çerçevesinde ortaya koyduğu görüşlerini inceleyip değerlendirmeye hasrettim.

Tahlillerimi adı geçen çalışmamdaki sistematiğe uygun olarak yaptım. Dolayısıyla, tahlillerimi "Ayetlerle Düzenlenen Fuhuşun Tanımı Sorunu", "Fuhuş Faillerinin Kimliği Sorunu", "Fuhuşa Şahit Olanların Kimliği Sorunu" ve nihayet "Ayetlerin Yürürlük Durumu" başlıkları altında sundum.

İncelememize geçmeden önce **Çağdaş Tefsir**'de izlenen yöntemi kısaca belirtmekte yarar görmekteyiz: **Çağdaş Tefsir**'de ayet metinleri kaydedildikten sonra mealleri verilmiştir. Sonra "Tefsir" başlığı altında ayetler geniş bir şekilde tahlil edilmiştir. Ancak, bu tahliller, sadece o ayetin yer aldığı suredeki ilgili yerinde yapılan tahlillere hasredilmemiştir. Başka ayetler tefsir edilirken, ilgi kurularak, ister daha önceki bölümlerde geçmiş, isterse daha sonraki bölümlerde geçecek olsun, yine o ayet hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Dolayısıyla, biz

de, bütünsel bir inceleme yapmış olmak bakımından, bu usûle riayet ettik.

Burada, bir hususa daha işaret etmek istiyoruz : Sayın Ateş'in eserlerinden yaptığımız alıntıları, müracaat hâlinde kolay takip bakımından, dipnotlarda paragraf numaraları vererek gösterdik. Örnekle açıklamak gerekirse; **Çağdaş Tefsir, II,** 224/1 şeklinde kaydettiğimiz dipnotta, kesme işaretinden sonraki rakam, yaptığımız alıntının veya işaret ettiğimiz metnin yer aldığı sayfadaki paragraf sıra numarasını göstermektedir.

2. ÇAĞDAŞ TEFSİR'İN TAHLİLİ

Şimdi, **Çağdaş Tefsir**'i yukarıda zikrettiğimiz usûl çerçevesinde inceleyelim:

a. Ayetlerle Düzenlenen Fuhuşun Tanımı Sorunu

Nisa Suresi 15 ve 16. ayetlerinde düzenlenen fuhuş, **Çağdaş Tefsir**'de, acaba nasıl tanımlanıyor? Başka bir deyişle, bu ayetlerle düzenlenen fuhuş, hangi çeşit fuhuştur?

Bu ayetlere şöylece mana verilmiştir :

"15- Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin; eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıncaya, ya da Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun (dışarı çıkarmayın). 16- İçinizden iki erkek fuhuş yaparsa, onlara eziyet edin; eğer tevbe eder, uslanırlarsa artık onlar(a eziyet)den vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir."[2]

Bu ayetlerle düzenlenen fuhuşun tanımı hususunda, sadece bu meal ile yetinilecek olursa, 15. ayet ile düzenlenen fuhuşun tanımlanmamış olduğu görülür. Bu durum, ayetin metni ile uyumludur.

Ancak, aynı uyumun, 16. ayetin mealinde korunamadığı görülmektedir. Her ne kadar, mealde, "fuhuş" açık olarak tanımlanmamış gibi gözüküyorsa da; durum, böyle değildir. Gerçekten, *"İçinizden iki erkek fuhuş yaparsa..."* ifadesi, bu fuhuşu tanımlamıştır. Bu ifadeye göre, ayetle düzenlenen fuhuş "livata", yani "homoseksüellik" tir. Diğer bir deyişle, **Çağdaş Tefsir**'de, 16. ayetle düzenlenen fuhuş livata olarak tanımlanmıştır. Oysa ki, ayetin metninde, *"iki erkek"* ifadesi yoktur. Burada, Sayın Ateş'in, kendi görüşünü, ayetin tercümesine doğrulatması yerinde olmamıştır. Çünkü, ayete böyle mana verilirse; fuhuşun, kesinlikle livata olduğu anlaşılır. Ancak, eğer ayetle kasdedilen fuhuş, bu değil de; önceki ve günümüzdeki bir çok müfessirin belirttiği gibi, "tarafları kadın ile erkek olan iki kişinin yaptığı fuhuş" ise; bu durumda, önemli bir hata yapılmış olmaz mı? Yani, kendi görüşlerimizi, ayetin tercümesine söyletmemiz doğru değildir. Bu kısmın doğru tercümesi *"İçinizden yani toplumunuzdan onu yani fuhuşu yapan ikisine de..."* şeklinde yapılmalıydı.

Üstelik, Sayın Ateş, burayı, böylece tercüme etmiş bir bilim adamıdır. Nitekim, 1982 yılında (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Nu:145) neşredilmiş bulunan **Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri (Yüce Meal)**[3] isimli diğer tefsir kitabında, burası, *"İçinizden iki kişi fuhuş yaparsa... "* şeklinde tercüme edilmiştir.[4] **Yüce Meal**'de 1982 yılında böylece tercüme edilmişken, ayetin metni aynen durduğu hâlde, **Çağdaş Tefsir**'de 1989 yılında, doğru meal yanlışı ile niye değiştirildi, doğrusu, anlaşılamamaktadır.

Diğer yandan, ayetin metninde bulunmadığını, yazarının kişisel görüşü uyarınca eklendiğini göstermek bakımından, *"...erkek..."* kelimesi, mealde parantez içerisinde gösterilebilirdi. Üstelik, böyle bir yöntem, **Çağdaş Tefsir**'de, bu ayetlerin mealinde de görüldüğü üzere, uygulanmıştır. Gerçi, bu yöntemin bu gerekçeyle yapıldığı **Çağdaş Tefsir**'de belirtilmemiştir. Ancak, en azından biz, bu yöntemi böyle algılamaktayız. Dolayısıyla, eğer bu yapılmış olsa idi, mealdeki yönteme uygun olduğu için, belki kişisel tercihin ifade edilmesi olarak algılanabilirdi. Ama, bu da yapılmamış, ayetin metni mealde korunmamıştır.

Şimdi, bu ayetlerle düzenlenen fuhuşun tanımı hususunda, "Tefsir" başlığı altında yapılan açıklamaları tahlile geçebiliriz.

(1) 15. Ayetle Düzenlenen Fuhuşun Tanımı Hususu

Bu ayet "Tefsir" başlığı altında geniş olarak tahlil edilmiştir. Bu başlık altında, tanımla ilgili olarak, iki cümlelik ilk paragrafta şöyle denilmiştir :

"Fahişe: pek çirkin, aşırı derecede edepsizlik demektir. Burada zina anlamınadır."[5]

Fahişe kelimesi, açık olarak 15. ayette geçtiğine ve 16. ayette de fiile bitişik zamir ile işaret edildiğine göre; demek ki, Sayın Ateş, en azından 15. ayette bu

kelimeyi, "zina" olarak tanımlamaktadır. İfadesinde, *"Burada zina anlamınadır."* şeklinde kesin tespitte bulunduğuna göre; bunda, tereddüt edilmesine hiçbir surette mahal yoktur.

Zaten, bu kısa ve kesin tanımdan sonra, bunu doğrulayan ilâve tahlillerin yapıldığı görülüyor. Nitekim, *"Bu ayetlerin iniş sebebi hakkında bir rivayet yoktur. Müfessirlerin çoğunluğuna göre 15-16. ayetler, İslâm'da zina hakkındaki hükümlerin ilk aşamasını belirlemektedir..."*[6] şeklinde devam eden açıklamalar bu çerçevededir. Burada, her ne kadar bu açıklama, *"Müfessirlerin çoğunluğuna göre..."* şeklinde başkaları adına nakledildiyorsa da; bu, ilk ve kesin tespit ile aynı doğrultudadır. Aynı şekilde, müteakip sayfada, **Tefsiru Ayati'l-Ahkam**'dan yapılan nakil de[7] bu yöndedir.

Ancak, bu iki ayet hakkında, Ebu Müslim el-Isfahani'nin görüşü kaydedildikten sonra, tanım hususunda yapılan bu tespiti algılamayı güçleştiren bir yaklaşım ortaya konulmuştur. Bilindiği gibi, el-Isfahani, 15. ayette belirtilen fuhuşu, bazı kadmlar arasında görüldüğü söylenen patolojik ve psikolojik bir dengesizlik olan "sevicilik" olarak, 16. ayette ise, "livata" olarak tanımlar.[8] İşte, **Çağdaş Tefsir**'de, el-Isfahani'nin bu yöndeki görüşü kaydedildikten sonra, bu görüş hakkında, yedi paragraf hâlinde yorum yapıldığı görülüyor.

Bu yorumlar dikkatlice incelendiğinde, Sayın Ateş'in, bu ayetle düzenlenen fuhuş fiilini, "zina" olarak değil; aksine "sevicilik" olarak tanımladığı anlayışı ortaya çıkıyor. Gerçi, ilk paragraf ile müteakip paragraflar tam uyumlu değil ise de, son söze itibar edileceğine göre; bu anlayış, ortaya çıkmaktadır. **Çağdaş Tefsir**'in bu hususdaki yorumlarını, tam kavrayabilmek için, burada kaydetmek yerinde olacaktır:

"Ebu Müslim'in bu izahları gerçi uygundur, fakat önceki müfessirlerden hiçbiri, birinci ayet ile seviciliğin kasdedildiğini söylememiştir. Sevici kadınlar hakkında hadislerde de bir hüküm yoktur..."[9]

"Ancak sevici kadınlar hakkında hadislerde bir hüküm nakledilmemesi, bu kötü ahlâkın, toplumda hiç bulunmadığı anlamına gelmez... Bu durum göz önünde tutulunca Ebu Müslim'in görüşü ağırlık kazanır."[10]

"Birinci ayette fuhuş yapan kadınlar, eşcinsellik yapan kadınlardır..."[11]

"... Ayetlerin hepsinin hükmü yerine oturur, uygulama alam bulur."[12]

"1) Eşcinsellik yapan kadınlar, evde gözetim altında bulundurulurlar, evleninceye dek evden dışarı çıkarılmazlar..."[13]

Bu durumda, şu soruyu sormadan geçemeyiz:

Bu ayette fuhuş yaptıkları için haklarında düzenleme yapılan kadınlar, **Çağdaş Tefsir**'e göre, sevicilik yapan kadınlar mıdır? Yoksa, zina yapan kadınlar mıdır?

Çağdaş Tefsir'in 224. sayfasında "Tefsir:" başlığı altında ilk paragraftaki tespit esas alınacak olursa, zina yapan kadınlardır; 227. sayfadaki yorum esas alınacak olursa, sevicilik yapan kadınlardır. Bu durum, açık bir biçimde **Çağdaş Tefsir**'de çelişki bulunduğunu gösterir.

Bu çelişkiyi gidermek amacıyla, **Çağdaş Tefsir** derinliğine tahlil edildiğinde, müteakip sayfalardaki açıklamalar, algılamamızı iyice güçleştirmektedir. Gerçekten, müteakip sayfada şöyle denilmiştir:

"Onlara karşı içinizden dört şahit getirin..." cümlesi, zinanın, dört şahit tarafından tespit edilmesini gerekli kılmıştır. Zina fiili, dört şahit tarafından gözle ve açık açık görülecektir ki bu ceza uygulansın..."[14] Bu açıklama, Saym Ateş'in fuhuşun tanımı hususunda tekrar baştaki tespitine döndüğünü gösteriyor.

Bu hususun, Nur Suresinin 2. ayeti ile ilgili yapılan tefsirde, iyice vurgulandığı görülüyor. Nitekim, orada şöyle denilmiştir:

"Nisa Suresinin 15-16. ayetlerinde zina suçuna, muvakkat olduğuna işaret edilen bir ceza belirlenmişti. Orada zina eden evli kadınların müebbeden hapsedilmesi,.. buyurulmuş idi..."[15]

Bu durumda, **Çağdaş Tefsir**'de, el-Isfahani'nin bu görüşü kaydedildikten sonra, niçin *"el-Isfahani'nin görüşü ağırlık kazanır."*[16], *"Birinci ayette fuhuş yapan kadınlar, eşcinsellik yapan kadınlardır."*[17] ve *"Ayetlerin hepsinin hükmü yerine oturur, uygulama alanı bulur."*[18] diye bir yorum yapıldığını anlamak iyice güçleşmektedir. Üstelik, bu yorumlar, önceki ve sonraki sayfaların arasında bulunduğu için, bir zühulden bahsedilmesine de yol bırakmamaktadır. Buna rağmen, bu yorumların, **Çağdaş Tefsir**'e yanlışlıkla girmiş olduğunu söylemek istiyoruz; an-

cak, **Kur'an-ı Kerim Tefsiri** isimli 6 ciltlik diğer tefsir kitabında, bu görüşün, net bir şekilde ortaya konulduğu görülüyor. Nitekim, orada, bu görüş savunularak şöyle denilmiştir:

"Bizim kanaatimize göre burada kasdedilen kadın erkek arasındaki cinsel ilişki olan zina değil, kadın kadına sapık ilişkidir. Kur'an, fuhuş adını verdiği bu sapık ilişkinin topluma yayılmasını önlemek için bunu yapan kadınların, ölünceye ya da Allah, onlara bir çıkar yol gösterinceye dek evde göz altında tutulmalarını emretmektedir..."[19]

Bu ifadeye dayanarak, Sayın Ateş'in, bu ayetle düzenlenen fuhuşun tanımı hususunda görüşünü netleştirdiği sanılabilir. Ancak, bu tefsirin ilk paragrafı, hâlâ, **Çağdaş Tefsir**'in ilk paragrafının aynıdır. Nitekim, orada, "Tefsir" başlığı altında ilk paragrafta şöyle denilmektedir:

"Fahişe: pek çirkin, aşırı derecede edepsizlik demektir. Burada zina anlamınadır."[20]

Diğer yandan, **Yüce Meal**'de ise, el-Isfahani'nin görüşü kaydedildikten sonra, bu görüş hakkındaki yorum, tek paragraf hâlinde ifade edilmiş ve bu fuhuşun, sevicilik olmayıp; aksine, zina olduğu belirtilmiştir. Nitekim, orada şöyle denilmiştir :

"Ebu Müslim'in bu izahları gerçi akla uygundur, fakat önceki müfessirlerden hiçbiri, birinci ayet ile seviciliğin kasdedildiğini söylememiştir. Sevici kadınlar hakkında hadislerde de bir hüküm yoktur. Yalnız Mücahid, ikinci ayetin, livata eden erkekler hakkında olduğunu söylemiştir. Bu bakımdan bu ayet ile livatanın kasdedilmiş olması muhtemeldir. Fakat birinci ayetin sevici kadınlar hakkında indiğine dair bir delil yoktur. Siyaktan da bunun zina eden kadınlar hakkında olduğu anlaşılıyor."[21]

Bu ifade, yorum yapmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Zaten, bu görüşün, aynı kitapta diğer sayfalarda da ifade edildiği görülmektedir. Nitekim, bu görüş ile aynı doğrultuda şu ifadelerin adı geçen kitapta yer aldığı görülüyor:

"Bu ayetlerin iniş sebebi hakkında bir rivayet yoktur. 15-16. ayetler, İslâm'da zina hakkındaki hükümlerin ilk aşamasını belirlemektedir..."[22]

"Görüldüğü gibi bu iki ayetin delalet ettiği kişiler hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Fakat dış manadan anladığımıza göre bu ayetler, İslâm'ın ilk zamanlarında fuhuş yapan kadınlara ve erkeklere uygulanacak cezayı tespit etmiştir. Bunlar, fuhşun, İslâm'daki ilk cezasını oluşturmaktadır. Zina cezası, iki aşamada tamamlanmıştır. İlk aşamada zaten evde duran kadınların, hayat boyu evde tutulmaları;... emredilmiş, fakat bunun son şekil olmadığı, bu konuda ileride Allah'ın bir yol göstereceği, kesin bir hüküm bildireceği de belirtilmiştir. İkinci aşamada gelen yüz değnek ve recm cezası, bu ayetlerin hükmünü neshetmekten çok tadil etmiş, tamamlamıştır..."[23]

1982 yılında yayımlanan **Yüce Meal**'de, 15. ayetle düzenlenen fuhuşun "sevicilik" olmayıp "zina" olduğu belirtilmişken, 1988 ve 1989 yıllarında yayımlanmış olan **Kur'an-ı Kerim Tefsiri** ve **Çağdaş Tefsir** adlı kitaplardaki çelişik görüşlerin yanı sıra, yayım tarihi belli olmayan **Gerçek Din Bu** isimli kitapta ise, bu fuhuşun "zina" olmayıp "sevicilik" olduğu ifade edilmiştir. Nitekim, orada, bu tanım çok açık bir şekilde yapılmış ve **Çağdaş Tefsir**'deki çelişkilerden uzaklaşılmıştır. "Zina Cezası:" başlığı altında şöyle denilmiştir:

"... Cinsel ilişki suçunu dört çeşide ayıran Kur'an, her birine ayrı bir ceza belirlemiştir."[24]

"Nisa suresinin 15. ayetinde kadınların kendi aralarında sapık ilişkilerinden (sevicilikten) söz edilir ve böyle kadınların, ölünceye, ya da Allah kendilerine bir yol gösterinceye (yani bunlar evlenip gidinceye) dek göz hapsinde tutulmaları emredilir."[25]

Bu durum, bizim, bu hususta daha fazla söz söylememize yol bırakmamaktadır. Diğer bir deyişle, Sayın Ateş'in, 15. ayet ile düzenlenen fuhuşu tanımlaması hususunda, gerek **Çağdaş Tefsir**'de, gerekse diğer eserlerinde kaydettiği kendi görüşleri arasında gerçekten çelişki ve aykırılık vardır.

(2) 16. Ayet İle Düzenlenen Fuhuşun Tanımı Hususu

Daha önce belirtildiği üzere, **Çağdaş Tefsir**'de, bu ayet, *"İçinizden iki erkek fuhuşu yaparsa..."* şeklinde tercüme edilmiştir. "Tefsir" başlığı altında, bu husus ayrıntılı bir biçimde ele alınarak, âlimlerin görüş ayrılığı içinde bulundukları belirtilmiş ve bazılarının görüşleri kaydedilmiştir. El-Isfahani'nin görüşü zikredildikten sonra, bu ayetle düzenlenen fuhuşun, mealde açık olarak belirtildiği üzere, livata olduğu şöylece vurgulanmıştır:

"...Bu durum göz önünde tutulunca Ebu Müslim'in görüşü ağırlık kazanır."[26]

"...Fuhşu yapan iki erkek ise birbiriyle eşcinsellik yapan (livata eden) erkeklerdir..."[27]

"...Bu suretle ayetler arasında nesh diye birşey kalmaz. Ayetlerin hepsinin hükmü yerine oturur, uygulama alanı bulur."[28]

"2) Eşcinsellik yapan erkekler, dil ve el ile eziyet ve hakaret edilirler; bir iki tokat vurulmak suretiyle dövülürler."[29]

Bu ifadeler, **Çağdaş Tefsir**'de, 16. ayet ile düzenlenen fuhuşun, kesin olarak, livata şeklinde algılandığını gösterir. Zaten, mealde de, bu husus açık olarak ortaya konulmuştur. Dolayısıyla, bu görüşü, Sayın Ateş'in kişisel tercihi olarak kabul etmek durumundayız.

Ancak, bu görüşü iptal eden ve yine Sayın Ateş'e ait olan başka bir görüş daha vardır. Nur Suresinin 2. ayeti **Çağdaş Tefsir**'in 6. cildinde açıklanırken "Tefsir" başlığı altında 3. paragrafta şöyle denilmiştir:

"Nisa Suresinin 15-16. ayetlerinde zina suçuna muvakkat olduğuna işaret edilen bir ceza belirlenmişti. Orada... zina eden erkeklerin ise tazir edilmesi (Biraz dövülüp terbiye edilmesi) buyurulmuş ... idi..."[30]

Bu kesin tespit, ortaya konulduktan ve başka tahliller de yapıldıktan sonra, pekiştirilerek şöyle denilmiştir:

"Bu ayet (yani Nur Suresi 2. ayeti) zina hakkındadır. Kur'an-ı Kerim'de livata şiddetle kınandığı. hâlde bir hüküm belirtilmemiştir. Nisa Suresinin 16. ayetinin livata yapanlar hakkında olduğunu söyleyenler vardır. Şayet o ayet livata yapanlar hakkında ise bunların ta'zir gerekir..."[31]

Türkçesi üzerinde durmadığımız bu ifadelere nazaran, 16. ayetle düzenlenen fuhuş, iki erkeğin yaptığı fuhuş değil; aksine, kadın ile erkeğin birlikte yaptığı fuhuştur.

Bu demektir ki, **Çağdaş Tefsir**'de, bu hususta çelişki vardır. Bu çelişkinin nereden kaynaklandığını bilememekle birlikte, **Gerçek Din Bu** adlı kitapta bu iki zıt görüşten sadece birinin, yani bu ayetle düzenlenen fuhuşun livata olduğu görüşünün, yer aldığı görülüyor.[32] Hacim itibariyle **Çağdaş Tefsir** ile kıyaslanamayacak küçüklükte olan bu eserin, bu özelliği göz önüne getirildiğinde; bu zıtlık hacim farkından mı ileri geliyor, diye düşünmeden de edemiyoruz.

Burada, bir hususa daha temas etmek yerinde olacaktır:

Bu ayet-i kerime, *"İçinizden iki erkek fuhuş yaparsa..."* şeklinde tercüme edildikten sonra, normal olarak, bu fuhuşun, kadın ile erkeğin birlikte yaptığı fuhuş olup olmadığı hususuna değinmeye bile hiç ihtiyaç duyulmamalıydı. Çünkü, meal, ayetin tercümesidir. Dolayısıyla, mealin, ayetin ifade ettiği manayı aynen yansıtması gerekir. Ayet, mealde böylece kaydedildikten sonra; artık aynı mütercimin, bunu, *"kadın ile erkeğin birlikte işleyebildiği fuhuş"* olarak yorumlamağa yönelmemesi gerekir. Aynı mütercim, eğer böyle yorumlayanları tespit ederse; -ki bu ayeti böyle algılayan birçok âlim vardır-, bu durumda, kendisiyle tutarlı olmak bakımından, onların yanlış algıladıklarını, ayeti apaçık saptırdıklarını belirtmesi gerekir. Aksine bir tutum, o mütercimin, kendi kendisiyle çelişkiye düştüğünü gösterir.

b. Fuhuşa Şahit Olanların Kimliği Sorunu

Bu iki ayet-i kerime ile düzenlenen fuhuşun ispatı hususu, **Çağdaş Tefsir**'de, acaba nasıl açıklanmıştır?

Bu hususta, 15. ayet-i kerime bir düzenleme yapmıştır. 16. ayette ise, bu hususta, herhangi bir beyan yoktur. Ayetin fuhuş fiilinin ispatı ile ilgili kısmı, **Çağdaş Tefsir**'de, daha önce kaydettiğimiz üzere, şöylece tercüme edilmiştir:

"Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin; eğer onlar şahitlik ederlerse..." Bu husus, "Tefsir" başlığı altında açıklanırken yeniden zikredilmiş ve şöyle denilmiştir:

" Onlara karşı içinizden dört şahit getirin..." cümlesi, "içinizden" kelimesinden, şahitlerin müslüman olmaları gereği anlaşılmaktadır."[33]

Bu açıklamada görüldüğü üzere, "içinizden" şeklinde tercüme edilen kelime, şahitlerin kimliği ile ilişkilendirilmiş ve "şahitlerin müslüman olmalarının" gerekçesi olarak yorumlanmıştır. Şahitlerin müslüman olmasının gerekçesi ise, şöylece açıklanmıştır:

"Çünkü gerçek müslüman, görmediği şeyi söylemez."[34]

Bu açıklamaya göre, gerçek müslüman görmediği şeyi söylemeyeceği için, fuhuş fiilinin şahitleri, müslüman (gerçek müslüman) olmalıdır ve "içinizden" kelimesini de, Allah, bunun için beyan buyurmuştur.

Bu açıklamayı, **Çağdaş Tefsir**'de yer alan başka açıklamalarla da karşılaştırmak istiyoruz:

Müteakip ayette, yani 16. ayette de bu kelime geçmektedir ve orada da *"içinizden"* şeklinde tercüme edilmiştir.15. ayette şahitler, 16. ayette ise failler hakkında beyan buyurulmuş olan bu kelimeyle ilgili; 15. ayette, yukarıdaki açıklama yapılmış olmasına karşın, 16. ayette, herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

15. ayette yapılan açıklama, bu ayetin açıklamasına adapte edilecek olursa, şöyle denilmesi gerekir:

"İçinizden kelimesinden faillerin müslüman olmaları gereği anlaşılmaktadır. Hattâ gerçek müslüman olmaları gereği anlaşılmaktadır"

Ancak, bu uyarlamayı, **Çağdaş Tefsir**'e, bu kitapta yer almadığı için, isnat edemiyoruz. Bununla beraber, **Çağdaş Tefsir**'de, bu kelimeye hem mana verilen, hem de açıklama getirilmiş olan başka ayetler bulunmaktadır. Bunlardan "ülü-l'emre itaat" hakkında olan ayet-i kerime ile ilgili durumu zikredebiliriz. *"içinizden"* kelimesinin geçtiği bu ayet, şöylece tercüme edilmiştir:

"Ey inananlar! Allah'a itaat edin, elçiye ve sizden olan buyruk sahibine, itaat edin..."[35]

Bu ayette bu kelime, "içinizden" diye değil, "sizden olan" diye tercüme edilmiştir. Her ne kadar, tercümede standartlık bulunmasa da, aynı manayı ifade edebileceği düşünülerek lafzî farklılığın üzerinde durulmayabilir. Bizim, burada, üzerinde durmak istediğimiz esas nokta, bu kelimeye getirilen açıklamadır. Bu kelime, 16. ayette açıklanmamış olmasına karşın, burada, 15. ayette yapıldığı gibi açıklanmıştır. Bu kelimeyle ilgili yapılan açıklamada şöyle denilmektedir:

"Ayette itaat edilmesi gereken buyruk sahibi, "sizden olan" kaydıyla nitelendirilmektedir. Demek ki herkese değil, fakat müslümanlardan olan buyruk sahibine itaat farzdır. Gayri müslim buyruk sahibine itaat, müslümanlara farz olmadığı gibi ona karşı koymaya kudretleri varken itaat etmeleri caiz de değildir..."[36]

Görüldüğü üzere, bu açıklama, 15. ayetle ilgili yapılan açıklamayla aynı doğrultudadır. Demek ki, bu kelime, "müslümanlardan", "gerçek müslümanlardan" olmayı ifade etmektedir.

Ancak, bu kelime hakkında, Nisa Suresi 15. ayette olduğu gibi, şahitlerle ilgili olarak geçtiği Talak Suresinde yapılan açıklama, bizi, kaydettiğimiz bu açıklamayı algılama zorluğuna sokmaktadır. Boşanma olayında bulundurulması istenilen şahitlerin kimliği ile ilgili olan ve Talak Suresi 2. ayetinde bulunan bu kelimenin geçtiği kısma, şöylece mana verilmiştir:

"...(Eşinizi yanınızda tutmak veya ondan ayrılmak için) İçinizden adaletli iki kişiyi de , şahit tutun şahitliği Allah için yapın..."[37]

Burada, 15 ve 16. ayetlerde yapıldığı gibi, " içinizden" şeklinde tercüme edilmiş olan bu kelimeye getirilen açıklama ise farklıdır. Bu farklılığın görülmesi için, açıklamayı burada zikretmek uygun olur. Şahitlerin kimliği ile ilgili olan bu kelime, **Çağdaş Tefsir**'in 9. cildinde, şöyle açıklanmıştır :

"Sizden iki adaletli kişiyi şahit tutun emri..."[38]

"Sizden iki adaletli şahit... Bizim kanaatımıza göre: "Sizden" tabiri, sizin toplumunuzdan demektir. Bunların mutlaka müslüman olması gerekmez. Hangi dinden olursa olsun doğru söyleyen iki insan şahit olabilir. İnsanlar arasında köle, hür, veya müslim, gayri müslim diye ayırım yapmak doğru değildir. Çok müslüman var ki karakteri bozuktur, yalan söyler. Çok gayri müslim de var ki sağlam karakter sahibidir, sözü doğrudur."[39]

Görüldüğü üzere, bu açıklamalar, önceki açıklamalarla uyuşmuyor. Bu farklılık, nereden kaynaklanıyor, bilmiyoruz. Bu farklı açıklamalar, **Çağdaş Tefsir**'in 2. cildi ile 9. cildinde yer almış olmaktan kaynaklanmış olsa da; biz, burada, başka bir hususun daha dikkatimizi çektiğini belirtmek istiyoruz:

Bu kelime, görüldüğü üzere, Talak Suresinin 1-3. ayetlerinin mealleri kaydedilirken, *"içinizden"* diye tercüme edilmişken, hemen beş sayfa sonra, iki yerde ayetin bir kısmı da kaydedilerek *"sizden"* diye tercüme edilmiştir. Yani, **Çağdaş Tefsir**'de, ayetle-

rin tercümesinde standartlık gözetilmemiştir.

Şahitlerin kimliği ile ilişkilendirilen Nisa Suresi 15. ayetindeki *"içinizden"* kelimesi ile ilgili olarak, **Çağdaş Tefsir**'de, bu açıklamalar yapılmışken; içinde bu kelime geçmemekle birlikte, aynı konuda düzenleme yapan başka ayetler vardır. Acaba, **Çağdaş Tefsir**'de, bu ayetlere nasıl bir açıklama getirilmiştir ve bunlar, Nisa 15'de yapılan açıklamalarla ilgilendirilmiş midir?

Bilindiği gibi, Nur Suresi 4. ayet-i kerimesi, kadınlara zina isnat edilmesi halinde, uyulması istenilen prosedürle ilgili bir düzenleme yapmıştır. İşte bu ayetle, isnadın ispatı için getirilmesi istenilen şahitlerle ilgili olarak, **Çağdaş Tefsir**'de şu açıklama yer almıştır :

"Ayette sözün ispatı için getirilmesi gerekli görülen şahitlerin niteliği belirtilmemiştir. Herkesin şahitlik edeceği anlaşılır. Ancak bazılarına göre fısk ile tanınmış adamların şahitliği makbul değildir... "

"Bazıları da şahitlerin müslüman olmasını gerekli görmüştür. Çoğunluk, zina ve kazf şahitliğinin yalnız erkeklere mahsus olduğunu söylemiş ise de ayet böyle bir anlayışa müsait değildir. Kadın erkek arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu konuda kadınların şahitliği de geçerlidir... belki de zina ve kazf gibi hususlarda dört kadının şahitliği de yeterli olabilir. Çünkü bu fiili onların görme imkânı daha çoktur."[40]

Çağdaş Tefsir'in 6. cildinde yer alan bu açıklamayı, 2. ciltte yer alan yukarıda kaydettiğimiz açıklama ile karşılaştırmaya ihtiyaç vardır. 2. ciltte, Nisa Suresi 15. ayetinde yapılan fuhuşun ispatı için getirilmesi istenilen şahitlerin kimliği açıklanırken, ayetteki *"içinizden"* kelimesine dayanılarak, bunların *"gerçek müslüman olması"* gerektiği ifade edilmişti. 6. ciltte ise, isnat edilen zinanın ispatı için getirilmesi istenilen şahitlerin kimliği açıklanırken, *"bunların niteliğinin belirtilmediği, herkesin şahitlik edebileceğinin anlaşıldığı, bazılarının ise şahitlerin müslüman olmasını gerekli gördüğü"* ifade edilmiştir.

Bu farklı bilgiler, farklı ciltlerde yer almıştır; ancak, aralarında herhangi bir ilgi de kurulmamıştır. Oysa ki, her iki ayet-i kerime de, kadınların yaptığı veya kendilerine isnat edilen fuhuşun ispatı hususunda getirilmesi istenilen şahitlerle ilgili düzenleme yapmışlardır ve dört şahit getirilmesini istemişlerdir. İşlenen fiil ile getirilmesi istenilen şahitlerin sayısı aynı olduğu halde, Nisa Suresi 15. ayetinin açıklamasında, *"şahitlerin müslüman olmasının gerekli olduğu"* ifade edilirken; Nur Suresi 4. ayetinin açıklamasında, bu, gerekli bulunmamıştır! Hatta, *"herkesin şahitlik edeceği"* belirtilerek, gereksizliği bile vurgulanmıştır. Bu husus, apaçık bir çelişki olarak görülmektedir.

c. Ayetlerde Öngörülen Cezaların Tanımı Sorunu

Bu iki ayetle öngörülen cezalar, **Çağdaş Tefsir**'de, acaba nasıl tanımlanmıştır? Başka bir deyişle, bu ayetlerle öngörülen cezalar, hangi çeşit ceza olarak açıklanmıştır?

Bu ayet-i kerimelere verilen meali kaydetmiştik. Mealde, birinci ayetteki ceza, "... *o kadınları evlerde tutun* (dışarı çıkarmayın)..."; ikinci ayetteki ceza ise, *"...onlara eziyet edin;..."* diye, ifade edilmiştir. Mealde, *"...evlerde tutun..."* ifadesinden sonra, parantez içerisinde (dışarı çıkarmayın) diye, ilave bir açıklamanın yapılması, doğrusu, anlaşılamamaktadır. Bu cezalar da, önceki konularda olduğu gibi, "Tefsir" başlığı altında geniş bir şekilde tahlil edilmiştir. Şimdi, bunları sırayla inceleyelim.

(1) 15. Ayetle Öngörülen Cezanın Tanımı Hususu

Bu ayette öngörülen cezanın tahlili çerçevesinde "Tefsir" başlığı altında tek cümlelik ikinci paragrafta şöyle denilmiştir:

"15. ayette fuhuş yapan ve suçları dört şahit tarafından da görülmüş bulunan kadınların evlerde hapsedilmeleri, ölünceye, yahut Allah kendilerine bir yol gösterinceye kadar evlerde tutulup dışarı çıkarılmamaları emrediliyor."[41]

İki cümlelik üçüncü paragraf da şöyledir:

"Ayetin, "fuhuş yapan kadınları evlerde tutunuz" ifadesinden, onların fuhuş yapmalarına engel olmak için evlerde tutulma cezasının verildiği anlaşılır. Ayrıca ayetten namuslu kadınların, gerektiğinde dışarı çıkıp işlerini görebilecekleri de anlaşılır."[42]

Bu iki paragraf, hemen hemen, aynı manayı ifade etmektedir. Dolayısıyla, burada, "ıtnab" sanatının kullanıldığı anlaşılıyor. Nesir yazıda, bu, bir yöntemdir. Çeşitli amaçlarla bu yönteme yönelinmektedir. Ancak, bu açıklamalarla yetinilmiş değil-

dir. Aynı veya benzer ifadelerin sürekli tekrar edildiği görülüyor. Müteakip sayfada şöyle denilmiştir:

"... İslâm'ın ilk zamanlarında zina eden kadınlar, evlerde hapsedilir,... zina eden kadınlar için evlerde hapis..."[43]

Müteakip sayfada da, benzer açıklamalar, Tefsiru Ayati'l-Ahkam'dan naklen yapılmıştır.[44]

Benzer açıklamalar, müteakip sayfada yine zikredilmiştir. Bir kısmını ilgisi dolayısıyla daha önce kaydettiğimiz bu ifadeleri, burada, tekrar zikretmek yerinde olacaktır:

"Birinci ayette fuhuş yapan kadınlar, eşcinsellik yapan kadınlardır. Bunların cezası, bunları evde tutmak suretiyle bu tür gayri ahlakî davranışlarına engel olmaktır..."[45] Bu paragrafın altında aynı sayfada tekrar şöyle denilmiştir:

"1) Eşcinsellik yapan kadınlar, evde gözetim altında bulundurulurlar, evleninceye dek evden dışarı çıkarılmazlar. Eşcinselliğin cezası, kadınlar için sürekli gözetim altında tutulmak, evden dışarı çıkarılmamaktır. Ancak evlendikleri veya uslanıp bu işten vazgeçtikleri takdirde evde sürekli hapis cezasından kurtulurlar."[46]

Birbirini izleyen dört sayfadaki bu açıklamalarla, aynı cezayı belirtmekte kullanılan *"hapis"*, *"evde tutmak"*, *"evde gözetim altında bulundurulmak"*, *"evden dışarı çıkarılmamak"*, *"sürekli gözetim altında tutmak"*, *"evde sürekli hapis cezası"* ifadelerinin, bu ifadelerin tekrar edilme sebebinin anlaşılamadığı noktasını sadece belirtmekle yetinerek, değerlendirmeye ihtiyaç gösterdiğini düşünüyoruz:

Çağdaş Tefsir'in çağdaşlığı, çağın kavramları ile uyumlu olmasını gerektirir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, bu ifadelerin, çağdaş hukukî terimlerle örtüşmediğini belirtmek bir bilim borcudur.

Diğer yandan, ayet, mealde *"...evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)..."* diye kaydedilmişken, "Tefsir" başlığı altında *"... fuhuş yapan kadınları evlerde tutunuz"* şeklinde niçin farklı zikredildi, anlaşılamamaktadır. Gerçekten, Arapça ifade tek olduğuna göre, Türkçe tercümedeki bu farklılık nereden kaynaklanıyor? Bu tarzdaki tercüme farklılığı, **Çağdaş Tefsir**'de o kadar çok ki ... Bu hususta, birçok gerekçe ileri sürülebilirse de, biz, aynı kişinin yaptığı tercümelerin, aynı olması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü, aynı kişinin farklı yerlerde farklı tercümeler yapması, işin ciddiye alınmadığı hususunda tereddütler hasıl edebilir. Burada olduğu gibi, emri veren, kainatın yaratıcısı Yüce Allah olduğuna göre, *"...evlerde tutun..."* ifadesi, *"evlerde tutunuz"* ifadesinden çok daha beliğ bir ifadedir. Üstelik, burada bir ceza tayin edildiği görüşü benimsendiğine göre, sert ve ağır bir ifadenin zikredilmiş olması, konuma daha uygundur.

(2) 16. Ayetle Öngörülen Cezanın Tanımı Hususu

16. ayet ile öngörülen ceza, mealde, *"...eziyet edin..."* diye ifade edilmiştir. Ancak, "Tefsir" başlığı altında yapılan açıklamalar bu ifadeyle uyumlu değildir. Şöyle ki;

"Bu durum gözönünde tutulunca Ebu Müslim'in görüşü ağırlık kazanır."[47] diye belirtildikten sonra, tercih edilen bu görüşe uygun olarak, yapılacak eziyet şöylece açıklanmıştır:

"... Fuhşu yapan iki erkek ise birbiriyle eşcinsellik yapan (livata eden) erkeklerdir. Bunların cezası da eziyettir: Dil ile hakaret, bir iki tokat vurmak suretiyle herkesin içinde rezil edip bir daha böyle birşey yapmalarını önlemeğe çalışmaktır. Çünkü toplum içinde dövülen, hakaret edilen kişi, artık bir daha o işi yapmağa kolay kolay cesaret edemez. Ayrıca bu ceza, başkalarına da caydırıcı ibret olur."[48]

Bu ifadelerden sonra, bu görüşün benimsenmiş olduğu vurgulanarak, müteakip sayfada benzer ifadeler şöylece tekrar edilmiştir:

"2) Eşcinsellik yapan erkekler, dil ve el ile eziyet ve hakaret edilirler; bir iki tokat vurulmak suretiyle dövülürler."[49]

Bunlardan sonra, sanki bu ifadeler zikredilmemiş gibi, müteakip sayfada "Eziyet" diye yeni bir paragraf yapılmıştır.[50] Orada, konu yeni baştan ele alınarak, bazı âlimlerin bu hususdaki görüşleri zikredilmiştir. Ancak, bu yeni paragraftaki fark, zikredilen görüşlerde herhangi bir tercih yapılmamış olmasıdır. Dolayısıyla, Sn. Ateş'in bu hususdaki tercihinin yukarıdaki görüş olduğu anlaşılmaktadır. Yani, müellif, *"eziyet edin"* ifadesini, faillere halkın içinde dil ile hakaret ve bir iki tokat vurmak suretiyle rezil etmek şeklinde açıklar. Bu görüş, **Gerçek Din Bu** isimli kitapta da tekrar edilmiştir. Orada şöyle de-

nilmiştir:

"Erkek-erkek arasındaki cinsel ilişkinin cezası ta'zirdir, yani bunu yapanların yüzüne bir kaç tokat vurmak, herkesin içinde yüzlerine tükürüp rezil etmek, böylece hem bunların, hem de başkalarının bir daha böyle bir şey yapmalarını önlemektir." (Nisa:16)[51]

Oysa ki, "hakaret etmek" ve "bir iki tokat vurmak" gibi şeyler, ceza olmakla birlikte, "eziyet" değildir. Bu durum, "meal" ile "tefsir"in mütenasib olmadığını; dolayısıyla, burada bir hatanın yapılmakta olduğunu gösterir.

d. Ayetlerin Yürürlük Durumu Sorunu

Bu ayetlerin yürürlük durumu hakkında, **Çağdaş Tefsir**'de, acaba ne denilmiştir? Başka bir deyişle, bu ayetlerin hükmü yürürlükte midir? Yoksa nesh mi edilmiştir?

Çağdaş Tefsir'de, bu hususla ilgili olarak, ilk önce, "müfessirlerin çoğunluğuna" atfen bir görüş zikredilmiştir. Orada şöyle denilmektedir:

"Müfessirlerin çoğunluğuna göre 15-16. ayetler, İslâm'da zina hakkındaki hükümlerin ilk aşamasını belirlemektedir. İslâm'ın ilk zamanlarında zina eden kadınlar, evlerde hapsedilir, erkekler ise azarlama, kınama, ayakkabı ile dövme cezası ile cezalandırılırdı. Müfessirlere göre zina eden kadınlar için evlerde hapis, erkekler için azarlama, kınama cezasını emreden bu ayetlerin hükmü, daha sonra inen Nur Suresinin: "Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun..."[52] mealindeki ayetiyle neshedilmiş, zina eden bekar erkek ve kadına yüz değnek vurma, evlilere de taşlanarak öldürme cezası getirilmiştir."[53]

Bu görüş nakledildikten sonra, müteakip sayfada, Tefsiru Ayati'l-Ahkam'dan aynı yönde bir nakil daha yapılmıştır. Maksadın daha iyi anlaşılması için, bunu da, burada kaydetmek uygun olacaktır:

"Tefsiru Ayati'l-Ahkam'da, ikinci ayette bildirilen iki kişinin, birbiriyle zina eden erkek ve kadın olduğu hakkındaki görüşün daha isabetli olduğu ileri sürülüyor. Zira Allah, burada iki hüküm bildirmiştir. Biri hapis, diğeri eziyet. Hapis, eziyetten daha ağır bir cezadır. Hapis cezası evliler için, eziyet de bekârlar içindir. Sonra Nur Suresindeki ayetle bu ayetlerin hükmü neshedilince burada evliye verilen hapis cezasına karşılık, orada bunun daha ağır olan recm cezası; buradaki eziyet cezasına karşılık da orada bundan daha ağır olan yüz değnek cezası getirilmiştir. Bundan dolayı burada ağır ceza olan hapsin, zina eden evliye; hafif ceza olan eziyetin de zina eden bekara verileceğine hükmediyoruz."[54]

Kaydettiğimiz bu alıntı dolayısıyla, burada, ayetlerin yürürlük durumu ile ilgili olmayan üç hususa temas etmek uygun olacaktır:

Bunlardan biri, "zina" kelimesinin kullanım şeklidir. Kaydettiğimiz alıntıda görüldüğü üzere, bu kelime, *"kadın ile erkeğin birbiri ile zina etmesi"* olarak kullanılmıştır. **Çağdaş Tefsir**'de, genellikle böyle kullanıldığı görülüyor.[55] Bu kullanım tarzı, bizi, tabiî olarak, **Çağdaş Tefsir**'in, bu kelimeyi algılamasında sorun bulunduğu noktasına götürüyor. Bu değerlendirmeyi doğrulayan bir ifade de şudur: *"Hiç kuşkusuz bu ceza, kendi isteği ile zina edenler hakkındadır. Fakat istemeden zorla zina etmek durumunda kalana bir günah ve ceza yoktur."*[56] *"Kadın ile erkeğin birbiriyle zina etmesi"* kullanımında olduğu gibi, bu kelime, burada da *"kendi isteği ile"* ve *"istemeden zorla"* ifadeleri ile nitelenerek kullanılmıştır. Bu kullanım tarzı, **Çağdaş Tefsir**'in, zina kelimesini, "cinsel ilişki" anlamında algıladığını gösterir. Zaten, bu kelime, **Çağdaş Tefsir**'de, açık bir biçimde bu şekilde tanımlanmıştır. Gerçekten, 16. ayetle düzenlenen fuhuş açıklanırken; bu tanım, orada şöylece yer almıştır: *"İkinci ayetle (yani 16. ayetle) eziyet edilmesi emredilen iki kişinin iki erkek mi, yoksa birbiriyle zina eden erkek kadın mı olduğu hakkında görüş ayrılığı vardır."*[57] Türkçeleşmiş bir kelime olan ve sözlüklerde açıklanan zina kelimesi, böylece yanlış olarak tanımlanırsa, bu nitelemeleri yapmaya ihtiyaç duyulması da tabiidir. Buradan hareketle denilebilir ki, **Çağdaş Tefsir**, Türkçedir; ancak, sözlükle mutabakat göstermeyen kullanım ve tanımlar içermektedir.

Değinmek istediğimiz ikinci husus ise, yine yanlış kullanımla ilgilidir. Kaydettiğimiz alıntıda, yani Tefsiru Ayati'l-Ahkam'dan yapılan nakilde, ilk cümle *"...ileri sürülüyor..."* şeklinde tamamlandıktan sonra, ikinci cümleye *"Zira..."* diye başlanmıştır. Bu kelime ile başlayan cümlelerle, nakledilen bu görüşe katılmama gerekçelerinin sıralanacağı akla gelmektedir. Ancak, bu beklenti boş çıkmaktadır. Zira, bu güzel kelime, israf edilmiştir.

Ayetlerin yürürlük durumu ile ilgili olmayarak değinmek istediğimiz üçüncü husus ise, *"... Sonra Nur Suresindeki ayetle bu ayetlerin hükmü nesh-edilince burada evliye verilen hapis cezasına karşılık, orada bunun daha ağır olan recm cezası; ..getirilmiştir."* ifadesidir. Doğrusu bu, Kur'an-ı Kerim'e yapılan büyük bir iftiradır. **Çağdaş Tefsir**, bu iftiradan, nakledildiği kaynağa isnat edilerek tebrie edilse bile; aynı iftira, **Yüce Meal** isimli diğer tefsir kitabında, Sn. Ateş'e ait olmak üzere, aynen durmaktadır. Bu iftira orada şöylece yer almıştır:

"... Fakat dış manadan anladığımıza göre bu ayetler, İslâm'ın ilk zamanlarında fuhuş yapan kadınlara ve erkeklere uygulanacak cezayı tesbit etmiştir... İkinci aşamada gelen yüz değnek ve recm cezası, bu ayetlerin hükmünü neshetmekten çok tadil etmiş, tamamlamıştır. Nur Suresindeki had ayetiyle, bu ayetlerle emredilen hapis ve eziyet cezaları, celd ve recme değiştirilmiş, fakat bu ağır cezaların verilmesi için zina suçunun dört şahit ile tesbiti hükmü değiştirilmemiş, olduğu gibi bırakılmıştır."[58]

Bu iftiranın üzerinde önemle durulması gerektiğini düşünüyoruz.

Bu ayetlerin yürürlük durumu, **Çağdaş Tefsir**'de, acaba nasıl açıklanmıştır? Bu ayetler neshedilmiş, yani mensuh mu görülmektedir; yoksa, nesih konusu bu ayetlerle ilgilendirilmemiş midir? Bu ayetlerle düzenlenen suçların tanımlanması ile de iç içe olan bu konuda, **Çağdaş Tefsir**'de, netlik bulunmadığının belirtilmesi gerekir. Zira, bu ayetlerle kadın ve erkeğin birlikte yaptığı fuhuşun düzenlenmiş olduğu söylenirse; bu durumda, bu ayetlerin, Sn. Ateş'in düşüncesine göre, neshedilmiş olması gerekiyor. Nitekim, daha önce belirttiğimiz üzere, 15. ayetle düzenlenen fuhuş, **Çağdaş Tefsir**'de "Tefsir" başlığı altında ilk paragrafta "zina" olarak tanımlanmıştır. Böyle olunca; bu ayetin, Nur Suresi 2. ayeti ile neshedilmiş olması gerekir. Zaten, bu tanıma uygun olarak, **Çağdaş Tefsir**'de, bu iki ayetin neshedilmiş olduğu açık olarak belirtilmiştir. **Çağdaş Tefsir**'in 6. cildinde, Nur Suresi 2. ayeti "Tefsir" başlığı altında açıklanırken, 3. paragrafta şöyle denilmiştir:

"Nisa Suresinin 15-16. ayetlerinde zina suçuna, muvakkat olduğuna işaret edilen bir ceza belirlenmişti. Orada zina eden evli kadınların müebbeden hapsedilmesi, zina eden erkeklerin ise tazir edilmesi (Biraz dövülüp terbiye edilmesi) buyrulmuş ve Allah, bu konuda başka bir yol gösterinceye kadar bu cezanın uygulanması emredilmiş, böylece Allah'ın, bu hususta ayrı bir hüküm indireceğine işaret buyrulmuş idi. İşte daha sonra inmiş olan bu surede bu yol, yani bu yeni hüküm gösterilmiştir."[59]

Bu görüşün, 6. ciltte yer aldığına göre, **Çağdaş Tefsir**'in son görüşü olarak nitelenmesi daha doğru olur. Ancak, bu değerlendirme, **Çağdaş Tefsir**'de bu bağlamda başka görüşlerin bulunup bulunmadığının araştırılmasına mani olmamalıdır. Nitekim, bu açıklamaların yanı sıra, şu açıklama da **Çağdaş Tefsir**'de yer almıştır:

"Burada zina cezası henüz belirtilmemiştir. Onun cezası, Nur Suresinde belirtilecektir. Bu suretle ayetler arasında nesh diye bir şey kalmaz. Ayetlerin hepsinin hükmü yerine oturur, uygulama alanı bulur."[60] Yukarıda, bu ayetlerin neshedilmiş olduğuna dair kaydettiğimiz açıklamalara bütünüyle aykırı olarak bu açıklama yapıldıktan sonra, 15. ayetle sevicilik diye adlandırılan çarpık ilişkinin, 16. ayetle livata fuhuşunun, Nur Suresi 2. ayeti ile de kadın ile erkeğin birlikte yaptığı gayri meşru cinsel ilişkinin düzenlenmiş olduğu savunulmuştur. Bu hususta, daha önce ifade ettiğimiz gibi, Ebu Müslim el-Isfahani'nin görüşü tercih edilmiştir. Nitekim, bu zatın bu hususdaki görüşü zikredildikten sonra sonuç değerlendirmesi olarak, *"Bu durum göz önünde tutulunca Ebu Müslim'in görüşü ağırlık kazanır."*[61] diye belirtilmiştir, Ancak, bu görüş, **Çağdaş Tefsir**'in 2. cildinde yer almıştır. Yukarıda kaydettiğimiz 6. ciltte ortaya konulan görüş ile, bu görüş arasında büyük bir aykırılık vardır. Bu durumda, hangisine itibar edilecektir?

Vakıa, **Kur'an-ı Kerim Tefsiri** isimli diğer tefsir kitabında ise, **Çağdaş Tefsir**'in 6. cildindeki *"bu iki ayetin muvakkat olması ile ilgili değerlendirme"* yer almamıştır. Ancak, daha önceki başlıklar altında incelediğimiz çelişik görüşler, bu kitapta da yerlerini muhafaza etmiştir. **Gerçek Din Bu** isimli kitapta ise, *"Kur'an-ı Kerimde nesih bulunmadığı görüşü"* müdafaa edilmektedir.[62]

Böyle olunca, yukarıda kaydettiğimiz **Çağdaş Tefsir**'deki birbirine aykırı ve çelişik değerlendirmeler nereden kaynaklanmıştır ve bu **Tefsir**'de nasıl yer almıştır?

3. SONUÇ

Çağdaş Tefsir'i, Nisa Suresi 15 ve 16. ayetleri bağlamında, "Ayetlerle Düzenlenen Fuhuşun Tanımı Sorunu", "Fuhuş Faillerinin Kimlik Sorunu", "Fuhuşa Şahit Olanların Kimlik Sorunu" ve nihayet "Ayetlerin Yürürlük Durumu" başlıkları altında tahlil etmiş bulunuyoruz. Yaptığımız bu tahliller sonucunda, **Çağdaş Tefsir**'de tespit ettiğimiz ciddi sorunları, özet olarak, on üç madde halinde şöylece ifade edebiliriz:

(1) Ayetlerin meallerine kişisel görüşler karıştırılmıştır, yani meallerde, ayetlerin lafzına sadakat gösterilmemiştir.

(2) Ayetlerin veya kelimelerinin Türkçeye tercümesinde, hem meal, hem de "Tefsir" kısmında standartlık, yani aynilik gözetilmemiştir.

(3) "Tefsir" kısmındaki açıklamalarda meal esas alınmamış; dolayısıyla, mealin kaydedilme amacı anlaşılamamaktadır.

(4) Ayetlerle düzenlenen fuhuşun tanımlanması çerçevesinde yapılan açıklamalar birbiriyle çelişiktir ve birbirine aykırıdır.

(5) 15. ayetle düzenlenen fuhuşa şahit olanların kimliği çerçevesinde; "*içinizden*" kelimesine dayanılarak yapılan açıklamalarla, bu kelimenin içinde geçtiği diğer bazı ayetlerde yapılan açıklamalar arasında çelişki ve aykırılıklar vardır.

(6) 15. ayette "*içinizden*" kelimesine dayanılarak yapılan açıklama, 16 ayette olduğu gibi, bu kelimenin içinde geçtiği ve açıklanmamış olduğu ayetlere uyarlandığı zaman, ortaya ciddi sorunlar çıkarmaktadır.

(7) İçinde "*içinizden*" kelimesi geçmemekle birlikte, zina isnadının ispatını düzenleyen Nur Suresi 4. ayetinde şahitlerin kimliği hakkında yapılan açıklama, Nisa 15'de yapılan açıklama ile ilgilendirilmemiştir; yani, her iki ayet de, işlenen veya isnat edilen fuhuşun ispatı hususunda düzenleme yapmış oldukları halde, birbirleriyle ilgilendirilmeksizin, birbirlerinden bağımsız olarak açıklanmışlardır. Dolayısıyla, bu iki ayetle ilgili yapılan açıklamalar arasında ortaya çıkan çelişki de görülememiştir.

(8) 15. ayetle öngörülen cezanın tanımı hususunda yapılan açıklamalar, çağdaş hukukî kavramlarla örtüşmemektedir.

(9) 16. ayetle öngörülen ceza hakkında yapılan açıklamalar, meal ile mütenasib değildir.

(10) Ayetlerin yürürlük durumu hakkında yapılan açıklamalar birbiriyle çelişiktir ve birbirine aykırıdır.

(11) Bazı Türkçe kelimelere, sözlük manası ile mutabık olmayan yeni tanımlar yüklenmiştir; dolayısıyla, yanlış kullanımlar görülmektedir.

(12) Bazı kelimeler israf edilmiştir.

(13) Recim cezasının Nur Suresindeki ayetle getirildiği iftirasına, **Çağdaş Tefsir**, yansı kutuluğu yapmıştır.

Bu tespitlere dayalı olarak ulaştığımız sonuç ise şudur:

İnsanların Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamalarına yardımcı olmak amacıyla hazırlandığı belirtilen **Çağdaş Tefsir**'de[63], sadece iki ayet bağlamında yaptığımız tahlillerde, yukarıda ta'dad ettiğimiz yanlışlar bulunduğuna göre; demek ki, amaca ulaşılamamıştır.

Doğruyu ve en sağlam olanı gösteren Kur'an-ı Kerim'i açıklama sadedinde bu yanlışlar yapıldığına göre; demek ki, hem doğruya rehberlik yapılmamıştır, hem de içinde yanlışlık bulunmayan bu Yüce Kitab'a haksızlık yapılmıştır.

O halde; amacın gerçekleştirilebilmesi ve haksızlığın giderilebilmesi için, ilmî ahlâk, **Çağdaş Tefsir**'in bu yanlışlardan ayıklanmasını gerektirir.

DİPNOTLAR

1. *Bu çalışmada, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, (S. Ateş) kısaltma yapılarak, "**Çağdaş Tefsir**" olarak zikredilmiştir.*
2. ***Çağdaş Tefsir**, II, 224.*
3. *Bu çalışmada, **Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri**, kısaltma yapılarak ve **Çağdaş Tefsir**'le karışmasını da önlemek amacıyla **"Yücel Meal"** olarak zikredilmiştir.*
4. ***Yüce Meal**, I, 505.*
5. ***Çağdaş Tefsir**, II, 224/1.*
6. ***A.g.e.**, II, 225/2.*
7. ***A.g.e.**, II, 226/1.*
8. *Söz konusu nakil için bkz.: **Çağdaş Tefsir**, II, 226/2-5*
9. ***A.g.e.**, II, 227/1.*
10. ***A.g.e.**, II, 227/2.*
11. ***A.g.e.**, II, 227/3.*
12. ***A.g.e.**, II, 227/4.*
13. ***A.g.e.**, II, 227/5.*
14. ***Çağdaş Tefsir**, II, 228/3.*
15. ***A.g.e.**, VI, 144/3.*
16. ***A.g.e.**, II, 227/2.*

17. **A.g.e.**, II, 227/3.
18. **A.g.e.**, II, 227/4.
19. **Kur'an-ı Kerim Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988, II, 575/1.
20. **A.g.e.**, II, 575/1.
21. **Yüce Meal**, I, 510/3.
22. **A.g.e.**, I, 506/5.
23. **Yüce Meal**, I, 507/5.
24 **Gerçek Din Bu**, Yeni Ufuklar Neşriyat, tarihsiz, I, 94/7.
25. **A.g.e.**, I, 95/1.
26. **Çağdaş Tefsir**, II, 227/2.
27. **A.g.e.**, II, 227/3.
28. **A.g.e.**, II, 227/4.
29. **A.g.e.**, II, 228/1.
30. **A.g.e.**, VI, 144/3.
31. **Çağdaş Tefsir**, VI, 151/1.
32. **Gerçek Din Bu**, I, 95/2.
33. **Çağdaş Tefsir**, II, 228/3.
34. **A.g.e.**, II, 228/3.
35. **Çağdaş Tefsir**, II, 308.
36. **A.g.e.**, II, 309-310/4.
37. **A.g.e.**, IX, 482.
38. **Çağdaş Tefsir**, IX, 487/1
39. **Çağdaş Tefsir**, IX, 487/2.
40. **Çağdaş Tefsir**, VI, 156/4-5.
41. **Çağdaş Tefsir**, II, 224/2.
42. **A.g.e.**, II, 224/3.
43. **A.g.e.**, II, 225/2.
44 **Çağdaş Tefsir**, II, 226/1.
45. **A.g.e.**, II, 227/3.
46. **A.g.e.**, II, 227/5.
47. **Çağdaş Tefsir**, II, 227/2.
48. **A.g.e.**, II, 227/3.
49. **A.g.e.**, II, 228/1.
50. **A.g.e.**, II, 229/9-10.
51. **Gerçek Din Bu**, I, 95/2.
52. **Nur Suresi**, 2.
53. **Çağdaş Tefsir**, II, 225/2.
54. **Çağdaş Tefsir**, II, 226/2.
55. Örnek olarak **a.g.e.**; II, 228/2'ye bakılabilir.
56. **A.g.e.**, VI, 150/6.
57. **A.g.e.**, II, 225/5.
58. **Yüce Meal**, I, 507/5.
59. **Çağdaş Tefsir**, VI, 144/3.
60. **A.g.e.**, II, 227/4.
61. **A.g.e.**, II, 227/2.
62. **Gerçek Din Bu**, I, 190-202.
63. **Çağdaş Tefsir**, I, 59/5-6.

ANADOLU SELÇUKLU TÜRBELERİ
(Hakkı Önkal)

Atatürk Kültür Merkezi
Yayınları arasında çıktı.

"Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunu"

Türk-Yunan İlişkilerinde Ege Sorunu, Türkiye'nin Sorunları Dosyası, İnaf Uluslararası İlişkiler Ajansı, İstanbul 1991, 64 sayfa (25 fotoğraf, 3 harita, 10 kroki, 3 tablo, 2 grafik).

Mutullah SUNGUR

Niğde Üni., Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde ehemmiyet arz eden "Ege sorunu", eserde akıcı bir üslûp, sade bir dil ve zengin materyallerle desteklenerek işlenmiştir. Eseri hazırlayan ekip ise kitapta şu şekilde ifade olunmaktadır: *"Türk - Yunan İlişkilerinde Ege Sorunu kitabı, "Türkiye'nin Sorunları Dosyası" programı çerçevesi içinde Uluslararası İlişkiler Ajansı (İNAF) Araştırma Bölümü tarafından hazırlanmıştır."*

Eserin Önsöz'ünde Türkiye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanan problemler dile getirilerek, komşuları açısından ne kadar şanssız bir ülke olduğu gerçeği ifade olunmaktadır. Türkiye'nin *"Yurtta sulh cihanda sulh"* ilkesine bağlı kalmasına karşın, komşularından aynı anlayış ve hoşgörüyü bulamadığı dile getirilmektedir. Avrupa'nın şımarık çocuğu Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı takındığı dengesiz tavırlar ve bunların arkasındaki *megali idea* ve onun safhaları bir tabloyla belirtilmiştir. Tablo şu şekildedir:

YUNAN "MEGALİ İDEA"SININ HEDEFLERİ

	HEDEF	SONUÇ
A)	Makedonya ve Teselya'nın ilhakı	Amaca ulaşıldı.
B)	Batı Trakya ve Selanik'in ilhakı	Amaca ulaşıldı.
C)	Ege Adaları'nın ilhakı	Amaca ulaşıldı.
D)	Oniki Ada'nın ilhakı	Amaca ulaşıldı.
E)	Batı Anadolu'nun ilhakı	Anadolu'nun işgali 1922'de hezimetle sonuçlandı.
F)	Kıbrıs Adası'nın ilhakı	1974'de Yunan saldırısı önlendi
G)	Doğu Karadeniz Bölgesinin ilhakı	Şu sıralarda hayali "Pontus Rum Devleti" kurmak için Atina faaliyet halindedir.
H)	İstanbul'un ele geçirilmesi ve Bizans İmparatorluğu'nun yeniden ihya edilmesi.	Bu bir hayal ise de bugün buna inananlar vardır.

Kitabın "Yunanistan'ın Emeli Nedir?" bölümünde, her ülkenin komşuları ile olan ilişkilerinin dış politikalarında önemli bir yer tuttuğu ve bu ilişkilerde yayılmacı (emperyalist) emelleri olan ülkelerin problemleri daha da karmaşık hale getirdikleri belirtilmektedir. Yine bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun hoşgörüsü ile din ve dil birliğini koruyan Yunanistan'ın "*Megali İdea*" ideolojisinin iyi bilin-

mesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yunanlılar için "*Megali İdea*" Türk Devletini ortadan kaldırmak, İstanbul, İzmir, Kıbrıs ve Küçük Asya yani Anadolu'yu sınırları içine katmak, Karadeniz'de bir Pontus devleti kurmaktır. Bölüm içerisinde Yunanlı tarihçi Panayotis Kayas'ın **Megali İdea** adlı kitabından alınan bir pasajda her türlü siyasî ve ekonomik meselede bu idea ön plânda tutularak, meselenin kral, kilise, ordu ve politikacılar tarafından istismar edildiği vurgulanmaktadır.

Eserde Türkiye ile Yunanistan arasındaki meseleler şu şekilde tasnif olunmuştur:

A) Ege Denizi Sorunu

1) Gayri askerî statüdeki Ege adalarının silahlandırılması,

2) Kıta sahanlığı,

3) Kara suları,

4) Hava sahası,

5) Rogers Antlaşması'nın uygulanması,

B) Azınlıklar Sorunu.

Ege sorunu, stratejik ehemmiyeti dolayısıyla Türkiye ile Yunanistan arasında sıcak ilişkilere sebebiyet arz edecek niteliktedir. Ege'deki statikonun temelinde, dünyanın başka herhangi bir yerinde görülmeyen bir özellik yattığı ifade olunarak, statikonun unsurları şöyle sıralanmıştır:

a) Batı Anadolu Adaları'nın silahlandırılmaması,

b) 6 millik kara suyu ve buna tekabül eden genişlikteki hava sahası,

c) Müzakere yoluyla ve hakkaniyete uygun şekilde sınırlandırılması gereken bir kıta sahanlığı,

d) Ege'nin uluslararası deniz ve hava sahalarının serbest kullanımı.

Yunanistan Ege'nin bu durumunu nazarı dikkate almadığı gibi Ege sorununu bir oldu bittiye getirerek kendi çıkarları doğrultusunda halletmek istemektedir. Bunu yaparken de Türkiye hakkında yalan ve karalama politikası ile Batı kamuoyunun zihnini bulandırmaktadır.

"Yunanistan'ın Yayılmacılık Politikası" bölümünde, ilgili devletin Batılı devletlerin desteğiyle 1832 tarihinde bağımsızlığını kazandığında sınırlarının 47.517 km²'lik bir yekûna ulaştığı ve bunların hepsinin de bir damla Yunan kanı ile değil diplomatik entrikalar ile kazanıldığı gerçeği vurgulanmaktadır. Yunanistan'ın gasp metodu ile Türklerden, Mora Yarımadası, Kuzey Epir'den Batı Trakya'ya kadar olan toprakları almakla kalmadığı, Girit Adası'nı, Batı Anadolu Adaları'nı sınırları içine kattığı gibi şimdi de Kıbrıs için "Kıbrıs Cumhuriyeti" örtüsü arkasında adayı oldu bittilerle kendi sınırları içine katmaya çalıştığı gerçeği vurgulanmaktadır. Yine Yunanistan yayılmacılık politikasının gereği, Ermenilerle işbirliği yaparak Türkiye'den toprak talep etmeleri için kışkırtırken, kendisi de Karadeniz'de kendi güdümünde bir Pontus devletinin hayalini yaşamaktadır. Yunanistan'ın gerçekteki amacı ise şu şekilde ifade olunmaktadır: Türkiye'ye devamlı problem çıkararak güçsüz hale getirmek ve bu zayıflığından yararlanarak, Ege'deki karasularını 12 mile çıkarmak suretiyle bu denizi, olduğu gibi ele geçirmek.

Yunan hükümeti eski basın müsteşarlarından Yorgo Drosos'un **Kathimerini** gazetesindeki makalesinde şöyle dediği ifade olunmaktadır: *"12 mil konusunda Türklerin tehditlerine boş vermeliyiz. Bu tehditler, laf olarak masal, uygulama yönünden ise, büsbütün masaldır. Zira Türkiye, savaş tehdidini yerine getirmeye kalkışırsa bile, biz artık onlardan korkmayacak bir duruma gelmiş bulunuyoruz."*

Eğer Ege Denizi'nde karasuları 12 mil olur ise, burada bulunan 3602 ada dikkate alınınca Ege Denizi'nin 71.53'ü Yunan hükümranlığına geçerken Türkiye'nin karasuları ise 8.76'ya gerileyecektir. Yunanistan 12 mil ile karasularını 180.000 km² genişletecek, ülke yüzölçümü de 300.000 km²'nin üstünde bir rakam olacaktır.

"Yunanistan Ege'nin Statüsünü Çiğniyor" başlıklı bölümde Türkiye'nin Batı sahillerine bir kaç mil uzakta olan adaların Anadolu'nun devamı olduğu ifade olunmaktadır. 18 adadan oluşan ve 2680 km²'lik bir alanı kapsayan Batı Anadolu Adaları'na, Oniki Ada adının Bizans tarihçileri tarafından verildiği belirtilmekte ve adaların hiç bir zaman Yunanlıların idaresine geçmediği vurgulanmaktadır. 1523'te Kânunî Sultan Süleyman tarafından Osmanlı idaresine geçen ve otonom bir yönetim arz eden adalar, Ekim 1912'de geçici olmak şartıyla İtalyanlarca işgal edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın vermiş

olduğu karışıklıktan istifade eden İtalyanlar adaları ilhak etmişlerdir. 1912'de ise Yunan donanması, Batı Anadolu adaları hariç, diğer bütün adaları işgal etmiştir. 7/13 Mayıs 1913'te Balkan savaşlarından sonra Londra'da imzalanan anlaşmanın 5. maddesinde Türklere ait adaların kontrolünün büyük kuvvetlere verildiği belirtilmiştir. 1/4 Kasım 1913 Atina Antlaşması'nm 15. maddesinde, Osmanlı Devleti ile Yunanistan Londra Antlaşması'na saygılı olacaklarını ifade etmektedirler. Londra Antlaşması'nın Adalar ile ilgili bölümünde 1912'den beri Yunanlıların elinde bulunan Ege'deki adaların silahlandırılması, yani bütün tahkimatların sökülmesi ve askerî amaçlarla kullanılmaması kaydıyla Yunanlılara terk edildiği belirtiliyordu... Osmanlı temsilcileri adaların Yunanistan'a verilmesi kararını kesinlikle tanımadılar. Bu konu 1923'te Lozan Konferansı'nda tekrar ortaya atılmıştı. Ege Adalarının Yunanistan'a verildiği Sevr Antlaşması'nın 84. maddesinde belirtilmişse de Osmanlı meclisi tarafından onaylanmadığı için hukukî geçerlilik kazanmadığından uygulanmadı.

Lozan Antlaşması'nın 12. ve 13. maddesinde, Ege'de Türklere ait adaların, Yunanlılara şartlı olarak (Dmilitarization: silahsızlandırılma) verildiği belirtiliyordu. II. Dünya Savaşı sonrasında 1946'da yapılan Paris Konferansı'nda Batı Anadolu adalarının Yunanistan'a verilmesi meselesi müttefikler arasında sürtüşme konusu olmuş, fakat Yunanistan'a verilmesi ile sonuçlanmıştı. 10 Ocak 1947'de karar Yunan resmi gazetesinde yayınlanmıştır.

BATI ANADOLU ADALARININ TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'DAN UZAKLIKLARI

ADALAR	TÜRKİYE	YUNANİSTAN
Semadirek	20 deniz mili	50 deniz mili
Limni	32 deniz mili	32 deniz mili
Midilli	8 deniz mili	85 deniz mili
Sakız	4 deniz mili	62 deniz mili
Sisam	2 deniz mili	95 deniz mili
Nikarya	32 deniz mili	72 deniz mili
İstanköy	3,5 deniz mili	100 deniz mili
Rodos	10 deniz mili	210 deniz mili
Sira	36 deniz mili	62 deniz mili
Tidoz	12 deniz mili	210 deniz mili

Çalışmanın "Yunanistan Batı Anadolu Adalarını Neden Silahlandırıyor?" adlı bölümünde, Batı Anadolu adalarının Anadolu'nun bir uzantısı olduğu gerçeği belirtilerek, Yunanistan'ın bütün anlaşmaları çiğneyerek bu adalara silah yığdığı vurgulanmaktadır. Bu davranışı ile NATO'nun Güneydoğu kanadını zayıflattığı ve burada bir güvensizlik meydana getirdiği ifade olunmaktadır.

Yunanistan'ın Batı Anadolu adalarını ele geçiriş şeklinin de, Osmanlı Devleti'nin o anki zafiyetinden kaynaklanan bir oldu bittiden ibaret olduğu vurgulanmaktadır. Atina'nın Ege ile ilgili anlaşmaların geçerliliğini kaybettiği yönündeki dolaylı tehditlerinin ise Türkiye'nin lehine olacağı belirtilmektedir. Çünkü Yunanistan'ın bu adaları Osmanlı Devleti'nin yıkılışı günlerinde Türklerden gasp ettiği belirtilmektedir.

Yunanistan'ın "Batı Anadolu Adaları"nı silahlandırması, karasularını 12 mil'e çıkarma çılgınlığı, Devletler Hukuku dilinde "Casus belli" yani "Savaş sebebi" olacağı belirtilmektedir. 1923 Lozan ve 1947 Paris antlaşmaları gereği Yunanistan'ın Limni, Semadirek ve Batı Anadolu adaları ve bunlarla bağlantısı olan adalarda sadece kolluk kuvvetleri bulundurması gerektiği, silahlı kuvvet bulunduramayacağı ve tahkimat yapamayacağının esasa bağlandığı vurgulanmaktadır. 1936'da imzalanan Montrö Sözleşmesi ise sadece Türk Boğazları'nın statüsünün haricinde herhangi bir değişiklik getirmemiştir. Sorunun kaynağının, Yunanistan'ın 1964'den itibaren adaları silahlandırmaya başlaması ve Limni'yi NATO plânlarına ve tatbikatlarına katma girişimlerinden kaynaklandığı belirtilmektedir.

Yunanistan'ın iddiasına göre, "Montrö Konvansiyonu", Boğazönü adalarının askersizleştirme statüsünü ortadan kaldırmıştır. Çünkü "Montrö Konvansiyonu" Lozan Antlaşması'nın Boğazönü adalarının askersiz statüsünü dikte eden Boğazlar sözleşmesinin yerini almış, boğazların silahsız statüsünü iptal etmiş, adaların askerden arındırılmış statüsünü de kaldırmıştır.

Türkiye'nin tezi ise şu şekilde özetlenmişdir:

Lozan Antlaşması'nın 12. maddesi; Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam, ve İkarya adalarının silahsızlandırılmaları şartıyla Yunanistan'a bırakıldığını teyit etmektedir. Antlaşmaya ek Boğazlar Sözleşmesi ise Limni ve Semadirek'in diğer adalardan daha da kapsamlı bir silahsızlandırmaya tâbi olmasını öngörmüştür. Montrö Konvansiyonu ise, Türkiye'nin Boğazları silahlandırmasına imkân vermekle birlikte, Yunanistan'a ait adaların statüsünü

değiştirmemiştir. Çünkü, ne Montrö Konvansiyonu'nda ne de konferansın tutanaklarında ve belgelerinde, Montrö Konvansiyonu'nun Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine konulacağı öngörülürken, bunun Lozan Antlaşması'nın ilgili hükümlerini de sona erdireceğine ilişkin hiç bir veri yoktur. Yine Montrö Konvansiyonu'nda açıkça ve dolaylı olarak Limni ve Semadirek'in askerlerden arındırılmış statülerinin sona erdiğine ilişkin hiç bir hüküm yer almadığına göre; Anlaşmalar hukukunun "*aynı taraflar arasında aynı konuda sonraki anlaşmanın hükümleri önceki anlaşmaların kendisine aykırı düşen hükümlerini üstü kapalı olarak ortadan kaldırır*" kuralını ileri sürmenin imkânı yoktur. Çünkü, ortada aynı konuda birbiriyle ve birlikte uygulanmaları ihtimali bulunmayan değişik içerikli iki hüküm varlığı söz konusu değildir. Burada var olan, bir yanda anlaşmanın açık hükmü, öte yanda ise tartışmalı verilere dayanarak Yunanistan'ın ileri sürdüğü yorumdur.

Yunanistan basınının ciddi, muhafazakâr ve yüksek tirajlı **Akropolis** gazetesinden alınan bir pasajla kimin yayılmacı ve kışkırtıcı olduğu ortaya konmaktadır. *"Yunanistan'ın Ege'deki karasularını 12 mil'e çıkarmasına, Türkler'in savaş kararı alacağı şüphelidir. Hele Yunan ordusunun silah gücünü arttırdığı ve vurucu silahlar satın aldığı şu sıralarda Yunanistan, Türkiye'nin her aptallığına sert bir darbe indirebilecek durumdadır. Türkiye'nin büyük gürültü koparması halinde ise Mondros Anlaşması'nın artık geçerli olmadığını açığa vurabiliriz. İyisi mi Türkiye, Çanakkale'yi alıkoymak istiyorsa, Ege'yi bize vermeyi göze almalıdır. Aksi halde Boğazlar üzerinde hak iddia edebiliriz."* İşte Batı'nın şımarık ve küstah çocuğu Yunanistan'ın gerçek maskesi...

"Ege'de Adaların Silahlandırılması" bölümünde Yunanistan'ın gerekçe olarak Türk tehlikesi'ni gösterdiği belirtilmektedir. Ve özellikle Türk sahillerine yakın adalardaki turistik hava alanı kılıfı altında Yunan Genel Kurmayı'nın plânlarını özel şekilde hazırladığı sivil örtülü hava alanlarının bir savaş esnasında askerî hava alanları haline dönüştürülebilmesidir. Savaş uçaklarına yakıt ve cephane ikmali yapacak gizli depolar hazırlanmış, hafif bakım için gerekli yedek parçalar buralarda stok edilmiştir. Yunanistan ayrıca, Ege'deki adalarda deniz üsleri ile ilgili çok sayıda gizli ikmal istasyonları kurmuştur. Yunan savaş gemileri, Türkiye ile bir savaş anında bu istasyonlardan yakıt ve cephane ikmali yapacaklardır.

Midilli ve Rodos adalarında birer tümen, Sakız, Sisam, İstanköy, ve Limnos adalarında birer tugay bulunduran Yunanistan'ın adalardaki asker toplamı, 60.000 civarındadır. Adalardaki milis kuvvetlerle bu sayı 100.000'i aşmaktadır.

Türkiye ile Yunanistan arasında bir çıban başı görevi arz eden "Limnos" adası, Çanakkale Boğazı'nın girişindeki konumu ile Türkiye'nin savunmasında çok önemli bir engel teşkil etmektedir. Limnos Adası Havaalanı'nda, Tacan sistemi donatıldığına dikkat çekilerek, bu sistemin askerî uçakların geceleri güvenle iniş ve kalkış yapmalarına yaradığı vurgulanmaktadır. Limnos Havaalanı'nda 30 kadar F-104G uçağının her an havalanmaya hazır beklediği belirtilmektedir. Ayrıca sık sık Miraj ve F-12'lerin adada belirli sürelerle üslendikleri belirtilmektedir.

Adaların bir kısmındaki yığınak şu şekilde verilmiştir (s. 38):

"Midilli Adası: 1 tümen ve buna bağlı ana birlikler; 2 piyade alayı, 7 piyade taburu, 1 özel millî muhafız taburu, 3 tank taburu, 4 top taburu, 1 uçaksavar taburu ve 15.000 asker.

"Sakız Adası: 1 tugay ve buna bağlı birlikler, 1 piyade alayı, 4 piyade taburu, 2 mekanize tabur, 1 özel millî muhafız taburu, 1 tank taburu, 1 uçaksavar taburu ve 7.500 asker.

"Sisam Adası: 1 tugay ve buna bağlı birlikler, 1 piyade alayı, 4 piyade taburu, 2 mekanize tabur, 2 tank taburu, 2 top taburu, 1 uçaksavar taburu ve 7.500 asker.

"Rodos Adası: 1 tümen ve buna bağlı birlikler, 2 piyade alayı, 7 piyade taburu, 1 özel muhafız taburu, 3 topcu taburu, 1 komando taburu ve 15.000 asker.

"İstanköy Adası: 1 tugay ve buna bağlı birlikler, 1 piyade alayı , 4 piyade taburu, 1 özel muhafız taburu, 2 tank taburu ve 8.000 asker."

"Ege'de Kıta Sahanlığı Sorunu" bölümünde Ege'ye ilişkin Türk Yunan sorunlarının çözümünün kıta sahanlığı meselesinin halli ile yakından alâkalı olduğu belirtilmektedir. Kıta sahanlığı kriterine göre de, Ege Denizi'nin yarısından fazlasının Türkiye'nin kıta sahanlığı olmasını dikte ettiği belirtilmektedir. Ancak, Türkiye bu meselede hakkaniyet ölçüleri içinde hal yolunu seçerken, Yunanistan'ın adalar için

kıta sahanlığı iddiasında bulunması meselenin çözümünü imkânsızlaştırmaktadır. Türkiye meselenin ikili görüşmelerle çözümlenmesini isterken, Yunanistan meseleyi milletlerarası forumlara ve yargıya intikal ettirmeye çalışmaktadır. Nitekim mesele, Yunanistan tarafından 1978'de Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmüş, ancak Divan savaşa sebebiyet vereceği endişesi ile "yetersizlik" kararı almıştır.

Kıta sahanlığında mevcut anlaşmazlığın temel sebebi, ekonomik kaynakların paylaşılması ile birlikte, çizilecek sınırın gelecekte egemenlik haklarını belirleyen gerçek bir sınıra dönüştürülmesi ihtimali olarak belirtilmektedir. İki ülke açısından meselenin Ege'nin paylaşılması anlamında olduğu vurgulanmaktadır.

"Ege'de Karasuları Sorunu" başlıklı bölümde 1923 yılında Lozan Antlaşması'nın imzalandığı dönemde, Türk ve Yunan karasularının 3 mil olduğu belirtilmektedir. Bu durum 1936 yılında Yunanistan-'ın tek taraflı bir girişim ile karasularını 6 mile çıkarmasıyla ihlâl edilmiş ve 1964 yılında Türkiye'nin karasularını 6 mile çıkarmasıyla, Ege'de bu günkü durum oluşmuştur. Şu anda Ege'nin %48.85'ini açık denizler, %43.68'ini Yunan karasuları ve %7.477'-sini de Türk karasuları oluşturmaktadır. Yunanistan Ege'de karasularını 12 mile çıkararak Ege'yi adeta bir Yunan Gölü haline getirmek istemektedir. Bunun anlamı ise Türkiye'nin Ege'de ablukaya alınması demektir.

"Ege'de Fır Sorunu" bölümünde İstanbul/Atina FIR'ının (Flight Information Region) 1952 yılında usûlüne uygun müzakerelerden sonra, Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı'nca (ICAO) bölgesel planlara geçirildiği belirtilerek, Yunanistan'ın bu meseleyi de kendi çıkarları doğrultusunda (FIR hattını bir hudutmuş gibi görmesi) kullanmak istemesi üzerine, Türkiye 1966, 1968, 1971 ve 1974 yıllarında ICAO nezdinde girişimlerde bulunarak bu hattın değiştirilmesini istemiştir. Fakat hâlâ bir sonuç alınamamıştır.

Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO) sivil bir kuruluştur. Şikago Sözleşmesi'nde sadece sivil uçakların bilgi verecekleri, askerî uçaklara ait kuralların ikili antlaşmalarla saptanması gerektiğinin açık şekilde belirtildiği vurgulanmaktadır. Türkiye ile Yunanistan arasında konuya ilişkin ikili bir anlaşma olmadığından, Türkiye askerî uçakları için aynı uygulamaya tâbi olmayı zorunlu saymamaktadır. Zira askerî uçakların kural koyma yetkisi sadece devletin kendisine aittir.

Uluslararası Şikago Anlaşması, ülkelerin hava sahası uzantısı ile karasuları uzantısının aynı mesafede olması esasını kabul etmiştir. Bu uygulamaya göre, Yunanistan'm karasuları 6 mil olduğuna göre hava uzantısının da 6 mil olması gereklidir. Nitekim, Türkiye'nin Ege'de karasuları 6 mil'dir ve hava sahası da aynı uzantıda bulunmaktadır.

Yunanistan, Ege'de FIR hattını elinde bulundurduğu gerekçesiyle, Türk Hava Kuvvetleri'nin Ege hava sahası üzerinde yapacağı tatbikatlarda yayınlanan NOTAM'larını tanımamakta ve bu NOTAM'ları istediği biçimde değiştirmektedir. Türkiye ise, uluslararası kurallara göre uçakların hangi hava sahası içinde seyredeceklerini belirten NOTAM'ları ilân ettikten sonra, bunun Yunanistan tarafından değiştirilmesini hiç bir zaman kabul etmemiştir ve ilân etmiş olduğu noktalarda tatbikatlarını sürdürmektedir. Yunanistan'ın, Türk savaş uçaklarının hava sahasını ihlâl ettiğine dair, mesnetsiz yaygarasının nedeni de budur.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege'deki problemlerden biri de Rogers Anlaşması'nın uygulanması durumudur.

Yunanistan 1974 yılında NATO'nun askerî kanadından çekilmiştir. Uzun müzakerelerden sonra 16 Ekim 1980 tarihli Saceur önerisinin, 20 Ekim 1980 tarihinde, Savunma Plânlama Komitesi'nde (DPC) onaylanmasından sonra Nato'nun askerî kanadına tekrar dönmüştür. Türkiye Yunanistan'ın dönüşünü veto etseydi, bu gün Avrupa Birliği'nde pek çok şey değişmiş olacaktı. Yunanistan dengesiz politikası ile Nato'nun Güneydoğu kanadını adeta felce uğratmıştır.

Son bölüm olan "Epilog"ta şu bilgilere yer verilmektedir: *"Yunanistan'ın Batı Anadolu Adaları'na asker ve silah yığması, bu adalarda yaşayan halkı huzursuz etmiştir. Yunan basınında yer alan haberlerde, adalar, askerî üsler haline getirildikten sonra, hırsızlık, homoseksüellik, uyuşturucu ve tecavüz olayları arttı. Sivil halk, asker korkusu ile evinden çıkamaz oldu. Çok sayıda asker, bunalım geçirdikleri için ya intihar etmiş ya da kendilerini döven, hakaret eden subaylarını vurup öldürmüşlerdir. Askerî depolardan çalınan silah ise henüz bulunamadı."*

Yine Yunanlı tarihçi Pisirukis'in, **Küçük Asya Felâketi** adlı kitabından alınan bir pasajda şunlara

yer verilmektedir: *"Yunanlılığın yayılma politikası uygulanmaya konmasıyla, Yunan halkının Türklere karşı olan derin nefreti, çılgın bir şovenizme dönüşmüştü. Yunan milleti, kendi haklılığı ile yayılma haksızlığının sınırlarını ayıramıyordu. Kısacası Yunanistan Küçük Asya Yunanlılığı'nın haklarını koruyacağız bahanesiyle Türk millî topraklarını parçalama, yağmalama politikası izlemiştir."*

Yine Türk Yunan ilişkileri konusunda uzman Hristo Sazanidis'in **Türk-Yunan İlişkileri 1973-1978** adlı kitabından mukayeseli olarak hazırlanan tablo şu şekildedir:

Eser, Ege konusunda Türk-Yunan ilişkilerini tahlil ve tesbitte adeta anahtar bir kitap vasfını taşımaktadır. Böyle güzel bir çalışmanın vücuda getirilmesine vesile olanları tebrik ederken, Türkiye'nin diğer meselelerinde de benzer araştırmalar yapmalarını beklemekteyiz. .

EGE KONUSUNDA TÜRK YUNAN TEZLERİ

TÜRKİYE		YUNANİSTAN	
—	Ege adaları ile ilgili 1923 ve 1947 anlaşmalarına sadık kalınmalı ve silahsızlanma ile ilgili maddeler aynen uygulanmalıdır.	—	1923 Lozan ve 1947 Paris anlaşmalarının, "Ege Adaları Silahlandırılamaz" şeklindeki maddeleri bugünkü şartlarda geçerli değildir.
—	Ege adaları Anadolu'nun uzantısıdır.	—	Ege adaları Anadolu'nun uzantısı değildir.
—	Yunanistan karasularını tek taraflı olarak 12 mil'e çıkaramaz.	—	Yunanistan, Ege'deki karasularını 12 mil'e çıkarmayı kendisine hukukî bir hak sayıyor.
—	Kıta sahanlığı konusunu açık olarak kabul etmekte ve sadece iki taraf arasında görüşmeler yoluyla halledilebileceğini öne sürmektedir.	—	Ege'de bir kıta sahanlığı konusunun mevcudiyetini kabul etmiyor ve bu konuda diyalogu reddediyor.
—	Yunanistan'ın karasularını tek taraflı 12 mil'e çıkarmasını, bir savaş gerekçesi olarak göreceğini açıklamıştır	—	Karasularını genişletme kararının sadece kendisine dair olduğunu ve bunu istediği zaman yapabileceğini iddia ediyor.
—	Ege'yi yarı kapalı bir deniz kabul etmektedir. Yunanistan'a bu konuyu karşılıklı görüşüp çözümleme teklifinde bulunmuştur.	—	Ege için yarı kapalı deniz teorisini kabul etmiyor ve özel statü teklifini reddediyor.
—	Ege adalarının savunması NATO çerçevesi içinde Türkiye ile Yunanistan arasında ortak şekilde yapılmalıdır.	—	Ege'nin bugünkü statüsünde en ufak bir değişiklik kabul etmiyor, Türkiye'ye herhangi bir hak tanımıyor.

"Gelibolulu Mustafa Âlî, Câmi'u'l-Buhûr"

Ali Öztekin, **Gelibolulu Mustafa Âlî, Câmi'u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr, Edisyon Kritik ve Tahlil,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayını, II. Dizi, Sayı: 118, Ankara 1996, XIV+292 sayfa.

Yrd. Doç. Dr. Zeki KAYMAZ

İnönü Üni., Eğt. Fak.,
Öğretim Üyesi

Gelibolulu Mustafa Âlî (948/1541), XVI. yüzyılın önde gelen tarihçilerindendir. Mustafa Âlî'nin sayısı elliyi aşan eserlerinden birisi de **Câmi'u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr**'udur. Bir sûrnâme olan eserinde Âlî, 1582'de yapılan Şehzade Mehmet'in sünnet düğününü anlatmaktadır. Bu düğüne davet edilen Âlî, altmış gün süren düğünü en ince ayrıntısına kadar tespit etmiş ve şahit olduklarını 2735 beyitlik bir mesnevi biçiminde altı ayda yazıp III. Murad'a sunmuştur.

Ali Öztekin, **Gelibolulu Mustafa Âlî, Câmi'u'l Buhur Der Mecâlis-i Sûr, Edisyon Kritik ve Tahlil** adlı çalışmasının "Giriş" bölümünde kısaca sûrnâme geleneği üzerinde durduktan sonra, sûrnâmeler içinde Âli'nin sûrnâmesinin yerine değinmiştir. Ali Öztekin eseri şu şekilde değerlendirmektedir: *"Câmi'u'l-Buhûr'da Âlî'nin tarihçi ve toplumbilimci şahsiyetini görmekteyiz. İçindeki mensur kısımlarla birlikte üçbin beyite yaklaşan bu büyük eser, artık sadece övgü ve tebrik gayesi taşımaz. Âlî bütün sosyal olayları, toplumbilimci dikkatiyle, bazen çok yakın plândan, bazen uzak ve geniş bir perspektiften fakat eksiksizce izler. Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet teşkilatını, protokolünü, saray âdet ve geleneklerini, saray dışındaki toplum sınıflarını, bunların kıyafetleri ile davranışlarını, esnaf teşekküllerini, mensupların ulaştığı en son teknik seviye ve buluşlarını ayrıntılı ve geniş bir görüş açısından anlatır. Bu bakımdan Câmi'u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr, Osmanlı Devleti'nin saray ve saray dışı hayatının canlı tablolarla tespitinin yapıldığı bir eserdir"* (s. XII).

I. Bölüm'de (s. 1-12), "Eser ve Özellikleri" ana başlığı altında **Câmi'u'l-Buhûr**'un yazarı, eserin adı, eserin yazılışı ve sunuluşu anlatıldıktan sonra, nüshaların tavsifi yapılmış ve eserin dil ve anlatım özelliklerine kısaca değinilmiştir. Yine bu bölümde esere âyet ve hadislerle birlikte bilhassa sosyal olayların kaynaklık ettiği tespit edilmiştir. Ali Öztekin sosyal olayların kaynaklığı hakkında şunları söylemektedir: *"Âlî, Câmi'u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr'una, yaşanan ve izlenebilen her türlü sosyal görüntüyü kaynak olarak alır ve mesnevisini bu canlı olayların üzerine kurar. Bunlar: O devrin İstanbul hayatı ve bu hayatın çeşitli kesitleri ile, düğün süresince gösterilen oyunlar, verilen yemek ziyafetleri, gelen hediyeler ve bu hediyelerin sunuluşunda izlenilen merasimler, esnaf teşekkülleri ve bunların kıyafetleri, hediyeleri, sultana takdim edilişleri,*

sarayın ihtişamı, Osmanlı İmparatorluğu'nun komşu ülkeler arasındaki yeri ve nüfuzu, bu ülke elçilerinin sundukları hediyelerle, iktisadî seviyeleri, bu ve buna benzer her çeşit olay, görüntü ve durum olarak özetlenebilir. Âlî, saydığımız ve benzer olayları birer canlı kaynak, belge olarak alır, olaylarla ilgili bilgi birikimini de katarak, bütünleştirip, o devrin Osmanlı sarayının ve İstanbul halkının kültür hayatı için önem arzeden Câmi'u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr adlı eserini yazar" (s.12).

II. Bölüm'de (s.13-79) **Câmi'u'l-Buhûr**'un muhteviyatı üzerinde durulmuş, sekiz bab üzerine yazılmış mesnevideki bu babların konusu özetlenmiştir. Âlî'nin, bu sünnet düğününün, daha önceki şehzadelerin sünnet düğünlerinden tamamen farklı ve daha muhteşem olduğunu göstermek için Kanuni'nin üç oğlunun sünnet düğünlerini mensur olarak anlattığı Zeyl bölümü de özetlenmiştir.

"Sonuç" bölümünde ise, mesnevinin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Buna göre Âlî, *"Câmi'u'l - Buhûr Der Mecâlis-i Sûr'u ile bizlere, o devir Osmanlı İmparatorluğu'nun azameti, komşu devletler arasındaki yeri, gücü, cömertliği ve enginliği, o devir İstanbul halkının sosyal hayatı, eğlenceleri ile her çeşit folklorik yapısını içine alan, kültür ve medeniyet tarihimiz açısından canlı belge niteliği taşıyan bilgiler vermektedir"* (s.78).

III. Bölüm **Câmi'u'l-Buhûr**'un transkripsiyonlu metninden oluşmuştur. Tamamı 2735 beyit olan mesnevisinde Âlî, değişik vezinleri kullanmış, araya nesir de koymuştur. **Câmi'u'l-Buhûr**'u okurken o devrin insanları adeta gözünüzün önünde canlanmaktadır. Meselâ devrin meslek erbabına ve sosyal gruplarına bakıldığında şu isimleri görmekteyiz: Takyeciler, ahâli-i bezzâstân, bit pazarı halkı, sahhaflar, mücellidân ve nakkâsân, huffaz, eimme ve hütebâ, Hazret-i Mevlânâ-yı Rumî dervişleri, tayife-i sûhtegân, abdâlân-ı rûm, mellâhân-ı bihâr ser-tırâşân, tig-gerân-kârd-gerân ve mıkrâz-gerân, iğneciler, gözlikciyan, âyineciler, attârân (esansçılar), câmeşûylar (çamaşır yıkayıcılar), sabun-fürûşan (sabun satıcıları), hayyâtîn (terziler), esirciler, at canbazları, arka hamalları ve at hamalları, kazzâzlar (ipekçiler), hallaçlar, basmacılar, kürkçiler, bâflar (dokumacılar), çukacılar, sebbagîn (boyacılar), sarıkçılar, kaliçe-fürûşlar (halı, seccade satıcıları), keçeciler, çulcular, semerciler, değirmenciler, sepetçiler, kalaycılar, çilingirler, nalburlar, mumcular, mûze-dûzlar (çizmeciler), mestçiler, papuççular, nalbantlar, ayakkabı satıcıları, keman-keşler (okçular), kahveciler, meyhaneciler ve bozacılar, kasaplar, debbağlar, haymadûzân (çadır dikiciler), zer-gerân (kuyumcular), şişeciler vb.

Marifetlerini göstererek geçen bu meslek gruplarından sonra, şenliklere geçilir ve çeşitli gösteriler yapılır. Bu gösterilerde her grup kendi hünerlerini ortaya koyar. Azeb oyunu, kale cengi oyunu, fişek gösterileri, tüfek atışı gösterileri, cirit ve kabak oyunu bunlardan bazılarıdır. Bu gösteriler yapılırken her gün beşyüz aşçı, binlerce kap yemek hazırlarlar ve bunlar yağma edilir.

Ben burada *Kabak Oyunu* ve *Sofra Yağması* üzerinde durmak istiyorum. Metinde ciritten sonra Mısır askerlerinin, yüksek bir sırığın tepesindeki kabağa ok attıkları anlatılmaktadır:

"Bu fenni ki eylediler i'lân
Tîr eylediler kedûya perrân (1872)
Bu resmile her dilî cündi
Ser-menzile irgürüp semendi (1873)
Tîr atdı semaya oldı yâsıl
Her nâveki burc-ı kavse nâzil (1875)
Bir mâh idi yâ kedû-yı rahşân
Encüm gibi kaplamışdı peykân (1878)"

Bilindiği üzere 868 yılında Abbasî Vâlisi olarak Mısır'a gidip, orada bağımsız bir devlet kuran Ahmed b. Tolun zamanından itibaren Mısır, bin yıla yakın bir müddetle, devamlı olarak Türk nüfuz ve hâkimiyeti altında yaşamıştır. Mısır'da hâkimiyet kuran Türklerden sadece Memlükler burada 250 yılı aşkın bir müddet (1250-1517) hüküm sürmüşlerdir.

Takî al-Din Ahmed b. Ali al-Makrizî XV. yüzyıl Memlük tarihçilerindendir. Makrizî, **Kitab al-Sulûk li-Ma'rifat Duval al-Mulûk** (Fransızca tercümesi: **M. Quatreme're, Histoire des Sultans Memlouks de l'Egypte, ecrite en arabe par Takıeddin Ahmet-Makrizi**, 2 Cilt, Paris, 1837-1845) isimli eserinde "kabak" kelimesi hakkında şu açıklamayı yapar: *"kabak, bir düzlüğe dikilmiş çok yüksek bir kalastır ve bunun üzerine tahtadan bir daire konulmuştur. Okçular bu kalasın önünde dururlar ve bu dairenin ortasına doğru, içinden geçirmek gayesiyle ok atarlar. Buradaki gaye okların oraya atış kuralları içinde sırasıyla atılmasıdır. Bu oyuna*

Türkçe olarak "kabak" denir" (2. Cilt, s. 243).

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere "*kabak oyunu*" bir Türk harp oyunu olmaktadır.

Câmi'u'l-Buhûr'un pek çok yerinde eski bir Türk geleneği olan *"yemek yağması"*ndan yani *"hanı yağma"*dan söz edilmektedir. Aşçılar tarafından hazırlanan binlerce kap yemek, padişahın yemeğe başlanmasını emretmesiyle birlikte halk tarafından yağma edilir. Aslında ortalıkta aç olan yoktur. Ancak bundan maksat yağmaya katılmaktır.

"Bu yüzden her ziyafet kim olurdı
Yemek yağmaları kuvvet bulurdı (2083)
Üçer bin gâh beşer bin kâse ni'met
Olunurdu ol ortalıkda gâret (2084)
Gürisne yogidi meydânda ammâ
Garaz lu'bidi yağmadan hem ana (2085)
Cemâde'l -evvelün nısfından ol şân
Yemek yağmasını itmişdi fermân (2088)"

Cami'u'l -Buhûr der Mecâlis-i Sûr'da Türkçe deyimler de oldukça fazladır. Tespit ettiğimiz deyimler şunlardır:

âlemin kurusunu hiçe saymak: *Saymayup hiçe âlemin kurusın /1020*

altını üstüne getirmek: *Altın getürir üstine istese bu hûn-pâş /2273*

ayak üzre kıyam etmek: *Geyüp anı idemezlerdi ayağ üzre kıyâm /1251*

baştanbaşa çekmek: *Başdan başa çekmiş ide sımât /165*

beyaz olmak: *Ki beyaz oldı sevâd âsârı /265*

beyaza çıkmak: *Nola çıksa beyâza ol mübhem /36*

bir vâdide keman yasmak: *Ben o vâdide kemanum yasdum /314*

boyunlarını sımak: *Boyunlarını sıyup eyleridi kaddini hâm /1252*

dendânını dişlemek: *Dendânını halk dişler oldı /1914*

dest sunmak: *Sunmış oldum cevâb-nâmeye dest /104*

dil almak: *Dil alup guzât-ı zafer-yâb-ı din /1532*

dil yapmak: *Dillerin yapdı teselli eyledi /474*

edeb itmek: *Yol gözetdi idüp edeb bunlar /791*

el yüz yumak-göz açmak: *El yüz yumasa şebneme göz açmazdı gözlerin /111*

gözü ağlamaktan çıkmak: *Çıkmışdı gözi ağlamaktan surh-ı serânun /2255*

gözünü yola dikmek: *Yola dikdi gözinü dide-i câm /2500*

haber uçurmak: *Uçurdı haber dehre hükm-i surûr /24*

hâke yüz sürmek: *Bunlar da cümle yüz sürdü hâke /1223*

kenar çizmek: *Vüzera gerçi o gün çizdi kenâr /148*

kendini pâre pâre etmek: *Kendin ider pâre pâre itmez ol /469*

kılca keder koymamak: *Komaz ol miyan anda kılca keder /2329*

kinâr eylemek: *Kinâr eylemiş bir sa'âdet günin /2318*

kulluk eylemek: *İlçi gönderdi kulluğ eyledi hem /67*

leblerini dişlemek: *Her gören leblerini dişlerdi /1580*

okuyucı çıkmak: *Bülbüller ana okuyucı çıkdı güyüya /113*

peşkeş çekmek: *Çekdiler hep bu denlü peşkeşi /587*

sanları yaşda kuruda anılmak: *Yaşda kuruda anılar sanları /1024*

serin terkini urmak: *Terkini urdı sevincinden serün /2376*

söz sahiline lenger bırakmak: *Söz sahiline bırakdı lenger/1592*

sınık gönlü yapmak: *Sınık gönlüni yapdı herkesün 'arzı-ı cemaliyle /2651*

sin sin ağlamak: *Her surh -ser ol lutfî görüp ağladı sin sin /2277*

tacını yere tepmek: *Ol cûdı görüp nicesi depdi yire tâcın /2275*

taş yemek: *Yirse yiye yimezse yiye taşı Kızılbaş /2268*

taşı sıkıp suyunu çıkartmak: *Ki taşı sıksa su olurdı revân /1940*

yabana gitmek: *Issı gün görse hep yabana gider /358*

yağı bala katmak: *Bu vechile katdı yağı bala /1732*

yol gözetmek: *Yol gözetdi idüp edep bunlar /791*

yollu yolunca oturmak: *Otura yollu yolunca erkân /173*

yuf borusunu çalmak: *Çalar iken cihâna yuf borısın /1020*

yüz sürmek: *Yüz sürüp kıldı bûs-ı iclâli /101*

yüz tutmak: *Kehle bâzârına yüz tutdı nizâm /907*

Câmi'u'l-Buhûr'da deyimlere göre atasözleri az kullanılmıştır:

Bildiler sûrun olur hatmi surûr /147
Akamaz su eğerçi bâlâya / 1555
Kişi himmetle evc-i kühı bulur
Kuru yirde gemi yürütmek olur /1620

Metnin okunuşunda az da olsa gözden kaçan noktalar bulunmaktadır. Bunlardan "dökeli" (pek çok yerde) dükeli, "fıstıkısın" /159) fıstıkîsin, "Ki Muhammed ger ey dürür nâm" /518 Ki Muhammed Giray durur nâm, "oldür" (pek çok yerde) oldur, "çoğul" /1654 çoğ ol, "baglayuben"/2195 bağlayuban, "yesavulları"/2232 yasavulları, "Kim olarun ile imiş yolları"/2244 Kim olarun eyle imiş yolları şeklinde okunmalıdır.

Yine metinde irgürmek 'uluştırmak', karaguluk 'karanlık', nöker 'maiyet memuru, hizmetçi', segirdüm 'koşma koşuş', sokunmak 'takınmak', torağ gibi seyrek örtülü bir cins dokuma', yapuk 'örtü', yarag 'silah', yalabık 'parlak', yüpürmek 'telaşla koşmak' gibi eskiye ait pek çok kelimenin kullanıldığını görmekteyiz.

Sonuç olarak bu eser, kültür ve medeniyet tarihimiz açısından büyük bir önem taşımaktadır. Böylesine önemli bir eseri vukufla ortaya koyan bu yayınından dolayı Ali Öztekin'i kutlar, kendisinden bu yönde başka çalışmalar da beklediğimizi belirtiriz.

DİPNOT

*Abdülkadir İnan, "Han-ı Yağma Deyiminin Kökeni". **Makaleler ve İncelemeler,** TTK yay., Ankara 1987,s.645-648.*

ŞEMSEDDÎN-İ ITÂKÎ'NİN RESİMLİ ANATOMİ KİTABI (Prof. Dr. Esin Kâhya)

Atatürk Kültür Merkezi Yayınları arasında çıktı.

"Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler" İsimli Esere Dair

Ali Abbas Çınar, **Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler,** Muğla, 1996,V+275 sayfa+63 resim.

Dr. Yaşar KALAFAT

Araştırmacı-Yazar

Eser yazarın bir kısmı evvelce neşredilmiş muhtelif makalelerinden oluşmuştur. Ali Abbas Çınar, Master ve Doktorası döneminde Kültür Bakanlığı personeli olarak da çalışmış, bu dönemde Türk Dünyasında halk kültürü alanında tesbitler yapma imkânı bulmuş bir araştırmacıdır. Çalışmalarının karakteristiği Türk Dünyası'nın muhtelif kesimlerinden oluşu ile çok geniş bibliyografya tesbit edip Türk okuruna bunları tanıtışıdır.

A.A. Çınar'ın eseri metin olarak 5 bölümden meydana gelmiştir. Bunlardan folklor faaliyetlerini anlatan birinci bölümde, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Yakutistan Türk folkloru anlatılıyor (s.1-49). Halk edebiyatını anlatan ikinci bölümde Kazak, Kırgız, Türkmen Türk Halk Edebiyatı anlatılıyor (s. 59-85). Âşıklık geleneği hakkında derin bilgi veren üçüncü bölümde, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Türk Dünyasının diğer muhtelif kesimlerinden Türk Âşıklık geleneğine dair tesbitler açıklanıyor. Yaratılış Mitolojisini anlatan dördüncü bölümde Türk mitolojisinde, yerin, insanın ve kavimlerin yaratılışı anlatılmaktadır (s. 145-155). Bazı kavramlar ve kültürel değerleri anlatan beşinci bölümde, "Töre Gelenek ve Görenek Kavramları", "Divanu Lügati't-Türk'te At Kültürü", "Manas'ta At Kültürü", "Orta Asya Türk Kültüründe Bağcılık ve Bahçeciliğin Tarihi", "Kazakistan Halk Kültürü" ve Türkmenistan Halk Kültürü" anlatılıyor (s. 193-237).

Türk Dünyası halk bilimcileri arasında çok geniş muhiti olan A.A. Çınar'ın, bu muhiti edinebilmek için, nasıl özveri gösterdiğini, bizler, onun meslekdaşları yakından biliyoruz. Devletin ilgili resmi kuruluşları, uzun vadede, büyük ödenekli, o nispette kapsamlı, halk kültürü muhtevasıyla ilgili projelerle uğraşa dursunlar, A.A. Çınar gibi halk kültürümüzün gönüllü bayraktarları, alanlarında burçları fethe başladılar bile.

Eserin bizi en fazla cezbeden bölümü yaratılışla ilgili dördüncü bölümü olmuştur. Çalışılması en zor olan, en az el atılmış bulunan ve üzerinde ilgili araştırıcılar olarak daha çok çalışılması gereken bu bölümden çok istifade ettiğimizi belirtmek isterim.

Ali Abbas Çınar'ın bu güzel eserine "Halk Bilimleri İndeksi" ve "Halk Bilimi Lügatçesi" eklenilebilse idi, muhakkak ki, istifademiz daha çok ve daha kolay olurdu. Bu tür çalışmalardan hareketle üretilecek, kapital-anonim çalışmalar için bu yönteme yönelmemizin gerektiğine inanıyoruz. Meslekdaşımızı, yeni çalışmalarını beklerken kutluyoruz.

"Eski Anadolu Türkçesinde Ekler"

Doç. Dr. Gürer Gülsevin, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yay., Nu: 673, Ankara, 1997, V+56 sayfa.

Yard. Doc. Dr. Erdoğan BOZ

Afyon Kocatepe Üni. Fen-Edeb. Fak.
Öğretim Üyesi

Türk dili tarihinin önemli bir merhalesini teşkil eden eski Anadolu Türkçesi (EAT), Azerî Türkçesi ve Türkiye Türkçesine kaynaklık etmesi itibarıyla Türk dili araştırıcıları için özel bir öneme sahiptir. XIII. ve XV. yüzyılları kapsayan bu dönem, Türk dilinin Oğuzca adını verdiğimiz güney-batı kolunun en zengin ve en geniş alana yayılmış tarihî bir devresidir. Bu itibarla EAT üzerinde bir çok değerli çalışma yapılmış ve hâlen bu çalışmalar giderek artan bir hızla devam etmektedir.

EAT üzerine yapılmış son çalışma, TDK yayınları arasında çıktı. Doç. Dr. Gürer Gülsevin tarafından hazırlanan **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler** adlı eserin, EAT'deki çekim ve yapım eklerinin görev ve fonksiyonları ile ilgili çalışmaların azlığı düşünülürse, bu sahada önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Doç. Dr. Gürer Gülsevin incelemesine kaynaklık etmek üzere yüzyıllara göre XIII. yüzyıldan 14, XIV. yüzyıldan 16 ve XV. yüzyıldan 12 çalışma seçmiş. Sahanın seçkin bilim adamlarınca yapılan bu çalışmalardaki bütün yapım ve çekim eklerini fişleyerek incelemesinin alt yapısını hazırlamıştır.

İncelemede EAT'deki ekler öncelikle çekim ve yapım ekleri olmak üzere iki kısma ayrılmış. Birinci kısmı oluşturan çekim ekleri de isim ve fiil çekim ekleri olarak iki başlık altında ele alınmıştır. İsim çekim ekleri; çokluk, iyelik ve hal ekleri (yalın, tamlama, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta ve eşitlik) alt başlıklarında ele alınarak metinlerde geçen değişik fonksiyonları tesbit edilmiş. İsim çekim ekleri bahsinde en dikkat çeken konu, isim hal eklerinin birbirleri fonksiyonlarında kullanılışıdır. Ağız çalışmalarında sık sık rastladığımız bu olayın, EAT metinleriyle de tesbit edilmiş olması, sanıyorum bu alanda yeni ufuklar açacaktır. Fiil çekim ekleri de zaman ekleri (duyulan, görülen geçmiş, geniş, şimdiki ve gelecek zaman) ve istek kipi olarak yine iki alt başlık halinde değerlendirilmiş. Bu bölümde en dikkat çeken taraf, dilek-istek kipleri adını verdiğimiz; emir, istek, dilek-şart ve gereklilik kiplerinin "İstek Kipi" başlığı altında topluca işlenmiş olmasıdır. Doç. Dr. Gürer Gülsevin böyle bir tasnife gitmesini şöyle açıklıyor: "*Aynı ek hem emir, hem istek, hem gereklilik vs. bildirmektedir. Bunların farklı fonksiyonlar ifade edebilmesi ancak;*

"1. Cümledeki diğer kelimelere,

"2. Kişiler arasındaki hissî ve hiyerarşik ilişkilere,

"3. Vurgu ve tonlamaya,

"4. İsteğin gerçekleşmesi için gereken zamana,

"5. İsteğin derecesine,

"6. İsteğin gerçekleşmesi için müsamaha ve mecburiyete, göre değişmektedir."[1]

Yapım ekleri ise, isimden isim yapan ekler (ayrıca fiilimsiler, mastarlar, sıfat-fiiller ve zarf-fiiller) ve fiilden fiil yapan ekler (çatı ekleri) alt başlıklarında ele alınmış. Bu bölümde de bütün yapım eklerinin, temas edilen metinlerdeki tesbit edilmiş tüm fonksiyonları ortaya çıkarılmıştır. Özellikle yabancı kelimelere Türkçe karşılıklar bulmaya özen gösterdiğimiz şu günlerde, bu çalışmayı yeni kelime yapımı için oldukça önemli görüyoruz. Hocamızın daha önce yapmış olduğu **Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları**[2] adlı bir başka çalışmayı burada zikretmek istiyorum.

Eserin bizce değerli bir başka bölümü de bibliyografyasıdır. EAT üzerinde çalışma yapacak olan araştırıcılara, kaynakları topluca bir arada vermesi bakımından oldukça dikkate değer.

İncelemenin son kısmında bütün çekim ve yapım ekleri alfabetik olarak dizilerek hemen yanlarına geçtiği sayfalar verilmiş. Böylelikle eserden faydalanmak isteyenlere ayrıca bir kolaylık sağlanmıştır.

Eserde dikkatimi çeken diğer bir yan da kullanılan terimlerdir. Bu terimlerin Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın hemen herkesçe kabul gören eserinden[3] alındığını yine eserde kullanılan kısaltma ve işaretler için de Prof. Dr. O. Nedim Tuna'nın eserinden[4] faydalanıldığını belirtmekte fayda var.

Türkiye Türkçesindeki hem çekim hem de yapım eklerinin görev ve fonksiyonlarını doğru tesbit edebilmek için EAT üzerinde yapılmış olan bu değerli çalışmanın çok faydalı olacağı aşikârdır. Hocam Doç. Dr. Gürer Gülsevin'i bu çalışması dolayısıyla tebrik ediyor ve kendisinden dilimiz için daha nice başarılı çalışmalar beklediğimizi belirtmek istiyorum.

DİPNOTLAR

1. *Gürer Gülsevin, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK yay. s. 106, Ankara, 1997.*
2. *Gürer Gülsevin-Selma Gülsevin; **(Kamus-ı Türkî'ye göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları, I. Fiilden İsim Yapan Ekler**, Malatya, 1993.*
3. *Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK yay. Ankara, 1992.*
4. *O. Nedim Tuna, **Türk Dilbilgisi (Fonetik-Morfoloji)**, Basılmamış Ders Notları, İnönü Üniv. Eğit. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl., Malatya, 1986.*

AKM
Bir Üniversitedir.
ERDEM, BİLGE ve ARIŞ
ÜNİVERSİTEMİZİN
GÖSTERGELERİNDEN SADECE ÜÇÜDÜR

Grek Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) Kitab-ı Mukaddes

Kitab-ı Mukaddes, yahut Ahd-i Atik ile Ahd-i Cedid, en asıl Muharrer buluntulu İbrânî ve Kıldanî ve Yunanî lisanlarından bit tercüme. İngiltere'de ve Memalik-i sairede Mukaddes Kitabın neşri için teşkil edilen şirketin mesarifi ile İstanbul'da A.H. Boyacıyan matbaasında tab olunmuştur, 1905.

Dr. Dursun AYAN

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Burada tanıtılacak kitap olan **Kitab-ı Mukaddes** (Tevrat ve İncil) metni aslında yüzyıllardır tanınan bir metindir ve insanlığın cennete gitme yolunda tanıdığı, uğruna savaşlar yapıp seferler düzenlediği, konsüller kurduğu en eski metinlerden biridir. Bu anlamda onu içerik olarak tanıtmak demek teolojik olarak büyük bir iddia, din açısından ise günahtır. Çünkü kutsal kitapların tanıtıcısı peygamberlerdir ve onların tanıtımı herhangi bir tanıtım değil vahidir, açınımdır, ilahi esindir. Bu esini yapabilenler insanlık içinden seçkinleşerek resul olurlar ve milyonlarca insanı yüzyıllar boyu bir iman şemsiyesi altında toparlayabilirler. İşin bu dinî yönü burada konu dışıdır. Kaldı ki o anlamda pek çok insana bir ilahî kitabı vahyinden yüzyıllar sonra yeniden tanıtmak da gereksizdir; bazıları bir ilahî kitabı bilir okur; inanmaz, bazıları inanır; okumaz, bazıları ise bir kitaba iman etmese bile sadece entelektüel amaçla okur. Bu örneklere bir kaç şey daha eklemek mümkündür. Hatta, bazıları için rahatsız edici olabilen bu metinler bazıları için bir teslimiyetin ilahî anlamda meşruiyet temelidir. Bu yazıda amaç herhangi bir şekilde dinî bir spekülasyon, dinler arası bir tartışma değil sadece Karamanlıca (Grek harfleriyle Türkçe) bir **Kitab-ı Mukaddes** metninin (Eski Ahid ve Yeni Ahid) dili ve yazısıdır (language / script). Bu yazı ve dilin Türk kültür tarihi açısından, din sosyolojisi açısından vurgulanmaya çalışılmasıdır; bir anlamda sosyo-linguistik açıdan bir dinî metnin din-toplum-dil -yazı-tarih bağlamında çağırıştırdıklarının konturlarını biraz daha netleştirmeye çalışmaktadır; bazı kavram ve olguları hatırlamaktır.

Kitab-ı Mukaddes içerik olarak Yahudi dinin kutsal kitabı Ahd-i Atik (Old Testeament) ve Hıristiyanların kutsal metinlerin toplamı olan Ahd-i Cedid (New Testeament) den meydana gelmektedir. Bu iki metin kendi içinde farklı bölümlere ayrılmıştır. Yahudiler kutsal kitabın Yeni Ahid kısmını kabul etmezler. Hıristiyanların Eski Ahid ile ilgili görüşlerinde ve tutumlarında farklılıklar olmasına rağmen **Kitab-ı Mukaddes**'deki Eski Ahid'i de geçerli sayarlar. Eski Ahid'in Deuterokanonik bölümü Yahudilerce ve Protestanların çoğunluğunca reddedilmektedir.[1,2] Hazar Yahudilerinin ise Ahd-i Atik'de Talmut ve Rabbunî yazıları benimsemeyip Protestan'ca bir Musevilik yorumu yaptıkları gözlenmektedir.[3] Bu konulara ilişkin daha etraflı bilgileri Yahudi ve Hıristiyan teolojisi ile ilgili farklı başka kaynaklarda bulmak mümkündür.

Derlenip toparlanması, asıl metinlerinin incelenmesi, metinlerde birlik sağlanması, farklı dillere çevrilmesi yüzyıllar alan **Kitab-ı Mukaddes** ilk kez Türkçe'ye IV. Mehmed'in tercümanı olan Ali Bey tarafından çevirmiştir. Kitab-ı Mukaddes Şirketi Osmanlı'da ilk kez 1812-1820 kurulmuş ise de 17 dil bilen Ali Bey'in bu tercümesi için zamanın Hollanda Büyükelçisi Levin Warner kendisi bizzat padişahtan izin almış ve metinlerin çevirisi 1666 da tamamlanmıştır. 1862, 1875, 1931, 1941, 1958, 1969, 1972 kısmen ve tamamen Türkiye'de basılan **Kitab-ı Mukaddes** 1990 yılına kadar 2010 dile tercüme edilmiştir. Elimizdeki baskı 1905 yılında yapılmıştır; **Tevrat**, **Zebur**, **İncil** ve bunlarla ilgili kutsal metinleri tamamen kapsamaktadır.

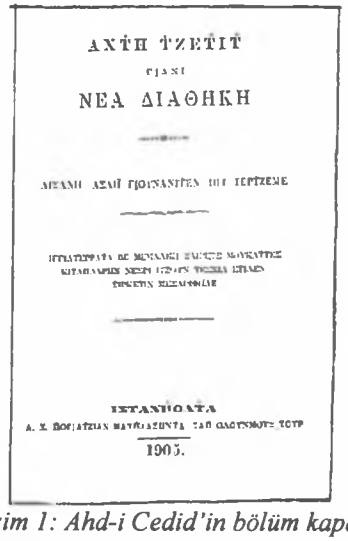
ΑΧΤΗ ΤΖΕΤΙΤ

ΝΕΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

ΙΣΤΑΝΒΟΛΤΑ

1905.

Resim 1: Ahd-i Cedid'in bölüm kapağı

Eser 1224 sayfası Eski Ahid ve 356 sayfası Yeni Ahid olmak üzere toplam 1580 sayfadır. Sondaki iki sayfada metinde geçen ölçü ve para birimleri gösterilmektedir. Kitap Grek harfleri ile Türkçe dilinde basılmış yalnız iç kapakta Eski Ahid ve Yeni Ahid başlıkları Yunanca, matbaa ve baskı izini için bilgi veren üç satır Arap harfleri ile Türkçe yazılmıştır. İlk sayfa olan iç kapakta Arap harfli Türkçe satırlarda şöyle denmektedir: "Maarif-i Umumiye Nezareti Celiliyesinin 20 Şevval 323 ve Kanun-i Evvel 321 tarihli ve 523 ve 1620 numaralı ruhsatnamesiyle tab olunmuştur. Mesarifi İngiliz Biybil Şirketi tarafından tasviye olunarak neşr olunmuştur." Ve gene Grek harfleriyle "İngiltere'de ve Memalik-i Sairede Mukaddes Kitabın neşri için teşkil edilen şirketin mesarifiyle İstanbul'da Boyacıyan Matbaasında tab olunmuştur, 1905" ifadeleri yer almaktadır.

Daha sonraki sayfalar iki sütuna bir başlık gelecek şekilde dizilmiştir. Surelerin (bölümlerin) adları Türkçe, İngilizce ve Almanca yapılan baskılarda ön sayfalarda yer alırken bu kitapta buna raslanmamaktadır.[4] Baskı sarımsı etkisi olan bir kağıda yapılmış ve 12x18.5 cm boyutlarındadır. Bölüm başlıkları hem Türkçe hem de Yunanca verilirken sayfa başlıkları Yunanca verilmiştir. Tekvin (genesis); tekvin-ül mahlukat, Çıkış (eksodos); huruç, sayılar (numbers); aded olarak çevrilirken birinci ve ikinci gibi başlıkları sıralayan derecelendirmeler evvel ve sânî olarak verilmiştir. (Tevarih-i evvel, >tevarih-i sânî), Mezmurlar; Mezamir, Süleymanın Meselleri (Proverbs); Emsal-i Süleyman şeklinde çevrilmiştir. Yeni Ahid'de ise örneğin Matta İncili Mattahisos'un Tahriri diye verilirken diğer İnciller de aynı şekilde zikredilmiş, mektuplar ise risale olarak yazılmıştır. Kitap Hitam sözü ile son bulmaktadır.

Metinde basit bir Türkçe'nin değil kurallı bir Türkçe'nin varlığı dikkati çekmektedir. bu konuda Dr. Robert Anhegger'in notu şöyle: "...1820'de İngiliz misyoneri Leeves'in gayretleriyle bir çeşit Karamanlıca alfabe oluşturulmuştur. Bu yüzyılda karamanlıların öncelikle İstanbul'da oldukça geniş bir yayın uğraşı göze çarpar. ...Sözcük ve sentaks bakımından Karamanlı Türkçesine özgü bazı özellikler muhafaza edildiği halde yazımda (imlâda) Osmanlıca'nın etkisi gittikçe kuvvetlenmekteydi. Bu yayınlar artık bir çeşit standart Karamanlıca ile yazılıyordu."[5]

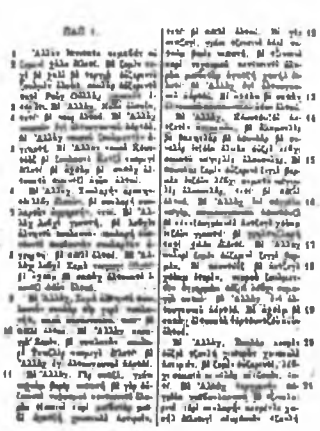
ΤΕΚΒΙΝ ÖΥΑ ΜΑΧΑΟΥΚΑΤ

Resim-2: Tekvin Bölümünün ilk ayetleri

Genel olarak Türkçe'nin Arap ve Latin harflerinden başka alfabeleri kullandığını bilmeyen veya

özel olarak Karamanlıca ile yani Grek harfleriyle yazılmış Türkçe ile ilgilenmeyen birisi için bu kitabın kapağı kültürel olarak bir anlam ifade etmeyeceği gibi içinin okunması veya okutulması gereği de duyulmayacaktır. İstanbul'u düşünelim; komşunuzun terekesinden buna benzer kitaplar çıkabilir, hatta sahafın biri veya bir el arabası eski kitapla ile o günün nafakasını çıkarmakla meşgul bir kişinin koleksiyonu, herhangi bir müzedeki kitapların bir kısmı bir mezarlıklardaki bir kısım mezar taşları alıştığımızın dışında bir yazıyla yazıldıkları için dikkatimizi çekmeyecektir. Bu dikkatten uzak kalan metinler bazen kültürel birikimin önemli bir kısmını oluşturmakla beraber kültürümüzdeki yerinin anlaşılmasına katkıda bulunma şansını kaybedebilmektedir. Bakılıp görülmeyen, görülüp bilinmeyen, bilinmeyip anlaşılmayan metinler, bir bilgi sistemi içinde yeniden kurgulanma, yorumlanma çabası olan kültür bilimlerinin dışında kalabilmektedir. Bu ise kültür ve tarih gerçekliğinin, en başta, algılanmasındaki bir daralmaya neden olabileceğinden, geçmişi şimdileştirmek olan tarih, tarih bilimi ve tarih şuuru açısından kullanışlı olma şansını da bu bilimler camiası açısından yitirecektir.

Belgenin tarih açısından önemi, tarihselin kronolojik (zamandizinsel) olarak geride kalan kısmının anlaşılmasındaki katkısı önemli bir yöntemsel görünüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal tarihi belgesiz düşünmekle ne kadar ciddi bir hataya düşeceğini bilmeyen tarihçinin/sosyologun/dilcinin durumu ile belgeye tapınmaya kadar varabilen vakanüvistçi (histografik), linguistik biriktirmeciliğin şansızlığı da o kadar ciddi olacaktır. Türk dini tarihi; Türk dili tarihi; din-dil- yazı bağlamında kültür; sosyolojik anlamda iskân; göç ve göçün farklı görünümleri açısından bir ulusun başka başka coğrafyalardaki dinleri; aynı coğrafyada bir ümmetin farklı siyasî üst yapılar egemenliğindeki dili; bir sosyokültürel bütünlüğün dünya coğrafyasında şu yada bu nedenle yatay hareketliliği Karamanlıca olgusunda akla gelebilmektedir. Karamanlıca olgusu belgeolgu, tarih- sosyoloji gidiş gelişinde ve/ya perspektifinde somutlaşmaktadır. Bu kaygı içinde olmayan bir sosyolog ve tarihçi için bir yazı ve dil meselesi gayet kolaylıkla ve de uygun, güzel gerekçelerle bir kenara bırakılıp dil ve yazı erbabına terk edilebilineceği gibi, bu sosyolojik bakış dilci tarafından küçümsenebilme şansızlığına da sahip olabilecektir. Hatta ukelalık olarak da değerlendirilebilir. Amaç meslek taassubu yapmak değil disiplinler arası bir menzilde yol almaya gayret etmektir. Toplumsal bir gerçeklik olan din, dil ve yazı olgusunu da daha genel bir çerçevede kültür, tarih fenomeni içinde şu anki kendi sahip olduğu din ve yazının zihnimizin geriye yönelik işleyişini determinasyona sokmadan düşünmek gerekmektedir.

Kitab-ı Mukaddes'in bu nüshasını gören bir insan Ortodoks Türkler olgusundan ve/ya Türklerin değişik alfabe kullanımı olgusundan haberi yok ise öncelikle bu kitabın Osmanlı'da yaşayan Türkçe bilip Arap harflerini bilmeyen Rumlar (kimseler) için yazıldığını düşünebilir. Durum böyle olunca Türkçe'nin din dili olarak gündeme gelmesi söz konusu olacaktır. Kaldı ki bu bile oldukça önemli bir konudur. Örneğin, Türkçe'nin Kur'an'ı Kerim meali için bile yeterli görülmediği bazı çevrelerde Tevrat ve İncil'in Türkçe'ye çevrilmiş olması bu dilin zenginliği ve kullanışlılığını ortay koymaktadır. (Bilinmektedir ki Türkçe Kur'an çevirilerinin oldukça gerilere giden bir geleneği vardır.)[6] Din sosyolojisi açısından bir dinin anlaşılmasını sağlayan en kullanışlı dilde yazılmış olması gerçeğine yüz çevirmek mümkün değildir. Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin Tevrat ve İncil metinlerini kendi alfabeleriyle Türkçe okuduklarını gösterir pek çok belge ve olay vardır. Burada bu konu ile ilgili iki örnek verilecektir: Bunlardan birincisi Konya'ya gelen bir seyyahın geldiği yerde papazın evindeki Türkçe İncil'den bahsetmesidir. Diğer örnek ise Sumerolog Prof. Dr. Kemal Balkan'nın 1952'de ABD'nin Şikago şehrinde yaşadığı bir anısıdır. Sn. Balkan Türkçe bilen bir kişi ile tanışır ve bu kişi Kemal Bey'i kendi evine yemeğe davet eder. Evin hanımı olan anne kocasının bugün İran sınırları içinde olan Rizaiye şehrinde papazlık ettiğini, sonra buradan İstanbul'a oradan da Şikago'ya geldiklerini anlatır. Kadın aynı zamanda kocasının kitaplarını Kemal Balkan'a gösterir. Bunlar Hıristiyan dinine ait kitaplardır ve Arap harfleri ile Türkçe yazılmıştır. Bu iki örnek Osmanlılar zamanında da Türkçe'nin din dili olarak Hıristiyanlar tarafından kullanıldığının kanıtları olmalıdır. Buraya eklenebilecek daha çok şeyler olacaktır. Ermenilerin ve Yahudilerin de Türk dilini kendi alfabeleri ile kullandıkları bu cümleden olarak belirtilmelidir.[7] Öyle ise Türkçe Hıristiyanlar tarafından din dili olarak kullanılmıştır.

Diğer yandan böyle bir metin farklı bir geri plânın varlığına da işaret edebilir. Türkçe dilini dinî metinlerde ve Kutsal Kitap basımı ve yayımında kullananlar, bugün genellikle Müslüman olan Türklerden (en azından Anadolu Türklerinden) başka bir

Hıristiyan Türk nüfus ve kültür müdür? Türkler İslâmiyetten önce ve İslamiyetin yanısıra başka dinlerde mi ümmet kimliklerini sürdürdüler? Yukarıdaki iki soruya evet cevabı verilirse (ki bu yazıda kabule edilen budur) Türklerin Hıristiyanlığa ve diğer dinlere intisap etmesi nerelerde, ne koşullar, ne zamanlar oldu. Hâlâ Hıristiyan Türk cemaati var mıdır? Bu olguya delalet eden tarihî ve edebî kanıtlar var mıdır? Türk dilinde yazılmış Yunan harfli **Kitab-ı Mukaddes** metninin çağrıştırabileceği soruların tüm yanıtlarını hemen bu yazı vesilesiyle vermek mümkün değildir. Bu soruların yanıtlarını verebilecek yayınlar yerli ve yabancı kaynaklar olarak uzunca bir liste oluşturacak hacimdedir.[8] Bu kaynaklar okuyucuyu İslâm öncesi/ötesinde ve Anadolu öncesi/ötesinde bir Türk kültür ve tarihî varlığına götürecek, Türk kültürünün daha geniş olan ve kronolojik boyutta düşünülmesini, sağlayacaktır.

Söz konusu Kitab-ı Mukaddes metninin tarih ve sosyoloji perspektifinde din ve yazının bu kültürdeki çeşitliliğine işaret edeceği kesindir. Türklerin özellikle Anadolu'da Malazgirt öncesi iskânının doğal sonucu olarak dillerini kaybetmeden din ve yazılarını bu yörenin mevcut koşullarına göre oluşturdukları yönündeki görüşler ve Anadolu iskânı öncesi Türk dini konusu ve artzamanlı ve eşzamanlı olarak Karadeniz'in kuzeyi Türk iskânları en azından düşünümsel (entelektüel bazda oldukça rağbet edilecek niteliktedir. Bir görüş de Rumların sonradan Türkçe konuşmaya zorlanmış olduğu yolundaki görüştür ki bu görüşün temel dayanağı genel olarak Türklerin azınlıkların dil ve dinlerine dokunmadığı gerçeği de dikkate alınırsa kendi içinde çelişik görünmektedir.[9]

Kaldı ki bugün Hıristiyan Türklerin varlığına işaret eden iki önemli kanıt vardır: Birincisi Gagavuzlar ve Rusya Federasyonundaki Türkler ikincisi ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi için daha da önemlisi, Kurtuluş Savaşında mücadeleyi destekleyen Papa Eftim I ve onun temsil ettiği Anadolu Ortodoks birliğidir. Daha sonra Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi (1922)'de kurulmuştur.[10]

Kitabı-ı Mukaddes metninin dil ve yazı özelliği daha pek çok düşünümsel çalışmayı çağrıştıracaktır. Özellikle sosyolojik anlamda din ve dil açısından önemine bir kaç satırla değinmenin yetmediği ortadadır. Bu vesileyle, şimdilik, dili ve yazıyı din bağlamında dikkate alan çalışmalara duyulan gereksinim kendini göstermektedir.

DİPNOTLAR

*Böyle bir yazıyı hazırlamam konusunda pek çok insanın karşılıksız katkıları oldu; yıllar önce Grek yazısı okumayı Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu'ndan öğrendim. Mustafa Sevim bazı kaynaklar önerdi ve Behnam Konutgan kendi koleksiyonundaki Grek harfleri ile basılmış **Kitab-ı Mukaddes**'den faydalanmama izin verdi.*

1. *Thomas, Michel, **Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş, Dinler Tarihine Katkı,** Ohan Basımevi, İstanbul, 1992, s. 21-42.*
2. *Türkiye Hahambaşlığı, **İbrani Din Bilgisi,** İstanbul, 1992, s. 7-24.*
3. *Yakup Aygil, **Hıristiyan Türklerin Kısa Tarihi,** Ant Yay., İstanbul 1995, s. 39.*
4. ***Kitab-ı Mukaddes; Tevrat, Zebur, İncil,** Kitab-ı Mukaddes Şirketi Yay., İst. 1991; **Die Bibel** (Die Heilige Schrift des Alten und Neuen Bundes), Verlag Herder Bucheri, 1977; **Good News Bible** (Today's English Version). American Bible Society, New York, 1990.*
5. *Robert Anhegger, "Karamanlı Türkçesi", **Tarih ve Toplum,** sayı: 4, Nisan 1984, Okuyucu mektubu sayfası.*
6. *XV. yy.'da Fatih Sultan Mehmet'in hocası olan bir bilginin Türkçe'ye çevirmiş olabileceği ihtimali üzerinde durdurulan bir Kur'an tercümesi ve sözlük için bkz. Muhammed bin Hamza, **XV.yy Başlarında Yapılmış Satırarası Kur'an Tercümesi,** (Hazırlayan Ahmet Topaloğlu) (2 cilt; metin ve sözlük) Kültür Bakanlığı yayını, MEB basımevi, İstanbul 1976; Doğubilimcilerin üzerinde çalıştığı Kur'an tercümeleri ve etüdleri yurtdışında da yayınlanmıştır. Bkz. Janos Eckmann, **Middle Turkic Glosses of Rylands Interlinear Koran Translation**, Academiai Kiado yayını Budapeşte 1975; Esra Karabacak, **Interlinear Translation of Quran into Old Anatolian Turkish**, Journal of Turkish Studies, Harvard Üniv., Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Böl. Yayını: 1997, Örnekleri çoğaltmak mümkündür.*
7. *Talat Tekin, **Tarih ve Toplum** dergisinin ilk sayısından itibaren yayınladığı bir dizi yazıda Türk dilinin farklı alfabelerde yazılmasını konu etmektedir. Dinî metinlerin hatırı sayılır bir çoğunluğu vardır. Aynı durumu konuyla ilgili bibliyografik çalışmalarda görmek mümkündür. Bkz. Evangelia Balta, **Karamanlıdıca**: **(Additions 1584-1900) Bibliographie Analytique**, Centre d'etudes d'aise mineure, Athenes 1987; Aynı yazar, **Karamanlıdıca XXe Siecle**, 1987 Athenes; S. Salaville, E. Dallegio, **Karamanlıdıca Bibliographic analtytique d'ouvrage en langue turque imprimes en caracteres grecs I, (1584-1850),** Athene 1958.*
8. *Sadece bir kaç kaynakla yetinilecektir. B.A. Cami, **Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler ve Hicret Yolları,** Sanayii Nefise Mat. İstanbul, 1932, M. Ekincikli, **Türk Ortodoksları** (Erciyes Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kayseri, 1990, Yakup Aygil, **Hıristiyan Türklerin Kısa Tarih,** Ant Yayınevi, İstanbul 1995. J. Eckamann "Die Karamanische Literatur", **Philologia Turcicane Fondumentale,** II Wiesbaden, 1965 (s. 819-835); Michael Daly, "Karamanlıdıka in the Badleian" (eser adı yok).*
9. *S. Houdaverdioğlu-Theodotos, "La litterature grecque turcophone" **III Bizans Kongresi Bildirileri**, 1932, s. 90-92'de bu görüşü savunmuştur. Konuyla ilgili olarak Semavi Eyice Sykutris'ın iddiayı asılsız gerekçesiyle reddettiğini belirtir. (Bkz. **Belleten** (TTK), Semavi Eyice'nin yayın ve kitabeleri konu olan yazıları; Aynı dergide M. Şakiroğlu'nun ve **Türk Dünyası Araştırmaları** dergisinde Harun Güngör'ün yazıları da okuyucu için faydalı olacaktır.)*
10. *Teoman Ergene, **İstiklâl Harbinde Türk Ortodoksları,** İstanbul, 1951, Mustafa Ekincikli **Ortodok Türkler** (doktora tezi) daha çok bilgi için başvurulacak kaynaklardır. Türk Ortodoks Patriği Sn. Selçuk Erenerol'un çeşitli gazete, dergi, tv kanallarında yaptığı açıklamalar ve tarafımızdan yapılan söyleşiler de Kurtuluş Savaşı ve sonraki döneme ilişkin kapsamlı bilgi vermektedir.*

"Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" Adlı Kitap Üzerine

Seyfi Başkan, **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti,** Ankara, 1994, 111 sayfa.

Ramazan UYKUR

Sanat Tarihi Araştırmacısı

"Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, Türk Resim Sanatının kurumlaşma ve çağdaşlaşma çabalarının erken dönemini temsil eden bir sanatçı hareketidir' diyor yazar. Önsöz'de cemiyetin ortaya çıkışında o dönem için oldukça radikal denebilecek bir yapıya sahip iken zamanla değişen koşullara ve ortama ayak uyduramayan cemiyet fonksiyonunu yitirdiğini ve sanat tarihindeki yerini aldığını da belirtiyor.

Yazar Önsöz'de şimdiye kadar Osmanlı Ressamlarını bir bütün içinde hiçbir sanat tarihçisinin ele almadığını söyler. Bunun sebebi: *"II. Meşrutiyetle birlikte ortaya çıkan cemiyetin isim değiştirerek, Cumhuriyetin ilk yıllarında da varlığını sürdürmesi, hattâ son isim değişikliği ile hâlâ etkinlik gösteren Güzel Sanatlar Birliği ile bağlarının oluşu, onun da ötesinde bu uzun süreçte ortaya çıkan diğer sanat ve sanatçı gruplarının bu birlik çatısından ayrılanlarca kuruluşu, konuyu bir bütün olarak ele almaktan kaçınılmaya sevketmişti"* Bu yüzden eser alanında bu kapsamda ilk eser olma özelliğini taşıyor.

Kitap Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Hareketinin içerisinde bulunduğu dönemi, kültürel, siyasî ve sosyal olayları açıklıyor. Bu olaylar içerisinde rol alan sanatçıların rollerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini anlatıyor. Yazar Önsöz kısmını mütevazı bir üslupla bitiriyor. Kitabın bir başvuru kitabı olduğunu, "tarih yazmak" gibi bir amacının asla bulunmadığını belirtiyor.

Yazar kitabını onüç başlık altında toplamış. Birinci bölüm, Türkiye'de Çağdaş Resmin Gelişiminin Kültür Temelleri başlığı altında toplanıyor. Bu bölümde yazar onsekizinci yüzyıldan itibaren başlayan batılılaşma hareketlerinin Osmanlı Devleti ve aydınları tarafından bizzat batıdan ithal edildiği ve bu hareketlerin 1703 Lale Devri paralelinde başladığı belirtiliyor. Yine de batılılaşma hareketinin bütün Osmanlıya mal edilemeyeceğinin altını da çiziyor yazar.

Resim derslerini eğitim programlarına alan ilk okulları ise yazar şöyle tarihlendiriyor. (1795) Mühendishane-i Berr-i Hümayun, (1808-1839) Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, (1827) Mekteb-i Tıbbıye, (1834) Mektebi Harbiye, okulları açılmış ve serbest resim dersleri bu okulların programlarında yer almıştır. 1845 yılında ise Harbiye'nin Avrupa'daki benzerlerinin seviyesine getirilme çabaları ile resim derslerinin geliştirilip yaygınlaştırıldığı be-

lirtiliyor.

1 Mart 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nin açılışını da sağlayan Türkiye'de ki ilk sanat hareketleri olan sergilerin Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin kuruluşuna da ortam hazırladığı, 1909 Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin kuruluşuna kadar eğitim-öğretim çerçevesi içerisinde gelişen sanat ortamının ilerlemesinde, o dönemde açılan sergilerin oldukça büyük rolü olduğu belirtiliyor.

Yazar erken Türk resmi denilebilecek olan yıllarda açılan sergileri ve hangi ressamların açtığını kronolojik bir sıra içerisinde vermeyi de ihmal etmiyor.

1900'lü yıllarda ise Türk resminin, ulaştığı nokta itibariyle 'başlangıç' yada 'erken' olarak nitelenecek sıfatları terk ederek hızlı bir gelişim süreci içerisine girmiş olduğu bunun sonucunda da ressamların birlikte hareket etme zorunluluğunun doğduğu belirtiliyor. Yazar bu bölümü Türk sanatında ilk sanatçı birliği olan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin 1909 yılında kurulduğunu belirterek bitiriyor. İkinci bölüm İlgi ve Özlemlerden Sanatsal Eyleme Geçiş, başlığı altında toplanmış. Yazar Türk toplumunda batılılaşma hareketinin 18.yy.'da başladığını, fakat asıl ve kesin belirtilen tarihin Tanzimatın ilânının olduğunu belirtiyor.

"Erken dönem batılılaşma cereyanları içinde teknik kuram ve kavramları ile batıdan alınan sanat türlerinin gelişim mekanizması, diğer sosyal alanlarda yaşanan değişimden pek farklı olmamıştır." diyen yazar, nasıl ki tıp okumak için batıya giden öğrenciler, modern tıbbın bir anlamda Türkiye'deki temsilcileri olmuşsa, Sultan Abdulmecid Abdulaziz dönemlerinde resim eğitimine gönderilen öğrencilerin de, Türk resim sanatı tarihi içinde aynı görevi yüklenmiş olduklarını belirtiyor. Yazar resmin Osmanlıda gelişimi için adımın Sultan Abdulaziz'in Avrupa seyahati sırasında, sarayların duvarlarında resimlerini gördüğü Gerome, Harpignies, Schrayer, Daubigny ve Froment gibi ressamlara resimlerini yaptırmak ve İstanbul'a davet etmek suretiyle olduğunu belirtiyor.

Yazar bu bölümü, Karlofça Antlaşmasından sonra batıya olan bakış açısının değiştiğini, ancak; batılılaşma rüzgarlarına karşı hep kontrollü hareket ederek, yenilik ve reformların sosyal bünye değişikliğine uyacak şekilde yapıldığını belirterek bitiriyor.

Asker Ressamlar ya da Ressam Askerler, başlığı altında üçüncü bölümü meydana getirmiş yazar.

Yenilikçi reformlar çerçevesinde batıdan alınan düşünce ve değişimin adaptasyonu sırasında, Türk sanatçısının da bundan oldukça etkilendiğini belirtiyor. Bu etkileşim sırasında Türk sanatçısının batılı bir üslup kazandığını belirtiyor. Oldukça uzun sayılan bu dönemin ilk önemli basamak veya döneminin askerî okullarından mezun olan asker sanatçılardan meydana geldiğini belirtiyor.

Harbiye ve Bahriye gibi askerî okullarda zorunlu olarak okutulan teknik çizim ve haritacılık derslerinin yanında, taş baskı, kazıma ve oyma gibi resmetme derslerinin de görüldüğü belirtiliyor. Bu okullardaki eğitimci ihtiyacının giderilmesi için ilk defa İngiltere ve Fransa'ya öğrenci gönderildiği belirtiliyor.

Ayrıca 1851-1852 yılından itibaren Mühendishane'den mezun olanların mühendis, topçu ve ressam olarak adlandırıldıklarını, ressam sınıfını oluşturmak için Avrupa'dan resim öğretmenlerinin getirildiğini yazıyor.

"Günün modern eğitim programlarının uygulandığı askerî okullardan mezun olan asker ressamlar dönemlerindeki reformist bilinçlenmenin kültür ve sanat alanındaki hedeflerini temsil ediyorlardı." diye görüş belirten yazar bu dönem sanatçılarından bazılarının şunlar olduğunu belirtiyor. Ferit İbrahim Paşa, Hüsnü Yusuf, Eyüplü Cemal, Halil Paşa, Ferit Tevfik Paşa, Osman Nuri Paşa, Hoca Ali Rıza, Şeker Ahmet Paşa ve Emin Baba.

Sultan Abdülmecid döneminde Avrupa'ya eğitime gönderilen İbrahim ve Tevfik adlı sanatçıların Türk resminin batılılaşma yolunu açan ilk sanatçılar olduğu belirtiliyor. Yazar, bu sanatçıların dönemin klasik anlayışla eğitim veren Paris Güzel Sanatlar Okulu'nun etkisinde kalarak yalama tekniği ve resimleri üçboyutlu gösteren bir resim anlayışına sahip olduklarını belirtiyor.

19. yüzyılın ikinci yarısında erken dönem Türk resminde değişimler görülmeye başladığı belirtiliyor.

Barbizon Okulu'na devam eden sanatçıların öncekilerden farklı olarak renk zenginliği ve fırça serbestliği ile hareket ettikleri ifade edilerek Şeker Ahmet Paşa ve Süleyman Seyyid'in bu gruptan oldukları belirtiliyor.

Daha sonra Süleyman Seyyid ve Osman Hamdi Bey gibi ressamların Türk resim tarihindeki önemleri ve ekolleri tanıtılıyor.

Türkiye'de ilk Güzel Sanatlar Eğitimi okulu olan Sanayi-i Nefise'nin açılışına kadar iki evrede gelişen bu dönemin Türk resim sanatında ilk filizlerin verildiği dönem olduğu vurgulanıyor. Sanayi-i Nefise'nin ilk mezunları olan ve 1914 kuşağı olarak adlandırılan izlenimci kuşakla yine asker ressamların Natüralist-Klasistçi ekolleri belirtiliyor.

Bu bölüm fotoğraftan yapılan veya böylesi bir izlenimi veren resimlerin de yapıldığı belirtilerek bitiriliyor.

Dördüncü bölüm Yaratıcı Düşüncenin Transformasyonu:Foto-Yorumcular başlığı altında anlatılıyor.

Asker olmayan sanatçılar tarafından oluşturulan bu grup sanatçılar, resimlerini fotoğraflardan yaptıkları fakat; resimlerin katı objektivizmi aşan, incelikli, zevkli bir işçiliği ortaya koyduğu belirtiliyor.

'Daruşşafakalılar' veya 'primitifler' olarak adlandırılan bu grup sanatçılar arasında şu isimler belirtiliyor: Ahmet Bedri, Kasım Paşalı Hilmi, Giritli Hüseyin, Mehmet Kangır, Vidinli Osman Nuri, Ahmet Ragıp bu sanatçılardandır.

Bu bölümde Giritli Hüseyin'in Yıldız Sarayı resmi ile Ahmet Bedri'nin Alman Çeşmesi tuval üzerine yağlı boya resmi renkli olarak veriliyor. Bu bölümün sonunda foto-yorumun sanatçıların etkinliklerini 1883 yılında açılan Sanayi-i Nefise'nin batılı anlamdaki pentür anlayışını iyiden iyiye hâkim kılmasıyla yitirdiği ifade ediliyor.

Beşinci bölüm, Çağdaş Resmin İlk Eğitim Kurumu: Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi başlığı altında verilmiş.

1928 Yılında Güzel Sanatlar Akademisi, günümüzde de Mimar Sinan Üniversitesi olan Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nin çağdaş Türk plastik sanatlarının ilk eğitim kurumu olduğu belirtiliyor.

Başlangıçta yalnızca yabancı eğitimciler ile azınlık mensuplarının rağbet ettiği okulun, çok geçmeden, Türk plastik sanatlarının yeşerip, filizlendiği bir zemin haline geldiği ifade edilerek bu bölüm bitiriliyor.

Altıncı bölüm, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti başlığı altında toplanmıştır. 19. Yüzyılın son yirmi yılının Türk resim sanatçılarının kurumlaşma çabalarının yoğunluk kazandığı yıllar olduğu resim sanatının askerî ve sivil okullarda eğitim programı olarak yer almasından sonra, resim eğitimcisi kadrolarının oluştuğu bunun yanı sarı Sanayi-i Nefise'nin açılması ile birlikte Türk resim sanatının bir meslek olgusu sürecine girdiği belirtiliyor. Ayrıca iletişim ağının genişlemesi ile birlikte halk ve sanatçılar arasında atılan köprünün de bir kurumlaşma sürecini zorunlu kıldığı belirtiliyor.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin, II. Meşrutiyeti izleyen günlerde 1909 yılında açıldığı ifade ediliyor.

Yazar Cemiyetin kurulma amacının sanatçıları bir meslek grubu altında toplamak, açılan sergilerle, halka sanatı sevdirmek ve ülkedeki bütün sanat faaliyetlerini sahiplenmek ve yönlendirmek olduğunu söylüyor.

Cemiyetin ilk kuruluş safhalarında, M.Ruhi Arel, Sami Yetik, Şevket Dağ, Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Hoca Ali Rıza, Ahmet Ziya Akbulut, Hüseyin Haşim, Ahmet İzzet, Mehmet Muazzez gibi sanatçıların olduğu belirtiliyor.

1921 Yılında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin adının Türk Ressamlar Cemiyeti'ne dönüştürüldüğü ifade ediliyor.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin kuruluş hareketi içerisinde yer alan, ancak kuruluşu takip eden yıllarda yurt dışına gidip I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla da dönen ve Türk resminde "1914 kuşağı" olarak adlandırılan sanatçılar grubunun, cemiyetin etkinliklerinin ağırlık noktasını teşkil ettikleri belirtiliyor.

Bu dönem sanatçılarının ressam İbrahim Çallı'dan dolayı "Çallı Kuşağı" veya "1914 kuşağı" kimi zaman da "Empresyonistler/İzlenimciler" olarak adlandırıldıkları belirtilerek bölüm bitiriliyor. Bölüm içerisinde bir sayfada **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi** başlığında yer alan bir ambleme de yer verilmiş.

Yedinci bölüm Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ve 1914 Kuşağı, başlığı altında toplanmış. II. Meşrutiyetle birlikte batılılaşmanın ikinci adımının atılmış olduğu ve bunu takip eden iki yılda sanatçılar ço-

günluğu Paris'te olmak üzere resim bilgilerini artırmak için Avrupa'ya gittikleri ve bunların büyük kısmının devlet tarafından gönderilen İ.Çallı, A. Lifij, N. İsmail, N.Z. Güran gibi isimlerden oluştuğu belirtiliyor.

Bu sanatçıların I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte yurda dönene kadar Jean-Paul Laurens ve Ferhand Carmon'un atölyelerinde akademik eğitim aldıkları, ancak; Çallı ve arkadaşlarının yurda dönünce akademik resmin tersine, izlenimciliği benimsedikleri ifade ediliyor. Bunu da Türk resim sanatının doğal sürecine ve bu sanatçıların kendilerinden önceki ressamlardan miras aldıkları manzara yapma geleneklerine bağlıyor.

Çallı ve arkadaşlarının daha sonra Osmanlı Ressam Cemiyeti'ne katıldıklarını ve ilk sergilerini de bu isim altında açtıkları ifade ediliyor. Bu dönem sanatçılarının resimlerinde güncel konuların ve toplumsal değişimlerin yansıdığı, portre, figür ve çıplak kadın gibi yeni konuların Türk resmine girdiği, parlak şeffaf ve güneşin parıltılarını yansıtan renklerin kullanıldığı belirtiliyor.

Bu dönemin hemen her konuda resme taşınması 1960'ların sonundan itibaren başlayacak popülarist eğilimlerin habercisi olduğu belirtiliyor ve bölüm bitiriliyor.

Sekizinci bölüm, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti İçinde Sanatçılar Arası İlişkiler ve Ortak Ülküler başlığı altında toplanmış. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin, günümüzdeki akımlara ve üslup yeniliklerine paralel bir akım değil, daha çok profesyonelleşme yılları aranan bir meslek olgusu çerçevesinde ele alınması gerektiği vurgulanıyor.

Cemiyetin sanatçılar arası ilişkilerin pekişmesini sağladığı, **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**, sürekli etkinlikler düzenlenerek sanat ortamının canlılığı ve çok sesliliğin oluşturulduğu ifade ediliyor. Ancak, Natüralist-Klasist, primitif ve izlenimcilere kadar birçok farklı görüşe sahip sanatçıların tamamını birden temsil etmesinin imkânsızlığı belirtiliyor. Hattâ bazen cemiyet üyesi bile olsa gazetede bazı sanatçıların bazen çok sert uyarılabildiği belirtiliyor.

Bu dönemde artık sanatçıların yalnızca etkinlik göstermek için değil, üslup çerçevesinde de toplanma biçiminde olduğu ve bu amaçla İbrahim Çallı atölyelerinden mezun olan Şeref Akdik, Saim Özören, Elif Naci, Mahmud Cuda... gibi ressamlar tarafından "Yeni Resim Cemiyeti" adı altında yeni bir cemiyet kurulduğu söylenir.

1921 yılına gelindiğinde ise Osmanlı Ressamlar Cemiyeti üyelerinin, cemiyetin adını "Türk Ressamlar Birliği" olarak değiştirdiğini, fakat zihniyet olarak "Meslek Birliği" düşüncesinin değişmediği için fazla bir etkinliğin kalmadığı belirtiliyor.

1928 yılında ise Türk resim sanatında üslupsal özellikler yakalama anlayışıyla "Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği" adında yeni bir cemiyetin kurulduğu belirtilerek bu bölüm bitiriliyor.

Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türk Resminde Sanatçı Birlikleri ve Cemiyetler adı altında toplanan dokuzuncu bölümde batılı anlamdaki Türk resim sanatının 18. yüzyıldan itibaren başladığı fakat, Türk toplumunun resme yabancı olmadığı minyatür gibi sanat kollarından dolayı resmi yakınen tanıdığı ifade ediliyor.

Türk resim sanatçılarının bir birlik etrafında hareket etmelerinin 19.yy.'dan sonra başladığı ve ilk birliğin de Osmanlı Ressamlar Cemiyeti olduğu, fakat değişen normlara ayak uydurmaktan çok bir meslek grubu gibi faaliyet gösterdiği için pek başarılı olamadığı ifade ediliyor. Daha sonra ismini "Türk Ressamlar Birliği" olarak değiştiren cemiyette tek değişikliğin isim olduğu 1923 yılında ise üslup etrafında birleşen sanatçıların "Yeni Resim Cemiyeti"ni kurdukları belirtiliyor.

15 Nisan 1929 tarihinde ise "Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği" adında yeni bir birliğin kurulduğunu ve bu birliğe bağlı olan ressamların serbest olarak çalıştığını belirterek bölümü bitiriyor.

Onuncu bölüm, Türk Resminde Meslek Birlikleri Olgusu ve Grup Kimliği Yaratma Çabaları adı altında açıklanıyor. *"Hazırlıksız, plânsız, programsız ve kuramsal donanımdan yoksun olan "Yeni Resim Cemiyeti" kurulduğu 1923 yılının ardından ancak 1 yıl varlığını sürdürebildi. Zaten Türk resmine yeni bir şey getirmesi de mümkün değildi. Çünkü vaktiyle "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" içinde yer alan kurucuları aynı zamanda "Türk Ressamlar Birliği"nde üye idiler. Kısacası bir tabela derneği olmaktan öteye gitmeyen topluluk gelişen olaylar*

karşısında dağılmaktan kurtulamadı."

Yazar daha önceki bölümlerde tekrarladığı açıklamalara burada tekrar değinmiş. "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" ve daha sonra "Yeni Resim Cemiyeti"nin ise plânsız, programsız açılmış bir tabela birliği olduğunu belirtiyor.

Dolayısıyla bu birliklerin grup kimliği oluşturamadığını, daha sonra 1929'da kurulan "Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği"nin ortak eğilimlere sahip sanatçı birliklerine kuramsal-deneysel zemin hazırlaması bakımından iz bırakmış bir hareket olduğunu belirtiyor.

Müstakillerden sonra bir araya gelen birliklerin, hep kendilerinden öncekilere karşı çıkarak seslerini duyurmayı amaçladıklarını ve ağır eleştirilerde de bulunduklarını açıklayan yazar; bunun olumlu sonuçları da olduğunu Türk resmine önemli bir dinamik olarak eleştiri boyutunun kazandırıldığını açıklayarak bölümünü bitiriyor.

Onbirinci bölüm, Türk Resim Sanatında İlk Sanatçılar Birliği Yayın Organı: **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**, başlığı altında verilmiş.

20 Ocak 1911 tarihinde sanat konuların işleyen ve ilk sanatçı birliği yayın organı olan **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**'nin yayın hayatına başladığını, 14 Temmuz 1914 tarihine kadar 18 sayı çıktığını belirtiyor. Cemiyetin resmi görüş ve politikalarının gazetede çeşitli yazılarda açıklandığı belirtiliyor.

Özellikle Sami Yetik'in yazılarında Sanayi-i Nefise'nin eğitim, öğretim durumu, alınması gereken önlemler belirtilirken, olumsuz fakat yıkıcı olmayan eleştirinin güzel örneklerinin verildiği belirtiliyor.

1911 ve 1914 yılları arasında yayınlanan **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**'nin maddi ve manevi destekçisinin Sultan Abdulaziz'in oğlu Şehzade Abdülmecid olduğu belirtilmiştir.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi, çıktığı kısa dönem içinde Türk resim sanatının nabzını kontrol altında tuttuğu, ve Türk sanatçısının sözcüsü olduğu bildirilerek bölüm bitiriliyor.

Onikinci bölüm Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Sanatçıları (1909-1921) başlığı altında toplanıyor.

Bu bölümde Osmanlı Ressamlar Cemiyeti sanatçıları kronolojik bir sıra içerisinde doğum ve ölüm tarihleri ile cemiyet çatısı altında toplanan sanatçıların ortak ve ayrılan yönleri belirtiliyor. Toplam otuzüç adet ressamın hayatları ayrı ayrı tanıtılıyor, sanat anlayışları, üslupları ortaya koyuluyor. Bu sanatçılara ait toplam ondokuz adet resme de yer verilmiş.

Değerlendirme bölümünde yazar, daha önce anlattığı oniki bölümün tekrarını yapıyor. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin kuruluşu, geçirdiği aşama ve değişimler ile cemiyet içindeki ressamların üslupları bu bölümde tekrarlanıyor.

Üç sayfalık geniş bir bibliyografyadan sonra en son sayfa, İçindekiler bölümüne ayrılmış.

Eser, Türk resim sanatı tarihinde görülen aşama ve evreler ile sanatçılarını tanıtması açısından oldukça değerli bir eser. Yazarına Türk sanatına kazandırdığı bu eserden dolayı teşekkürlerimi sunar, çalışmalarında başarılar dilerim.

"Beyaz Gemi" Romanı Üzerine Bir Tahlil Denemesi

Cengiz Aytmatov, **Beyaz Gemi**, Çev: Refik Özdek, Ötüken Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1995.

Selâhaddin BEKKİ

Atatürk Üni. Sosyal Bil. Enst.
Doktora Öğrencisi

Giriş

Asıl konumuza geçmeden önce ünlü Kırgız yazar Cengiz Törekuloviç Aytmatov'un hayatı ve kültürel altyapısı hakkında bilgi vermekte fayda vardır. Çünkü yazarın bütün eserlerinde, kendi hayatından kesitler bulmak mümkündür.

a. Hayatı

Cengiz Aytmatov, 1928'de başkent Bişkek'in (Frunze) Şeker kasabasmda doğmuştur. Babası Törekul annesi Nagima (Nahima) Hamzayevna Aytmatova'dır. Babasını 1937'de kaybetmiştir. Üç kardeşiyle birlikte annesi Nagima Aytmatova tarafından yetiştirilen Cengiz Aytmatov, ilk tahsilini doğduğu yerde yapmıştır. Çocukluğunu dolduran İkinci Dünya Savaşı'nın bütün acılarını ailesiyle birlikte yaşayan ve gençler askere alındığı için henüz onbeş yaşındayken köyünün kolhozunda sekreter olarak çalışmak zorunda kalan yazar, savaşın sinema ve kitaplarda anlatılanlardan çok farklı, çok karmaşık bir hadise olduğunu anlar. Daha da önemlisi, çoluk çocuk, kadın erkek, yaşlı genç, bütün halkın gösterdiği fedakârlıklara ve cephedekileri doyurmak için aç kalma pahasına yapılan çalışmalara rağmen Alman ordularının Moskova'ya doğru ilerlemeye devam etmesi, hiç hata yapmayacağı öğretilen partinin de yanılabileceğini göstermiştir. Genç Cengiz, devletin ve partinin öncelikleri konusunda o yıllarda şüpheye düşer. İlk hikâye denemelerine de aynı yıllarda başlar.

Aytmatov, savaştan sonra Kazakistan'daki Cumbul Veteriner Teknik Okulu'nu bitirir ve Kırgızistan Tarım Enstitüsü'ne devam eder. Öğrenciliği sırasında Kırgız Türkçesi'yle yazdığı *"Gazeteci Cyudo (Jyu)"* adlı hikâyesi Rusça'ya çevrilir ve 1952 yılında Pravda'da yayımlanır. Bir yıl sonra Tarım Enstitüsü'nden mezun olur ve hayvan yetiştirme uzmanı olarak göreve başlar. Böylece ülkesini ve insanlarını daha yakından tanıma fırsatı bulur. Çocukluğunda çobanlık yaparken yakaladığı, tabiat-insan ilişkilerine dair ipuçları, bu görevi sırasındaki gözlem ve tecrübeleriyle birleşerek eserlerinin zengin malzemesini teşkil edecektir.

1956-1958 yılları arasında Gorki Edebiyat Enstitüsü'nde staj imkânı bulan genç yazar, babasının Stalin'e muhalefetinden dolayı "halk düşmanının oğlu" damgasını taşımasına rağmen yükselişini sürdürür ve Enstitü'ye başladığı yıl Moskova Edebiyat Fakültesi'ne de girer. Kruşçev'in anti-Stalinist kam-

panyası sırasında Sovyet Yazarlar Birliği'ne ve Sovyet Komünist Partisi'ne kabul edilir. Artık başarısı herkes tarafından kabul edilen önemli bir yazardır: 1963'te **Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler** adlı kitabıyla Lenin Edebiyat Ödülü'nü kazanır. Bu kitapta; *İlk Öğretmen, Cemile, Deve Gözü, Selvi Boylum Al Yazmalım* adlı hikâyeleri yer alır.[1]

"Glastnost ve Perestroyka" döneminde Gorbaçov'un danışmanlar grubunda görev alır. Bir süre Rusya Federasyonu'nun Lüksemburg büyükelçiliğini yapan Aytmatov, halen aynı ülkenin Kırgızistan büyükelçisi, Kırgızistan Parlamentosu üyesi ve aynı zamanda UNESCO temsilcisidir. Yazar son olarak "Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı"nın Onur Kurulu Başkanlığı'na getirilmiştir.[2]

b.Kültürel altyapısı

Aytmatov'un gençlik yıllarında yazdıklarıyla daha sonra yazdıkları arasında, özellikle verdiği mesajlar bakımından önemli farklar vardır. Aytmatov'un gençlik yıllarında yazdığı hikâyelerle amacı, önce kendini kabul ettirmek idi. Devletin denetiminde ve devlet adına sansür yapan Sovyet Yazarlar Birliği'ne kabul edilmezse, kitapları yayınlanamazdı. Bunun için de Marksist-Leninist rejime ters düşmemek yetmiyor, kenarından ucundan da olsa devrimi övmesi gerekiyordu. O da bunu yaptı.

Cengiz Aytmatov'un ülküsü kendi deyimiyle armanı; *"kendi olmaktan çıkan Kırgız gençliğini, bütün Kırgızları, özlerini geçmişlerini tam olarak tanımaya davet"*, idi.[3] Aytmatov'a göre, her yazar kendi milletinin hayatını anlatmak, eserlerini, kendi millî gelenek ve törelerini kaynak alarak zenginleştirmek zorundadır. Fakat orada kalındığı takdirde bir yere varılamaz. Edebiyatın millî hayatı ve gelenekleri anlatmanın ötesinde hedefleri vardır: Ufku millî olanın ötesine doğru genişletmek ve evrensel olana ulaşmak! Aytmatov bunu başaran ve çok eski efsaneleri alıp işleyerek insanın özüne, yani evrensele ulaşabilen bir yazardır.[4]

"Yazarın eserlerinde, Türk kültürünün normları olarak ele alabileceğimiz unsurlarla karşılaşmaktayız. Onun eserlerinde destan parçaları, efsaneler, masallar, halk hikâyeleri zengin bir malzeme durumundadır. Çoğu zaman bir masal ve efsaneden hareketle tarihî olanla hâl'in münasebetini ustaca kurar".[5] **Beyaz Gemi**'de geçen *Maral Ana* efsanesindeki geyiklerle çocuğun trajik sonu, **Gün Olur Asra Bedel**'de işlenen *Nayman Ana* efsanesindeki ana ile Abutalip'in trajik sonu, yazarın mazi ile hal arasında kurduğu münasebetin en güzel örnekleridir.

Beyaz Gemi, Gün Olur Asra Bedel, Cengiz Han'a Küsen Bulut, Elveda Gülsarı, Toprak Ana gibi ağırlıklı olarak Kırgız hayatını ve problemlerini işlediği eserlerinde Sovyet sisteminin (dolayısıyla bütün totaliter rejimlerin) ağır bir biçimde eleştirildiği görülmektedir. İşte Aytmatov bu yönüyle, "Glasnost ve Perestroyka" deyimleriyle ifade edilen döneme geçişin fikir ortamını hazırlayan birkaç yazardan biri, belki de en başta gelenidir. Benzetme yerinde ise, Onsekizinci yüzyılda Jean-Jacques Rousseau ve çağdaşları nasıl Fransız devriminin fikir ortamını hazırlamışlarsa, Aytmatov da "Glastnost ve Perestroyka" dönemini, onun ardından demokrasiye geçiş sürecini başlatmada öyle etkili olmuştur.[6]

c. Romanın epizotlarına göre özeti

Romandaki vak'a, hakkında birçok efsane anlatılan Isık-Göl[7] çevresinde geçmektedir. Yazar eserine, *"Onun iki masalı vardı. Biri kendisinindi ve başka kimse bilmezdi. Ötekini ise dedesi anlatmıştı ona. Sonra ikisi de yok olup gitti. Şimdi biz bunlardan söz edeceğiz."* (**Beyaz Gemi,** s.5)[8] diye başlamaktadır.

1. Romanımızın kahramanı olan 8 yaşına yeni girmiş Çocuk, günlerini Isık-Göl'ün kenarında; ihlamış deve, eyer, kurt, tank adını verdiği taşlar, deve dikenleri, sarmaşıklar ve şıralcmların bulunduğu saf ve basit çevrede, arkadaşsız ve yapayalnız geçirir.

2. Arasıra Çocuk'un yaşadığı bu yere gezgin satıcı gelir. Dedesi Kıvrak Mümin ona siyah bir çanta alır. O güne kadar dürbünü ile konuşan ve dertleşen çocuk, o günden sonra çantayı kendine en yakın arkadaş olarak görür. Çocuk kendisine alman çantanın sevincini paylaşmak için orada yaşayan herkese çantasını gösterir.

3. Daha önceleri devamlı dürbünüyle seyrettiği Beyaz Gemi'yi o günden sonra çantasını da yanına alarak seyre gider. Kişileştirdiği okul çantasına kendi masalını anlatır. Masal özetle şöyledir. Bir balık, - *tam bir balığa dönüşmek, balık olmak istiyordu çocuk. Vücudu da, kuyruğu da, yüzgeçleri de, pulları da olsundu. Yalnız ince boynu üzerindeki kafası, sarkık kulakları, sıyrıklarla dolu burnu değişmesindi. Gözleri de değişmesindi ama pek de oldukları*

gibi kalmasındı, biraz balık gözünü andırsınlardı- (**BG**, s.38) olmak ve Beyaz Gemi'de çalıştığını düşündüğü (ya da öyle inanmak istediği) babasına gitmek ve ona yaşadıklarını anlatmaktır. Bu bir bakıma çocuğun özlemi ve idealidir diyebiliriz. Çünkü babasına ulaşınca sıkıcı ve arkadaşsız olan o çevreden uzaklaşacak, bir yönüyle de özgürlüğüne kavuşacaktır.

4. Çocuk yaşadıklarını babasına anlatırken yazar, Çocuk'un ağzından orada yaşananları ve Mümin Dede'nin Çocuk'a anlattıklarını nakleder. Burada Mümin Dede'nin peygamber telakkisi, - ki bunu velilik veya Hızır inancı olarak düşünmek de mümkündür- oraya gelip giden konukları karşılaması, bir tutsak hana ait hikâye ve parmak çocuk masalı *(Cırtdan Çıpalak)* da vardır (**BG**, s.45).

5. Mutad olduğu üzere Çocuk Beyaz Gemi'yi seyredip eve döner. Eniştesi daha doğrusu Teyzesi Bekey'in kocası Orozkul, devamlı eve sarhoş gelerek Bekey'i döver. Bunun sebebi çocuklarının olmamasıdır. Orozkul romanda menfi tipi temsil etmesine rağmen onun da kendine özgü özlemleri vardır. Bu olaylar karşısında Mümin Dede'nin çaresiz kalması ve Çocuk'un hayalinde Orozkul'u cezalandırması anlatılır.

6. Bu çaresiz durum karşısında Çocuk dedesinin anlattığı masalların dünyasına sığınır. Dedesinin anlattığı ve Aytmatov tarafından çok detaylı bir şekilde verilen en önemli masal - daha doğrusu efsane- *Boynuzlu Maral Ana* (Ana Geyik)dır.

7. Dağlara yine sonbahar gelmiştir. Orozkul yazın içki meclislerinde verdiği sözleri yerine getirmek için ormandan kaçak ağaç keser. Mümin Dede ile ağacı tepelerden aşırıp yol kenarına getirmeye çalışırlar. Tomruğu indirirlerken bir kaza geçirirler. Bu arada geyikler görünür. Kurtulmalarını Mümin Dede geyiklere bağlar. Ancak bu iş uzun sürer. Mümin Dede torununu okuldan almak için işi yarıda bırakır. Ve Çocuk'u almaya gider.

8. Bu duruma çok sinirlenen Orozkul, eve döner ve aynı zamanda Mümin Dede'nin kızı olan eşi Bekey'i evden kovar.

Mümin Dede Çocuk'u okuldan getirirken yolda, maralların döndüğünü müjdeler. Eve dönen Çocuk maralları görmek için ormana gider, orada üşütür ve hastalanır.

9. Tomruğu almaya gelen kişilerle Orozkul, Seydahmet ve Mümin Dede çayın kenarına giderler. Ağacı kamyona yüklerlerken maralları görürler. Ve içlerinden onları avlamak geçer. Baskı ve zorla bu işi Mümin Dede'ye yaptırtırlar. Akşam maral etinden kendilerine büyük bir ziyafet çekerler.

10. Hasta yatağında bu olaylardan habersiz bir şekilde yatan Çocuk, dışarıdan gelen şenlik havasındaki seslere bir anlam veremez. Dışarı çıktığında geyiklerin yüzülmüş ve kazanlarda pişmek üzere olduklarını gören Çocuk'un bütün hayalleri yıkılır. Mümin Dede'nin de bu işin içinde olmasını bir türlü anlayamaz. Kendisine ait olan masalını gerçekleştirmek için; zayıf, çelimsiz vücudunu Isık-Göl'ün soğuk sularına bırakır.

Yazar romanını şu cümlelerle noktalar: *"Şimdi ben sana yalnız, şunu söyleyebilirim: 'Çocuk kalbinin, çocuk ruhunun bağdaşamadığı her şeyi reddettin. İşte beni teselli eden de budur. Bir Şimşek gibi yaşadın sen. Bir defa çaktın ve söndün. Şimşeği çaktıran göktür. Ve gök ebedîdir. İşte budur beni teselli eden. Bir başka tesellim daha var: İnsandaki çocuk vicdanı, tohumdaki öz gibidir. Ve o öz olmadan tohum filizlenmez, gelişmez. Yeryüzünde bizi neler beklerse beklesin, insanoğlu yaşadıkça, hak ve doğruluk denen Şey de var olacaktır...*

"Sana, senin sözlerini tekrarlayarak veda ediyorum: Merhaba Beyaz Gemi, ben geldim!'."(**BG,** s.168).

d. Şahıs kadrosu:

Romanın çatısı, üç kişiyle kurulmuştur. Yaşlı Mümin Dede, Orozkul ve Çocuk. Diğer kişiler, sıradan şahıslardır.

Mümin Dede: Törelerine, inancına bağlı bir insandır. 1917 İhtilali onu pek etkilememiştir. Yerli yaşamını sürdürür. Kendi dilini konuşur ve dininin gereklerini yerine getirmeye çalışır. Burada Mümin Dede'nin dinî inançları üzerinde durmakta fayda vardır. Bir Müslüman gibi tavsif edilmesine rağmen, Mümin Dede Eski Türk inancının izlerini yaşatmaya çalışır. Karavul dağına ot almaya gelen askerlere kurban keser ancak "Boynuzlu Maral Ana"ya dua eder. Bir de torununa herkesle tokalaşmak gerektiğini öğretirken , herkesin elini sıkmasını söyler. Çünkü o insanlar arasında peygamberler de bulunabilir. Mümin Dede'nin burada peygamberle kastettiği kişilerin, veliler veya Hızır olması kuvvetle muhte-

meldir.

Mümin Dede geleneksel hayat tarzı içerisinde şartların el verdiği ölçüde yaşamaya çalışan millî ve manevî değerlerine bağlı, klasik Kazak-Kırgız kimliğini muhafaza etme gayreti içinde; kimi zaman teslimiyetçi, kimi zaman mücadeleci, düzen içinde ayakta durmaya çalışan hamarat, çalışkan ve rejimi içine sindirememiş bir tiptir.[9] Ancak Mümin Dede'nin torunu ve kızı Bekey'le ilgili ileriye dönük endişeleri olduğu için; romanda rejimin temsilcisi durumundaki damadı Orozkul'a boyun eğmek zorunda kalmış ve maralları kendi eliyle öldürmüştür.

Mümin Dede'nin romandaki asıl fonksiyonu bir kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı olmasıdır. Çocuk her zaman *"dedem diyor ki"* diye söze başlar. Mümin Dede torununa Eski Kırgızların masal, efsane ve inançlarını aktarır. Romanın odak noktasını teşkil eden "Maral Ana Efsanesi"ni de Dede anlatmıştır.

Orozkul: Bu tip, rejimin dejenere ettiği alkolik, vicdansız, inançsız, millî değerlerinden kopmuş ve rejimin kölesi olmuş insanı sembolize eder. Kendi kişisel çıkarları sebebiyle rejime boyun eğen, kendi milletinden kopan Orozkul tipi, Komünizmin hizmetindeki yabancı milletleri temsil eder. Orozkul ailesine sırt dönmüş gözü devamlı yükseklerde olan bir tiptir. Aytmatov Orozkul tiplemesiyle daha sonra ortaya koyacağı "Mankurt" tipini müjdeler gibidir. Bir başka ifadeyle Orozkul Mankurt'un prototipidir. En büyük hayali, şehre yerleşmek ve bir film artistiyle evlenmek olan Orozkul'un çocuğunun olmaması da köle olduğu rejimin kısır ve kısa ömürlü olacağını gösterir. Nitekim Komünizm 1990'lı yıllarda yıkılmış ve Aytmatov'un ülkesi bağımsızlığına kavuşmuştur. Buradan hareketle Aytmatov'un rejimin fazla uzun ömürlü olmayacağını 1960'lı yıllardan itibaren gördüğünü ileri sürebiliriz.

Çocuk: 7-8 yaşlarındadır. Mutsuzdur. Romanın başında da belirtildiği gibi bir hayali vardır. "Bir balığa dönüşmek ve Isık Göl'de seyreden Beyaz Gemi'ye ulaşmak." Burada çocuk dedesinin kendisine öğretmeye çalıştığı millî ve manevî değerleri muhayyilesinde tanzim etmeye çalışan bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırgızların yeniden türeyişlerinin sembolü olan *Maral Ana Efsanesi*'ne inancı tamdır. Çünkü o bir kurtarıcıdır ve zamanı gelince çocuğu da kurtaracaktır. Ancak geyik öldürülünce çocuğun yaşamına anlam veren bir şey kalmaz. Bozulmamak, rejime boyun eğmemek için canına kıyar. Yazar burada köle olarak yaşamaktansa, ölmek daha iyidir mesajını vermektedir.

Yazarın, baş kahraman olarak isimsiz bir çocuğu seçmesi de son derece anlamlıdır. Çünkü çocuk, saflığın, temizliğin ve iyiliğin simgesidir. Düşler dünyasında yaşamaktadır. Bir de açık olarak söylenemeyecek gerçekleri, onların saf dünyalarının ardına gizlenip söylemek daha kolaydır. Ona göre; *"Çocukluk, sadece harika bir dönem değil aynı zamanda gelecekteki insan karakterinin tohumudur. Çocukluk gerçek ana dili öğrenmenin ve çocuğun kız veya erkek kendisinin dahil olduğu çevresindeki insanlarla, tabii çevreyle ve özellikle kültürle bağlarını hissetmeye başladığı dönemdir."*[10]

Romanın en fazla eleştirilen yönü Çocuk'un trajik sonudur. Bazı eleştirmenler bunu yazarın tasarrufu olarak değerlendirmişler ve Çocuk'un intiharını haklı bulmamışlardır. Aytmatov, romanının sonuna eklediği bölümde bu konudaki düşüncelerini dile getirir.

Diğer şahıslar: Bekey, Orozkul'un eşidir. Çocuğu olmadığı için Orozkul tarafından devamlı horlanmakta ve dövülmektedir.

Seydahmet ile Gülcemal, orada yaşayan ve romanda fazla üzerinde durulmayan şahıslardır. Nine ise Mümin Dede'nin ikinci hanımıdır. Üvey ninelik fonksiyonunun bütün gereklerini yerine getirir.

Romanın ana kişilerinin dışında "Maral Ana Efsanesi"nde geçen Çopur Topal Nine bilge bir kadındır. Ve Geyik Ana'ya söylemiş olduğu her şey gerçekleşmiştir. Art zamana ait bir vakada geçen Kulubeg ise Buğu (Kırgız) soyundandır ve Çocuk onu bir kurtarıcı olarak görmektedir.

e. Romandaki teknik yapı

Cengiz Aytmatov'un hikâye ve romanlarında ilk dikkati çeken teknik hususiyet, yazarın 'zaman' üzerindeki geniş tasarrufudur.[11] Modern roman ve hikâyede, klasik ifade tarzının yeknasaklığını kırmak için yazar, zamanı parçalama yoluna gitmektedir. Klasik tip roman ve hikâyede olaylar kronolojik sıraya göre anlatılır. Yazar anlatınca veya yazarın sözcüsü olan kahraman, olayları meydana geliş sırasına uygun olarak ileriye doğru anlatır. Buna roman terminolojisindeki zaman itibariyle 'eş zaman' adını

vermekteyiz.[12] Modern anlatım tekniğinde bu zamanın yanında bir de 'art-zaman' kullanılmaktadır.[13] Bu ikinci zaman olayların meydana geliş tarzına bakılmaksızın, anlatıcının bakış açısına bağlı olarak anlatılmasından ibarettir.

Romanda gerçek zaman içinde cereyan eden olaylar yukarıda özetlediğimiz gibidir. Daha açıkçası yazarın romanı yazma zamanındaki tek olay, 'Çocuk'a bir okul çantasının alınması, Çocuk'un okula başlaması; sonbahara doğru geyiklerin Isık-Göl'e gelmesi, geyiklerin öldürülmesi ve çocuğun intihar etmesi'dir. Anlatma zamanında[14] yazarın bize aktardığı -aşağı yukarı 3 aylık bir dönem- olaylarla beraber, onunla iç içe geçen vak'a zincirlerinin oluşturduğu art-zamana ait metin halkalarıyla karşılaşıyoruz. Böylece üç aylık dönemdeki olayların (eş-zamanın) yanında art-zamana ait vak'alarla zaman genişleyerek çok eski çağları içine almaktadır.

Yazma zamanındaki temel olayın dışında, romandaki vak'a zincirlerini üç ana başlık altında toplayabiliriz:

a) Maral Ana efsanesi,

b) Sovhoz'dan Karavul Dağı'na ot almaya gelen askerlerin tipiye yakalanmaları ve Mümin Dede'nin onları misafir etmesi,

c) Diğer vak'a zincirleri.

Bu vak'a zincirlerinin hepsi geçmiş zamana aittir. Romanın sonunda geyiklerin öldürülmesiyle Maral Ana efsanesi arasında bir bağlantı vardır.

a) Maral Ana efsanesi, romanın teknik yapı yönünden en önemli bölümünü teşkil ediyor, diyebiliriz. Geçmişe ait bir olay olmasına rağmen, halde insanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Maral Ana efsanesi mitolojik bir hüviyet taşımasına rağmen, Çocuk'un intihar etmesinin de başlıca sebebidir. Romanın teknik yapısı içinde Maral Ana efsanesi müstakil bir yapıya sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu yazarın başarılı hikâyeciliğinin romanına bir izdüşümü olarak göstermek mümkündür.[16]

b) Sovhoz'dan Karavul Dağı'na ot almaya gelen askerlerin tipiye yakalanarak Mümin Dedegile misafir olması; Mümin Dede ve buna bağlı olarak Çocuk'un Orozkul karşısındaki acziyetinden kurtulmak için, Karavul'a gelen askerler arasında tanıdığı Kulubeg'i hayalinde yardıma çağırmasıyla ilgilidir. Çünkü Kulubeg, Orozkul'dan daha babayiğittir ve Buğu soyundandır. Buradan hareketle Aytmatov'un Kırgızların kurtuluşunun yine Kırgızlar eliyle olacağını vurgulaması şeklinde yorumlayabiliriz. Romanın değişik yerlerinde soyun önemine değinen yazar Kulubeg'in de Buğu soyundan geldiğini özellikle vurgular.

c) Diğer vak'a zincirleri: Bunlar romanın teknik yapısını önemli derecede değiştiren unsurlar değillerdir. Mümin Dede'nin torununu yetiştirirken kullandığı kültürel unsurlardır. Bunlardan en önemlisi, 'bir tutsak han hakkındaki hikâye'dir.

Cengiz Aytmatov'un bütün romanlarını okuyanlar, romanlarındaki teknik yapının aşağı yukarı aynı olduğunu; zaman kullanmada, eş-zamanlı ve art-zamanlı yöntemi bir arada kullandığını, maziyi hal ve gelecekle birleştirdiğini göreceklerdir.

f. Romanın ideolojik yönü

İdeoloji kelimesi, esas itibariyle "tasavvurlar, fikirler sistemi" anlamına gelir. "Bir cemiyete, bir sosyal guruba has inanışların bütününü ifade eder''.[17] Bence romanın ideolojisi adında gizlidir. Komünizmin simgesi 'kızıl'dır. Yazar bunun karşısına 'beyaz'ı koymuştur. Çünkü beyaz, saflığın, temizliğin ve özgürlüğün simgesidir. Romandaki şahısların isimleri de kendi mesajlarını bünyelerinde taşımaktadırlar. Müslümanlığa inanmış olan dedenin adı 'Mümin', Komünizmin temsilcisi olan Orozkul'un ismi ise 'Rus'a kul' kelimesinden türetilmiş gibidir. Romanın akışı içerisinde Mümin Dede'nin anlattığı Maral Ana efsanesi, bir tutsak han hakkındaki hikâye, Seydahmet'in devamlı söylediği Enasay hakkındaki türkü; devamlı özgürlük temini dile getirmektedir.

Ana dili, ait olduğu milletin zevkini, tarihini, duyuş ve anlayış tarzını, psikolojisini taşır. Aytmatov, Maral Ana efsanesinde, Ana Maral'ın ağzından ana dilin kullanılmasıyla ilgili olarak şu ikazlarda bulunur: *"-İşte yeni yurdunuz burasıdır, dedi. Boynuzlu Maral Ana. ... Sizden gelenler sizin dilinizi hiç unutmasınlar. Analarının, babalarının diliyle konuşmaktan, şarkı söylemekten zevk alsınlar"* (**BG.** s. 64). Aytmatov kendisiyle yapılan bir röportajda da "en acı kaderin anadilini kaybetmek" olduğunu dile getirmiştir.[19]

Maralların öldürülmesini engellemeye çalışan Mümin Dede'ye Seydahmet'in söylediği şu sözler; rejimin efsane ve masallara bakış açısını açık bir şekilde göstermektedir. *"Bilirsin ki bu eski masallar Beg'ler zamanında yoksul halkı sindirip sömürmek için uydurulmuş! dedim. İhtiyarın ağzı açık, dona kaldı. "Yahu sen ne diyorsun?" dedi. "Ne dediğimi duydun. Sen şimdi bırak bu bey masalını, bay masalını. Yoksa bir yetkiliye iki satır yazı yazarım, hiç yaşına bakmadan tutuklarlar seni!"* (**BG**. s.163). Aytmatov, aynı konuyu daha da geliştirerek **Gün Olur Asra Bedel** ve devamı olan **Cengiz Han'a Küsen Bulut** adlı romanlarında işlemiştir. Halka ait sözlü malzemeyi derlediği için Abutalip Kuttubayev gizli servis tarafından tutuklanmış ve yapılan işkencelere dayanamayarak intihar etmiştir.

Buradan hareketle **Beyaz Gemi**'yi Aytmatov'un ideolojik mesajlar içeren ilk romanı olarak kabul edebiliriz.

g. Romandaki kültürel unsurlar

Bu bölümde, özellikle romanın odak noktasını teşkil eden Maral Ana efsanesi üzerinde detaylı bir şekilde duracağız. Romandaki halk kültürü unsurlarından hareketle Aytmatov'un sadece Kırgız Türkleri'nin hayatını değil bütün Türk boylarının ortak kültürel mirasını işlediğini gözler önüne sermeye çalışacağız.

Kırgızların bir soydan geldiğini anlatan efsane özetle şöyledir: "Çok eski zamanlarda, yeryüzünde otlardan çok ormanların bulunduğu bir zamanda; büyük ve soğuk bir ırmağın kenarında bir Kırgız boyu yaşarmış. -Bu ırmağa eskiden Enesay (Ana nehir) şimdi ise Yenisey diyorlar-. O zaman Enesay boylarında her çeşit millet yaşarmış. Hayatları zormuş, çünkü birbirleriyle devamlı savaş halindeyimişler. O sırada taygada bir kuş ortaya çıkmış. Bu kuş, geceleri sabaha kadar insan sesiyle şarkı söyler, acı acı ağlar, daldan dala sekerek seslenirmiş: *"Bir felaket geliyor, korkunç bir felaket geliyor!"* dermiş. Ve bir gün o felaket gelip çatmış. Uzun yıllar Kırgızları yöneten Kulçe Batır ölmüş. Kırgızlar ölen yaşlı başbuğlarına cenaze töreni yapıyorlarmış. O gün hiç beklenmedik bir şekilde düşman komşuları Kırgızlar'a saldırıp bir tanesini sağ bırakmadan hepsini kılıçtan geçirmişler. Bu soykırımdan; büyüklerini dinlemeyip sabahın erken saatlerinde ağaç kabuğu toplamak ve sepet örmek için ormana giden iki afacan çocuk kurtulmuş.

"Ormandan dönen iki çocuk yurt yerlerinde hiç kimseyi canlı bulamamışlar ve uzaklardan kalkan toz bulutunun peşine düşmüşler. Yükselen toz bulutunu takip ederek bilmeden düşmanlarının bulunduğu yere ulaşmışlar. Çocukların Kırgız olduğunu anlayan düşmanlar hemen onları başbuğlarına götürmüşler. Bu soykırımdan hiçbir iz bırakmak istemeyen kral bu çocukların da öldürülmesi gerektiğini söylemiş ve bu görevi Çopur Topal Nine'ye vermiş. Nine çocukları alarak ulu Enesay nehrinin kenarına götürmüş. Çocukları tam nehre atacağı sırada bir Ana Maral (Buğu) çıkıvermiş. Çocukları nehre atmamasını ve kendisine vermesini istemiş. Aralarında şöyle bir diyalog geçmiş: *"-Bekle ey ulu bilge kadın! Bu günahsız yavruların canına kıyma!*

- Sen de kimsin? Niçin insanların diliyle konuşuyorsun? Dedi Topal Çopur Nine.

- Ben Ana Maral'ım. Maralların Anası. İnsanların diliyle konuşmasam ne dediğimi anlamaz, beni dinlemezsin.

- Peki ne istiyorsun Ana Maral?

- Serbest bırak bu çocukları ey ulu bilge kadın. Onları bana ver.

- Ne yapacaksın onları?

- İnsanlar ikizimi, iki küçük yavrumu öldürdü. Bu çocukları evlat edineceğim.

- Onları emzirmek, sütünle beslemek mi istiyorsun?

- Evet, ulu bilge yaratık.

Çopur Topal Nine katıla katıla gülerek yine sordu:

- İyice düşündün mü Maral Ana? İnsan yavruları bunlar, insan! Büyüdükleri zaman senin yavrularını öldürürler!

- Hayır, büyüyünce benim maral yavrularımı öldürmezler. Ben onların anaları olacağım, onlar da benim çocuklarım. İnsan öz kardeşlerini öldürür mü?

Çopur Topal Nine acı acı başını salladı:

- Öyle deme Maral Ana insanları tanımazsın, orman hayvanları şöyle dursun. Birbirlerini öldürmekten bile çekinmez onlar. Sözlerimin doğruluğunu anlayasın diye bu çocukları sana verirdim, ama insanlar bu çocukları da öldürürler. Ne diye çekeceksin böyle büyük bir acıyı?

- Onları hiç kimsenin bulamayacağı uzak bir ülkeye götüreceğim. Acı bu yavrulara ulu bilge kadın. Serbest bırak onları. Memelerim dopdolu. Sütüm, yitik yavrularım için ağlıyor! Sütüm, yavru! yavruu! diye hasretle gözyaşı döküyor!

Topal Çopur Nine biraz düşündü ve:

- Pekâla, dedi, senin dediğin olsun. Al ve hemen götür bu yetimleri, bir an önce senin o uzak ülkene ulaştır. Ama bu uzun yolculuğa dayanamaz, ölürlerse, ya da karşılaşacağınız haydutlar onları öldürürse, evlat edindiğin bu insancıklar sana nankörlük ederlerse, suç senindir, bilesin! (B.G. s.62)

Maral Ana, Topal Çopur Nine'ye teşekkür eder, uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra çocukları Isık-Göl'e ulaştırır. Uzun bir zaman sonra çocuklar büyümüş ve bir çocukları olmuş. Maral Ana ak kayından bir beşik getirmiş ve 7 erkek 7 kız çocuklarının olacağını müjdelemiş. Boynuzlu Maral Ana şerefine ilk doğan çocuğun adını Buğubay koymuşlar. Ve böylece Kırgızlar çoğalmış. Maral Ana da kutsal bir varlık olarak Kırgızlarla birlikte yaşamış. Ancak bu huzur dolu hayat anlı-şanlı bir buğunun ölümüne kadar sürmüş. Ölen buğunun çocukları, bizim babamızdan zengin, şanlı bir kimse yoktur. Onun için görülmemiş duyulmamış bir şey yapalım babamızın anısına demişler. Ve bir geyik vurarak boynuzlarını babalarının mezarına dikmişler. Bu Kırgızlar arasında bir âdet haline gelmiş ve bütün geyikler öldürülmüş. Bunun üzerine Boynuzlu Maral Ana Isık-Göl'e veda ederek bir daha dönmemek üzere oradan ayrılmış.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu efsanede, soykırıma uğramış Kırgızların tekrar nasıl türedikleri, Çopur Topal Nine'nin kehanetlerinin gerçekleşmesi anlatılmaktadır. Burada yazar, insanoğlunun aslını unutunca ne kadar gaddar ve zalim olacağını, göz kırpmadan anasını bile öldürebileceğini işlemiştir. Aytmatov aynı temi, **Gün Olur Asra Bedel**'de *Nayman Ana* efsanesiyle, Sovyetler Birliği'nde uygulanan siyasetle paralellik kurarak anlatmış ve sosyal psikoloji literatürüne yepyeni bir kavram kazandırmıştır: "Mankurt".

Bu yönüyle Maral Ana efsanesinde verilmek istenen mesajla Nayman Ana efsanesindeki mesaj arasında bir paralellik vardır.

Buradan hareketle Geyik motifinin Türk kültüründeki yeri üzerine geçebiliriz. Geyik, mitlerde, efsaneler, halkıyat ve edebiyat ürünlerinde pek çok yönüyle işlenmiştir. Bunlara göre geyik, sevimli, çevik, hassas içlidir; boynuzlarıyla, ince zarif vücuduyla değişik bir yapıya sahiptir. Mukaddestir, kurt gibi birden çıkar, insanlara doğru yolu gösterir ve birden kaybolur. Ceddir, kavimlerin atasıdır, anasıdır***. Daha çok millet ve kavimlerin türeyişleriyle ilgili efsane ve mitlerinde görülen geyik, elçi olarak doğru yolu gösterici, yeni yurtlara götürücü olarak gözlenir. Anadolu'da geyik avlamanın uğursuzluk getirdiğine inanılır. Göktürkler'e ait bir efsanede de geyikleri avlayan askerlerin ölümle cezalandırıldıklarından bahsedilir. Türkler'in İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra da geyikle ilgili birçok menkabe türemiştir: Ahmed Yesevî'nin halifelerinden olan Hakim Ata'nın Bakırgan şehrinde olan türbesi 40 yıl sular altında kalarak kaybolur. Celâleddin Hoca geyiklerin yardımıyla türbenin yerini bulur ve yenisini inşa eder.

Kaygusuz Abdal'ın Abdal Musa dergâhına intisabı yine bir geyik olayına bağlıdır.[21]

Geyik motifi Anadolu ve Azeri sahasında, türkülere, manilere ve bilmecelere de konu olmuştur. Geyik hakkında en meşhur türkü şudur:

"Ben de gittim bir geyiğin avına
Geyik çekti beni kendi dağına
Tövbeler tövbesi geyik avına
Siz gidin kardaşlar kaldım burada aman aman burada
Siz gidin (avcılar) kaldım burada aman aman burada
Ben giderken kaya başı kar idi
Yel vurdu da erim erim eridi
Ak bilekler taş üstünde çürüdü
Nakarat
Urganım kayada asılı kaldı
Esbabım sandıkta basılı kaldı
Nişanlım sılada küsülü kaldı
Nakarat"[22]

Maral Ana efsanesinde öne çıkarılan temlerden biri, herkesin bir soydan geldiği fikridir. Bu sebeple Çocuk, sovhozdan ot almaya gelen askerler arasında en çok Kulubeğ'e yakınlık duyar. Çünkü dedesi ona Kulubeğ'in de Buğu (Maral Ana) soyundan geldiğini söylemiştir. Aytmatov, Çocuk'un ağzından soyun önemini şöyle dile getirir: *"-Dedem diyor ki, eğer insanlar atalarının adlarını bilmezlerse bozulur, kötü olurlarmış. -Kim kötü olurmuş? İnsanlar mı?*

- Evet

-Niçin?

Dedem diyor ki, atalarının adlarını, kim olduklarını unutanlar, kötülük yapmaktan utanmazlarmış. Çünkü o zaman insanın nasıl biri olduğunu ne çocukları bilirmiş ne de çocuklarının çocukları" (**BG**, s.112). Yukarıda belirttiğimiz gibi Aytmatov'un en büyük ülküsü, kendisi olmaktan çıkmış Kırgız gençliğini özüne döndürmektir. Aytmatov, efsane içine sıkıştırdığı bu gibi cümlelerle bir nevi ikazlarda bulunmuştur.

Efsanede Maral Ana'nın yeni doğan çocuğa ak kayından yapılmış bir beşik getirdiğini görmüştük. Romanın akışı içerisinde, çocuksuzluk yüzünden Orozkul'dan devamlı dayak yiyen Bekey teyzesinin bu durumdan kurtulması için; Çocuk, Maral Ana'dan aynı şekilde bir beşik getirmesini ister. Çocuksuzluk Türk folklorunda işlenen başlıca temlerden biri olmuştur. Aytmatov, Nine'nin ağzından Orozkul ile Bekey'in çocuklarının olabilmesi için, onların 'Süleyman Tepesi'ne giderek, onun eteğinde bir kara koyun kurban etmeleri gerektiğini dile getirir (**BG**, s.44). Çocuk sahibi olabilmek için türbelere ve yatırlara adaklar adanarak kurbanlar sunulması; Anadolu'da hâlâ başvurulan çarelerden biridir.[23]

Burada dikkatimizi çeken bir özellik de, beşiğin kayın ağacından yapılmış olmasıdır. Kayın ağacı Türk kültüründe kutlu bir yere sahiptir. Bazı boylarda çocukların koruyucu tanrısı Umay ile beraber gökten indiğine inanılmaktadır. Şaman davulları üzerinde kayın ağacının resimlerine rastlanmıştır.[24] Bizim de üzerinde doktora tezi hazırlamaya çalıştığımız Maaday Kara destanında; Maaday Kara, yeni doğan oğlu Kökütey Mergen'i alarak kayın ağaçlarıyla kaplı bir yere götürür ve *"Bu Altay dağları senin baban olsun/ Bu kayın ağaçları senin anan olsun"* diyerek çocuğu oraya bırakmıştır. Kökütey Mergen orada kayın ağaçlarının şırasıyla büyümüş ve kuvvetli bir bahadır olmuştur.[25]

Maral Ana efsanesinde anlatılan Kulçe Batır için yapılan cenaze töreni Fuat Köprülü'nün naklettiği "Yuğ" töreni ile örtüşmektedir.[26] Aytmatov cenaze merasimini özetle şöyle tasvir eder: *"Geleneğe göre, mezar olarak seçilen tepede, açık çukurun başında, batırın cesedi başları üzerine kaldırır ve ona dünyanın dört yanı gösterilmiş: 'Bak bu senin nehrin! Bak, bu senin göğün! Bak, bu senin toprağın! Bak, bu da biziz, seninle aynı kökten gelmiş olan biz Kırgızlar. Hepimiz seni uğurlamaya geldik. Huzur içinde yat!'. Ve gelecek nesiller yerini bilsin diye mezarın başına büyük bir anıt-kaya dikerlermiş.*

"Ölüyü gömme günü, Kırgızların bütün çadırları nehir boyunca dizilirmiş. Böylece her aile, cenaze geçerken onu çadırının eşiğinden görür, saygı ile eğilerek selâmlar, hıçkıra hıçkıra ağlayarak beyaz yas bayrağını yere indirirmiş. Sonra o da cenaze alayına katılır, sonraki çadıra gelince orada da aynı Şey olur, ağlar dövünürlermiş. Böylece, mezara kadar bütün çadırların önünden geçirirlermiş cenazeyi...

"Ağıtçı kadınlar başlarını açıp saçlarını dağıtmışlardı ve onlar da Kulçe Batır için ağıt okumaya hazırdılar. Yiğitler diz çökmüş, tabutu kaldırmak için bekliyorlardı. Herkes, herkes hazırdı ve cenazenin kaldırılmasını bekliyorlardı. Orman kenarına bağlanmış kurbanlık dokuz kısrak, dokuz boğa ve dokuz kere dokuz koyun kesilmek üzere bekletiliyordu" (**BG**, s.56-57). Burada Eski Türklerde Atalar kültüyle bağlı olan kurban kesme olayını, cenazenin göğe kaldırılmasını (ki, bir nevi kutsamak için), ağıtçı kadınların saçlarını, başlarını yolarak ağlamalarını, Dede Korkut'ta olduğu gibi yas alâmeti olarak ak çıkarıp karalar giyinmeyi ve o toplulukta bulunan herkesin cenazeye saygı göstermesini çok açık bir biçimde gözlemleyebiliyoruz. Ayrıca Türk folklorunda yaygın olarak kullanılan dokuz sayısı formeli de burada ihmal edilmemiştir. Evrenin yaratılışında terkip halinde bulunan dört unsur (hava, su, ateş, toprak) burada biri eksik olarak işlenmiştir. Görüldüğü üzere Aytmatov, romanında 16 sayfada işlediği Maral Ana efsanesine, hemen hemen bütün Eski Türk tefekkür ve inançlarını yerleştirmeyi başarmıştır. Bu haliyle Aytmatov'un romanları çok yoğun ve kompleks bir yapıya sahiptir. Maral Ana (Geyik Ana) efsanesiyle ilgili söylediklerimizi toparlayacak olursak: Maral Ana, bir milletin dilini, tarihini, kültürünü, kısaca mazisini temsil eder. Geçmişlerine bağlı, tarih ve edebiyatlarını yaşatan milletler, ergeç hürriyetlerine kavuşacaklardır..İşte bunun sembolü Maral Ana'dır.[27]

Beyaz Gemi'de Maral Ana efsanesinin dışında Mümin Dede'nin torununa anlattığı "tutsak han hakkındaki hikâye" de Türklerin bağımsızlık ve hür yaşama ülkülerinin bir ifadesi olarak romanda yerini almıştır. Efsane şöyledir: *"Dedem diyor ki, geçmiş*

zamanların birinde, bir han başka bir hanı tutsak almış. Bu han tutsağına: 'Eğer istersen benim kölem olarak yanımda kalır, uzun zaman yaşayabilirsin. İstemezsen, en büyük arzunu yerine getirir, sonra da seni öldürürüm, demiş. Tutsak han düşünüp cevap vermiş: 'Köle olarak yaşamak istemiyorum, beni öldür daha iyi. Ancak öldürmeden önce, benim vatanımdan herhangi bir çobanı buraya getirmeni istiyorum'. '-Ne yapacaksın o çobanı?' '-Ölmeden önce ondan bir türkü dinlemek istiyorum'. Dedem diyor ki, işte böyle vatanlarının bir türküsü için canlarını feda eden insanlar varmış. Böyle insanları görmeyi ne kadar isterdim! Herhalde onlar büyük şehirlerde yaşıyorlar.

"Türküyü dinlerken dedem kulağıma fısıldar: İlahi! Ne büyük insanlarmış eski insanlar! Ne türküler yakmışlar ya Rabbim!" (**BG**, s.43). Burada çoban, yerli ve bozulmamış insan tipinin, türkü ise millîliğin sembolüdür. 'Türkü'nün millî bütünlüğün sağlanması ve yaşatılmasındaki rolünü sadece belirtmekle kalmayan yazar, eserine bazı türkü metinleri de koymuştur:

"Kızıl dağlardan geldim ben, kızıl dağlardan
Altımda kızıl aygır hey kızıl küheylan
Aç kapım ey bezirgân, kızıl bezirgân
Gel içelim seninle kızıl şaraptan.

Kızıl dağlardan inmişim, kızıl dağlardan
Kızıl öküz belinde hey, öküz belinde
Aç kapını ey bezirgân, kızıl bezirgân
Gel içelim seninle kızıl şaraptan."

Diğer bir türkü de Maral Ana efsanesinin içinde geçen Enesay ile ilgilidir.

"Senden geniş nehir var mı Enesay?
Senden aziz bir yurt var mı Enesay?
Senden derin bir dert var mı Enesay?
Senden özgür olan var mı Enesay?

Senden geniş bu nehir yok Enesay,
Senden aziz bir vatan yok Enesay,
Senden derin bir dert de yok Enesay,
Senden özgür özgürlük yok Enesay..."

Aytmatov, her fırsatta atıf duygusunu canlı tutmak için milletin hayatında önemi haiz olaylarla ilgili efsaneleri nakleder. Bunlardan biri de romanda olayların geçtiği San-Taş vadisiyle ilgilidir. *"Dedemin anlattığına göre, çok çok eskiden, düşmanlar topraklarımızı ele geçirmek için atlarını koşturup gelmişler. Ama San-Taş rüzgarı*** öyle bir esmiş, öyle bir esmiş ki, eyerlerin üzerinde bile duramamışlar. Atlarından inip yaya yürümek zorunda kalmışlar. Ama yürümek ne mümkün, yüzlerine yüzlerine vuruyor rüzgar. Bu defa da sırtlarını dönmüşler. Rüzgar da onları öyle kuvvetle itmiş ki, durup arkalarına bile bakamamışlar. Ve rüzgar, bir tekini bile bırakmadan sürüp Isık Göl'e dökmüş onları. İşte biz böyle bir yerde yaşıyoruz"* (**BG**, s.41).

Aytmatov, naklettiği bu efsanelerle üzerinde yaşanılan toprakların nasıl vatan edinildiğini ve tapularının bu gibi anlatılar olduğunu yeni nesillere aktarmak istemiştir. Anadolu'da da hemen hemen her mevkiin bir efsanesi vardır.[28]

Masalın çocuk eğitimindeki yeri yadsınamaz. Aytmatov, bir terbiyeci olarak tasvir ettiği Mümin Dede'ye masal anlattırmaktan da geri durmaz. Dede'nin uzun kış gecelerinde torununa anlattığı en komik masal Parmak Çocuk (Cırtan Çıpalak) masalıdır.

Bilindiği gibi kültür, sözlü ve yazılı olmak üzere iki şekilde nesillere aktarılır. Sözlü kültür yazılı kültüre nazaran daha geniş kabule sahiptir. Yer yer değindiğimiz gibi Aytmatov, Manas destanı başta olmak üzere Kazak-Kırgızların sözlü kültürünü çok iyi bilen ve bu unsurları romanlarına ustalıkla yerleştiren bir yazardır. **Beyaz Gemi**'de de bir çok atasözü ve deyimlere yer vermiştir:

"Nuh Nebi'den kalma"

"Acele işe şeytan karışır"

"Öksüzün talihi açık olur"

"Kendi ayıbını örtmek isteyen, başkalarının yüzüne kara çalar"

"Paranın hüküm sürdüğü yerde, güzel söze ve güzelliğe yer kalmaz"

"Hepimiz Boynuzlu Maral Ana soyundanız, birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için"

"Şeytan kamçısı gibi kısır kadın"

"Çakırkeyf"

"Cüceler mektebi"

"Yüz fikir bir borcu ödemiyor"

"Yulaf yemiş tok at gibi çalımlı dolaşmak"

"Çağrılan yere ar eyleme, çağrılmayan yeri dar eyleme" vs.

Beyaz Gemi'de halk hekimliğiyle ilgili bilgilere de rastlıyoruz: *"Mümin Dede, çocuğun diline ve boğazına dikkatle baktı. Uzun uzun nabzını dinledi. Nasırdan kaskatı olan parmaklarıyla çocuğun ter içinde, ateşten yanan bileğini tutup atar damarını bulabilmesi bir mucizeydi doğrusu. Nasıl olduysa, kendisini rahatlatan bir sonuç çıkarmıştı.*

"- Allah büyüktür. Çok önemli değil, sadece soğuk almışsın. Bugün yataktan çıkma. Akşam sıcak kuyruk yağıyla göğsünü ve ayaklarını ovarım. Bir güzel terlersin ve Allah'ın yardımıyla yarın tarpan tay gibi ayağa kalkarsın" (**BG**, s.135).

Beyaz Gemi'de Türk konukseverliğinin bir ifadesi olarak, gelen misafirlere kurban kesilmesi de karşımıza çıkıyor. Mümin Dede, ot almaya gelip de tipiye yakalanarak orada kalan askerlere beş tane olan koyunlarından birini -kara koyun- keser. Aytmatov, koyunun kurban edilişini şöyle anlatır: *"Kara koyunu buraya getirdi, yatırıp ayaklarını bağlamadan önce biraz düşündü, sonra çömeldi:*

- Feneri bırak, sen de benim gibi diz çök, dedi çocuğa.

Bundan sonra dede, ellerini göğe açarak alçak sesle bir dua okumaya başladı.

- Ey soyumuzun ulu anası, Boynuzlu Maral Ana! Bu koyunu sana kurban ediyorum: Çocuklarımızı tehlikeden kurtardığın için; atalarımızı ak sütünle beslediğin için; temiz yürekli olduğun, bize ana gözüyle baktığın için. Bizi dağda-bayırda, coşkun sellerde, kaygan yollarda yalnız bırakma! Bizi, yurdumuzu terkedip gitme! Biz senin çocuklarınızız. Âmin!"

Mümin Dede'nin yaptığı bu duada bir ikilem içerisinde olduğunu görüyoruz. Aytmatov'un diğer romanlarında da Eski Kırgız Dini inançlarının öne çıktığı pasajlar vardır (Kamber ata duası, Yarasa duası, vs.)[29].

Görüldüğü üzere bu romanı tahlil etmeye çalışırken, çoğunlukla Aytmatov'un eserinde işlemiş olduğu folklorik unsurları -masal, efsane- tahlil etmeye çalıştık. Aytmatov, Türkiye Türkçesine **"Gün Uzar Yüzyıl Olur"** (daha sonra Refik Özdek tarafından **Gün Olur Asra Bedel** şeklinde çevrilmiştir) adlı romanının girişinde "Yazardan Birkaç Söz" başlığı altında; *"Önceki eserlerimde olduğu gibi bu sefer de, söylencelere, masallara dayanıyorum. Çünkü bunlar bizden önceki nesillerin, bizlere miras bıraktıkları deneylerdir... Söylenceler olsun, hayal ürünü konular olsun, yazarlığımın amacı değil; yalnızca bir düşünce yöntemi, aynı zamanda gerçekleri arılatma ve yorumlama yollarından biridir,"* der[30]. Ve **Beyaz Gemi** romanının sonuna eklediği "Beyaz Gemi Üzerine Gerekli Açıklamalar" bölümünde efsaneler konusunda şunları söyler: *"..Efsaneler, bilindiği gibi bir ulusun anıtı, yaşantının özü, felsefesi ve tarihidir. Bütün bunlar fantastik bir masal biçiminde ifade buluyor. Bunlar, gelecek kuşaklara birer vasiyettir. İnsan, iç dünyasına bir biçim verirken kendisini çevreleyen doğayı anlatmaya çalıştı. Kendini doğanın bir parçası olarak gördü"* (**BG**, s.170). Görüldüğü gibi Aytmatov, masalları, efsaneleri düşünce yöntemine malzeme olarak kullanmıştır. Biz de efsane kapısından girerek Cengiz Aytmatov'un biraz olsun kültürel altyapısını irdelemeye çalıştık.

Son olarak şunları söyleyebiliriz; **Beyaz Gemi** Cengiz Aytmatov'un yazarlık çizgisinin kilometre taşlarından biridir. Bu romanla -daha sonra yazdığı eserleriyle geliştirdiği- birlikte hürriyet duygusu, Kırgızlar'ın Sovyet mozayiği içinde kendilerine dayatılan hayata direnmeleri, memnuniyetsizlikleri geniş bir perspektifte dikkatlere sunulmuştur.[31]

DİPNOTLAR

1. *Cengiz Aytmatov'un hayatı ve eserleri konusunda daha geniş bilgi için bkz.; Al. Kolcu,* ***Milli Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov****, Ötüken yay., İst.,1997.*
2. ***Türkeli Haftalık Haber Yorum Gazetesi****, Y. 1, S.34,15 Kasım 1996;* ***Türkiye Gazetesi****, 29 Kasım 1996, s.13.*
3. *R. Özdek, "Cengiz Aytmatov ve Eserleri",* ***Türk Edebiyatı,*** *S.231, Ocak 1993, s.36-39.*
4. *Ayvazoğlu, "Tolomış Okayev, Kar Leoparının Soyu ve Cengiz Aytmatov",* ***Defterimde 40 Suret****, Ötüken yay., İst.,1996, s.211.*
5. *Al.Kolcu,* ***a.g.e.****, s.38.*
6. *R. Özdek, a.g.m.*
7. *Isık-Göl'ün oluşumuyla ilgili şöyle bir efsane vardır: " Evvel zaman içinde Isık Göl adlı bir kız varmış. Bu kız, çok güzel ve çok akıllıymış. Dört bir taraftan elçiler gelmeye başlamış. Günlerden bir gün kıza doğudan ve batıdan iki yiğit elçi olup gelir. İki denk halkın şöhreti, er yiğitlerinde de görülür. Biri diğerinden üstün er, biri birinden kahraman, biri birinden daha akıllı ve güzelmiş. Isık Göl iki genci de aynı şekilde sevmiş. Hangisini seçeceğini bilemeyip gözyaşı-*

*nı göl edip akıtmış. İşte bugün çalkalanıp duran gölün, bu şekilde Isık Göl'ün gözyaşlarından meydana geldiği söylenir. Gölün tuzlu olması gözyaşından olduğu içindir' denir. İki tarafa da gidemeyen kız. ortada savrulup, dövünüp kalmış." Ali Berat Alptekin, "Issık Göl (Kırgızistan) ve Çevresinde Tespit Edilen Efsanelerin Anadolu Efsaneleriyle Mukayesesi", **İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri 1-7 Temmuz 1993 Ankara**, Ankara 1995, s.ll-17.*

8. ***Beyaz Gemi,** Çev. Refik Özdek, Ötüken yay., 3. bs., İst.,1995 (Daha sonraki yerlerde BG. Kısaltmasıyla vereceğiz ve sayfa numaralan bu baskıya ait olacaktır).*
9. *A.İ. Kolcu, **a.g.e.**, s.42.*
10. *A.I. Kolcu, **a.g.e.**, s.167.*
11. *A. Akar, "Cengiz Aymatov'un 'Gün Uzar Yüzyıl Olur' Romanında Teknik ve İdeolojik Yapı", **Türk Yurdu,** S.369, Aralık 1988, s.39-44.*
12. *Ş. Aktaş, **Roman Sanatı ve İncelemesine Giriş**, 2.bs., Akçağ Yay., Ank.,1991, s.128.*
13. *Ş. Aktaş, **a.g.e.**, s.128.*
14. *Ş. Aktaş, **a.g.e.**, s.127.*
15. *Ş. Aktaş, **a,g.e.**, s.53.*
16. *A. Akar, a.g.m.*
17. *S.H.Bolay, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, 4.bs. Ank.,1987, s.112-113.*
18. *M. Şevket, "Beyaz Gemi'nin İdeolojik Yönü", **Hareket** der, S. 75-76, Mart-Nisan 1972, s.68-72.*
19. *(Bulgar gazeteci Georgi Çatalbaşev'in Aytmatov'la Yaptığı Röportaj) Çev. Dr. Şaban Kalkan, **Kardaş Edebiyatlar**, Temmuz-Ağustos-Eylül 1996, s.11-12.*

** *Sarı Özek bozkırının eski devirlerinde Juan Juanlar esir aldıkları düşmanlarının kafasını kazıdıktan sonra, yeni yüzülmüş deve derisini esirin kafasına geçirip, ellerini kollarını bağlayarak kızgın güneşte bekletirlerdi. Bu deri esirin kafasını sımsıkı kavrar, büyümeye başlayan saçlar deriden geri dönerek birer iğne gibi kafaya saplanırdı. Kurbanların çoğu bu acıya dayanamayıp ölür, sağ kalanlar ise hafızalarını yitirerek, geçmişlerini hatırlamayan birer Mankurt olurlardı. **Gün Olur Asra Bedel**, s. 150-153.*

*** *Giresun'un Çanakçı ilçesinde derlenen Ala Geyik efsanesinde de geyiğin analık fonksiyonunu üstlendiğini görüyoruz. Efsane şöyledir: "Köyde, bir hanımın sekiz erkek çocuğu vardır. O dönemlerde, geçim, bilek gücü ile sağlandığı için, herkes bu aileye imrenerek bakmaktadır. Yaylaya gitme vakti gelince, herkes gibi bunlar da hazırlıklara başlarlar ve yola çıkarlar. Ancak, yolda en küçük çocuk hastalanır. Anne: "Benim sekiz tane oğlum var, bunlardan birisi olmasa ne olur" diyerek çocuğunu yolun kenarındaki bir ağacın kovuğuna bırakır. Yaylaya gelince, bu çocuklar bulaşıcı bir hastalığa yakalanır ve hepsi orada ölür. Üzüntülü anne, daha fazla yaylada kalamayarak, zamanından önce tekrar evine dönmek ister. Yolda hasta çocuğunu bıraktığı yere gelince: "Ben, buraya hasta çocuğumu bırakmıştım, acaba ne oldu?" diyerek, ağaca yaklaşır. Kadın, ağaç kovuğunun yanına yaklaşınca, oradan bir geyik çıkıp, hızla uzaklaşır. Anne bir de bakar ki, hastalıktan ölmek üzere olan çocuğu iyileşmiş, serpilmiş, sağlıklı bir çocuk olmuş! Çocuğu hemen kovuktan alarak evine döner. Geyiğin beslediği bu çocuktan "Yaylaoğulları" sülalesi meydana gelir. Rivayete göre, bugün bu sülalenin geyik eti yemesi haramdır". Esma Şimşek, "Giresun ve Çevresinde Anlatılmakta Olan 'Ana Geyik' Efsanesinde Mitolojik Unsurlar, **Millî Folklor**, Yaz 26,1995, s.17-22.*

21. *Geyiğin Türk kültüründeki yeri üzerine bkz: **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergah yay., 3. cilt, İst.,1979, s.333-338; B. Ögel, **Türk Mitolojisi**, cilt I, 2.bs. TTK, yay., Ank.,1993, s.570; F. Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, s.92; M. Cunbur, "Folklorumuzda Geyik Motifi Üzerine", **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, II. Cilt, Halk Edebiyatı, Ank.,1982, s. 71-95.*
22. *S. Turhan, **Anadolu Halk Türküleri ve Ezgileri**, Kül. Bak. Yay. Ank ,1992, s.3.*
23. *O. Acıpayamlı, **Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik, Etüdü**, Ata. Üni. Yay. Ank., 1974,*
24. *Kayın mad. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** C. 5. Dergah Yay. İst., 1982, s. 238; Hikmet Tanyu, **Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar, Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1975,** Kültür Bak. Yay. Ank., 1976, s. 129-142.*
25. ***Altaiskiy Geroiçeskiy Epos Masday Kara**, Moskova 1973, s.87*
26. *F. Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 4.bs. Ötüken yay., İst.,1996, s.15-16*
27. *M. Şevket, "Beyaz Gemi'nin İdeolojik Yönü", **Fikir ve San'atta Hareket**, S.75-76, Mart-Nisan 1972, s. 68-72.*

*** *San-Taş vadisi rüzgarıyla ilgili olarak birçok efsane anlatılmaktadır: "Evvel zaman içinde iki yiğit, Isık adındaki bir kızı sever. Kız yüzünden defalarca kavga ederler, yenişemeyince birbirlerine vermeye de razı olmazlar ve kızı öldürmeyi düşünürler. Böylece kızın cesedinin atıldığı yer yarılıp göl peyda olur. Ancak bu iki kahraman da biri gölün doğusunda, diğeri ise batısında esen iki kuvvetli rüzgar olur". Ali Berat Alptekin, "Issık Göl (Kırgızistan) ve Çevresinde Tespit Edilen Efsanelerin Anadolu Efsaneleriyle Mukayesesi", **İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri 1-7 Temmuz 1993 Ankara**, Ankara 1995, s.ll-17.*

28. *Bu konuda Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun, **"Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir Araştırma"**; Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun "101 Anadolu Efsanesi"; Mehmet Önder'in **"Şehirden Şehre"** adlı eserlerine bakılabilir.*
29. *Cengiz Aytmatov'un din hakkındaki görüşleri için bkz. Ali İhsan Kolcu, **a.g.e.**, s.220-224.*
30. *Cengiz Aytmatov, **Gün Uzar Yüzyıl Olur**, Çev. Mehmet Özgül, Cem vay. İst., 1985, s.8*
31. *A. İhsan Kolcu, **a.g.e.**, s.l8l.*

Liselerimizde Dil ve Edebiyat Dersleri ve Eğitim - Öğretim Programları

Dr. İdris KARAKUS
AKDTYK APK Şb. Müd.

Aslî vazifesi, ferdî benliği oluşturmak, güçlendirmek ve Türk kimliği hâline getirmek; dilin bütün imkânlarından faydalanarak millî kimlik kazandırmak; millî mefahiri güçlendirmek; edebî zevk ve duygu terbiyesi kazandırmak; toplumu güzel sanatlarla eğitmek... insanlarımızı sâlim düşünebilen; düşündüklerini tam ve doğru anlatabilen (yazılı - sözlü); güzeli çirkinden, doğruyu yanlıştan ayırabilen; ana dilini hatasız ve açık konuşup yazabilen... insanlar olarak yetiştirmek olan Türk Dili ve Edebiyatı dersi bugün, aslî vazifesini yerine getirememektedir.

Dinlediği ve okuduğunu anlamayan; duyduğunu, düşündüğünü, okuduğunu ve gördüğünü tam, doğru ve etkili olarak bir düzen içinde anlatamayan insanların, edebî ve estetik zevk kazanması, başkalarıyla münasebetini geliştirmesi, iyi ile kötüyü mukayese edebilmesi, şahsiyet sahibi olması ve memleketini, milletini, bayrağını, atasını sevmesi, yani "millî benlik" ve "kültürel kimlik" kazanması mümkün değildir.

Eğitimin Milli Kültür Hedefleri olarak tespit ettiği 14 maddeden biri şudur:

"Türk çocukları, tarihimiz boyunca milletimize hizmet eden bütün Türk büyüklerini, devlet adamlarını, komutanları, fikir ve sanat erbabını, birini diğerine tercih etmek lüzumunu duymadan sevecektir. Onları tanıyacak ve kendisine örnek edinecektir. Göktürk hakanı Bilge Kağan'dan Malazgirt kahramanı Alparslan'a, Osman Gazi'ye, Fatih'e, Yavuz'a, Kanuni ve Atatürk'e kadar her Türk büyüğünün çocuklarımızın gönlünde yeri olacaktır. Türk çocuğu tarihimizin her devrinde yetişmiş kahramanlara sahip çıkacaktır. Hepsi ile övünecektir. Hepsinden manevî güç alacaktır. Türk aydını artık sadece batının ilim ve sanat adamlarına hayran kalmayacaktır. Ona en az 12 asırlık geçmişimizin ilim, fikir ve sanat dehaları öğretilecek ve sevdirilecektir. Yusuf Has Hacib, Kaşgarlı Mahmut, İbn-i Sina, Farabî, Gazalî, Uluğ Bey, Yunus, Evliya Çelebi, Mimar Sinan, Itri, Kâtip Çelebi, Fuzûlî, Şeyh Galip, Dede Efendi vs. gibi ilim, fikir ve sanat zirveleri müfredat programlarının temelini teşkil edecektir."[1]

Eğitimde bu hedefe ulaşıldığım söyleyemeyiz. Aslında bunlar somut hedef olmayıp muğlak ifadelerdir. Fakat düşünülmüş olması bile önemlidir.

Bugüne kadar yapılan uygulama ile Atatürk'ün *"Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça, daha büyük işler*

yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." cümlesiyle ifadelendirdiği hedeflere ulaşılamamıştır ve dolayısıyla ders aslî vazifesini yerine getirememiştir. Elbette ki bunun sebebi müfredat programlarında olduğu kadar ders kitapları ve ders işleme metotlarındaki yanlışlardır. *"Edebî dil, umumî dil, hattâ umumiyetle dilin kendisi sadece doğuştan bir hançereye sahip olmakla değil, suni bir gayretle, hançereye kazandıracak tekrara ve terbiyeye dayanan bir alışkanlıkla elde edilen bir nesnedir. Bu alışkanlığı ise okullar kazandırır."*[2] Dilin yapısını işleyişini, cümle örgüsünü bilmeyen, imlâ hatası yapan, noktalama işaretlerini yerli yerinde kullanamayan, İstiklâl Marşı'nı dahi ezbere okuyamayan, hafızasında birkaç beyit şiir ve birkaç atasözü tutamayan, dilekçe yazmaktan âciz öğrencilerin liselerimizden mezun olduğu bilinen bir gerçektir; kısaca, öğrencinin eğitilemediği, terbiye edilemediği bir hakikattir. Halbuki, Namık Kemâl, *"Sözün ahvâl-i vicdaniyyeyi tahvilde olan tesir-i beliğine mebnî bir büyük fâidesi dahi milletin hüsni terbiyesine hizmettir ki hakikat-i hâlde lâfzan edebiyatın me'haz-ı iştikakı edeb ise, manen edebin masdar-ı intişârı edebiyattır."*[3] derken -haklı olarak- edebiyat ile millet ve çocuk terbiyesi arasında büyük bir alâka görmektedir. Çocuklara birtakım davranışları kazandırmak amacıyla okullarda okutulan Türk Dili ve Edebiyatı programlarına göre hazırlanan ders kitaplarına alınan metinler eğitimin en güçlü aracı olduğu gibi kültür hayatımızın da aynasıdırlar. Bu noktada eğitim ve öğretim programları önem arz ediyor. *"Eğitimin temel amacı, bireyin potansiyelini istenen yönde, mümkün olduğu kadar geliştirmektir. Bu amaca ulaşmak için de temel yöntem, bireyin başarılı olduğu bir alandan işe başlamak, başarılı olduğu alanda ilerlemesine yardımcı olmak, başarılı olduğu alanla ilgili diğer alanlarda öğrenme ihtiyacı doğurmak ve bu alanlarda öğrenmeyi sağlamaktır. Başarılı olunabilecek bir alanda ilgi azlığı nedeniyle başarısızlığı yaşatmamak gerekir. Yapılacak iş, önce ilgi uyandırmaktır. Yetenek azsa, üstelemenin anlamı yoktur."*[4]

Eğitimin gayesi çocuklarımıza kültürümüzü kazandırmaktır. Kültürlü insan, aydın insan demektir. Öyleyse, okullarımızın vazifesi de aydın insanı yetiştirmektir; bunda büyük yük, Edebiyat, Dil Bilgisi ve Kompozisyon derslerine düşmektir.

"Aydın insan kendi dilini iyi kullanan insan demektir. Hayatta başarının ilk şartı da, kullandığı dile hakkıyla vâkıf olmak, onu iyice bile bile kullanmaktır. Onun içindir ki, her millette bütün öğretimin temeli millî dilin öğretimidir. Hiçbir millet, çocuklarının yalnız çevrede öğrendiği pratik dil ile yetinmez. Her millet onları ayrıca okullarında kendi millî dilinin yapısını iyice belleten bir dil bilgisi öğretiminden geçirir. Böylece diğer bütün derslerin ve hayatta her sahadaki başarısının temel şartı bağlanmış olur."[5] Aydın insan "kendi dilini iyi kullanan insan"sa, bu dilin kullanımı, eğitimi okullarda Dil Bilgisi ve Kompozisyon dersleri aracılığıyla, verilecekse gerekli tedbirlerin alınması da şart olmaktadır. Yıllardır öğrencilerin yazılı ve sözlü kompozisyonlarından hem şikâyet ediyoruz hem sebebini araştırmıyoruz ve hem de araştırmaların verilerine göre tedbir olarak teklifler getirmiyoruz.

"Türkiye'de millî eğitim ve öğretimin aksaması, tarihin hor görülmesi, yaşayan Türkçe'mizin kararsız bir yolda olması, güzel sanatlarda Türk zevkine aykırı bir takım garibelerin meydana çıkması, roman, hikâye, tiyatro eserleri sahasında millî vicdanı yaralayan karalamaların edebiyat piyasasına sürülmesi, aile mahremiyetinin sokağa dökülmesi."[6] gibi gerçekler, Türk Dili ve Edebiyatı dersine ehemmiyetin verilmediğinin delilleridir. Biz, bunların hepsine birden *kültür aşınması* diyoruz. Kültür aşınmasının başı okul, okulda Edebiyat-Dilbilgisi-Kompozisyon dersleri, bu derslerin kaynağını, temelini oluşturan eğitim ve öğretim programlarıdır.

Atatürk, edebiyatın etkili bir eğitim aracı olduğunu her vesile ile ifade etmiştir. bu minval üzere, 1937 yılında bir toplantıda *"Söz ve manayı, yani insan dimağında yer eden her türlü bilgileri ve insan kudretinin en büyük duygularını, bunları dinleyenleri veya okuyanları çok alâkalı kılacak surette söyleme ve yazmak sanatıdır."*[7] diye, tarif ettiği Türkçe, Dil Bilgisi, Kompozisyon ve Edebiyat derslerinin, kelime servetini ve ifade dünyasını zenginleştirmek, cümlenin yapısını, imlâ ve noktalama işaretlerini bir düzen içinde ve metin üzerinde öğreterek pratikte uygular hâle getirmek; gördüklerini, duyduklarını, okuduklarını, düşündüklerini veya bildiklerini doğru ve tesirli bir şekilde yazılı ve sözlü olarak anlatmaya alıştırmak; bedîî tefekkür ve millî kimlik kazandırmak... gibi mühim gayeleri vardır. Bu gayeleri dolayısıyladır ki, *"Yazarlar, sanatkârlar, bilim adamları, toplumu etkileyen kişiler, okul yıllarında dil ve edebiyat derslerinde başarılı olanlardan çıkmıştır."*[8]

Türk eğitim sistemi hâlâ arayışlar içerisindedir. Sık sık değişen yönetmelikler, hedef kitleye ne vereceği belli olmayan eğitim-öğretim programları okul-

larımızı ve gençlerimizi deneme tahtasına çevirmiştir. Uygulanan sistemlerin hep batı kaynaklı olması, milletimizin yapısına uygun programların ortaya konamaması durumu daha da çıkmaza sokmuştur.

Kendi dilini ve edebiyatını bilmeyen kültürünü bilemez; kültürünü tanımayan insanlar kimliğini kaybeder; kimliğini kaybedenler de devletini ve milletini kaybederek tarih sahnesinden silinir. *"Bir toplumun manen yetişmesinde, geçmiş devirlerde yaratılmış olup türlü değerleri yeni nesillere nakleden edebiyat eserlerini okullardan başlayarak hayatları boyunca okuyanlar, bu yoldan, yalnız hissî, fikrî veya zihnî eğitimlerini sağlamak ve geliştirmekle kalmaz, dil duygularını ve anlatış yeteneklerini de geliştirmiş olurlar; ancak edebiyat eserlerinin gerçekten nüfuz imkânlarını sağlayan sanatın da gramer sanatı olduğu inkâr edilecek gerçeklerden değildir."*[9] O hâlde dil bilgisi öğretimine acilen ehemmiyet verilmesi gerekir. Dil Bilgisi dersinin, Edebiyat ve Kompozisyon derslerinden ayrı, müstakil bir ders olarak işlenmesi ile dilin yapı ve kurallarını öğretme gerçekleştirilebilir. *"Münevverliğin ilk şartı ve belki de başlıca ölçüsü ana diline hâkim olmak, onu sözde ve yazıda doğru kullanabilmektir. Böyle olunca bizde lise artık münevver insan yetiştiremiyor demektir. Lise mezunlarımız ne sözde, ne de yazıda Türkçe'ye hâkim olabilmektedir."*[10]

Eğitimin temelinde, ana dilin iyi öğretilmesi yatar. Bu sebeple, eğitimin her kademesinde bütün imkânlardan faydalanmak suretiyle ana dilin öğretilmesi gerçekleştirilmelidir.[11] Diğer derslerdeki başarının da Dil Bilgisi dersindeki başarıya bağlı olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. İnsanın topluma intibak etmesi, sosyalleşmesi ve içinde yaşadığı toplumun birlik ve bütünlüğünü koruma gayreti göstermesi ana dilini bilmesi ile doğru orantılıdır. *"Aynı millete mensup bütün insanlar tarafından aynı nesnelere, hareketlere, kavramlara aynı adların verilmesi; kelimeler arasındaki münasebetlerin aynı şekilde sağlanması; kelime sırasının aynı prensiplere tâbi tutulması o insanlar arasında bir yakınlığın doğmasına yol açar. Aynı dili kullanmanın sonucu olan bu yakınlık; din, kültür, gelenek, tarih gibi diğer ortak değerlerle beraber bir milletin teşekkülünü ve devamını sağlar. Başka bir deyişle dil, milleti millet yapan ve onu millet olarak devam ettiren değerlerden biridir. Şu hâlde dilin ve onu meydana getiren ek, kelime, kelime grubu, cümle gibi unsurların milletin bütün fertleri arasında ortak olması gerekir. Bu ortaklığı herhangi bir şekilde bozucu hareketler millî birliği sarsar."*[12]

Okullarımızda ana dilimiz Türkçe'nin istenilen seviyede öğretildiğini söylemek mümkün değildir. *"İlk ve orta öğretimde, Türkçe'yi doğru ve telâffuz edemeyen öğretmenin, dilimizin en zevksiz örneklerini sergileyen ders kitaplarının kurbanı olan genç, doğru ve güzel Türkçe'ye bir türlü ulaşamıyor. Kurtuluşu, kayıtsızlıkta ve başıboşlukta buluyor. Hürriyeti seçip, keyfince dile tasarruf edebiliyor. Bundan da hiç bir rahatsızlık duymuyor. Dildeki çarpıklık, tabi ki düşünceye ve davranışlara, dolayısıyla şahsiyete yansıyor. Şimdi biz, bir ihmâlin ürünlerini topluyoruz."*[13] Hâlâ geri kalmış ülkeler arasında zikredilmemiz, ana dili öğretimindeki başarısızlığımızın delilidir. Ana dili öğretiminde başarı sağlandığı takdirde geleceğe ümitle bakabiliriz. *"İnsanın kuvveti dilindedir. (....) İnsanları sürükleyen büyük başbuğlar, hep bilek kuvvetiyle başarmamışlardır. Güzel konuşmaları da olmuştur ki; karşısında ordular durakalmıştır."*[14]

Güzel konuşma, güzel yazma bir eğitim işidir. Günümüzde eğitim örgün ve yayın eğitim kurumlarında yapılmaktadır. Devlet büyük miktarda paralar harcayarak okullar açmaktadır. Okullar sadece bilgi ve kabiliyet değil, aynı zamanda inanç ve şahsiyet kazandıran kuruluşlardır. Eğitimin asıl gayesi çocuğu, ideal bir toplum için hazırlamak, onun sosyalleşmesini sağlamak olduğuna göre[15] ideal Türk toplumunun nasıl olacağını ve ne tip insan yetiştirmek istediğimizi tespit etmiş olmamız gerekiyor. Eğitimin yuvası olan okullar da bu ideal toplumu meydana getirecek inançlı ve şahsiyetli insanları yetiştirmek ve topluma kazandırmakla mükelleftir. İnsan birtakım tecrübelerle şahsiyet kazanır... *"Kişi içinde doğup yaşadığı, toplumun dilini, dinini, gelenek, görenek ve törelerini, kültürünü, değerlerini, ortak amaçlarını tanır, anlar, öğrenir ve benimser. (...) Genç, toplum içinde kendini aramaya, kişilik sınırlarını belirlemeye başlar. Kim olduğunu, ne olacağını, nelere değer verip bağlanacağını, amacının ne olduğunu, toplumdaki yerinin neresi olduğunu bulmaya çalışır. Bilinçli ve bilinçsiz olarak kişiliğini oluşturur."*[16] Bu noktada eğitim ve öğretim programlarının önemi ve fonksiyonu gündeme geliyor.

".... Eğitimde bir geciken aksiyon kanunu vardır. Bu kanuna göre, ekilip uzun bir süre unutulmuş olan tohumlar, ancak yıllar sonra filizlenir."[17] Bu kanuna göre, gelecekte devleti idare edecek aydın insanların yetişmesinde mühim vazife okullara düş-

mektedir. Eğitimin gayesi, insanların ruhî kabiliyet ve imkânlarını geliştirmektir. Okullar bunun için kurulur. Toplumumuz lise mezunlarını kültürlü insan olarak kabul etmektedir.

Kendi milletinin ilim, düşünce, sanat ve edebiyat sahalarında klâsik olmuş değerlerini tanıyan, anlayan, seven aydın insanların yetişmesindeki en büyük eğitim vasıtası Edebiyat, Dil Bilgisi ve Kompozisyon dersleridir. Yazarlar, sanatkârlar, bilim adamları, toplumu etkileyen ve yöneten kişiler genellikle okul yıllarında bu derslerde başarılı olanlardan çıkmıştır.

İnsanların salim düşünmesini, doğru karar vermesini, düşüncelerini tam ve açık olarak ifade edebilmesini sağlayan, idealist duygular kazandıran ve çalışma azmi veren sihirli güç ana dildir; tefekkür deposunun anahtarı ana dildir. Bizi biz yapan ana dildir; iyi insan olmayı sağlayan ana dildir; kişiliği oluşturan, kimlik hâline getiren ana dildir. Ana dili ise, eğitim sayesinde kültür dili hâline gelir. Eğitim görmüş, toplumun "aydın" olarak kabul ettiği insanların kültür dilini, umumî dili bilmesi ve konuşması zarureti hasıl olmaktadır. Aydın insan bunu beceremiyor ise, sebebi, okuldaki ana dili eğitiminin sakatlığıdır.

Türk Dili ve Edebiyatı dersinden beklenilen niçin gerçekleşmedi? Bu sorunun cevabını önce sistemde aramak gerekir. Sistemin tarihini incelemek gerekir. *"Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar eğitsel yaklaşım ve uygulanmaya çalışılan öğretim programları **Fransız Eğitim Sistemi**'nin damgasını taşır. Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ile Almanya yaklaşması sonucu **Alman Eğitim Sistemi** (1937-1938'den sonra) ülkemizde etki alanı bulmaya çalışmış, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri de **Amerikan Eğitim Sistemi**'nin damgasını taşımaya başlamıştır."*[18]

Başarısızlığa gösterilecek diğer mühim bir sebep de kanaatımızca müstakil üç ayrı ders olarak kabul edilip, programların buna göre yapılmayışı hususudur. Tarih, Coğrafya, Vatandaşlık; Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji, Mantık; Tarih, Sanat Tarihi; Sanat Tarihi, Resim gibi derslerin birbiriyle yakın alâkası bulunmasına rağmen, ayrı nota konu olacak şekilde müstakil ders olarak okutuldukları hâlde Edebiyat, Kompozisyon ve Dil Bilgisi dersleri "birleşik, tek" ders olarak okutulmaktadır.[19]

"Millî Eğitime yön vermekle sorumlu kuruluşlar, programların amaçlarından ve programlarla kazandırılacak davranışlardan çok, programlara alınacak muhteva üzerinde durmuşlardır. Muhteva belli bir hedefe ulaşmak için bir vasıtadır. Aynı muhteva ile ve farklı metotla değişik davranışlar kazandırılabilir. Bazı davranışlar muhteva, bazıları ise metodla geliştirilebilir; fakat bunların her ikisi açık olarak belirtilmiş bir hedefe ulaşmak için bir araçtır. Program yapma tekniği bakımından bir vasıta olması gerekli olan muhtevanın bir amaç olarak benimsenmesi, muhtevanın değişik koşullara göre gelişmemesine ve eğitimin esas hedeflerini açıklığa kavuşmamasına sebep olmuştur."[20] Bilinmeli ve kabul edilmelidir ki ilk ve orta öğretim çağındaki Türk çocuklarına milletimizin kültür değerleri iyice öğretilip benimsetilmediği sürece başkalarına duyulan hayranlıkların doğurduğu sonuçlardan şikayet etmeye hakkımız yoktur. İlyada ve Odisse gibi Yunan destanlarını içine alan diğer taraftan Manas destanını dışarıda bırakan[21] müfredat programları "millî kimlik kazandırmak" gibi bir vazifeyi yerine getirebilir mi?

Dil öğretiminin bozukluğu önce müfredat programlarından kaynaklanmaktadır. *"Ülkemizde hâlâ hiçbir dersin programı çağdaş program geliştirme esaslarına göre düzenlenmiş olmadığı gibi, düzenlenen bir programın geliştirilmesi yönünde bir girişimde bulunulduğu da pek görülmemektedir. Program geliştirme, düzenlenen programdan bazı konuların çıkarılması ya da ona bazı konuların eklenmesi olarak anlaşılmaktadır. Derslerle ilgili hedefler açık-seçik ve öğrenci davranışına dönük olarak ifade edilmediği, ifade edilenler de gözlenebilir davranışlara dönüştürülmediği için, hedeflerin yorumlanışı öğretmenden öğretmene değişmekte, böylece çoğu kez, hedeflerle öğrencilerin geçirdiği yaşantılar ve ölçme durumları arasında bir kopukluk ortaya çıkmaktadır."*[22]

Günümüzde Dil Bilgisi dersleri başarıya ulaşamadığı gibi Kompozisyon dersleri de başarıya ulaşamamıştır.

"Kompozisyon, fikir ve görüşlerin, amaç ve isteklerin etkili ve güzel bir şekilde kıvrak, canlı açık bir dille ifadesi demektir; kelimelerle bir dünyanın kurulmasıdır. Herkes, kalemiyle şaheserler ortaya çıkaran bir sanatkâr olamaz ama istenilen yerde, istenilen yazıyı güçlük çekmeden yazma alışkanlığı kazanabilir. Güzel yazı, doğru düşünebilme işlek bir

zekânın, sağlam bir mantığın, ince bir ruhun, keskin bir görüşün ürünüdür; kültürün aynasıdır. Özel ve sosyal hayatta başarılı olmak için yazmayı öğrenmek gerekir."[23]

Bütün sınıflarda Kompozisyon derslerinin haftada iki saat okutulacağı belirlenmiş olmasına rağmen, uygulama farklıdır. Müfredat programında eksiklik olduğu için, öğrencilere neyin, niçin, ne kadar ve nasıl öğretileceği belli değildir. Bu sebeple, daha çok Edebiyat dersleri, Kompozisyon derslerinin yerine kaydırılarak işlenmektedir.

Bilim adamları, saha çalışması yaparak bir takım fikirlere sahip olurlar. Sahadaki adamlar olan öğretmenler **Edebiyat, Kompozisyon** ve **Dil Bilgisi** derslerinin ayrı ayrı okutulmasının gerekli olduğunu iddia ediyorlar.[24] Üç müstakil ders hâline getirildiği ve her ders ayrı ayrı öğretmen tarafından verildiği takdirde öğretmen, hazırlık yapmak ihtiyacı duyacak, öğrenci, çalışmak mecburiyetinde kalacak; dersin başarısı için bir adım daha atılmış olacaktır.

Bütün bunların bir ders içinde yapılamayacağı bir gerçektir. **Türkçe-Edebiyat-Kompozisyon-Dilbilgisi** derslerinin ayrı ayrı fonksiyonları olduğu da düşünülerek müstakil dersler olarak ve mümkünse başka başka öğretmenler tarafından okutulması zarûreti hasıl olmaktadır. Bu hasıl olan zarûret eğitim ve öğretim programlarında halledilmelidir. Liselerimizdeki dil ve edebiyat öğretimi hâlâ programsız yürütülmektedir. Henüz müfredat programları hazırlanmamıştır.

Not: Yedi yıldır üzerinde çalıştığımız **Edebiyat, Türk Dili** ve **Kompozisyon** dersleri eğitim ve öğretim programları tamamlanmıştır. Yetkililerden ciddî bir teklif gelirse kendilerine takdim ederiz. Bu program sahanın otoriteleri Prof.Dr. Ahmet B. ERCİLASUN, Prof.Dr. Sadık TURAL, Prof.Dr. Hamza ZÜLFİKAR ve Doç.Dr. Leylâ KARAHAN ile Doç. Dr. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER tarafından incelenmiştir.

DİPNOTLAR

1. *HACIEMİNOĞLU, Necmettin, **Milliyetçi Eğitim Sistemi**, Töre Devlet Yay., 7.bs. İst., 1978, s.47-48.*
2. *ERGİN, Muharrem: "Türkçe ve Dilbilgisi Öğretimi", **Türk Dili İçin-I**, TKAE Yay., Ank, 1966, s.105.*
3. *BANARLI, N.Sami (Zik.): Şiir ve Edebiyat Sohbetleri-1, Kubbealtı Ne., İst., 1976, s.185.*
4. *ÖZÜDURU, Ö., S.KAPUSUZOĞLU, T.SOYLU, A.GÜRSEL, S.ELİBOL (Der), **Ders Seçme ve Kredi Sistemi**, MEB Yay., Ank., 1991, s.106.*
5. *ERGİN, Muharrem, **Türk Dili**, Bayrak Bas., İst., 1988, s.12*
6. *KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, TKAE Yay., Ank., 1966, s.27.*
7. *BORAK,Sadi (Zik.), **Atatürk ve Edebiyat**, Varlık Yay., İst., 1972, s.71.*
8. *ALPASLAN, İsmet, "Öğretmen ve Türkçe Öğretimi", **Milli Eğitim Dergisi**, Nu.769, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s.57.*
9. *SİNANOĞLU, Samim, "Dilbilgisinin Önemi", **Dilbilgisi Sorunları**, TDK Yay., Ank., 1967, s.18*
10. *ERGİN, Muharrem, agm., s.104-105.*
11. *"Daha önce diğer bilgi alanlarının içindeyken, sonra kendine mahsus bir bilgi alanı görünümü kazanan edebiyat, bünyesinde bulundurduğu dil bilgisini öncelikle ilimleştirmiştir. (...) Dil bilgisi sesten cümleye kadar olan dile ait her türlü tezahürü, yapı, mana, kök ve görev bakımından inceler" (TURAL, Sadık, **Zamanın Elinden Tutmak**, Ötüken Neş., Ank., 1982, s.22).*
12. *ERCİLASUN, Ahmet Bircan: **Dilde Birlik**, Ecdâd Yay., İlâveli 2.bs. Ank., 1993, s.78.*
13. *KARAHAN, Leylâ, "Dilimizin Bir Yılı Hakkında Soruşturmaya Cevap", **Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı**, Türkiye Yazarlar Birliği Yay., Nisan 1987, s.154-155.*
14. *FELEK, Burhan, "Dilde Kemâl", **Türk Dili İçin-IV** (Özel Sayı), TKAE Yay., Ank., 1967, s.16.*
15. *"Lise meselesine gelince; müspet ilim zihniyetinin, millî kültürünün ve millî kültür tekevvünü içinde hümanizm ruhunun hâl ve istikbalini ve müesseseye tayin edecektir. Bu itibarla, yüksek tahsile temel olacak umumî kültürü vermek ve münevver sınıfı yetiştirmekle müellef olan bu müesseselerimizde ise randımanı kıymetlendirmek, ısrarla takip edeceğimiz bir gayedir" (**I. Maarif Şûrası**, 17-29 Temmuz 1939, Maarif Mtb.s.12).*
16. *KÖKNEL, Özcan, "Ergenlik Dönemi", **Ana-Baba Okulu**, Remzi Ktb., İst., 1990, s.88-89.*
17. *LIVINGSTONE, Richart (Çev., Turhan OĞUZKAN), **Eğitimde Geleceğe Bakış**, MEB Yay., Ank., 1969, s.20*
18. *ERGUN, Doğan, **Sosyoloji ve Eğitim**, V Yay., Ank., 1987, s.40*
19. *Özel dershanelerde Dil Bilgisi dersi müstakil olarak işleniyor. Özel dershanelere devam eden öğrenciler üniversite imtihanlarında başarılı oluyor. Bu durum MEB'e bağlı okullarda Edebiyat, Kompozisyon ve Dil Bilgisi derslerinin müstakil dersler olarak kabul edilmesi için yeterli delil ve sebep sayılmalıdır.*
20. *DOĞAN, Hıfzı, **Türk Ortaöğretim Sisteminin Değerlendirilmesi**, MEB, Bas., İst., 1972, s.90-91.*
21. *ERDEM, Galip, "Bir Hatıra ve Eğitim Anlayışımız", **Bozkurt Dergisi**, Nu.12, Eylül 1973, s.8-9.*
22. *TEKİN, Halil, **Okuduğunu Anlama Gücü ile Yazılı anlatım Becerisini Geliştirme Yönünden Okullarımızdaki Türkçe Öğretimi**, Marsh Mtb., Ank., 1980, s.55*
23. *EMİR, Sabahat, "Kompozisyon Sorunu", **Milli Eğitim Dergisi**, Nu.10, Ocak 1974, s.23.*
24. *TEGEM tarafından yapılan anketlerin raporlarında, merkezlerdeki ve taşradaki Türkçe-Edebiyat öğretmenleri, "Edebiyat" - "Kompozisyon" - "Dil Bilgisi" olarak üç müstakil ders hâline getirilmesinin faydalı olacağını, "Türk Dili ve Edebiyatı" dersinin böyle bir uygulama ile başarıya ulaşacağını ifade etmişlerdir.*

"Arış"

Nevin KORUCUOĞLU
Araştırmacı-YAZAR

Arış, Üç Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 1, Mart 1997, 160 sayfa, Türkçe/İngilizce, 750.000.- TL.

Mart 1997 tarihinde birinci sayısı yayınlanan **Arış** dergisini okuduk. İlginç kapağı, güzel bir baskısı olan üç aylık halı, dokuma ve işleme sanatları dergisi Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun bağlı kuruluşlarından Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayınlanmış.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural başkanlığında düzenlenen **Arış** dergisi, bu alandaki uzmanlar tarafından çeşitli makaleler ve halı resimleri ile nefis bir baskı düzeni içinde çıkmıştır.

Prof. Dr. Sadık Tural'ın "Dokumadaki Estetik Duyarlılık" başlıklı yazısı, ilk makale olarak derginin amacını en iyi şekilde açıklıyor. Sadık Tural, insanların kendilerini ifade eden, geleceğe uzanan ürünler bıraktıklarını, bu alanda Türklerin dünyaya kazandırdığı eserlerin arasında estetik değerleri olan kilim, halı gibi eserler verdiklerini anımsatıyor.

Türkler, yün ve tiftiği dukam sanayiinde kullanarak ilginç sanat eserleri ortaya koymuşlardır. **Arış** dergisinde Prof. Dr. Sadık Tural'ın yazısı ile sunulan bu konudaki bilgiler gözlerimizin önüne serilmiştir. Bu verilerle geçmişle günümüz arasında ilgi kurarak geçmişimize ışık tutmuş olacağız.

Türk sanat tarihinde her alanda eserler var, bunlardan halı sanatı anlatılmaya, görülmeye, önem vermeye değer bir sanat dalı olarak tarihimizden gelmektedir. Türk evlerinde nakışla bezenmiş sedir örtüleri, oda kapısı perdeleri, pencere camlarına asılan beyaz perdeler, masa örtüsü işlemeleri, yatak. yastık örtülerindeki nakışlar ve ince sanat eseri dokunmuş halılar, kilimler görülmüştür. Evlenen kızların çeyizleri üstündeki el işleri, peşkir denilen havlulardaki işler birer sanat eseridir.

Bizler, eski evleri bilenlerin gözleri, makinelerin hamaratlığındaki bu günleri yaşayanlar, asıl sanat eseri olan geçmişte neler neler görmüşlerdir. Bu alanda toplumda en rağbet gören sanat dalı Halı'dır.

İşte biz, evin direği analar gibi çadırın direği, tezgah, çatı, dokuma sanayiinde şekil vermeyi sağlayan iskelet, gergin ip anlamını taşıyan **Arış** kelimesini, anlamıyla çok beğendik, tanıdık, böylece göz nuru eserlerin nasıl ortaya çıktığını incelikleri ile benimsedik. Aydınlanmak, öğrenmek ne güzel!..

Arış dergisinin ilk yazısını yazan Sadık Tural'a ve dergideki diğer Türk halılarını tanıtan, halılarımızın dilini anlatan yazıları yazanlara, bu alanda bizi aydınlatma gayreti içinde çalışan kurum elemanlarından Azize, Şebnem, Serap ve Erol adlı gençlere binlerce teşekkür edelim.

Hayatımız içinde her alanda bilgilenmek insan olmanın şartlarındandır sanırım. Bizleri aydınlatma, bilgilendirme alanındaki her hizmet için ayağa kalkıyorum, ama gözlerimden yaşlar akarak...

"Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi"

Erol BARIN
Ankara Üniversitesi TÖMER Türkçe Okutmanı

Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Öğretim Merkezi tarafından Haziran 1995'te yayımlanmaya başlanan ve Türk lehçeleriyle ilgili ilmî çalışmalara yer vererek on ikinci sayısına erişen dergi, alanında çok büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

Beş yıldır Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerin gelişmesi ve lehçelerimizi öğrenerek Türk dilinin zenginliğini ortaya çıkarma arzusu bu derginin çıkış sebebidir. Türk Dünyasının ortak kültür değerlerinin ancak böyle ilmî eserlerle ortaya konabileceği gerçeğinden yola çıkan derginin yaym kurulu, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden ve değişik Türk topluluklarından gönderilen ilmî yazılara yer vermenin yanında A.Ü. TÖMER bünyesinde oluşturulan Türk Lehçeleri Bölümünde yıllardır çalışan Azeri, Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen öğretim elemanlarının ilmî çalışmalarına da yer vermektedir. Ayrıca, Türk lehçeleri ve edebiyatlarıyla Türkolojiyle ilgili makalelere, dil bilimi çalışmalarına da önem veren dergi, konuyla ilgili çalışanlara hem kaynaklık etmekte hem de ilmî çalışmalara yayım fırsatı vermektedir.

Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi'nin özel sayıları da ayrı bir önem taşımaktadır. Ağustos 1995'te yayımlanan 2. sayısında dergi **Abay Özel Sayısı** şeklinde çıkarak doğumunun 150. yılında Kazakların millî şair ve yazarı Abay Kunanbayev'i tanıtmıştır.

Ekim 1995'te yayımlanan 3. sayı ise, Kırgızların dünyaca ünlü Manas Destanı'nın 1000. Yılı dolayısıyla **Manas Özel Sayısı** olarak çıkmıştır. Derginin 8. sayısı (Ağustos 1996), yine Kazakların büyük ozanı Jambıl Jabayev'i tanıtan özel sayıdır.

Derginin 5. sayıdan itibaren son sayfaları Türk lehçelerinin öğretimine ayrılmıştır. Bu da, Türk lehçelerini öğrenmek ya da karşılaştırmalı çalışmalar yapmak isteyenler için bulunmaz bir fırsattır. Türk Dünyasından haberler de derginin son sayfalarında yer almaktadır. Türk Dünyasının ortak değerlerini bütün dünyaya yayma amacını taşıyan dergi, dilde, fikirde, işte birlik anlayışına hizmet etmektedir.

Derginin bu günlere ulaşmasını ve devamını titizlikle takip eden, TÖMER adına sahibi Mehmet Hengirmen'i ve yayın anlayışıyla derginin iki ayda bir çıkmasını sağlayan ve ilmî yazıların yayımlanmasını gözeten genel yayın yönetmeni Muhittin Gümüş'ü kutlar, çalışmalarının devamını dileriz.

Arazbay ÖREYEV
HALI'ya Çitilmiş Oğuznâme
AKM
yayını olarak basılıyor.

Varlık Mücadelesi Veren Bir Dergi "Kardaş Edebiyatlar"

İbrahim BASTUĞ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Masamda iki sayısı duran (37, Ekim-Kasım-Aralık 1996 ve 38, Ocak-Şubat-Mart 1997) **Kardaş Edebiyatlar** adlı bu süreli yayının kapsadığı yazıları başlık başlık aktaralım.

Kapağında Azerbaycanlı ressam O. S. Sadıqzade imzasını taşıyan 1958'de yapılmış ve Fuzûlî'yi kiremit kırmızısı konik bere, uzun ak sakal, mavi içlik, lacivert mintan, hâki cepken, kırmızı üzerine siyah çizgili şal desenli kuşakla ve sol elinde tuttuğu yuvarlak dürülmüş bir kağıt tomarıyla tasvir eden resmin yer aldığı 37. sayı "Değerli Okuyucular" adını, **Kardaş Edebiyatlar** imzasını taşıyan ve 38. sayıda olmamasından hareketle, bizde daimi olmadığı izlenimi uyandıran, dergi içeriği ve malum abone sorunlarından bahis açılan bir sayfalık takdim yazısıyla başlıyor.

Sabir Rüstemhanlı'nın III. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı'nda yaptığı konuşma, Hayale Meherremova tarafından teyp çözümü yoluyla yayına hazırlanmış, "Fûzulî ve Türk Dünyası" başlığını taşıyor. Yazıda, adından da anlaşılacağı üzere Fûzulî, Türk dilinin zenginleşmesine büyük katkısı, Türk kültürünün tarihsel kökleri arasında en güçlü damarlardan biri olarak nitelendiriliyor. Altı sayfaya yayılan bu yazıya konumlandırılmış, Settar Behlülzade. imzalı bir karakalem desenin varlığını da ihmal etmiş olmayalım (desen Bahtiyar Vahabzade'nin Fuzuli hakkındaki eseri **Şeb-i Hicran** için çizilmiş; Fuzûlî'yi gece karanlığında yanan bir mum karşısında uzun ak sakalı ve beresiyle tasvir ediyor). Rüstemhanlı, konuşmasınm bir yerinde şöyle diyor: *"Eziz dostlar Fûzulî'nin Türk edebiyatlarıyla elâqesi son derece mürekkep, çox cehetli, çox qatlı bir meseledir. Bu bağlılığın yalnız zahirî terefinden tekce dil ve mezmun tesirinden danışıp keçmek sade-lövhlük olardı. Fuzûlî'nin toxunduğu mövzuların bir hissesi ondan önce de var idi, işledilmişdi, şairlerin çoxuna belli idi"* (s. 7).

Âzâde Rüstemova'nm 7 Kasım 1996'da Azerbaycan İlimler Akademisi'nin düzenlediği "Fuzulî Sempozyumu"na sunduğu belirtilen "XX. Esrin Füzulîsi" adlı bildiri metni Kiril alfabesinden Latin alfabesine Mehmet Bozbay'ca aktarılmış. Onuncu sayfa ile on beşinci sayfa arasında altı sayfa uzunluğundaki bu yazının da konusu önceki yazı ve kapak resmiyle birlikte düşünülünce küçük ölçekli bir "Fuzulî Dosyası" olarak algılanabilir. Rüstemova yazısını şöyle tamamlıyor: *"Bugün o ezemet heykeli-*

nin ruhu 500 illik zaman mesâfesini adlayaraq bizimle görüşe gelip. Men zaman mesâfesi dedim. Lâkin yox! Dâhiler bütün zamanların hem-esrleri, çağdaşıdırlar. Fuzulî bugün de bizimledir. Fuzuli bizim millî tefekkür ve me'neviyyatımızın vâcib terkib hissesidir. Fuzulî ümumbeşerî âli, exlaqi deyerler axtarışlarında XXI. esre de bizimle birlikte daxil olacaq. Fuzulî bize ebediyyet yollarını işıqlandırdı, âli, ülvî deyerler nâmine fizioloji 'men'den keçmek dersi verdi (...) Fuzulî sen'etinin işığı, herâreti bugün de qelblere saf, temiz, ilâhi sevgi nuru bexş edir..." (s.15).

Fuzûlî konulu bu ikinci yazıyı izleyen Prof. Şamil Salmanov imzalı "Hamid Nutki'nin Şiirleri" başlıklı yazı da bir konuşma metni; Hamid Nutki'nin 75. doğum yılı münasebetiyle Bakü'de Azerbaycan Üniversitesi'nde düzenlenen törende yapılan konuşma. Vüsale Seferli tarafından Latin harflerine aktarılmış olan bu yazı için öncelikle sayın Seferli'nin başarısını görmek, kendisini içtenlikle kutlamak gerek. Dillerini yabancı dillerin boyunduruğundan yeni yeni kurtarma çabası içinde olan Asya Türklerinin bir süre için (Cumhuriyet'in kuruluş yılları Türkiyesi'ne benzer) telaffuzda olduğu gibi sözdiziminde (sentax), anlamda (semantik) ve yazımda (mortolojik) kimi sorunlarla karşılaşmaları doğaldır. Ancak konuya ilişkin tartışmalar her nedense alfabe değişikliğine kilitlenmiş, indirgenmiş görünüyor. Bu yanlış değil ancak eksik ve bu eksikliğiyle de çok tehlikeli bir yönelimdir. Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmek, Türkiye Türkçesinin son yüzyıldaki özleşme ve gelişme birikimini yukarıda saydığımız bütün yönleriyle birlikte benimseyerek bir anlam ve bütünlük taşır. Bu dillerin kendi içlerindeki ve birbirleri karşısındaki imlâ ve telaffuzda kendini gösteren lehçe ve ağız farklılıklarıyla da hesaplaşmaları, İstanbul Türkçesini benimseyip öğretim ve yayın dili yapan Türkiye'nin ürettiği çözüme benzer bir çözüm üretmeleri de gerekli görünmektedir. Bu açıklamalara neden gerek gördük? Şamil Salmanov yazısında Hamid Nutki'nin **Her Rengden Dünenden Bugüne** adlı şiir kitabından çokça söz ederek, bu kitaptan alıntılar yapıyor. Bu kitap 1996 yılında Ankara'da Merkezimiz yayınları arasında basılmıştı. Latin harfleriyle ama Azeri telaffuzuyla. Birtakım kaygılarım vardı. Acaba Türk okuruna sunulan bir şiir kitabını her yönüyle Türkçe yayımlamak gerekmez miydi diye? Kaldı ki Hamid Nutki Kuzey Azerbaycanlı değildi. Nitekim 12 Haziran 1997'de kendisinin Merkezimiz Şeref Üyeliği'ne seçilmesi dolayısıyla yapılan törende Hamid Nutki'yi dinleme fırsatım oldu. İtiraf etmeliyim içine düştüğüm şaşkınlık ve hayranlık hâlâ tüylerimi ürpertiyor. O ne görkemli Türkçe! Karşımdaki doğma büyüme Türkiyeli, yalnız telaffuzuyla değil, sözdizimi, durakları ve vurgularıyla tam bir İstanbul efendisiydi. Merkezimizce yayımlanan **Her Rengden Dünenden Bugüne** adlı kitabından bir şiir okumaya çalıştı. Çalıştı diyorum, çünkü sesindeki akış ve armoni kitaptaki yazı tarafından kesintiye uğratılmıştı. O zaman kesinlikle emin oldum ve hayıflandım; **Her Rengden Dünenden Bugüne** değil **Dünden Bugüne Her Renkten** olmalıydı o kitabın adı ve şiirler çağdaş bir Türk şairininmiş gibi basılmalıydı.

Kardaş Edebiyat'ın 37. sayısındaki yazılardan biri Hümayun Mirza imzalı ve "Bir Özbek Şairi: Hüsniddin Şeripof' adını taşıyor. Kısa bir değerlendirmeden sonra şairin şiirlerine Türkçe ve Özbekçe olarak yanyana yer verilmiş.

Türk dünyasıyla ilgili ortaklıkların edebiyat seviyesinde kolayca ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Eski Sovyetler Birliği devrinde de birbirimize ulaşan şarkılar, türküler, şiirler, hikâyeler, romanlardı. Yaklaşık on yıldır, kardeş kültürler, kardeş edebiyatlar birbirlerine özlemini giderebilsin diye tek başına bir hizmet veren sayın Yavuz Akpınar, **Kardaş Edebiyatlar** aracılığıyla, Atatürk Kültür Merkezimizin dev bir projeye dönüştürdüğü geçmişten bugüne ortak edebiyatımız ve kültür hayatımız üzerine önemli katkılar sağlayan makalelerin yer aldığı bir süreli yayının sahibi ve takipçisi oldu.

Kardaş Edebiyatlar'ın 38. sayısının ilk yazısı Yaşar Kasım'ın "İstiklal Arzusu (Yeni Özbek Şiiri Hakkında Düşünceler) başlıklı yazısı. Kasım'ın bu yazısının, **Özbek Edebiyatı ve San'atı** adlı gazetenin 1 Ekim 1993, 38-39 (3247) sayısından alındığı belirtilmiş. Yazıyı Bayrak Orak aktarmış. Yazısına "Yeni Özbek Şiiri" teriminin 80'li yılların ortalarında kullanılmaya başlandığını belirterek başlayan Kasım, 30'lu yıllardan bu yana Özbek şiirinin değişim duraklarını tespit ederek inceliyor. 60'lı yıllar için Abdulla Aripof, Erkin Vahidof, Rauf Perfi, Cemal Kemal, Aman Metcan, Ma'ruf Celil, Çolpan Ergeş, Muhammed Ali, Miraziz A'zam gibi adlar üzerinden genel eğilim olarak "yeni lirizm" tesbitine varan Kasım, aynı adların 70'li yıllardaki eğilimlerinde "sembolik mevzulara yönelme"nin belirginleş-

tiğini belirtir. 60'lı ve 70'li kuşakların 80'li yılların genç kuşak şairleri üzerindeki etkisini araştırdığı yazısını şu hükümle sonlandırmıştır: *"Büyük Özbek yazarı, millî hikâye ekolünün kurucularından biri olan Abdulla Kahhar, bundan yaklaşık çeyrek asır önce 'Özbek edebiyatı yakın gelecekte büyük edebiyat olacaktır' demişti. Bin yıllık, zengin bir tarihe sahip olan ve dünya edebiyat hazinelerine Alişir Nevai, Lutfi, Babür, Meşreb, Abdulla Kadirî, Çolpan, Fıtrat, Usman Nasır, Aybek gibi onlarca eşsiz sanatçı kazandıran Özbek edebiyatında, özellikle de şiirinde bugün vuku bulmakta olan büyük değişim ve yenilikler A. Kahhar'ın bu inancını gün geçtikçe, yıl geçtikçe güçlendirmektedir"* (s. 8). Yazının sonuna Elturan (Azerbaycan) imzalı C. Memmedquluzade'nin hikâyelerinden birine çizilmiş bir karakalem desen konmuştur.

Dergide yer alan ikinci yazı Ali Kemalî imzalı ve "Sâve Türklerinin Büyük Şairi: Telimhan: (1742/43 ? -1818/29 ?) Kara Buluttan Çıkan Ay 1" başlığını taşıyor. Yazıyı Yavuz Akpınar baskıya hazırlamış ve bir sunuş yazmış. Kemalî, bu yazısında Telimhan'ın şiirini örneklerle irdeliyor.

"Azerbaycan'dan Bir Şair: Ramiz Rövşen (50. Yaşı Münasebetiyle)" başlıklı yazı Nazım Muradov imzasını taşıyor. Aktaran Ayşen Uslu. Şairin ayrıntılı biyografik dökümüyle başlayan yazıya siyah-beyaz bir de fotoğrafı konmuş. Kısa bir değerlendirmeyi takiben şairin şiirlerinden on dördüne yer verilmiş.

"Tatarların Büyük Şairi Abdullah Tukayef' başlıklı yazının yazarının belli olmadığını Yavuz Akpınar'ın notundan anlıyoruz. Yazı **İslam Dünyası** dergisinden (İstanbul, 17 C. Evvel 1331/24 Nisan 1913, Sayı: 4, s. 63-64) aktarılmış.

İsa Cebeci imzalı yazı "Deliorman Manileri" başlığını taşıyor. Birkaç mani örneğini içeren kısa bir yazı.

"Balkanlarda Türk Edebiyatı: Lütfi Ahmet Demir (2) Şiirler" Dr. Şaban Mahmudoğlu Kalkan; "Balkanlardan İki Şiir" Feyyaz Sağlam; "Türkmen Edebiyatından: Ata Atacanov'dan Şiirler" Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kara imzalarını taşıyan yazılar yalnızca şiir örnekleri içeriyor.

Sibirya Türk Halklarının Edebiyatı (Tuva, Hakas ve Saha Edebiyatları)" başlıklı ve Dr. Güllü Yoloğlu imzasını taşıyan yazı, derginin üç sayfasına yayılmış uzunlukta son inceleme yazısı. Yazıyı Arzu Seferova aktarmış. Çağdaş Tıva, Hakas ve Saka edebiyatlarına ilişkin kısa değinmeleri içeriyor.

Derginin son yazısı "Afganistan Türk Edebiyatı" adlı, Fazıl Burgetpur imzalı, bir sayfalık kısa bir yazıdır.

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın
MISIRLILARDA VE MEZOPOTAMYALILARDA MATEMATİK, ASTRONOMİ VE TIP ADLI ESERİNİN MUHTASARI (Haz: M. Türker-Küyel)

Atatürk Kültür Merkezi Yayınları arasında çıktı.

"KASTAMONU EĞİTİM" DERGİSİ

Reşide GÜRSES

Türk Dili Kurumu Uzmanı

Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi yayını olan **Kastamonu Eğitim** dergisinin 3. sayısı 1997'nin Mart ayında çıktı. Büyük boy kitap ebadında basılan dergide, dil, tarih ve coğrafya ile ilgili makaleler bulunmaktadır. Derginin üçüncü sayısında yer alan yazılar, kısa bir bilgi ile birlikte sayfa sırasına göre aşağıda verilmiştir.

Arş. Gör. Muhammet Sani Adıgüzel, "Türk Lehçe ve Şivelerinin Birbirlerine Yakınlık Dereceleri" adlı makalede Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri üzerinde kısaca durduktan sonra; Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan'da kullanılan akraba adlarındaki benzerlikleri tablo hâlinde göstermiştir.

Asst. Prof. Dr. Fuat Altunkaya, "Morphonemic Changes in English and Turkish" adlı yazısında, Türkçe ve İngilizcedeki biçimbilimsel ses değişimleri konusunu, benzeşme bazında değerlendirmiştir. Benzeşme ile ilgili olarak; genizsilleşme, geniz benzeşmesi, damaksıllaşma, damak benzeşmesi, ünlü benzeşmesi, ünlü uyumları gibi konular üzerinde durmuş ve hem Türkçeden hem de İngilizceden örnekler vermiştir.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Aslanoğlu, "Kutadgu Bilig'de Eğitim" adlı yazısında Kutadgu Bilig ile ilgili genel değerlendirmelere yer verdikten sonra; Kutadgu Bilig'de eğitiminin önemini vurgulayan beyitlerin birer tercümesini, beyit sayıları belirtilecek şekilde sıralamıştır.

Yrd. Doç. Dr. Önder Çağıran, "Türkiye Türkçesi'nde Kökteş (=Müştak=Cognate) Fiiller" adlı makalesinde kökteş fiillerin yapılarını dikkate alarak konuyu;

A. İlk unsuru isim, ikinci unsuru fiil olanlar;

B. İlk unsuru ikileme, ikinci unsuru basit ya da türemiş fiil olanlar ve

C. İlk unsuru isim-fiil, ikinci unsuru basit ya da türemiş fiil olanlar başlıkları altında ele almıştır.

Yrd. Doç. Dr. Yasemin Demircan, "XVI. Asır Osmanlı Ulaşım Sistemi İçinde Han ve Kervansarayların Fonksiyonları" adlı makalesinde han ve kervansaraylar hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra han ve kervansarayların, emniyet, dinî ve ekonomik fonksiyonları ve kervansaray ile ilgili genel bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Yazının sonunda bugün Türkiye sınırları içinde kalan han ve kervansaraylara ait bir tabloya ve bir haritaya yer

verilmiştir.

Öğretim görevlisi Nazlı Rânâ Gürel, "Atatürk Devrinde Tahkiyeli Eserle İlgili Arayışlar" adlı makalesinde Atatürk devrindeki tahkiyeli eserler üzerinde durmuştur.

Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel, "Çocuk Edebiyatı ve İki Rapor" adlı makalesinde 1926'da ilk mektep kitapları ile ilgili olarak İstanbul Kız Muallim Mektebi Tatbikat Müdürü Hüviyed Bekir, İstanbul İlk Tedrisat Müfettişi Salih, Galatasaray Lisesi ilk kısım Baş Muallim Mektebi Edebiyat Öğretmeni Ali Ulvi gibi şahıslardan oluşan bir komisyonca hazırlanan alfabe kitapları ve kıraat kitapları ile ilgili raporları vermiş ve bugün de böylesi bir çalışmaya ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır.

Reşide Gürses; "Dede Korkut Hikâyeleri Üzerine Yapılan İlmî Çalışmalara Kısa Bir Bakış" adlı yazıda, Dede Korkut üzerine yapılan ilmî çalışmalar üzerinde durmuştur.

Arş. Gör. B. Ünal İbret, "Osmaniye Şehrinin Tarihî Coğrafyası" adlı yazısında Osmaniye coğrafyasını ele almışır.

Yrd. Doç. Dr. Hamza Keleş, "Çapanoğlu Devrinde Yozgat'ta İmar Faaliyetleri" adlı yazıda Çapanoğlu devrindeki imar faaliyetlerini şahıs şahıs ele almış ve yazının sonunda yapılan imar faaliyetlerini tablo halinde göstermiştir.

Yrd. Doç. Dr. Hidayet Özcan, "Bilinmeyen Bir Halk Şairi: Niyazi Sapmaz" adlı makalede, Kırşehir yöresinde yetişmiş halk şairlerimizden Niyazi Sapmaz'ın hayatı ve şiirleri hakkında bilgi vermiştir.

Yrd. Doç. Dr. Tuncay Özdemir, "Bolu'nun Şehir Coğrafyası Özelliklerine Genel Bir Bakış" adlı yazıda Bolu coğrafyası, tarihi, nüfusu ve turistik tesisleri gibi çeşitli konulara yer vermiştir.

Öğrt. Gör. İlhan Özgül, "İstiklâl Marşımız" adlı makalede konuyla ilgili kısa bir tarihçe verdikten sonra İstiklâl Marşımızı; söylenme ve çalınma açısından incelemiş ve İstiklâl Marşımızın öğretimi üzerinde durmuştur.

Dr. Hüseyin Paksoy, "Balzac'ın Romanlarında Faatal Kadın (Ölüm ve Felâket Getiren Kadın) Tema'sı ve Cousine Bette Romanındaki Kötülük Melekleri" adlı yazısında Balzac'ın romanlarında yuva yıkan ve kötülük getiren kadınlar üzerinde durmuş ve Cousine Bette romanındaki Bayan Marnette ve Lisbeth karakterlerini sebep oldukları felâketler açısından incelemiştir.

Yrd.Doç.Dr. Ömer Saylar, "Kastamonu Kabalar Göletindeki Cyprinus Carpio (Linaeus, 1758)'da Çeşitli Metodlarla Yaş Tayini" adlı yazıda Kabalar göletinde yaşayan Cyprinus Carpio/L., 1758)'in yaşının tespiti ile ilgili çeşitli tablolar vermiştir.

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Şahingöz, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Yapısı Hakkında Genel Değerlendirme" adlı makalede konuyla ilgili olarak ülkenin ve meclisin durumu hakkında bilgi vermiştir.

Öğr.Gör. Fatma Ahsen Turan, "Anadolu'nun Türkleşmesinde Manevi Güçler ve Abdurrahim Tırsi" adlı yazıda Abdürrahim Tırsi'nin hayatı ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki yeri üzerinde durmuş ve şiirlerinden örnekler vermiştir.

Prof.Dr. Refik Turan, "Selçukluların Karadeniz Seferleri ve Karadeniz Sahiline Türk İskânı" adlı yazısında Selçuklular devrinde Karadeniz sahilindeki Türk iskânı ile ilgili bilgiler vermiştir.

Liquidambar Orientalis Mill (Anadolu Sığla Ağacı)'nın Isparta Sütçüler Yakınındaki Yayılış Alanı Üzerine Bir İnceleme" adlı yazıda Anadolu sığla ağacının Anadolu'daki yayılma alanları üzerinde durulmuş.

Arş.Gör.Mehmet Serhat Yılmaz, "İttihat ve Terakki Cemiyetinin Kastamonu'daki Yayın Organı Köroğlu Gazetesi" adlı makalede, Köroğlu gazetesinin o dönemdeki fonksiyonu ile ilgili bilgiler vermiştir.

Öğrt.Gör. Ahmet Yaşar Zengin, "Rüya Nedir?" adlı yazısında rüya terimi üzerinde durmuştur.

Arş.Gör. Ahmet Yaşar Zengin, "2-3 Yaş Grubu Çocuklarının Gelişim Özellikleri" adlı yazısında 2-3 yaş çocuğunun gelişimi üzerinde durmuş ve bu hususun çocuklarla ilgili çalışmalarda gerekliliğini vurgulamıştır.

İlmî, fikrî ve edebî gelişmeler için vazgeçilmez unsur olan bu tür yayınların sayıca artmasının; dile, edebiyata, düşünceye ve ilme katkılar sağlayacağı açıktır. Dolayısıyla süreli yayınların yapılan araştırmalar ile ilgili çalışmalardan haberdar olma noktasında önemi büyüktür. Süreli yayınlar, yapılan çalışmalardan anında haberdar olma yanında yapılan yeni çalışmaların yayınlanmasına imkân vermesi açısından da değer taşır. Yayın hayatına yeni girmiş olan **Kastamonu Eğitim** adlı derginin bu konularda daha pek çok hizmetlerde bulunmasını dileriz.

Tarihçi, Edebiyatçı Bir Tanzimat Aydını, Faik Reşad, Hayatı ve Eserleri

Doç. Dr. Hasan YÜKSEL

Cumhuriyet Üni. Tarih Bölümü Başkanı

Yeni Türk edebiyatının başlangıç yıllarından itibaren eserler vermeye başlayan ve 1914 yılındaki ölümüne değin yoğun bir edebî faaliyet içinde bulunan Faik Reşad'ın hayatı ve eserlerini konu alan, Doç Dr. Alemdar Yalçın tarafından yönetilen bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş'ten (1-14) sonraki Birinci Bölüm (15-40)'de yazarm özel ve yazı hayatına yer verilmiştir. İkinci Bölüm (54-76), Faik Reşad'ın dil-imlâ, edebiyat-üslûp, kitabet-inşa ile ilgili görüşlerine ayrılmıştır. Tezin en hacimli olan Üçüncü Bölüm'ünde (94-196) yazarın eserlerinin tanıtımı ve incelenmesi hedeflenmiştir. Tez; Sonuç (196-198), Kaynakça (199-212) ve Ekler (213-264) bölümleriyle bitmektedir.

Tezde, Faik Reşad'ın tek başına bir devri temsil eden bir kişi olmadığı fakat onun çalışmalarında bir devri bulabileceğimiz gösterilmekte ve Yeni Türk Edebiyatı'nın ilk yıllarındaki edebî faaliyetler eski kültürle yetişmiş bir Osmanlı aydınının çalışmalarından hareketle anlatılmaktadır.

Araştırmacı, Faik Reşad'ı çok yönlü bir kişilik olarak değerlendirmiş ve onun eserlerini bu farklı şahsiyetlerin birer ürünü olarak yorumlamıştır.

Yazara göre, Faik Reşad'ın kültür hayatımızdaki en önemli yeri araştırmacılığıdır. Kitap toplamaya, istinsah etmeye meraklı olan ve İbnü'l-Emin Mahmut Kemal tarafından Rikka'nın son devir üstadlarından sayılan Faik Reşad bu merakı ve çalışkanlığı sayesinde edindiği kütüphanesini İshakpaşa Yangını'nda kaybetmiştir; fakat onun bu araştırma merakı Türk edebiyat ve kültür yaşamına **Tarihi Edebiyat-ı Osmaniye, Terâcim-i Ahvâl, Terâcim-i Ahvâl-ı Meşâhir** gibi biyografik, **Gencine-i Letâif, Külliyât-ı Letâif, Yeni Letâif-i İnşa** yahut **Muharrerât-ı Nâdire, Muharrerât-ı Nâdire** yahut **Hazine-i Müntehabât, Caimü'1-İber** gibi metin ve fıkra antolojisi niteliğinde eserler kazandırmıştır.

Yeni Türk Edebiyatı başlangıçta gazetelerle daha sonra mecmualarla Eski Edebiyat'a karşı mücadele vermiştir. Tabii bu arada Eski Edebiyat taraftarları da aynı araçlarla karşılık vermişlerdir. Tezde edindiğimiz bilgilere göre, daha sonra Eski Edebiyat taraftarları arasında yer alacak olan Faik Reşad da, basın âleminde ilkin **Hakayikü'l-Vekayi**'de çıkan ve Batılı tarzda bir edebiyat anlayışını savunan yazısıyla tanınmıştır. Muharrirlik, yazarın bir başka yönüdür. Faik Reşad muharrir ve sermuharrir vasfıyla **Medeniyet** ve **Şark** mecmualarını

çıkarmış; **Resimli Gazete, Mürüvvet, Terakki (Musavver Terakki), Envâr-ı Zekâ, Malumât, Mektep, Musavver Devr-i Cedid, İrtika, Ümmet** gibi mecmua ve gazetelerde görev yapmıştır.

Faik Reşid Unat ile karıştırılan Faik Reşad; ders kitabı olarak tarih, kitabet, imlâ; kıraat gibi sahalarda eserler vermiştir. Özellikle kitabet kitapları Batılı tarzda yapılanan Osmanlı Devlet teşkilatının yeni ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir.

Tarih-i Osmanî Encümeni muhabir azası olan yazarın tarihçi yönünü ortaya çıkaran eser, **Muhtasar Osmanlı Tarihi**'dir. Diğer taraftan **Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye** ve **Eslaf, Terâcim-i Ahvâl, Terâcim-i Ahvâl-ı Meşâhir** gibi bazı biyografi kitaplarını da yazarın tarih araştırmacılığının ürünü olarak değerlendirebiliriz.

Araştırmacıya göre, tezkirelerden edebiyat tarihine geçişte bir aşama olan bu biyografik eserler Faik Reşad'ı günümüze en fazla taşıyan çalışmalardır. Bu tür kitapların içerisine hatıra ağırlıklı bir monografi çalışması olan **Edib-i A'zam Kemâl (Kemâl ile Muhaberemiz)** isimli eserini de bu grup içinde ele alabiliriz.

Faik Reşad'ın sözlük çalışmaları ortak ürünlerdir. Sözgelimi **Mükemmel Osmanlı Lugâti** (daha sonra **Mükemmel Türkçe Lugât** olarak yayımlanmıştır) Ali Nazima ile birlikte hazırlanmıştır. Tamamlanmamış olan **Resimli Lugât** de bir komisyon ürünüdür.

Faik Reşad'ın edebî yönü şiir kitabı ve tahkiyeli eserleriyle anlatılmaktadır. **Güldeste**, yazarın Divan Edebiyatı geleneği ile yeni tarzı kullanarak vücuda getirdiği bir şiir kitabıdır.

Sergüzeşt-i Hulûsi ve **Ümit yahut Bir Katilin Akibeti** isimli eserleri hatıralardan yola çıkarak hazırlanmış,

Netice-i Sefâlet Fransızca'dan adapte edilmiş, **Hikâye-i Aristonous** ise çeviri tahkiyeli eserlerdir.

Tezde ileri sürülen bazı bilgilerin Ekler bölümünde verilen belgelerle ispatlanması yoluna gidildiği görülmektedir.

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Kırk yıla yakındır aylık, yıllık araştırma dergileri ve çeşitli kitaplarıyla hizmetine devam ediyor.

Yayın kataloğunu isteyiniz.

Haberleşme Adresi: 17. Sokak Nu: 38, Bahçelievler 06490 ANKARA

"Nüzhet Erman Şiir Ödülü" verildi

1996 yılının Aralık ayında kaybettiğimiz İLESAM Yönetim Kurulu Üyesi, emekli Vali, Şair Nüzhet Erman (İstanbul 1926-1996) adına düzenlenen "Nüzhet Erman Şiir Ödülü" Türk Dil Kurumu Konferans Salonu'nda, şairin doğum tarihi olan 28 Nisan 1997 tarihinde yapılan bir törenle sahiplerine verildi.

1942 yılından itibaren **Ülkü, Servet-i Fünun, Hisar, Türk Dili** gibi çeşitli dergilerde pek çok şiiri çıkan şair Nüzhet Erman'ın **Yeşil** (1947), **A Benim Cânım Efendim** (1959), **Anadolu** (1970), **Gazi Mustafa Kemal Atatürk** (1973 ve 1983), **Hem Hürriyet Hem Ekmek** (1974), **Türk** (1990), **Hak Haktır** (1990) ve **Her Gün Yeni Doğarız Osman Gazi'den Mustafa Kemal'e** (1996) adlı eserleri bulunmaktadır.

Şair Nüzhat Erman adına ailesi tarafından, İLESAM'ın öncülüğünde düzenlenmiş olan ve jüri başkanlığını Prof. Dr. Sadık Tural'ın yaptığı "Nüzhet Erman Şiir Ödülü"ne toplam 170 şair katılmıştır. Yarışma sonunda Şerafet Bulut birinciliğe, Hüseyin Çelikcan ikinciliğe, Şükrüye Turan üçüncülüğe lâyık görülmüşlerdir.

28 Nisan 1997'de 16.00'da yapılan ödül töreni, İLESAM Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız'ın açış konuşmasıyla başladı. Daha sonra şairin kızı Filiz Erman - Örekli şairi anlatan uzunca bir konuşma yaptı (Konuşma metni aşağıda verilmiştir). Bu konuşma sonrasında Şair Mehmet Çınarlı şairle ilgili hatıralarını dile getirdi. Konuşmalar sonrasında, Birincilik, İkincilik ve Üçüncülük ödülleri sahiplerine verildi.

"Nüzhet Erman Şiir Ödülü"ne böylesi geniş bir katılım olması şiirimiz açısından önemlidir. Bu ödülün her yıl yeni sahiplerini bulması ve gelecek yıllarda katılımın artarak devam etmesini dileriz.

BABAM ŞAİR,
*VALİ NÜZHET ERMAN**

Deniz minareleri, gökkuşağı ve yıldızlar ve ille de "Ali ile Anası" masalını anlattığın zamandaki kadar çok seviyorum seni, benim canım babacığım.

Tavvar AKSOY

* Merhum Şair Nüzhet Erman Örekli'nin kızı Filiz Erman Örekli'nin 28 Nisan 1997 günü yapılan "Nüzhet Erman Şiir Ödülü" ile ilgili törende yaptığı konuşma metni.

Bugün burada kızı olmakla her zaman onur duyduğum ve duyacağım sevgili babam Şair, Vali Nüzhet Erman anısına vereceğimiz ödülleri dağıtmak üzere toplandık. Bugünün bir özelliği de babamın doğum yıldönümü olması. Her şeyden önce böyle bir vesile ile ilk defa bir topluluğa hitap ettiğimi, bu nedenle çok heyecanlı ve konunun babam olması itibariyle de duygu yüklü olduğumu belirtmek istiyorum.

Sizlere babamın yetmiş yıllık yaşam öyküsünden üniversite bölümüne kadar olan kısmını sevgili babamın hastalığı sırasında yazmaya başladığı ancak bitirmesi kısmet olmadığı biyografisini aynen aktararak diğer kısımlarını ise ben, aynı renklilikte olmasa bile, elimden geldiğince anlatacağım.

"Evvel zaman içinde ama, ne masal ne düş,
Otuz bir yaşında ince hastalıktan ölmüş
Karahasanlı Bucağı'nın Çılban köyünde
Hem çerçi, hem de gezici berbermiş dedem

"Annem Yozgatlı Kırım muhacirlerinden Zeliha Hanım, Babam Ahmet Hamdi Erman, ana tarafından Kırşehir'e bağlı köyü, baba tarafından Mucur ilçesinden. Mucur'daki lakapları Karavaizoğulları.

"Köy camileri ve avlularının bir köşesini dükkan farz edip gezici köy berberliği yapan dedem, 31 yaşında veremden ölünce, babam 11 yaşında öksüz kalmış. Anane gereğince, babam annesini nikâhlayan amcasının baskı ve hışmından kaçarak, o sıralarda İstanbul'da Emniyet Müdürlüğü bölümlerinin başında bulunan Cumhuriyet ve Atatürk döneminde Emniyet Genel Müdürlüğü, Mardin, Adana, Isparta, Kütahya Valiliği yapan dayısı Tevfik Hadi Bey'e sığınmış. 14 yaşında Macaristan'a ziraat tahsili yapmaya gitmiş. Ama, I. Dünya Savaşı patlayınca, öğrenimini yarım bırakarak yurda dönmüş. Annemle dayı tarafından akrabalar. Ben, ağabeylerim, Tevfik Fikret ve Hüseyin Muzaffer'den sonra İstanbul'da 28 Nisan 1926 günü Sultan Ahmet Nahibent sokağında doğmuşum. İstanbul'daki ilkokul günlerinden aklımda kalan, diğer mahallelerle taş muharebeleri, Allah'ın günü zıpzıp oynama heyecanı, boş arsalarda karpit patlatma. Bir de katolik misyonerlerinin açtığı yazlık oyun ve jimnastik okullarından birine devam etmemiz ve günün birinde, "bunlar size jimnastik yaptırırken haç çıkarttırıyorlar" dedikodusunun çıkması üzerine, diğer çocuklarla birlikte misyoner okulunun camını çerçevesini yerle bir etmemiz.

"İstanbul'da polis memurluğu yapan babam komiser muavini olunca, apar topar Konya ve ilkokul 2. sınıf, ilkokul 4 ve 5 Gazi ilkokulu ve ortaokul birinci sınıf Siirt'ten sonra feraha çıktık, sayılır. Babam başkomiser ve biz su, gül ve halı diyarı Isparta'dayız. Ben ortaokul 2. sınıftayım. Müdürümüz Hilmi Dilmen. 10 Kasım 1938' de Atatürk'ün ölümü üzerine göz yaşı dökmüşüz. Tatil günlerinde, günlüğü beş kuruş ödünç kitap veren ve beni, Tarzan, Monte Cristo, ve Pardayan'la tanıştıran izbe dükkan 10 metrekarelik kitap evini unutmak mümkün mü? Ve tabiî top oynadıktan sonra terli su içtiğim için bir ay süreyle beni sadece serum fizyolojik ile iyileştiren Doktor Yüzbaşı Salih Bey, nasıl unutulur? Ortaokul 3 ve lise Afyon Lisesinde. Fizikçi Nasire Hanım, astronomi okutan Ömer Ekinci, tabiat bilgisi öğretmenim Mebrure Hanım, matematikçi Sabahattin Okurtop, edebiyat hocası Ali Gündüz ve Fransızca hocamız Perihan Hanım. Hâlâ böyle hocalar var mı bilmem. O güne kadar, Çocuk Sesi gibi dergilere manzumeler yazmıştım. Ama lisede iş değişiyor. Tanrı'nın da el vermesi ile olacak dilimiz çözülüyor. Ülkü, Servet-i Fünun ve Varlık dergilerinde şiirlerim çıkmaya başlıyor. Ülkü'nün başında Ahmet Kutsi Tecer ve Bedrettin Tuncel var. Varlık dergisini Yaşar Nabi Nayır çıkarıyor. O günlerde lise futbol takımında oynuyor, 110 m. manialı koşuda Faruk Ünal ile yarışıyor, okulda kağıdın bir tarafında trigonometri problemi çözerken, diğer tarafında şiir yazıyorum. Şair Osman Atilla, Halkevinden Kenan Harun ve Ahmet Arif okuldan arkadaşlarım.

"10 kişilik Afyon Lisesi Fen şubesinden 1944 yılında mezun oluyorum. Lise bitirme diplomam 130 üzerinden 128. Lise olgunluk sınavının sonucu 40 dolayı, sıhhi heyet raporu çıkaramadığım için İstanbul Tıp Fakültesi'ne giremeyişim. Teknik Üniversite sınavlarına giderken, bir esinti ile Eskişehir'de trenden inişim ve kayıtların kapanmasından az önce Siyasal Bilgiler Okulu'na başvuruşum ve sınav sonucu 1918 numara ile yan 18. olarak bu tarihî mabede yatılı olarak adım atışım.

"Okulda evden daha rahatsız. Sadece Borçlar Hukuku hocasının dersine ceket ve kravatla giriyoruz. Kılık kıyafet serbest. Baş hademe Ali Rıza Efendi'nin gün aşırı sabunlu sularla parlattığı büyük mermer hole açılan ufak bir kantinimiz ve tekme ile

çalışan bir radyomuz var."

Evet babamın kendi eli ile yazabildiği anıları bu kadar. Sonraki yıllarını sizlere ben anlatmaya çalışacağım.

Babam 1947 yılında çok sevdiği okulu mülkiyeden mezun oldu. 1948 yılında **Yeşil** adlı ilk şiir kitabını ithaf ettiği ve paylaştıkları bir ömür boyunca en güzel şiirlerini yazdığı ve evliliklerinin 35. yılında bile:

"Kim demiş
Aşk türküsü, sevda şiiri
18 yaşında yazılır diye.

Sen ki yıllardır hep gönül katında yeri,
Ve her geçen yılla artarak değeri,
Sen ki ilk günden beri

Ve ilk günkü gibi ölesiye
Sevdiğim bir gülsün, pembe, taze ve diri."

diye seslendiği sevgili annem Seminur Aziz (Erman) ile evlendi.

1947 yılında mülkiyeyi bitirdikten sonra Emniyet Genel Müdürlüğü'nde 25 lira asli maaşla komiser muavini olarak devlet görevine başladı. Ankara ve Tekirdağ il maiyet memurluğu, Kazan bucak müdürlüğü, Demirköy kaymakam vekilliği yaptı. Demirköy'de iken 1 Temmuz 1949 tarihinde şu anda Sydney Ticaret Müşavirliği görevinde bulunması nedeniyle aramızda bulunamayan ağabeyim Demir dünyaya geldi. Güney Akçadağ, Kızılcahamam ve Altındağ Kaymakamlığı görevlerini ifa etti. Alacadağ Kaymakamı iken 13 Haziran 1954 tarihinde:

"Çocuk yüzünü seyrederken daima
Pembe, temiz şeyler geçer içimden,
Ferahlık duyarım ve sanki birden
Kiraz çiçekleri değer alnıma.

O mavi damarlı ufak ellerin,
Açılışı dağlarda çiğdemlerin.
Filiz kızım sana bakarken incecik serin
Yağmurda serçeler gelir aklıma."

dizelerini yazdığında ben dünyaya gelmişim.

1960 yılında Altındağ Kaymakamı olarak Ankara Vali Muavinliği'ne vekalet etti. 27 Mayıs 1960 ihtilâlinden sonra Ilgaz Kaymakamlığı'na tayin edildi. 30 Temmuz 1960'ta atandığı bu görevden 13 Ekim 1960 tarihinde ayrıldı ve 1960-1966 yılları arasında Danıştay Kanun Sözcülüğü'nde, Başyardımcılığı'nda, Anayasa Mahkemesi Raportörlüğü'nde bulundu. 1966 yılında Nevşehir Valiliği'ne atandı ve çok sevdiği mesleğinden emekliye sevkedildiği 1980 yılına kadar sırası ile Antalya, Rize, Muğla ve Tekirdağ illerinde valilik yaptı.

54 yaşında resen emekliye sevkedildiğinde ise şunları yazdı:

"Ali Cengiz oyunu bu, kanun ve emir değil
Bu işte kimse sizden daha mahir değil,
Çekeceğiniz var bundan böyle dilimizden
Emekli vali olduk ama emekli şair değil"

Resen emeklilik sonrasında, Gazi Üniversitesi'nde 2 dönem İnkılâp Tarihi dersleri verdi. Kısa süre avukatlık yaptı. Resen emekliliği nedeniyle başvurduğu mahkemeyi kazanarak tekrar Muğla Valiliği görevine döndü ancak, bir müddet sonra yaş haddinden emekli oldu.

Şiirleri 1942 yılından başlayarak **Yedigün, İnkılâpçı Gençlik, Millet, Kaynak, Ülkü, Varlık, Hisar** ve **Türk Dili** dergilerinde yayımlandı.

Anneme ithafen yazdığı ilk şiir kitabı **Yeşil-I** ve diğer şiir kitapları yayımlanış sırasına göre **A Benim Cânım Efendim, Anadolu, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Hem Hürriyet Hem Ekmek**'tir. 1990 yılında ise, bugünlere nereden nasıl gelindiğini, tarihsel sorunlarımızı belirlemek ve günümüzü tanıyıp tartmak amacına yönelik **Türk** isimli eserini, yine 1990 yılında, Türklüğün Anadolu'da tutunup barınmasında, kök salmasında rol ve katkısı çok büyük olan ve meslekî bir tarikat olan Âhiliğin, zaman içinde güncel ve taze kalan dinî, sosyal ve ekonomik amaçlarını anlatan **Halk Haktır** isimli eserini yayımladı.

Sizlere **Anadolu** kitabından, babamın en çok sevdiği şiirlerinden olan *"Ana Bacı Avrat"* adlı şiirini okumak istiyorum. Bu şiiri o yıllarda Başbakan olan Sayın Süleyman Demirel'in 1969 yılında Antalya'da yaptığı bir konuşmada "Anadolu'nun yükünü kadınlar taşır" ifadesi üzerine kaleme almıştır.

Ana Bacı Avrat

"Anadolu'nun yükünü kadınlar taşır"
(Süleyman Demirel, Antalya 1969)

Kimi avrat, kimi kaşık düşmanı,
Kimi bacım der, anam der.

Kadınlar taşır yükünü Anadolu'nun,
Anadolu'nun yükünü kadınlar çeker.

Düşegelmiş yüzyıllardır kısmetlerine,
Hasret, kan, korku ve ter.

Şaşarsın kolaylığına, ucuzluğuna saadetin
Bir beşibir yerde, birkaç basma, biraz şeker.

Şahittir toprağın ondan, onun topraktan çektiğine,
Sabandaki demir, kağnıdaki teker.

Ya çapada, ya odunda, ya harmanda,
Ya üç beş keçinin ardından seker.

Onunla doğurgan Türkiye, onunla zengin ama,
Konuşmada hak yok, sofralarda yer.

Karanlık, uzak ve susuz Anadolu'da,
Kadın hiç, kadın herşey, kadın hanım, kadın er.

Son kitabını 1996 yılında **Osman Gazi'den Mustafa Kemal'e Her Gün Yeniden Doğarız** başlığıyla hazırladı. Ne yazık ki, kitabın basımı biraz gecikti ve elimize sevgili babamın hastalığı sırasında ulaştı.

Belki de bunun son kitabı olacağını hissederek kitabının 263. sayfasında yer alan *"Sunu..."* adlı dizelerde:

"Paşa, bey, efe, er...
Hani övündüğümüz alp erenler?
"Gelimli gidimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya!"
Keramet ehli değilim ki, sıkışan akıl alsın!
Soy soylayacak, boy boylayacak
Erkân sazım da yok karaduttan
Okuyup söylenmek üzere uzak, güzel günlerde,
Kahvelerde, kışlalarda, bayram ve düğünlerde
Destanlar kalmış ya Dede Korkut'tan,
(Çam sakızı çoban armağanı!)
Benden de bu kalsın!"

diyerek kitabını noktalamış.

Evet işte sevenlerin onu çağırdığı gibi "Vali Paşa"nın yaşam öyküsü kısaca böyle. Şimdi onun anısını bizler ve daha sonra da daima sevgi ile sarıldığı ve iftihar ettiği torunları Nüzhet Cem, Tunç, Müge ve Hande yaşatacaklardır.

Babamla ilgili tüm güzel anılarımın içinde beni en çok rahatlatanı ve içimi sevinçle dolduranı, beraber geçirdiğimiz tüm güzel zamanlar boyunca biliyorum ve hissediyorum ki, karşılıklı birbirimize söylemek istediğimiz tüm güzel duygularımızı ifade edebilme şansına sahip olabilmemiz. Kızı olmakla kendimi şanslı saydığım gibi bu hususta da kendimi çok şanslı hissediyorum.

Beni dinlemek sabrını gösterdiğiniz ve sevgili babamla ilgili duygularımı sizinle paylaşma şansını bana verdiğiniz için teşekkür ediyorum ve 28 Nisan 1994 tarihinde babama yaş günü hediyesi olarak yazdığım sözcüklerle, konuşmamı noktalamak istiyorum.

Babama

"Ay ışığında sakin deniz,
Sessizliğin şarkısı seninle zaman
Küçük bir kız olurum yeniden
Başımı okşağın an
Elma şekerleri, atlı karıncalar."

Atatürk Kültür Merkezi Şeref ve Haberleşme Üyelerine Berat Takdim Töreni ve "Doğumunun 75.Yıldönümünde Recep Bilginer" Konulu Toplantının Ardından

Sebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi
Uzmanı

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Şeref ve Haberleşme Üyelerinin berat takdim töreni ve ömrünü Türk Kültür ve Sanatına hizmetle geçiren Gazeteci-Yazar ve Atatürk Kültür Merkezi Aslî Üyesi Sayın Recep Bilginer'in 75.doğum yıldönümü Atatürk Kültür Merkezi ile Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nin birlikte düzenlediği bir toplantıyla 12.6.1997 Perşembe günü saat 14.30-15.30'da Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü Konser Salonu'nda gerçekleştirilmiştir.

Bu toplantıda yapılan konuşmaları sırasıyla ele alacak olursak;

İlk konuşma, Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Alptekin Esin tarafından yapılmıştır. Prof. Dr. Esin, konuşmasında Atatürk Kültür Merkezi Şeref ve Haberleşme Üyelerini kutladığını, Recep Bilginer'in çok yönlü bir şahsiyet olduğunu ve edebî eserleri ile millî kültürümüze büyük katkıda bulunduğunu dile getirmiştir. Sayın Esin, *"Bir sanatçının yaşadığı dönemdeki aydınlar ile kurabildiği diyalog onun aynı zamanda fikrî derinliğini gösterir"* diyerek konunun önemini vurgulamıştır.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç tarafından günün anlam ve önemine değinilen konuşmada *"Bünyesinde Cumhuriyetimizin kurucusu Büyük Önder Atatürk'ün milletimize çok değerli iki armağanı olan Türk Tarih ve Dil Kurumlarını bulundurmanın mutluluğunu ve O'nun yüce adını taşımanın gururunu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu olarak her zaman yaşamaktayız"* derken 2876 sayılı kanunda belirtilen Şeref Üyeliğinin, bağlı kuruluşların çalışma kollarında üstün hizmet, çalışma eserleri veya eğitim ve öğretim ya da bütün alanlardaki hizmetleriyle kanıtlamış, bağlı bulunduğu kuruluşun çalışmalarına herhangi bir maddî ve manevî destek sağlamış, Türk ve yabancı uyruklu kişiler arasında bağlı bulunulan kuruluş Başkanı'nın önerisi, Yürütme Kurulu'nun oluru ve Bilim Kurulu'nun kararı ile seçilen kişiler olduğunu açıklamıştır.

Prof. Dr. Reşat Genç, Atatürk Kültür Merkezi'nin bugünkü üyelerinin de katılımıyla İskoçya'dan Almanya'ya oradan da Türkmenistan ve Kazakistan'a uzanan bir coğrafyada Türk Kültürü'nün genişlemesine sebep olan anlayışların daha çok var olacağını vurgulamıştır. Gazeteci-Yazar Recep Bilgi-

ner ile ilgili konuşmasında ise; Bilginer'in Atatürk, memleket ve millet sevgisiyle dolu olan güzel düşünce fikirlerinin güçlü kaleminin yardımıyla daima yol göstereceğini ifade ederken, 75. doğum yıldönümünü en iyi dilekleriyle kutlamıştır. Prof. Dr. Reşat Genç, Şeref Üyeleri hakkında kısaca bilgiler vermiş, hem Şeref hem de Haberleşme Üyelerine şükranlarını sunarak, Türk Kültürüne ve Varlığına yönelik daha nice emek dolu hizmetler vermelerini dileyerek sözlerini tamamlamıştır.

Devlet Bakanı Sayın Namık Kemal Zeybek, sözlerine *"Değerli yazarımız Recep Bilginer'i alkışlıyorum. Alkışlıyorum derken bunu **Dua** anlamında kullanıyorum. Bilindiği **Alkış** sözü Türkistan'da dua demektir. **Kargış** sözü de beddua anlamında kullanılmaktadır. Alkışlarken 100. Yıldönümünü de burada bulunan herkesle kutlama bahtını vermesini diliyor, Şeref ve Haberleşme Üyeleri olan dostlarımıza en iyi dileklerimi sunuyorum ve onları kutlarken başarılarının devamını temenni ediyorum"* diye başlamıştır. Türk dili, tarihi ve kültürü hakkında dikkat çekici ve üzerinde durulması gereken konuları vurgulayarak ve bütün bunlara sahip çıkmamız gerektiğine işaret ederek çeşitli örnekler vererek konuşmasını renklendiren Sayın Zeybek, Türk dilinin bozulmasına meydan verilmemesini ifade ederken *"Türk Dünyasında oluşan lehçeleri, ağızları, şiveleri yaklaştırmak suretiyle tek dil değil, bütün birbirleriyle anlaşan Türkçelerin ortak anlaşma dili haline gelmesini sağlamalıyız"* şeklinde bu konunun ehemmiyetini belirtmiştir.

*"Atatürk'ün 1933'de 10.yıl Nutku'nda söylediği Cumhuriyet'in temeli yüksek Türk Kültürü ve Türk Kahramanlığı dediği günün akşamı ortaya koyduğu işte bir gün **Türk Dünyası** kavramı ortaya çıkacaktır görüşü bugün gerçekleşmiştir"* şeklinde bu konuya da işaret eden Devlet Bakanı Namık Kemal Zeybek, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kolay elde etmediklerini ve Cumhuriyetin temelinde Türk Kahramanlığı sözünü, Cumhuriyetlerimizin temelinde Türk Kahramanlığının Varlığı şeklinde ifade ederek genişletebileceğimize dikkat çekmiştir. Abdülhak Hamid'in *"Sebeb ne böyle hiddet-i apansız. Tarihi yapan biz yazan siz"* sözlerinden hareketle yazarlarımızın kültürümüzü ve tarih bilincimizi yüceltecek yegâne şahsiyetler olduğunu bir kez daha ifade etmenin mutluluğunu taşıdığını dile getiren Sayın Namık Kemal Zeybek sözlerini *"XXI. Yüzyıl Dünya Türklüğünün yılı olacaktır"* şeklinde bitirmiştir.

Protokol konuşmalarının ardından Sayın Semih Sergen'in takdim konuşmasından sonra, Şeref Üyelerinin biyografileri alfabetik sıra takip edilerek okunmuş, teker teker kürsüye davet edilerek beratları takdim edilmiştir.

Devlet Bakanı Sayın Namık Kemal Zeybek tarafından Almanya'dan Dr. Baymirza Hayit'e, Türkmenistan'dan Prof. Dr. Agamemmed Hocamemmedov'a, Kazakistan'dan Prof. Dr. Abdülmelik Nisanbayev'e, İran'dan Hamit Nutki'ye, Azerbaycan'dan Kâmil Veliyev Nerimanoğlu'na; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Reşat Genç tarafından ise, Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya, Avukat Şevket Beysanoğlu'na, Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Sayın Hayrettin Karaca'ya ve Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal'a (rahatsızlığı nedeniyle törene katılamayan Uysal'ın beratı kızı Feza Hanım'a verilmiştir. Bu törenin ardından 6.7.1997'de yitirdiğimiz Türk Folklörüna yıllarca emek vermiş, değerli hocamız Prof. Dr. Sadık Tural'ın tanımıyla *"Tercümenin Muzaffer Komutanı"*nı saygıyla anıyoruz.) Şeref Üyeliği beratları verilmiştir.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın belirttiği gibi yarın bayrağı emanet edeceğimiz belki de geleceğin Bilim Kurulu üyeleri olarak görebileceğimiz gençleri olan Haberleşme Üyeleri Prof. Dr. Bekir Deniz, Yard. Doç. Dr. Metin Ergun ve Dr. Ayşegül Celepoğlu'na beratları Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Alptekin Esin tarafından; Yard. Doç. Dr. Zeki Gürel, Uzman Feyyaz Sağlam ve Musa Seyirci'ye beratları Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural tarafından; Uzman Mehmet Tekin, Doç. Dr. Güzin Tural, Yard. Doç. Dr. Nalân Türkmen ve Yard. Doç. Dr. Recai Karahan'ın beratları ise Sayın Semih Sergen tarafından verilmiştir.

Berat takdim töreninden sonra değerlendirme konuşmalarına geçilmiştir. Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural yaptığı konuşmada bu tören vesilesiyle iki bahtiyarlığı bir arada yaşamanın heyecanını taşıdığını ve bugün katılanlarla beraber 69 kişiye ulaşıldığını, bu kişilerin Türkiye'nin ufkuna yükselmiş kişiler olduğunu gururla ifade etmiştir. Prof. Dr. Tural, kendine has üslûbuyla her üyeyi teker teker en belirgin özelliklerini vurgulayarak tüm içtenliği ve coşkusuyla tanıtmıştır. Bu tanımlamalardan birkaçına yer verecek olursak; Akademik (Nisanbayev ve Hocamemmedov), Türkistan davası-

nın fethedilmez kalesi (Baymirza Hayit), 85 yaşında bir delikanlı (Şükrü Elçin), 83 yaşında bir enerjik âlim (Oktay Aslanapa), Tercümenin Muzaffer Komutanı (A. Edip Uysal), Vatanı yeşil bir yaprakla yakamıza taşıyan bir kişi (Hayrettin Karaca), Diyarbekirli Ziya Bey'in eserinin kendinde yankılarını bulduğum (Ş. Beysanoğlu), Halıya verdiğimiz ruhu ortaya koyanlar (B. Deniz, N. Türkmen, R. Karahan), Ali Şir Nevâi Mütehassısı (G. Tural), Çocuk edebiyatının Türkiye'deki ilk akademisyeni (Z. Gürel), Hatay'la özdeşleşen (Mehmet Tekin) gibi ifadeler Prof. Dr. Sadık Tural'ın diliyle Şeref ve Haberleşme Üyelerimizin tariflendirilmesidir.

Recep Bilginer'in hayatına kısaca değinirken; yazdığı bir çanta dolusu kitabın bir bölümünü teker teker kürsüden izleyenlere gösteren Tural, Bilginer'in **İsyancılar** adlı oyununu seyretmemiş olanların 40'lı yıllarda Demokrasi adına Türk halkının çektiklerinden haberdar olmadığını, **Kıskanç** adlı oyunu seyretmemiş olanların ise, kültürel geçişlerde sıkışmış insanların kimlik hattâ cinsellik krizini nasıl yaşadığını bilmediğine dikkatimize çekmiş ve 1997'nin Mayıs ayında Türkmenistan Yazarlar Birliği ve Türkmenistan İlimler Akademisi tarafından ödüle lâyık görülen Türkmenlerin deyimiyle Recep Aga'yı 75. Doğum yıldönümü ve başarılı çalışmaları ve hizmetlerinden ötürü kutladığını ifade etmiştir.

Daha sonra kürsüye gelen Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nden Doç. Dr. Alemdar Yalçın, Bilginer'in sanat hayatı hakkında bilgiler vermiştir. Yazarların bir toplumun kutup yıldızları olduklarını, özenle yetiştirildiklerini ancak, sevgi ve saygıyla yaşadıklarını vurgulayan Sayın Yalçın, Recep Bilginer'in özellikle tiyatro eserlerini yorumlamış ve kritiğini yapmıştır. Piyeslerinin sonunda bütün olumsuzlukları yaşamış olmasına rağmen, sevgiyle kaynaştığımız zaman herşeyin çözülebileceğinin mesajını vermesinin ve sevgiyi paylaşan toplumların yaşayacağı inancını vurgulamasının aydınlarımızın sürekli karamsarlıkla bitirdikleri sanat eserleri karşısında onun haklı yerini gösterdiğini ve Recep Bilginer'in Türk Tiyatrosundaki yerini belirlediğini ifade etmiştir.

Daha sonra Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından hazırlanan plâket Devlet Bakanı Namık Kemal Zeybek tarafından Recep Bilginer'e takdim edilmiştir. Tören sırasında yaptığı teşekkür konuşmasında Sayın Bilginer, Gazi Üniversitesi ve Atatürk Kültür Merkezi'nin ortaklaşa düzenledikleri bu töreni şahsında bütün yazar ve ilim adamlarına yönelik bir itibar adımı olarak saydığını ve kararmaya yüz tutmuş ufkumuzda bir ışık olarak gördüğünü ifade ederek, bundan önce yaptığı hizmetlere yenilerini katmayı vaad etmiştir.

Bu töreni ölümsüzleştirmek ve belgelemek amacıyla toplantı sırasında yapılan protokol ve değerlendirme konuşmalarının, Şeref ve Haberleşme Üyelerinin kısa biyografilerinin, haklarında yapılan atıfların, teşekkür konuşmalarının deşifreleri yapılarak, resimlerle de hareketlendirilerek Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı olarak bir kitapçık hazırlanmıştır.

Prof. Dr. Sadık Tural'ın bu kitapçığın sunuş bölümünde ifade ettiği gibi, bir ülkeye, bir topluma bedenen, fikren, ilmen hizmet etmiş ve o ülkenin o toplumun ufkuna yükselmesi gerektiği halde dikkatli göz ve gönüller isteyen insanlar yaşlandıklarında hatırlanmak isterler. Atatürk Kültür Merkezi olarak Türk bilim, fikir ve sanat hayatında ufkumuza yükselen bir önceki nesilleri ve onların izinde yürüyen gençleri gözlüyoruz, koruyoruz ve bunu yapmaya da devam edeceğiz. Ayrıca, Atatürk'ün *"Türk Çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır"* sözünü hatırlatarak, ebediyete intikal edenler kadar yaşayanlara da saygı gösterilmesinde duyarlı davranıyoruz ve de davranmaya da devam etmeliyiz mesajını vererek konunun önemini vurgulamıştır.

Bizler de Atatürk Kültür Merkezi olarak Merkezimizin Şeref ve Haberleşme üyelerini kutluyor, başarılarının devamını dilerken, yine Prof. Dr. Sadık Tural hocamızın tabiriyle "Atatürk Kültür Merkezimizin bizi ikaz eden ak sakalı ve tatlı delikanlısı" dediği, Türkmenistan'ta **RECEP AGA** olarak tanınan, bu ifadelere naçizane ekleme yapma cüretini göstererek soyadına yakışacak şekilde BİLGİNİN ERİ olarak kabul ettiğimiz, Türk Kültürünün ve Sanatının BİLGİN kişisi, hocamız Sayın Gazeteci-Yazar Recep Bilginer'in 75. doğum yıldönümü kutlarken kendisine uzun ömürler Türk kültürüne daha nice hizmet dolu günler temenni ediyoruz.

Uzun yıllar memleketimize hizmet etmiş, kendilerinden feyz alınmış kişiler ile bugün onların izinden ilerleyen gençleri bir araya getiren böyle törenlerin yapılan çalışma ve hizmetleri güdüleyen bir özellik taşıdığı ve bir minnet ve vefa örneği ser-

gilediği inancıyla, bunun bir gelenek haline getirilmesini cam gönülden diliyor, daha nice Şeref ve Haberleşme Üyelerinin berat takdim törenlerine derken, bizlere yol gösteren, onların söylediklerini dinleyerek, yazdıklarını okuyarak Türk kültür, tarih ve dil bilincimizi kazanmamıza katkıda bulunan hocalarımızın 75., 85., hâttâ 100. doğum yıldönümlerinde bir arada olmayı arzuladığımızı ifade ediyoruz.

Bu tören hakkında daha ayrıntılı bilgilerin bir kitapçık halinde yayınlandığını bu vesileyle müjdeliyor ve bunun daha sonra da devam ettirilerek gelenek hâline getirilmesini canı gönülden diliyoruz.

Tören sırasında Dr. Hamid Nutki'nin okuduğu şiirin sonunda söylediği gibi "*Özgeleri Bırakmak Daim Biz Bize Olmak*" diyerek sözlerimizi bitirmek istiyoruz.

BAŞ SAĞLIĞI

Bilim Kurulu Üyemiz
Sayın Feyzi Halıcı'nın

Değerli eşi, muhterem insan Mümine Neriman Halıcı Hanımefendinin 27.7.1997 Pazar günü vefat ettiğini öğrenmiş bulunmaktayız. Merhumeye Allah'tan rahmet, kederli ailesine ve yakınlarına baş sağlığı dileriz.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Bilge Yayın Kurulu

Şeref Üyemiz Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal'ı Kaybettik...

Elmas KILIC
Bilim ve Tefekkür Kolu Uzmanı

Atalarımızın çetin çabalarla kurup yaşattıkları kültürümüzün en değerli kısımlarından birini teşkil eden zengin sözlü gelenek mirasımızı yazıya dökerek zaman rüzgârında uçup gitmekten alıkoymayı kendine görev bilmiş bir değerli kültür koruyucusu bilim adamı sessizce aramızdan ayrıldı. Türk Sözlü Halk Hikâyeleri Arşivi kurucusu, İngiliz Dili ve Edebiyatı Profesörü, zarif insan Ahmet Edip Uysal 6.7.1997 tarihinde bu dünyadan göçüp *"dönüşü olmayan yere"*e doğru yürüdü.

Biz Türkler, hepimiz için doğru, iyi, güzel olan'ı bilmeye, bulmaya, yaşamaya, yaşatmaya çalışanları; insanlığa, insana yakışır faaliyetlerle (bilim, teknik, felsefe, hukuk, dil, din ve sanat'la) uğraşıp katkıda bulunanları, kısacası kültürümüzü kurup koruyanları unutmaz, atalarımız bilir, atalarımız belleriz. Ölüm, bizim atalarımızın, yani dünyada iken alplik ve bilgelik değerlerine inanıp gereğini yaparak yaşamış, bu yoldan ad ve ün kazanmış olanlarımızın, alplerimizin ve bilgelerimizin başına hiç gelmez. Onlar bu dünyayı terkettiklerinde, bu dünyadan *"göçüp gitmiş"*, *"uçup gitmiş"*, *"uçmaya varmış"* olurlar belki ama *"ölmüş"*, *"yok olmuş"* olmazlar asla. Çünkü onlar, geride bıraktıklarıyla, izleriyle ve eserleriyle belleklerimizde övgü ile yaşamaya devam ederler. Çünkü bizler, "insanı insan yapan öz" üzerinde düşünüp, bu problemi çözmüş, yaşamak ve ölmek kavramlarına bu öz açısından derin bir mâna yüklemiş, bu mânayı da bizlere miras bırakmış o ataların evlâtlarıyız. Bu yüzden, ölümün sadece, bu dünyada iken kişisel beklentilerini toplumun beklentilerinin önünde ve üstünde tutan, bu halleriyle aslında daha toprak üzerinde gezinirken bile "ölü" sayılan; bu dünyayı terkettikleri zaman da, kendilerinden sonra insanlığa faydası dokunacak bir eser, üzerinde yürünecek bir iz bırakmadıkları için, arkalarında gölgeleri bile kalmayan, ceset olup yokluğa karışan *ayıgların* başına geldiğine inanmaya devam eder ve ölümü unutulmaya eş görürüz. İşte bu sebeple, merhum Prof.Dr. Ahmet Edip Uysal'ın Türk Kültürüne hizmet için seve seve harcadığı emek ve zamanların toplamı olan hayatına baktığımız zaman, ardından, dilimiz varıp da, "O öldü" demiyoruz, diyemiyoruz.

Bursa'nın Karacabey ilçesinde dünyaya gelmiş olan Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, 1948'den 1982'ye kadar Ankara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesinde öğretim üyeliği yaptı. 1960-1970 yılları arasında Erzurum ve Elazığ'daki üniversitelerde öğrencilerin mezuniyet sonrası eğitim programlarının düzenlenmesinde etkili oldu. 1963-1964 yıllarında University of Cologne'da, 1966-1968'de ise Texas Tech University'de misafir Profesör olarak bulundu. Cambridge Üniversitesi'nde, Londra ve Edinburg'da dersler vermiştir. Hattâ akademik yöneticiliğinden sonra bu yerlerde 1980'e kadar bir ya da iki sınıfta her sömestre ders vermeye devam etmiştir. 1982'de Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne Dekan olarak atanmış, bu görevinin yanında Yabancı Diller bölümünün sorumluluğunu da üstlenmiştir. Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, bu tarihlerde 1983 yılında henüz kurulmuş olan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun bağlı kuruluşlarından Atatürk Kültür Merkezi'nin ilk seçilen aslî üyelerinden ve ilk yürütme kurulu üyelerinden biri (aslî üyeliği 1989 Ekim'ine kadar devam etmiştir), aynı zamanda 1997 Haziran ayında takdim etilen beratıyla şeref üyesi olarak, kültür faaliyetlerini etkili bir zeminde sürdürmüştür. Sayın Uysal, Atatürk Kültür Merkezi'nin süreli yayınlarından **Erdem**'in çıkarılmaya başlandığı tarihten uzunca bir zaman sonrasına kadar da hazırlık komisyonunda görev almış ayrıca **Türk Halk Hikâyelerinden Seçmeler Dizisi**'nin çıkarılmasında rol oynamıştır. 1992'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde açılan Yakın Doğu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde Dekan olarak görev yapmıştır.

Yükseköğretimde 40 yıldan fazla eğiticilik, üniversitede 10 yıldan fazla yöneticilik yaparak yurtiçinde ve yurtdışında binlerce insana farklı boyutlar kazandıran, yeni ufuklar açan Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, bu yoğun profesyonel ve akademik hizmetlerinin yanında Türk Kültürüne verdiği hizmetler açısından da övgüye değer bir şahsiyettir.

Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, 1960-1974 yılları arasında 12.000 milden fazla yol katederek, kendi ifadeleriyle *"pek azı gelişi güzel tespit edilerek, dil ve üslup bakımlarından -sözde kibarlaştırılmak ve edebileştirilmek maksadı ile asıllarından uzaklaştırılmış olarak- kitap sayfalarına geçirilmiş ise de, çoğu anlatıcılarıyla birlikte, diğer folklor mirasımızın uğradığı akibete uğramış, yani mezara gitmiş olan ve hattâ pek büyük bir kısmı mezarlıklarda yatıyor denilebilecek"* (**Erdem**, cilt I, sayı 2, s. 327) Türk Sözlü Halk Hikâyelerimizi ve Masallarımızı bilimsel bir hassasiyetle derlemeye, toplamaya çalışmıştır. Ayrıca sözlü gelenekte hâlâ yaşatılmakta olan Türk Halk Hikâyeleri alanında başlatılmış grup projelerinin başkanlığını da yürütmüştür.

Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, Kuzey Afrika'da ve Avrupa'da üç yıl boyunca Mehter Takımı'yla konser yolculuklarına çıkmıştır. 1970'de Archive of Turkish Oral Narrative (Türk Sözlü Halk Hikâyeleri Arşivi)in kurucularından biri olmuş, burada, Türkiye'den derledikleri Türk Halk Hikâyeleri ve fıkralarla ABD'deki fahri kültür elçilerimiz haline gelen Amerikalı bilim adamları karı-koca Walker'larla birlikte Türk Halk Hikâyelerinin incelenmesinde ve sınıflandırılmasında başvurulan eserlerin oluşmasını ve bunların İngilizce'ye çevrilmesini sağlamıştır. Bu Arşiv, o tarihten bu yana ATON adı altında, Texas'ın üçüncü büyük devlet üniversitesi sayılan Texas Tech University'nin kütüphanesinde özel bir bölüm halinde ilgililere açık bulundurulmaktadır. Merhum Uysal'ın çabaları ve girişimleri sonucu bugün Arşiv çok zenginleşmiş ve adeta bir Türk Kültürü Müzesi halini almıştır.

Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal, 1988'lerin başında Unesco'nun Türk biriminde Halk Hikâyelerinin köy ortamında anlatımıyla ilgili bir filmin yapımının sorumluluğunu alarak bu projeyi yönetmiştir. Takip eden yıl, Kars'ın mahallî ozanlarını Londra'da yapılan Third International Storytelling festivaline götürmüş, 1975-1991 yılları arasında da Kültür Bakanlığının sponsorluğunda her beş yılda bir düzenlenen Türk Folkloru konulu uluslararası kongrelerin yürütücülüğünü yapmıştır. Bu kongrelerde Türk Halk Hikâyelerinin yepyeni açılardan ele alınması ve yorumlanması sağlanmış, folklorumuza değerli katkılar yapılmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal'ın İngilizce'den Türkçe'ye, Türkçe'den İngilizce'ye birçok çevirileri bulunmaktadır. Bunların başlıcaları, Baden-Powells'dan **Scouting for Boys**, Alexander Kinglake'den **Eothen** ve Keneth Goldstein'den **A Guide for Field Worker in Folklore**'dur. Merhum Uysal'ın Walker'larla birlikte yayına hazırladığı destan edebiyatımızın şaheserlerinden sayılan **Dede Korkut Hikâyeleri,** University of Texas tarafından **The Book of Dede Korkut: A Turkish Epic** adı altında 1972'de yayınlanmıştır. Bu eser, destanın dünyadaki ilk İngilizce yayınıdır. Harita, resimler, ön söz ve bol notlarla güzel bir cilt halinde basılan kitap, birçok Amerikan üniversitesinde destanlarla ilgili programlarda ders kitabı olarak okutulmaktadır. Adı geçen üniversite 1991 yılında bu eserin ikinci baskısını yapmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal'ın Atatürk Kültür Merkezi yayınları arasında çıkan eserleri ise şunlardır:

1) **Yaşayan Türk Halk Hikâyelerinden Seçmeler**, 1989,

2) **Selections from Living Turkish Folktales**, 1989,

3) **Traditional Turkish Folktales for Children**, 1993.

Merhum Uysal'ın İzmir'den Ankara'ya getirilen cenazesine uzun yıllar görev yaptığı O.D.T.Ü. ve A.Ü. D.T.C.F.'de birer merasim düzenlendi. O.D.T.Ü.'deki törende O.D.T.Ü. Rektörü ve Dekanı birer konuşma yaptılar. D.T.C.F.'deki törende ise, Fakülte Dekanı Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu, AKM Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, A.K.D.T.Y.K. Başkanı Prof. Dr. Reşat Genç konuştu. Merhumun oğlu, kızı, damadı ve ikinci eşinin de hazır bulunduğu törenlerin ardından, merhumun na'şı asrî mezarlığa defnedildi.

Atatürk Kültür Merkezi olarak, Türk Kültürünün vazgeçilmez parçası durumundaki Türk Folklorunun yurtiçinde ve yurtdışında tanınması, anlaşılması için ömrünü büyük bir aşk ve feragat ile çalışmalarına adamış, güzel ürünlerle bu çalışmaları ebedîleştirmiş Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal'ın aziz hatırası önünde saygıyla eğiliyor, kendisine Allah'tan rahmet, sevenlerine ve yakınlarına baş sağlığı diliyoruz. Rahat uyusun. Unutmayacağız.

ERDEM'in AYDIN SAYILI ÖZEL SAYISI'ndaki Yazılardan

ERDEM
AYDIN SAYILI
ÖZEL SAYISI-I
Cilt: 9
Sayı: 25

Sayfa

Mübahat TÜRKER-KÜYEL: Aydın Sayılı'nın Hayat Hikâyesi, Eserlerinin Değerlendirilmesi ve Listesi 3
Oktay ASLANAPA: İslâm İlminin Avrupa'ya Etkileri 155
N.A. BALOCH: The Great Turk Genius Amir Khusraw and his Accomplishments in Music 161
Remzi DEMİR: İsmail Gelenbevî'nin Üçgenlerin Kenarları Adlı Risalesi 175
Abdurrahman GÜZEL: Bemerkungen zur Türkish-Mystischen Literatur 223
Janos HARMATTA: Turk and Avar Runic Inscriptions on Metal Belt-Plates 255
Esin KÂHYA: Onbeşinci Yüzyılda Yaşamış Hekimlerimizden Hekimbaşı Âhî Çelebi 293
Shigeru NAKAYAMA: Personal Recollection 343
Ülker ÖKTEM: Mestcizâde'nin "Hilafiyyât"ı 347
Sevim TEKELİ: Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Uygarlığa Katkıları 393
Arslan TERZİOĞLU: Ibn Sînâ (Avicenna) in the Light of Recent Researches 423
İlter UZEL: Galen ve Deneysel Tıp 435
Hüseyin G. YURDAYDIN: Importance of the Malazgirt Victory for the Islamic Countries 443

* * *

ERDEM
AYDIN SAYILI
ÖZEL SAYISI-II
Cilt: 9
Sayı: 26

Sayfa

N. Akmal AYYUBI: Turkish Contributions to Islamic Geography 483
Gönül CANTAY: Bursa'da Osmanlıların İlk Tıp Kuruluşu 499
Müjgân CUNBUR: Selçuklu Dönemi Kadın Hayatı 585
Muazzez İlmiye ÇIĞ: Atatürk ve Türkiye'de Arkeoloji 621
Hans DAIBER: Abu'l-Farağ ibn at-Tayyib "On Plants" 629
Geza FEHER: Ottoman Remains and Treasures in Hungary 665

A. M. KHAN: Al-Umawî al-Andalusî and his Contribution to Arithmetic 711
M.S. KHAN: Science and Technology in Early Medieval India 717
David KING: The Monumental Syrian Astrolabe in the Maritime Museum, İstanbul 729
Ercüment KURAN: Fransız İnkılâbının Türk Düşünürlerine Etkisi 737
J. D. NORTH: Mithras and the Bull 743
Boris ROSENFELD: The History of the Islamic Calendar in the Light of Hijra 759
A. S. SAIDAN: Al-Bîrûnî on Trigonometry 769
Ali SEVİM: Nâvekiyye Türkmenleri Sorunu 789
M. TÜRKER-KÜYEL: Kutadgu Bilig'de Toplumdan Kaçış ve Topluma Dönüş Fikri 793
Barbara K. WALKER: Behlül Dane: Child's Play, Saint's Way 809
Warren S. Walker: The Innocent Maligned Famele in Turkish Oral Narrative 821

* * *

ERDEM
AYDIN SAYILI
ÖZEL SAYISI-III
Cilt: 9
Sayı: 27

MAKALELER

Enver KONUKÇU: Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı ve Tarih 887
Aydın SAYILI: Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe 893
Nakış AKGÜL: Some Cosmic Motifs and Elements in Seljuk and Ottoman Architecture 903
Belkıs GÜRSOY: Âmedî Galib Efendi Sefaretnâmesi 911
Egen ATAGARRİEV: Selçuklular ve Ataları 943
Tuncer BAYKARA: Türk Kültüründe İklim 955
Gönül CANTAY: Sivas I. İzzettin Keykâvus Darüşşifası 975
Salim CÖHCE: Gaznelilerden Önce Hindistan'da Türk Varlığı 981
Rasim EFENDİ: Kafkasya Türklerinde El Sanatları 989
Rasim EFENDİ: Decorative-Applied Arts 1007
H. Nuraniye, EKREM: Çin Kaynaklarına Göre M.Ö.'ki Türklerin Yurdu 1013
İnci ENGÜNÜN: Edebiyatımızda Rus Tipleri 0133
Harid FEDAİ: Kıbrıslı Aşık Kenzî'nin Başka Destanları 0145
Geza FEHER: Hungary Relations with the Ottoman Empire 1063

Reşat GENÇ: Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil 1071
Baybars GÜLENSOY: Kaya-Duvar Resimleri, Fresk ve Balballarda Eski Türk Tipi Figürleri 1111
Tuncer GÜLENSOY: The Value of "Altan Tobcı" in Regards of the History of Turkish Language 1119
Mustafa KALKAN: Bozkır Kültüründe At ve Prjevalskiy Atının Bu Kültüre Kazandırdığı Dinamizm 1129
İdris KARAKUŞ: Türkçe Ad Bilim (Onomostik)'de Hayvan Adları 1143
Beyhan KARAMAĞARALI· Türk Kü'türünde Sanatkâr Üzerine 1153
Nurcan KOÇAK: Ana-Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Alanında Gönüllü Kuruluşların Çalışmaları 1161
Enver KONUKÇU: XIII-XVI. Yüzyıllarda Hindistan'da Türk Kurucular ve Hanedanlar 1179
Hanım Nimet MEŞEDİ: Azerbaycan'da 17. Yüzyıl Sonrası ve 20. Yüzyıl Öncesinde Nakşibendiyye Cemiyetleri Heceleri 1199
Emine-Gürsoy NASKALİ: Osmanlı Devletinde Lâiklik ve Hukukun Romanizasyonu 1201
F.A. SHAMSİ: Whitead's Method of Extensive Abstraction 1209
Aysen-Yazıcıoğlu SOYSALDI, Yahşi: Kurtbağrı Bitkisi Yapraklarının Boyama Özelliği Üzerine Bir Araştırma 1241
Sadık TURAL: Estetik Duyarlılık Konusunda Kavramlaştırma Denemesi 1255
Kaya TÜRKAY: Alî Şîr Nevâî'nin Tuyuğları 1269
Mübahat TÜRKER-KÜYEL: İbn Sînâ'nın Felsefesi ve Ahlâk Anlayışı 1279
Abdülkadir YUVALI: Moğol Harekâtının Anadolu'nun Demografik ve Dinî Yapısı Üzerindeki Etkileri 1287

YAYIN TANITMALARI

İbrahim BAŞTUĞ: Erdem 21, Hoca Ahmet Yesevi Özel Sayısı 1295
Alev BİRGÜL: Erdem 22, Hoşgörü Özel Sayısı I 1299
Alev BİRGÜL: Erdem 23, Hoşgörü Özel Sayısı II 1303
Azize YASA: Erdem 24, Hoşgörü Özel Sayısı III 1307
Edit TASNADİ: Anadolu 1913 1313
Alim YANIK: Erdem Dergisi ve Aydın Sayılı 1315

ARIŞ'ın II. Sayısında Neler Var?

ARIŞ'TAN

Sadık TURAL, Bilimsele Giden Yoldaki Bilinç ve Arış-II

MAKALELER

Oktay ASLANAPA; Türk Halı Sanatında Yeni Keşifler.

Bekir DENİZ, Kozak (Bergama) Yöresi Halıları.

Recep KARADAĞ, Türk Halı Kilim ve Kumaşlarında Kullanılan Doğal Boya Maddeleri.

Rasim EFENDİOĞLU, Bakü Müzelerindeki Dört Mevsim Halıları.

Erol KALENDER, Anahtar Delikli Seccadeler Üzerine İkonografik Bir Deneme.

Güray İbrahim ÇIRAKMAN, XVII. Yüzyıldan Beş Adet Osmanlı Saray Kaftanının Desen ve Motif Özellikleri

Sevin ARSLAN, Tülü (Gabbeh-Ryij)

SÖYLEŞİ

Serap ÜNAL, Türkmen Halı Birleşik Bakanı Ogulnabat Meredova ile Bir Söyleşi

BİBLİYOGRAFYA

İsmail ÖZTÜRK-Gonca KARAVAR, Türk Halı Kilim Bibliyografyası-II

HİKÂYE

Sağatbek MEDEUBEKULE, Sumağın Sırrı

KİTAP TANITIMI

Azize YASA, Türk Halı Sanatının Bin Yılı

KOLEKSİYONLARDAN

Ankara Etnoğrafya Müzesi

HABERLER

Serap ÜNAL, Türkmenistan'da Halı Bayramı

Şebnem ERCEBECİ, Bir Sergi ve Fuarın Ardından

HALICILARDAN YANKILAR

Emine ASLAN, Türk Halıcıları Taklit Çin Halılarına Karşı Önlem Almak Üzere Çalışmalarını Yoğunlaştırdı

ARIŞ'TAN İmran Baba, Arış-I'in Ardından

arış

Üç Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi

Quarterly Magazine of Carpet, Weaving & Embroidery Arts

750.000 TL

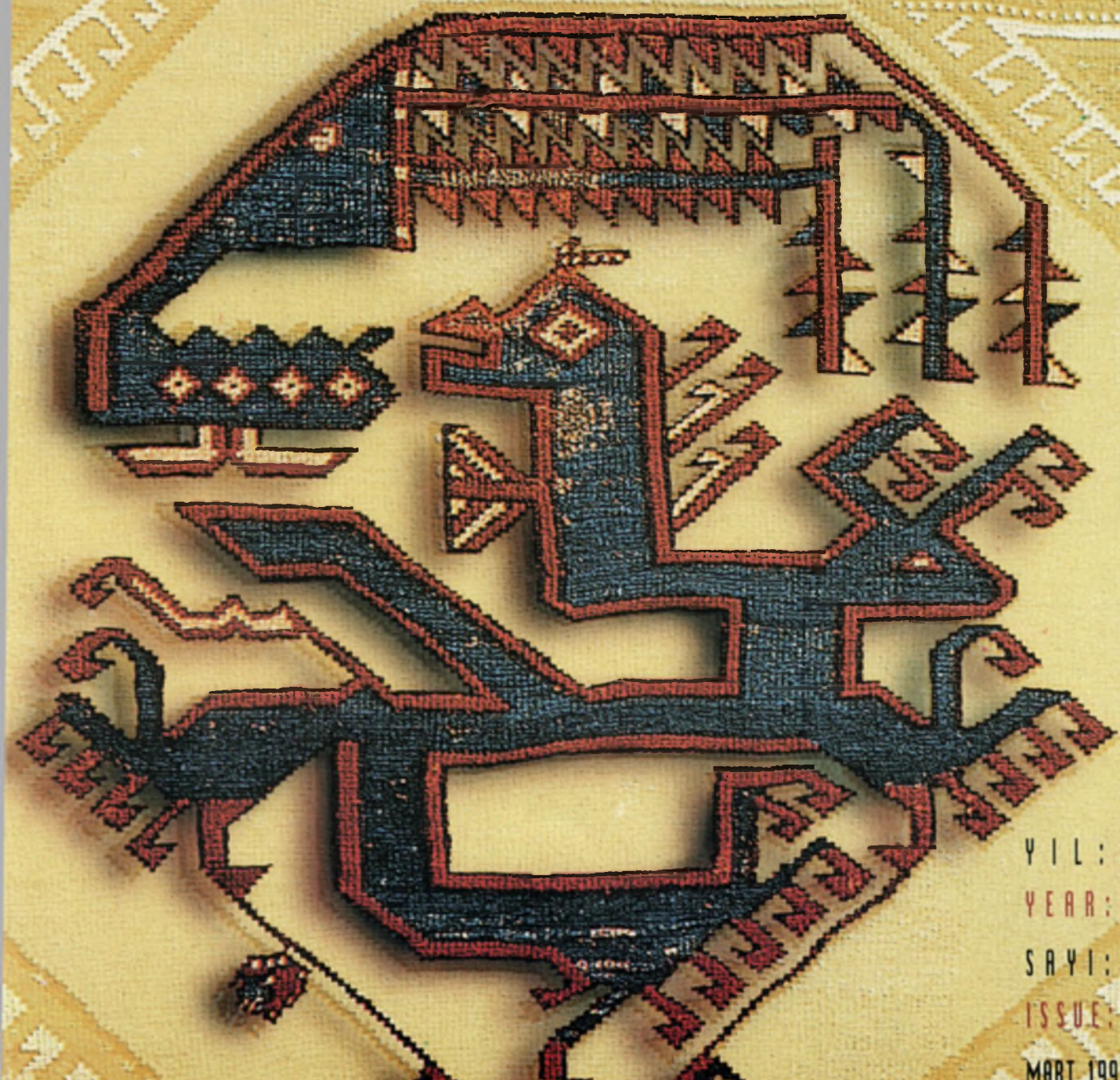

YIL:1

YEAR:1

SAYI:1

ISSUE:1

MART 1997

MARCH 1997

Dergimiz ARIŞ'ın ikinci sayısı yakında çıkıyor

Fiatı: 250.000 TL.